

T.C.

HİTİT ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

**İSLAM HUKUKUNDA ZEKÂT MALLARININ
NEMALANDIRILMASI**

Yüksek Lisans Tezi

Muhammet Fatih KIRENCİ

Çorum - 2021

İSLAM HUKUKUNDA ZEKÂT MALLARININ NEMALANDIRILMASI

Muhammet Fatih KİRENCİ

**Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı**

Yüksek Lisans Tezi

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Abdullah ÇOLAK

Çorum 2021

Muhammet Fatih KİRENCİ tarafından hazırlanan “İslam Hukukunda Zekât Mallarının Nemalandırılması” adlı tez çalışması 29/06/2021 tarihinde aşağıdaki jüri üyeleri tarafından oy birliği/oy çokluğu ile Hitit Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında Yüksek Lisans olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Hacı Mehmet GÜNAY

Prof. Dr. Abdullah ÇOLAK

Prof. Dr. Kaşif Hamdi OKUR

Hitit Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulunun 05/07/2021 tarih ve 2021/808 sayılı kararı ile Muhammet Fatih KİRENCİ'nin Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında Yüksek Lisans derecesi alması onanmıştır.

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

TEZ BİLDİRİMİ

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını beyan ederim.

Muhammet Fatih KIRENCİ

İSLAM HUKUKUNDA ZEKÂT MALLARININ NEMALANDIRILMASI

Muhammet Fatih KIRENCİ

HİTİT ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Haziran 2021

ÖZET

Zekât mallarının nemalandırılması konusu günümüzde ortaya çıkan klasik fıkıh literatüründe ve son döneme kadar ki fıkıh mükteşebatında ele alınmamış güncel bir meseledir. Çeşitli ilmî toplantılarda tartışılan konuya dair farklı ülkelerde pek çok araştırma yapılmıştır. Ancak bu araştırmalarda konunun önemli meselelerinin yüzeysel olarak işlenmesi ve bütüncül bir şekilde ele alınamaması sebebiyle akademik açıdan yeterli olmadığı düşünülmektedir. Zekâtın nemalandırılması konusuna taalluk eden bazı metodolojik problemler bulunmaktadır. Bunların başında zekât emrinin fevre mi yoksa terâhiye mi delalet ettiği noktasındaki ihtilaf ve zekâtın ifâsında temlik şartı gelmektedir. Ayrıca nemalandırma sonucu elde edilen kârın veya menfaatin paylaşımı ve zarar durumunda tazmin sorumluluğu meseleleri de konuya dair soru işaretleri oluşturmaktadır.

Zekâta taraf olan müstahik, mükellef, aracı kurumlar, devlet veya nâibi konumundaki kişi ya da kurumlar tarafından zekât malları nemalandırılabilir. Konunun fikhî analizinin yapılabilmesi için bu tarafların zekât ibadeti açısından rollerinin ne olduğu ve nemalandırma konusunda yetkilerinin bulunup bulunmadığı oldukça önemlidir. Bununla birlikte zekâtın nemalandırılması meselesinin caiz olduğu varsayıldığında bu faaliyetin hangi sınıflara ait fonlardan yapılacağı veya hangi yöntemler izlenerek uygulanacağı soruları da önem arz etmektedir.

Konu hakkında çağımızın önde gelen ilim adamları tarafından lehte ve aleyhte pek çok görüş belirtilmiştir. Buna ilaveten İslam fıkıh akademileri ve çeşitli ülkelerin fetva kurulları tarafından mesele tartışılmış ve kararları yayınlanmıştır. Bu çalışmada öncelikle zekât mallarının nemalandırılmasına dair metodolojik problemler kapsamlı bir şekilde incelenmiş

akabinde zekâta taraf kişi ya da kurumların rolleri ve nemalandırmaya dair yetkileri değerdendirilmiştir. Ayrıca mezkûr görüş ve fetvalar çerçevesinde konunun caiz olup olmadığı hususunda görüş beyan edenler ve öne sürülen delilleri incelenip değerdendirilmiştir. Buna ilaveten meselenin caiz olabilmesi için ileri sürülen şartlara, uygulamaya ve mahiyete yönelik şartlar başlıkları altında ayrıca yer verilmiştir.

Çeşitli İslam ülkelerinde faaliyet gösteren zekât kurumları ve ülkemizin önde gelen hayır cemiyetleri tarafından zekât fonunun nemalandırılmasına dair uygulamalar bulunmaktadır. Bu kapsamda Cezayir, Sudan, Malezya ve Türkiye örnekleri incelenmiş ve değerdendirilmiştir.

Sonuç olarak konumuz teorik anlamda fikhî temellere sahip olmakla birlikte pratikte karşılığı bulunan, hak sahiplerinin maslahatına yönelik bir uygulamadır. Zekât fonunun finansal araçlar vasıtasıyla kısa ve orta vadede artırılması, hak sahiplerine yönelik mikro finans projelerinin desteklenmesi, üretim ve hizmet projelerinin hayata geçirilerek hak sahiplerine hem istihdam sağlanması hem de ihtiyaçlarının giderilmesi, zekât mallarının nemalandırılması kapsamında değerdendirilmektedir.

Anahtar Kavramlar: İslam Hukuku, Zekât, Nemalandırma, Maslahat, Temlik

Bilim Kodu:

ORCID:

INVESTMENT OF ZAKAT FUNDS IN ISLAMIC LAW

Muhammet Fatih KIRENCI

HITIT UNIVERSITY

MASTER THESIS

June 2021

ABSTRACT

The issue of investment of zakat funds is a current issue that has not been addressed in the classical fiqh literature that has emerged nowadays and in the fiqh *acquis* until recently. Many studies have been conducted in different countries on the subject discussed in various scientific meetings. However, it is thought that these studies are not academically sufficient because the important issues of the subject are covered superficially and cannot be addressed holistically. Some methodological problems stand out in the issue of zakat investment. The most important of these is the disagreement about whether the order of zakat denotes *fawr* or *tarakhi*, and the condition of assignment in the performance of zakat. In addition, the issues of sharing the profit or benefit obtained as a result of investment and compensation liability in case of loss also raise questions on the subject.

Zakat can be invested by the beneficiary, zakat payer, intermediary institutions, the state, or persons or institutions in the position of regent, which are parties to zakat. To make a fiqh analysis of the subject, it is very important what the roles of these parties are in terms of zakat worship and whether they have the authority to investment. However, assuming that the issue of investment zakat is permissible, the questions of which classes of funds will be used for this activity or which methods will be followed are also important.

Many opinions for and against the subject have been expressed by the leading scholars of our time. However, the issue was discussed and its decisions were published by Islamic Fiqh academies and fatwa committees of various countries. In this study, first of all, the methodological problems related to the investment of zakat funds have been comprehensively examined, and then the roles of the persons or institutions that are party to zakat and their authority on investment have been evaluated. In addition, within the framework of the aforementioned views and fatwas, those who argue that the issue is permissible or not

permissible, and the evidence they put forward has been examined and evaluated. However, the conditions put forward for the issue to be permissible are also given under the headings of conditions for practice and nature. There are practices regarding the investment of zakat funds by the zakat institutions operating in various Islamic countries and the leading charitable societies of our country. In this context, the examples of Algeria, Sudan, Malaysia, and Turkey were examined.

As a result, our subject is an application for the benefit of the right holders, which has legal foundations in the theoretical sense but also has a practical counterpart. Increasing the zakat fund through financial instruments in the short and medium-term, supporting microfinance projects for beneficiaries, providing employment to beneficiaries by implementing production and service projects, and fulfillment of their needs, are considered within the scope of investment of zakat funds.

Key Terms: Islamic Law, Zakat, Investment, Maslaha, Tamlik

Science Code:

ORCID:

TEŞEKKÜR

Öncelikle tez süreci boyunca desteklerini ve katkılarını hiçbir zaman esirgemeyen kıymetli danışmanım Prof. Dr. Abdullah ÇOLAK'a şükranlarımı sunarım.

Fikir ve katkılarıyla yolumu aydınlatan Prof. Dr. Kaşif Hamdi OKUR, Prof. Dr. Hacı Mehmet GÜNAY ve Prof. Dr. Ferhat KOCA'ya, tezin bazı bölümlerini okuyup tashih ve tenkitlerde bulunan Dr. Öğr. Üyesi Ersin KABAKCI, Öğr. Gör. Dr. Abdullah ÇAKIR ve Öğr. Gör. Dr. Mahmut Muhammet ÖZDEMİR, Arş. Gör. Dr. Hazfullah GENÇ, Arş. Gör. Abdullah Sıtkı İLHAN'a ve dostlukları ile her daim destekçim olan Ömer Faruk POYAZ, Mahmut ÖZDEMİR ve Yavuz Selim ER'e teşekkürü bir borç bilirim.

Yaptığı çalışmalarla bu konuyu seçmeme vesile olan ve vakit ayırıp değerli müzakerelerini aktaran kıymetli Prof. Dr. Ali ÖZEK'i rahmet ve minnetle anıyorum.

Beni yetiştiren, bu günlere gelmemi sağlayan değerli annem Emine KİRENCİ ve kıymetli babam İbrahim KİRENCİ'ye, sevgili kardeşlerime ve son olarak akademik çalışmalarımda anlayış ve desteğini her vakit hissettiğim kıymetli eşim Ümmü Gülsüm KİRENCİ'ye teşekkür ederim.

Muhammet Fatih KİRENCİ

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	vi
TEŞEKKÜR.....	viii
İÇİNDEKİLER.....	ix
TABLolar DİZİNİ.....	xi
KISALTMALAR.....	xii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE METODOLOJİK AÇINDAN ZEKÂTIN NEMALANDIRILMASI

1.1.Kavramsal Çerçeve	5
1.1.1.Zekât mefhumu.....	5
1.1.2.Nemalandırma kavramı	21
1.1.3.Zekât mallarının nemalandırılması kavramı.....	23
1.2.Zekât Mallarının Nemalandırılmasına Dair Metodolojik Problemler	26
1.2.1.Mutlak emrin delaleti.....	26
1.2.2.Zekât emrinin delaleti.....	34
1.2.3.Zekâtın ifâsında temlik.....	37
1.2.4.Temlik şartının zekâtın nemalandırılmasına etkisi.....	51
1.2.5.Zekâtın nemalandırılmasında kazancın ve menfaatin paylaşımı	53
1.2.6.Zekâtın nemalandırılmasında zararın tazmini.....	55

İKİNCİ BÖLÜM

İSLAM HUKUKUNDA ZEKÂT MALLARININ NEMALANDIRILMASI

2.1.İslam Hukuku Açısından Zekât Mallarının Nemalandırılması.....	61
2.1.1.Zekâtın mükellef tarafından nemalandırılması.....	61
2.1.2.Zekâtın aracı kurum tarafından nemalandırılması	66
2.1.3.Zekâtın devlet tarafından nemalandırılması.....	69
2.2.Zekât Mallarının Nemalandırılması Hakkında Yayınlanan Fetvalar	106
2.2.1.Mecmau'l-Fıkhî'l-İslâmî ed-Düvelî tarafından yayınlanan fetva.....	106

2.2.2.Mecmau'l-Fıkhıyyü'l-İslâmî tarafından alınan karar	108
2.2.3.Mecmau'l-Fıkhı'l-İslâmî bi'l-Hindi tarafından yayınlanan fetva	109
2.2.4.Malezya'da yayınlanan fetvalar	110
2.2.5.Kuveyt'te yayınlanan fetvalar	114
2.2.6.Endonezya Ulemâ Meclisi tarafından yayınlanan fetva	119
2.2.7.Dâru'l-İftâ Libya tarafından yayınlanan fetva	120
2.2.8.El-Lecnetü'd-Dâimeti li'l-Buhûsi'l-İlmiyyeti ve'l-İftâ tarafından yayınlanan fetva ...	121
2.2.9.Daru'l-İftâ el-Mısriyye tarafından yayınlanan fetva	122
2.2.10.Sudan Lecnetü'l-Fetâvâ bi Duyûni'z-Zekât tarafından yayınlanan fetva	122
2.3.Zekât Mallarının Nemalandırılmasında Öne Çıkan Yöntemler	123
2.3.1.Zekât mallarının hak sahiplerine temlik edilerek nemalandırılması	123
2.3.2.Zekât mallarının hak sahiplerine temlik edilmeksizin nemalandırılması	128
2.3.3.Belirli sınıflara ait fonların nemalandırılması	129
2.3.4.İhtiyaç fazlası fonların nemalandırılması	131
2.3.5.Hak sahiplerine ulaşması planlanan süreye kadar nemalandırma	132
2.3.6.Senesi dolmadan toplanan zekât mallarının nemalandırılması	133
2.3.7.Zekât fonunun bidâ'a yöntemi ile nemalandırılması	133
2.4.Zekâtın Nemalandırılmasında Başlıca Şartlar	134
2.4.1.Mahiyete yönelik şartlar	134
2.4.2.Uygulamaya dair şartlar	137
2.5.Zekâtın Nemalandırılmasına Dair Uygulamalar	138
2.5.1.Cezayir örneği	138
2.5.2.Sudan örneği	141
2.5.3.Malezya örneği	146
2.5.4.Türkiye örneği	154
SONUÇ	159
KAYNAKÇA	165
EKLER	180
EK-1 Zekât mallarının nemalandırılması hakkında yayınlanan fetvalar ve öne sürülen şartlara dair tablo	181

TABLULAR DİZİNİ

Tablo	Sayfa
Tablo 2.1. Cezayir Zekât Sandığı Dağıtım Oranları.....	139
Tablo 2.2. 2003-2014 Yılları Arasında Hak Sahiplerine Karz-ı Hasen Olarak Tahsis Edilen Bütçe, Talep ve İstifade Eden Sayısı.....	140
Tablo 2.3. Sudan Zekât Kurumu Tarafından Sarf Yerlerine Ayrılan Bütçe.....	142
Tablo 2.4. 2005-2016 Yılları Arasında Kurumun Zekât Tahsili, Dağıtımı ve Nemalandırma Projelerine Ayırdığı Bütçe.....	143
Tablo 2.5. MAIWP 2018-2019 Dağıtım Yerleri, Miktarları ve Oranları.....	147
Tablo 2.6. Lembaga Zakat Selangor'un 2015-2019 Yılları Arasında Zekât Tahsili ve Dağıtımı	150
Tablo 2.7. Lembaga Zakat Selangor'un 2018-2019 Zekât Dağıtımı ve Oranları	151
Tablo 2.8. Lembaga Zakat Selangor'un 2019 Dağıtım Programları ve Miktarı	152

KISALTMALAR

b.	İbn
Bkz.	Bakınız
Bs.	Basım
c.	Cilt numarası
Çev.	Çeviren
DZD	Cezayir dinarı
Ed.	Editör
Haz.	Hazırlayan
İHH	İnsan Hak ve Hürriyetleri
İSAV	İslami Araştırmalar Vakfı
LZS	Lembaga Zakat Selangor
MAIWP	Majlis Agama İslam Wilayah Persekutuan
nşr.	Neşreden
RM	Ringgit
SDD	Sudan dinarı
SDG	Sudan Cüneyhi
sy.	Sayfa
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	Tahkik eden
vb.	Ve benzeri
vd.	Ve diğerleri

GİRİŞ

Bir mali ibadet olarak zekât, üzerinden yıl geçmiş nisap miktarı mala sahip olan her Müslümana farz kılınmıştır. Zekât ibadetini sadakadan ayıran en büyük özellik zekâtın, nisap miktara mala sahip olan her Müslümandan sene de bir kez toplanılan ve devlet tarafından organize edildiği varsayılan bir fon olmasıdır. Bu anlamda devlet tarafından organize edilmesi beklenen ideal bir zekât müessesesi, fakirlik ve yoksullukla mücadele eden günümüz İslam toplumunun refaha ulaşmasının anahtarı olabilecek potansiyele sahiptir. Zekât organizasyonunun Müslümanların ekonomik ve sosyal kalkınmalarında oynayacağı bu rolün bilinci ve zekât fonunun günümüz finansal araçlarının kullanılarak daha işlevsel kılınması amacıyla “İslam hukukunda zekât mallarının nemalandırılması” konusu tez çalışması olarak araştırmayı tercih ettik. Bir diğer tercih sebebimiz ise Türkiye’de bu konu hakkında önemli derecede bir literatür boşluğunun bulunmasıydı. Tezimiz, zekât fonunun nemalandırılması meselesinin fikhî boyutunu incelemek isteyen araştırmacıların ve aracı kurumların konu hakkındaki tüm bilgilere, görüşlere ve değerlendirmelere rahatlıkla ulaşabilmelerini, daha önce yapılan çalışmalarda kapalı kalan meseleleri açığa kavuşturabilmeyi, nemalandırma faaliyetlerinin hem teori hem de pratikteki karşılıklarının tespit edilip değerlendirilmesini ve bu anlamda literatüre katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Günümüzde finans kurumları için neredeyse bir zorunluluk haline gelen kısa ve orta vadeli nemalandırma faaliyetleri, oldukça yüksek meblağlara ulaşan fonlara sahip zekât veya hayır kurumları için de gündeme gelmektedir. Bu minvalde zekât mallarının nemalandırılması, mükellef, aracı kurum, devlet veya nâibi konumundaki kişi ya da kurumlar tarafından zekât fonunun; değer kaybı, enflasyon vb. iktisadi kayıplardan korunması, hak sahiplerinin maslahatına uygun şekilde artırılması, mikro finans projelerinin desteklenmesinde kullanılarak hak sahiplerinin ekonomiye kazandırılması, üretim ve hizmet projeleri ile hak sahiplerine hem istihdam sağlanması hem de eğitim, sağlık, gıda ihtiyaçlarının karşılanması hedeflerine matuftur. İslam ülkelerinde mevcut zekât ve hayır kurumları tarafından bu hedeflerin gerçekleştirilmesi amacıyla zekât fonunun nemalandırılması konusunun İslam hukuku açısından dakik bir incelenmeye tabi tutulması gerekmektedir. Bu anlamda hem konunun usûl-i fıkıh meselelerine taalluk eden yönlerinin detaylıca incelenmesi hem zekâta taraf kişi ya da kurumların üstlendiği roller üzerinden nemalandırma faaliyetine dair salahiyetlerinin araştırılması hem de konu hakkında daha önce yayınlanmış fetvaların tercümelerine yer verilip farklı İslam ülkelerindeki zekât kurumları tarafından nemalandırma uygulamalarının dikkatlice incelenmesi açısından tezimizin Türkiye’de ilgili meseleyi çok boyutlu ele alan ilk lisansüstü tez çalışması olacağı söylenebilir.

Fıkıh edebiyatında zekât, içerisinde pek çok fikhî meseleyi barındıran geniş bir konudur. Tez konumuz ise zekâtın tahsili ve dağıtımı konu başlıkları altında değerlendirilebilir. Bununla birlikte tezimiz, güncel bir zekât problemi olarak zekât mallarının nemalandırılması konusuyla

ilişkili meselelerle sınırlandırılmıştır. Bu nedenle zekât ibadetine dair fıkıh eserlerinde zikredilen konulara özet olarak değinmekle yetinilecektir.

Tezimizde fıkıh kaynaklarından edinilen bilgiler bir araya getirilerek nitel bir analiz yapılmıştır. Konuların incelenmesinde klasik Hadis ve Tefsir eserleriyle birlikte fıkıh edebiyatında mezheplerin başlıca usûl ve furû' eserlerine başvurulmuştur. Bu eserler kaynakçada belirtildiği için burada zikredilmeyecektir. Zekâtın nemalandırılması hakkında yapılan çalışmaları incelediğimizde konunun Arapça kaynaklarda, "tenmiyetu'z-zekât", "istismâru emvâli'z-zekât", "tavzîfu'z-zekât", "istirbâhu emvâli'z-zekât"; İngilizce çalışmalarda ise "investment of zakat fund" şeklinde başlıklandırıldığı görülmektedir. Konumuz özelinde kullandığımız başlıca kaynaklar ise; *Mecma'î'l-Fıkhî'l-İslâmî* III. dönem toplantısının "*Tavzîfu'z-Zekât fi Meşari'i Zâti Ri'in Bilâ Temlik Ferdî li'l-Müstehikki*" başlıklı oturumunda Ticânî Sabûn Muhammed, Adem Şeyh Abdullah Ali, Muhammed Abdullatif el-Ferfûr, Hasan Abdullah el-Emin ve Abdülaziz el-Hayyât tarafından sunulan tebliğler ve müzakereleri, *Beytü'l-Zekâti'l-Kuveyti* III. dönem toplantısında Muhammed Osman Şubeyr ve İsâ Zeki Şakra tarafından sunulan "*İstismâru Emvâli'z-Zekât*" başlıklı tebliğler ve müzakereleri, Abdürrezzâk el-Ânî'nin "*Masârifü'z-Zekât ve Temlikuha fi dav'il-Kur'an ve's-Sünne*" eseri, Salih b. Muhammed el-Fevzân'ın "*İstismâru Emvâli'z-Zekât*" başlıklı eseri, Abdurrahman Hâfzâvî'nin "*Ahkâmu İstismâri Emvâli'z-Zekât ve Tatbîkâtuhu*" başlıklı çalışması, Abdullah el-Gufeylî'nin "*Nevâzilu'z-Zekât*" eseri, Ali Özek'in "*Zekâtın Nemalandırılması*" başlıklı tebliği, Mustafa Bülent Dadaş'ın "*Zekâtın Tenmiyesinin Fıkhî İmkânları*" makalesi ve konuyla ilgili İngilizce ve Arapça yayınlanan kaynakçada belirttiğimiz makalelerdir.

Bu kaynakların dışında zekât mallarının nemalandırılması konusunda yurtdışında yayınlanmış lisansüstü tez çalışmaları da bulunmaktadır. Ulaşabildiğimiz ve incelediğimiz tezler kronolojik sıraya göre şöyledir: Abdülfettah Muhammed Ferah'ın "*et-Tevcîhü'l-İstismârî li'z-Zekât*" başlıklı doktora tezi, Hitam Arif Hasan'ın "*Devru'z-Zekât fi Tenmiyeti'l-İktisadiyye*" başlıklı yüksek lisans tezi, Wan Marhaini Wan Ahmad'ın "*Zakat investment in Malaysia: A Study of Contemporary Policy and Practice in Relation to Shari'a*" başlıklı doktora tezi, Teymâ Ömer İsmail'in "*Tenmiyetü Emvali'z-Zekât*" başlıklı yüksek lisans tezi, Muhammed Ebu Esad Tayyib Hasan'ın "*et-Tecdîd fi Tenmiyeti Emvali'z-Zekât ve Devruha fi'l-Haddi min Zahirati'l-Fakr*" başlıklı yüksek lisans tezi, Meria Husnaldî'nin "*İstismâru Emvâli'z-Zekât ve Ahkâmuhû, Dirase Fetavâ Meclis'ul-Ulemâ İndonîsi*" başlıklı yüksek lisans tezi ve son olarak Bezyû İşûş'un "*Devru Sundûku'z-Zekât fi Tahfizi'l-İstismâr, Dirase Mukarana Cezâir-Sudan*" başlıklı yüksek lisans tezi. Türkiye'de Aly Abdelfatah Aly tarafından 2018 yılında Arapça olarak yayınlanan konumuza dair "*İdâretü İstismâri Emvali'z-Zekât*" başlıklı yüksek lisans tezi bulunmaktadır. Ancak tezi incelediğimizde daha önce yapılan çalışmalarla büyük ölçüde benzerliği ve konunun oldukça dar boyutta ele alınması bizi bu çalışmaya sevk eden sebeplerden olmuştur. Mezkûr tezlerin yanı sıra yurtdışındaki bazı üniversitelerde yayınlanan tezlerin içeriğine erişim engeli konulması sebebiyle muhteviyatına dair bilgi edinilememiştir. Bu tezler; Abdülfettah Muhammed Ferah'ın "*et-Tevcîhu'l-İstismârî li'z-Zekât*" başlıklı doktora tezi, Abdulbari Awang'ın "*Emvâli'z-Zekât*

beyne'l-İstismâr ve 'Ademihi" başlıklı yüksek lisans tezi ve Azman Abdurrahman Süleyman'ın "*Cibayetu Emvâlî'z-Zekât ve Sarfuha fî Malîzyâ*" başlıklı doktora tezidir. Bu çalışmaların sadece içindekiler kısmına ulaşılmıştır.

Tezimizin yukarıda zikredilen monografik çalışmalardan önemli farklılıkları bulunmaktadır. Zekât mallarının nemalandırılması konusunda kaleme alınan makale, tez vb. akademik çalışmalar incelendiğinde genel olarak birbirinin tekrarı ve konuyu yeterince derinlemesine incelemeyen çalışmalardan ibaret olduğu görülmektedir. Biz ise ulaşabildiğimiz tüm bu çalışmaları inceledikten sonra eksik kalmış, daha detaylı incelenmesi gereken kısımları tespit edip zekât mallarının nemalandırılması konusunu daha önce ele alınmamış yönleri ve farklı boyutlarıyla inceleyeceğiz.

Bu minvalde tez çalışmamız iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, kavramsal çerçeve ve metodolojik açıdan zekâtın nemalandırılmasına dair meselelere yer verilecektir. Bu bölümde kavramsal çerçeve olarak zekât mefhumu, nemalandırma ve zekât mallarının nemalandırılması kavramları incelenecektir. Zekât mallarının nemalandırılmasına dair metodolojik problemler başlığı altında ise daha önceki çalışmalarda değinilmeyen veya yüzeysel olarak işlenen mutlak emrin delaleti, zekât emrinin delaleti, zekâtın ifâsında temlik şartı, temlik şartının zekâtın nemalandırılmasına etkisi, nemalandırma sonucu elde edilen kazancın ve menfaatin paylaşımı ve olası zarar durumunda tazmin konularına detaylı bir şekilde yer verilecektir. Bu başlıklar seçilirken özellikle zekât mallarının nemalandırılması fikrine karşı çıkan araştırmacıların ısrarla ileri sürdüğü konuların incelenmesi ve elde edilen bulgulara göre konunun değerlendirilmesi hedeflenmiştir.

İkinci bölümde ise İslam hukukunda zekât mallarının nemalandırılması konusu farklı boyutlarıyla ele alınacaktır. İlk başlık olarak İslam hukuku açısından zekât mallarının nemalandırılması başlığı altında daha önceki çalışmalarda yapıldığı gibi nemalandırmanın sadece bir boyutunun incelenmesi yerine zekât ibadetinde mükellef, aracı kurum ve devletin rolleri ve nemalandırma konusundaki yetkileri ayrı ayrı incelenecektir. Zekâtın devlet tarafından nemalandırılması başlığında, konu hakkında düzenlenen ilmî toplantılarda ve araştırmalarda meselenin cevazı noktasında lehte ve aleyhte getirilen delillere ve değerlendirmelere kapsamlı bir şekilde yer verilecektir. Akabinde ise yukarıda zikredilen çalışmalarda yer almayan ve konunun anlaşılmasında önemli bir eksik olarak gördüğümüz, konu hakkında farklı ülkelerde bulunan İslam akademileri veya fetva kurulları tarafından yayınlanan karar metinlerinin tercümelerine kronolojik olarak yer verilecektir. Bir sonraki başlıkta zekât mallarının nemalandırılmasında cevaz görüşünü benimseyip yöntem noktasında ortaya atılan farklı görüşler ve alana katkı anlamında öneri olarak zikredeceğimiz bidâ'a yöntemi incelenecektir. Zekâtın nemalandırılmasında başlıca şartlar kapsamında konu hakkında görüş belirten alimlerin ve fetva kurullarının cevaz noktasında öne sürdüğü şartlar, mahiyete ve uygulamaya dair şartlar şeklinde özgün iki ayrı başlık olarak ele alınacaktır. Tezin son kısmında ise yine daha önceki çalışmalarda incelenmediği şekilde birden fazla ülkede zekât

mallarının nemalandırılması örneklerine yer verilecektir. Bu kapsamda Cezayir, Sudan, Malezya ve Türkiye’de bulunan zekât veya hayır kurumları tarafından nemalandırma uygulamaları araştırılacak ve elde edilen bulgular ilgili başlık altında zikredilecektir.

Tezimizin, ulaşamadığımız birkaç tez çalışmasının dışında konu hakkında yapılan çalışmaların incelenerek hazırlanması, konunun detaylı problemlerinin ele alınması, nemalandırmaya konu olan tarafların ayrı ayrı incelenmesi, konuyla ilgili fetvaların neredeyse tamamına ulaşılması, teorik ve pratik yöntemlere yer verilmesi ve son olarak uygulama örneklerinde birden fazla ülkenin incelenmesi açısından özgün bir araştırma olmayı hedeflenmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE METODOLOJİK AÇIDAN ZEKÂTIN NEMALANDIRILMASI

1.1 Kavramsal Çerçeve

1.1.1 Zekât mefhumu

İslam dininde ibadetler farklı kısımlara ayrılmaktadır. Bu kısımlardan birisi de mali ibadetlerdir. Zekât ibadeti, mali bir ibadet olarak nisap miktarı mala sahip tüm Müslümanlara farz kılınmış ve İslam dininin beş temel esasından biri sayılmıştır. Bu başlık altında tezin ana konusuna bir mukaddime olarak zekât hakkındaki genel bilgilere değinilecektir. Bu kapsamda zekât kavramı sadece sözlük ve ıstılah anlamlarıyla değil aynı zamanda teşri süreci, geçmişten günümüze tarihi seyri, şartları, sarf yerleri, tahsili ve tevzî'i (dağıtımı) başlıkları altında özet bilgilerle açıklanacaktır. Konu hakkındaki özet bilgiler, klasik dönemdeki ihtilaflara ve detaylara girilmeksizin zekât hakkında kaleme alınan muasır eserler üzerinden aktarılacaktır.

1.1.1.1 Zekât Kavramı

Zekât kelimesi Arapça kökenli olup “زكا” kökünden türetilmiş mastar bir yapıya sahiptir. Sözlüklerde “artmak, gelişmek, büyümek, bereket, kurtuluş, temizleyici olmak, arınmak, nemâ” anlamlarına gelmektedir.¹ Hz. Ali'nin “ilim, onu infak etmekle artar” sözündeki ‘artar’ anlamı da zekâ kökünden türetilen bir fiil ile ifade edilmiştir.²

El-Mebsût isimli eserin sahibi Serahsi, mâli ibadet olarak zekâta bu ismin verilmiş nedenini “dünyada zekât olarak verilen malın yerini, başkalarının almasıyla çoğalıp artmasından ahirette de sevaba vesile olmasındandır” şeklinde açıklamıştır.³

¹ Ebu Abdurrahman Halil b. Ahmed b. Amr b. Temim el-Ferâhidî, thk. Mehdi el-Mahzumî, İbrahim es-Samurâî (Beyrut: Daru'l-Mektebeti'l-Hilal, ts.), “Kitabu'l-Ayn”, 5/394; İbn Manzur, Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mukrem b. Ali b. Manzur (Beyrut: Daru's-Sadr, 1993), “Lisanu'l-'Arab”, 15/c. 14/358-359; Muhammed b. Muhammed ez-Zebidî, thk. Komisyon (Beyrut: Daru'l-Hidaye, ts.), “Tâcu'l-arûs min cevâri'l-kâmûs”, 38/220; Muhammed b. Ali el-Feyyumî, ts., “Misbâh'ul- Münîr”, 4/83; Salih b. Abbâd, ts., “Muhît fi'l-luga”, 2/54; Nezih Hammad, *Mu'cemu'l-Mustalehâti'l-Mâliyyeti ve'l-İktisâdiyyeti fi'l-Luğati'l-Fukahâ* (Şam: Daru'l-Kalem, 2008), 237; Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015), 618.

² “العلم يزكو بالانفاق” bkz. Komisyon, “Zekât”, *Mevsûatu'l-Fikhiyye* (Kuveyt: Vizaretu Şuûni'l-İslamiyye, 2002), 23/226.

³ Ebu Bekir Muhammed b. Ebî Sehl Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut: Dar'ul-Marife, 1989), 2/149.

Zekât terim anlam olarak dinen zengin sayılan Müslümanların, mallarından bir kısmını ayetlerde zikredilen sarf yerlerine vermesi için kamu otoritesine vermek zorunda oldukları mali bir ibadet şeklinde tanımlanabilmektedir. Zekât kavramı fıkıh literatüründe anlam itibariyle geniş ve dar olmak üzere ikiye ayrılır. Geniş anlamda zekât, malın zekâtı manasında kullanılan zekât ile bedenın zekâtı anlamında kullanılan fitır sadakasını kapsamaktadır. Dar anlamda ise mali bir ibadet olarak sadece zekâtı kapsamaktadır.⁴ Bilindiği üzere toplumlar belli bir hiyerarşik düzene tabidir. Sosyal yardımlaşmaya yönelik zekât ibadetinin tam olarak ifâ edilebilmesi için de hiyerarşinin merkezindeki otorite tarafından toplanıp dağıtılması gerekmektedir. Zekât ibadeti ancak bu sayede “*ez-zekâtu kantaratu'l-İslam*” şeklinde beyan edilen, zengin kimselerden ihtiyaç sahibi kimselere doğru gelir akışını sağlayan “*İslam'ın köprüsü*”, özelliğini gerçekleştirebilir.⁵

Zekât ibadeti Kur'ân-ı Kerim'de farz kılınmıştır.⁶ Zekât kavramının Kur'ân-ı Kerim'de ilk kez Araf Suresi 156. ayette geçtiği ileri sürülmektedir.⁷ Arapça “زكا” fiili ve aynı kökten türevleri elli altı ayette elli dokuz kez zikredilmiştir. Zekât kavramı farklı ayetlerde otuz kez, sadaka lafızıyla da iki kez olmak üzere toplam otuz iki kez geçmektedir. Bu iki kavram dışında “hak, birr, infak ve ta'am” gibi lafızlarla da farklı ayetlerde geçtiği görülmektedir. Ayetlerde namaz ibadetiyle birlikte ise toplamda yirmi altı kez geçmekte⁸ sadece bir yerde namazdan ayrı zikredilmektedir. Fakat aynı ayetten hemen sonra zekât lafzı geçmektedir. Bu haliyle Şâri' tarafından Kur'ân-ı Kerim'de toplumsal bir nitelikte olan zekât ibadeti ile ferdî özellik taşıyan namaz ibadeti arasındaki bağın oldukça sıkı olduğuna dikkat çekilerek İslam'ın toplumsal ve ferdî gayeleri itibariyle evrensel bir din olduğunun gösterildiği ifade edilebilir.⁹

Zekât lafzının geçtiği ayetlerin sekizi Mekke'de, yirmi dördü ise Medine'de nazil olmuştur. Zekât, iki ayette¹⁰ temizlenme, arınma anlamlarında kullanılmıştır. Bu bakımdan yoksulun hakkı olan malın zenginın malından çıkarılarak manevi olarak temizlenmesi anlamı vurgulanmıştır. Zekât lafzı iki ayet dışında marife kalıpla zikredilmiştir. Bu durum zekâtın, özel

⁴ Vecdi Akyüz, *Zekât* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2006), 31.

⁵ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 618.

⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 2/149.

⁷ “...لِّلَّذِينَ يُتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ” ayetinde meâlen “...Allah buyurdu ki: Azabıma dilediğimi uğrattırım; rahmetim ise her şeyi kuşatmıştır; ayrıca rahmetimi Allah korkusu taşıyanlara, zekâtı verenlere ve âyetlerimize inananlara yazacağım” buyrulmaktadır. Zekâtın ilk kez bu ayette geçmesi hakkında bkz. Beytullah Aktaş, *Kur'an'a Göre Zekâtın Harcama Kalemleri* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi, 2013), 17.

⁸ İlgili ayetler: *Kur'ân Yolu* (Erişim 05 Şubat 2021). el-Bakara 2/43, 83, 110, 118, 277; en-Nisâ 4/77, 162; el-Mâide 5/12, 55; et-Tevbe 9/5, 11, 18, 71; el-Meryem 19/31, 55; el-Enbiyâ 21/73; el-Hacc 22/41, 78; en-Nûr 27/37, 56; en-Neml 27/3; el-Lokmân 31/4; el-Ahzâb 33/33; el-Mücadele 58/13; el-Müzemmil 73/20; el-Beyyine 98/5. Zekât ile ilgili ayetlerin tamamı için bkz. Melih Turan, *Zekât Politikası* (İstanbul: Mevsimler Kitap, 2018), 163-179.

⁹ Zekâtın bireysel, toplumsal ve mâlî boyutlarına dair manevi yönü hakkında bkz. Abdullah Çolak, “Zekât”, *İslamın Orta Yolu* (Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2018), 299-208.

¹⁰ el-Kehf 18/81, el-Meryem 19/13.

bir anlam ifade eden ve bilinen bir lafız olduğunu göstermektedir. Ayetlerde dokuz yerde zekât kelimesi emir kipiyle, yirmi üç yerde ise haber formatındaki cümlelerle ifade edilmektedir.

Bir mali yükümlülük olarak zekâtın Kur'ân'ı Kerim'de tedricî bir şekilde vazedildiği görülmektedir. Önceleri daha dar bir çerçevede infak teşvik edilmiş sonradan daha geniş kapsamlı mali mükellefiyetler emredilerek zekât emri vazolununcaya kadar Müslümanlar bu ibadete alıştırmaya çalışılmıştır.¹¹

Mekke döneminde zekâta dair ayetlerin bulunması İslam âlimleri arasında zekâtın farz kılınma yılına dair ihtilaf oluşmasına sebep olmuştur. Âlimlerden bir grup zekâtın Mekke'de farz olduğunu ileri sürerken ikinci grup, zekâtın Medine'de hicretin ikinci yılında farz olduğunu iddia etmişlerdir. Üçüncü bir grup ise hicretin dokuzuncu senesinde farz kılındığını söylemektedir. Bu üç görüşe bakıldığında zekâtın farz kılındığı sene olarak çoğunluğun kabul ettiği görüş, hicretin ikinci yılına dair görüştür. Günümüzde bu ihtilafları uzlaştırmaya yönelik zekâtın üç aşamalı olarak farz kılındığına dair düşünceler de vardır. Bu görüşe göre zekâtın, imkânı olan kimselerin ihtiyaç sahiplerine iyilik etme, yemek yedirme ve maldan verme emirleriyle Mekke döneminde farz kılındığı, zekât malları ve nisaplarının belirlenmesinin hicretin ikinci yılında gerçekleştiği, zekâtın tam anlamda kurumsallaşarak farklı bölgelere zekât memurlarının gönderilmesinin ise hicretin dokuzuncu yılına tekabül ettiği düşünülmektedir.¹²

Bazı oryantalistler tarafından hicretten sonra Hz. Peygamber'in zekât kavramını Medineli Yahudilerden iktibas ettiğine dair iddialar ortaya atılmıştır. Ancak bu iddialar, İslam âlimleri tarafından delillerin temelsizliğine ve asılsızlığına dikkat çekilerek çürütülmüştür.¹³

1.1.1.2 Sadaka Kavramı

Sadaka kavramı Arapça kökenli (صدق) 'sıdk' kökünden türetilmiş bir isim olup sözlükte, kizb kelimesinin zıddı anlamında doğruluk, sözünü tutmak, gerçek olmak anlamlarına

¹¹ Emrullah Dumlu, *Ticaret Mallarının Zekâtı* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2012), 23.

¹² Soner Duman, "Zekât Ahkâmının Teşri' Süreci", *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), 21-26.

¹³ Oryantalistler, Aramîce takva anlamına gelen 'zakoth' kelimesi ile zekât kelimesi arasındaki benzerliğe dikkat çekerek bu iddiada bulunmuşlardır. Hatta iddialarında biraz daha ileri gidip Hz. Ebubekir zamanında zekât vermeyenlerle yapılan savaşları göstererek zekâtın kullanılan terim anlamıyla Hz. Peygamber'in vefatından sonra çıktığını söylemişlerdir. Bu iddialar ve İslam âlimleri tarafından yapılan itirazlar için bkz. Mehmet Erkal, "Zekât", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları - İSAM Yayınları, 2013), 44/197; Yusuf el-Karadâvî, *Fıkhu'z-Zekât* (Damascus - Beirut: Müessesetü'r-Risale, 2014), 50.

gelmektedir.¹⁴ Terim olarak, Allah'ın rızasına nail olmak amacıyla ihtiyaç sahibine hibe olarak verilen mal şeklinde tanımlanmaktadır.¹⁵

Sadaka kavramı Kur'ân-ı Kerim'de on üç kez geçmektedir. Bu ayetlerden yedisinde¹⁶ zekât, ikisinde nafîle¹⁷ sadaka, birinde mehir¹⁸, birinde fidye¹⁹ ve iki ayette de hem zekât hem sadaka anlamlarında²⁰ kullanılmıştır. Ayetlerin tamamı da Medine döneminde nazil olmuştur.

Sadaka kavramı zekâta olduğu gibi geniş ve dar anlam olmak üzere ikiye ayrılır: Zekât geniş anlamda fitre ve nafîle verilen sadakaları kapsarken dar anlamda ise farz olmayan nafîle sadakaları kapsamaktadır.

Sadakanın zekât ile eş anlamlı olup olmadığına dair farklı görüşler bulunmaktadır: Kitabü'l-Emvâl sahibi Ebu Ubeyd'e göre sadaka, Müslümanların altın, gümüş, deve, sığır, koyun, toprak ürünleri gibi mallarından verdiği zekâttır. Bu zekâtlar da Allah Teâlâ tarafından tayin olunan sekiz sınıfa verilir.²¹

Râgıb el-İsfahânî'ye göre ise sadaka, zekât gibi insanı Allah'a yaklaştırmak amacıyla maldan çıkarılan şeydir. Fakat asıl olarak bu şekilde gönüllü verilen mallara sadaka, zorunlu yapılanlara ise zekât denilmektedir.²² Bu açıklamadan hareketle "*her zekât sadaka iken her sadaka zekât değildir*" denilebilir.

Ayet ve hadislerdeki²³ anlamları ile âlimlerin tanımlamaları dikkate alındığında sadakanın zekâta göre daha geniş bir anlama sahip olduğu sonucu çıkartılabilir. Sadakanın zekâta eş anlamlı olarak kullanıldığı yerler olsa da sadaka kavramı Allah rızası umularak yapılan her türlü '*iyilik*', '*fedakârlık*', '*amel*' anlamında kullanılmış ve Müslümanların dindeki samimiyetinin göstergesi olmuştur.

¹⁴ İbn Manzur, Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mukrem b. Ali b. Manzur, "Lisanu'l-'Arab", 15/10/193-196; Feyyumî, "Misbâh'ul- Münîr", 1/335; Zebidî, "Tâcu'l-arûs min cevâri'l-kâmûs", 26/5-7.

¹⁵ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 487.

¹⁶ el-Bakara 2/264, 276; et-Tevbe 9/58, 60, 79, 103, 104.

¹⁷ el-Mücadele 58/12, 13.

¹⁸ en-Nisa 4/114.

¹⁹ el-Bakara 2/196.

²⁰ el-Bakara 2/264, 271.

²¹ Kasım İbn Sellâm Ebu Ubeyd, *Kitabu'l-Emvâl*, thk. Seyyid Receb Ebu Enes (Mısır-Riyad: Daru'l-Hedy-Daru'l-Fazile, 2007), 1/53.

²² Râgıb el-İsfahânî, el-Müfredât fi Ğarîbi'l-Kur'ân, thk. Safvân Adnân el-Dâvudî (Beyrut: Daru'l-Kalem, 1991), "صدق".

²³ Hadislerde sadaka kavramı geniş bir anlam ifade etmektedir. Her türlü iyiliğin, zikrin, tebliğ ve irşad görevlerinin, ailenin nafakası için çalışmanın, namaza giderken atılan adımların, insanlara yardımcı olmanın, güzel söz söylemenin, tebessümün ve hatta eşlerin cinsî münasebette bulunmasının dahi sadaka olduğu ifade edilmiştir. İlgili bazı hadisler için bkz. Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'u's-Sahîhi'l-Muhtasar*, thk. Mustafa Dîb el-Buğâ (Beyrut: Daru İbn Kesîr, 1987), "Zekât", 30, 52, 53. Ali Duman, "Sadaka", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları - İSAM Yayınları, 2008), 383-384.

1.1.1.3 Zekât Uygulamalarının Tarihi Seyri

Bu başlık altında Hz. Peygamber dönemi, Hulefa-i Raşidin dönemi, Emevi ve Abbasiler dönemi ve son olarak Osmanlı dönemi zekât uygulamaları hakkında bilgiler verilecektir. Tezin ana konusuna gelmeden önce zekât uygulamalarının tarihsel çerçevesinin ana hatlarıyla ortaya koyulması, konunun bir bütün olarak ele alınması anlamında önemli görülmektedir.

1.1.1.3.1 Hz. Peygamber dönemi

Hz. Peygamber döneminde zekât uygulamaları Mekke dönemi ve Medine dönemi olmak üzere iki dönemde değerlendirilmektedir. Mekke dönemindeki ayetlere bakıldığında yoksulları doyurmak, onlara yardım etmek, infakta bulunmak teşvik edilmiş ve en son nazil olan Mekkî ayetlerde de bu yardımın bir hak olduğu ve gönüllülük esasına dayalı olmayıp yoksullara verilmesi gereken maldaki bir fazlalık olduğu vurgulanmıştır. Mekke döneminde infak ve gönüllülüğe dayalı zekâtın teşvik edilmesi, Medine döneminde farz kılınacak²⁴ ve müesseseseleşecek zekât ibadeti için zihinsel bir hazırlık sürecinin varlığını göstermektedir.²⁵ Bu dönemde zekât, müminlerin kendi aralarındaki bağlarını kuvvetlendiren, kardeşlik hukukunu artıran dindeki samimiyetin bir sembolü olarak ihtiyaç sahiplerine veriliyordu.²⁶

Zekât ibadeti, Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretiyle birlikte kurulan İslam Devleti içerisinde kurumsal bir organizasyona dönüşmüştür. Zekât emri ile Müslümanlar zekâtlarını Hz. Peygamber'e teslim etmişler ve merkezi otoritede toplanan zekâtlar ihtiyaç sahiplerine dağıtılmıştır.²⁷ Hicretin ikinci yılında nisap miktarı ve zekât malları belirlenerek zekât farz kılınmıştır. Sarf yerleri dışında zekâta ilişkin hükümlerin geneli, hangi mallardan ne kadar ve hangi şartlarda zekâtın verileceği, Hz. Peygamber'in sünneti ile ortaya konmuş, sahabe uygulamaları etrafından gelişmiştir.²⁸

Hz. Peygamber, zekâtın toplanması ve dağıtımı için memurlar görevlendirmiştir.²⁹ Bu memurların görev tanımları gönderilen yer ve mükelleflere göre değişebilmektedir. Genel olarak bakıldığında zekât memurları, zekât potansiyelini önceden tahmin edip kayda geçirmek,

²⁴ Zekât ibadetinin teşri tarihi hakkındaki ihtilafa daha önce değinilmiştir. Genel kabule göre zekât, hicretten sonra ikinci yılda farz kılınmıştır. Mehmet Erkal, *Zekât Bilgi ve Uygulama* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2008), 41.

²⁵ Zekât ile ilgili ayetlerin ilk Mekkî dönem, orta Mekkî dönem, son Mekkî dönem ve ilk Medenî dönem, son Medenî dönem şeklinde kısımlara ayrılarak zekâtın teşri sürecinin nüzul sırasına göre incelenmesi hakkında bkz. Beytullah Aktaş, *Kur'an'a Göre Zekâtın Harcama Kalemleri*, 27-58.

²⁶ İzzet Derveze, *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed (s.a.v.)*, çev. Mehmet Yolcu (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2011), 1/597-598.

²⁷ Niyazi Gümüş, *Yoksulluğun Azaltılmasında Bir Çözüm Önerisi: Zekât Fonu Örneği* (Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2019), 60.

²⁸ Duman, "Zekât Ahkâmının Teşri Süreci", 31.

²⁹ Zekât memurları hakkında geniş bilgi için bkz. Ayşe Yavuz, *Hz. Peygamber'in Zekât Memuru Olarak Görevlendirdiği Sahabiler* (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2011).

süresi dolan zekât mallarını toplamak, toplanan malları kaydedip korumak, zekât mallarının naklini ve dağıtımını temin etmek gibi görevlerde bulunmuşlardır. Bölgenin yahut kabilenin büyüklüğüne göre birden fazla memurun görevlendirildiği de olmuştur.³⁰ Memurlar zekâtları Hz. Peygamber'in belirttiği nisap miktarı ve oranlarına göre toplamışlardır. Hakkında hüküm beyan edilmeyen malların durumu mektuplar aracılığıyla Hz. Peygamber'e sorulmuş ve alınan cevaba göre zekât toplanmıştır.³¹ İlk yıllarda görevlendirilen memurlara hayvanların zekâtını toplarken yaşlı, küçük ve kusurlu olanlarının alınması emredilmiştir. Daha sonraları ise orta hallilerinin alınması tembihlenmiştir. Bu durumdan zekât ibadetinin tedricî olarak vazedildiği bir kez daha anlaşılmaktadır.³² Hz. Peygamber, zekât toplamak için görevlendirdiği memurların görev süreleri boyunca mertebe anlamında mücahitlerle aynı statüde değerlendirileceğini belirtmiştir. Bununla birlikte memurlardan halka zulmedip haksızlık yapanların ise zekât vermeyerek asi olanlarla eşit olduğunu söylemiş ve görevin kötüye kullanılmasını engellenmeye çalışmıştır.³³

Hicretin dokuzuncu yılında Tevbe suresi nazil olmuş ve zekâtın sarf yerleri ayetle belirlenmiştir. Tevbe Suresi'nin nazil olmasıyla belirlenen sarf yerleri arasında zekât memurlarının da zikredilmesi, zekât ibadeti için kurumsal bir yapının mecburiyetine işaret etmektedir. Böylesi büyük çaplı bir organizasyon ancak kurumsal bir yapı içerisinde vazifendirilmiş ücretli çalışanların varlığı ile yürütülebilir. Zekâtın ifasında kurumsal bir yapı yerine mükelleflerin kendi başlarına zekât verebilecekleri bir uygulama modeli emredilseydi ayette geçen "âmîlûn" sınıfı işlevsiz kalırdı. Oysaki bahsi geçen ayette zekât memurlarına bir fon ayrılması ve Hz. Peygamber'in sünnetinde de bu işe dair memurların belirlenmesi ve ücret karşılığı çalıştırılması gibi uygulamalardan anlaşılacağı üzere zekât, geniş çaplı bir organizasyonla yerine getirilmesi gereken bir ibadettir. Böyle bir organizasyonun devletin otoritesi altında yapılmadıkça adil bir şekilde ifâ edilmesi mümkün olmayabilir.

Zekâtın devlet eliyle ifâ edilen bir ibadet olması sebebiyle teşrî sürecinin tesadüfi olmadığı, kurulan İslam devletinin gelişimi ile yakından ilişkili olduğu sonucuna varılabilir. Devlet mekanizmasının önemli ölçüde tesis edildiği, iç ve dış tehditlerin birer birer temizlendiği, yol ve mal güvenliğinin sağlandığı, toplumun ekonomik anlamda bir düzene sahip olmaya başladığı vakit Tevbe süresi nazil olmuş ve zekâtın harcama kalemleri belirtilmiştir. Böylece zekât, kurumsal anlamda toplanılarak hak sahiplerine dağıtılmıştır.

Hz. Peygamber zekât memurlarını hem eğitmek hem de keyfi davranışlarını önlemek amacıyla onlara mektuplar göndermiştir. Bu mektuplar zekâta dair hükümleri ihtiva etmesi açısından

³⁰ Yavuz, *Hz. Peygamber'in Zekat Memuru Olarak Görevlendirdiği Sahabiler*, 17,70.

³¹ Muaz b. Cebel'in yeşilliklerden zekât alınıp alınmayacağı hakkındaki mektubu ve Hz. Peygamber'in yeşilliklerde zekât olmayacağı cevabı buna örnektir. Bkz. Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevre et-Tirmizî, *Süneni't-Tirmizî*, thk. Beşşar İvâd Maruf (Beyrut: Daru'l-Garb'il-İslamî, 1998), "Zekât", 13.

³² Duman, "Zekât Ahkâmının Teşrî Süreci", 36.

³³ Tirmizî, "Zekât", 18, 19.

bir kanunname niteliği taşımaktadır.³⁴ Hz. Peygamber, zekâta dair koyduğu kurallarda hem hak sahiplerinin hem de mükelleflerin maslahatını gözetmiştir. Bu kapsamda Hz. Peygamber, toplanan zekât mallarının diğer mallarla karışmamasına özen göstermiş³⁵ ve zekâtların orta halli mallardan alınmasını emretmiştir. Aynı şekilde zekâtın bir yıl dolduktan sonra verileceğini fakat mükellef isterse bir yıl dolmadan da ödenebileceğini³⁶, zekât toplanırken bizzat malın kendisinin yerine kıymetinin de verilebileceğini ve yıl içinde elde edilen kazançların üzerinden bir yıl geçtikten sonra zekâta dâhil olacağını hadislerde belirtmiştir.³⁷ Bunlarla birlikte Hz. Peygamber zekât memurlarının hediye kabul etmelerini yasaklamıştır.³⁸

Zekât mallarının toplandığı bölgede dağıtılması emredilmiştir. Bunun iki önemli sebebi olduğu görülmektedir. Birincisi, bölgedeki zenginlerle yoksullar arasında bir köprü oluşturarak gelir adaletsizliğini ortadan kaldırma ve bölgenin kalkınmasına destek olma amacıdır. İkincisi ise zekâtın nakli, depolama zorlukları, yol masrafları gibi farklı bir bölgeye gönderilmesinin fiziki anlamda oluşturacağı sıkıntılardır. Zekâtın toplandığı bölgede dağıtılmasına yönelik anlayış, geçmişte olduğu gibi günümüzde de önem arz etmektedir. Mükelleflerin kendi bölgelerindeki yoksullara zekâtlarının ulaştığını bilmesi ve zekâtın hak sahiplerinin ihtiyaçlarını karşılamadaki yeterliliğine şahit olması, zekât potansiyelinin artırılması açısından önemli bir motivasyon kaynağı olarak görülmektedir.

1.1.1.3.2 Hulefâ-i Raşidûn Dönemi

Hz. Peygamber döneminde uygulanan zekât hükümleri Hz. Ebubekir döneminde de devam etmiştir.³⁹ Hz. Peygamber'in vefatıyla birlikte ortaya çıkan ridde hareketleri, merkezi otoriteye karşı asabiyetçi kabileleri cesaretlendirmiştir. Dinden dönenlerin yanı sıra zekâtın Hz. Peygamber'e özgü bir görev olduğunu ve ondan sonra gelenlere verilmeyeceğini düşünen bazı Müslüman kabileler, namaz kılmaya devam edip zekâtı vermekten kaçınarak merkezi otoriteye baş kaldırmıştır.⁴⁰ Bunun üzerine Hz. Ebubekir dinden dönenlerle savaştığı gibi zekât ile

³⁴ Cengiz Kallek, "Zekâtın Müessesleşme Süreci: Hz. Peygamber ve Râşit Halifeler Dönemi", *Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur'an ve Sünnet'te Zekât* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2008), 209.

³⁵ Hz. Peygamber'in karışıklığı önlemek amacıyla toplanan zekât hayvanlarına damga vurduğu bilinmektedir. Bkz. Buhârî, "Zekât", 68.

³⁶ Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *Süneni Ebî Dâvûd*, thk. Şuayb Arnavut - Muhammed Kamil Karabelli (Daru'r-Risâleti'l-Alemiyyeti, 2009), "Zekât", 21.

³⁷ Bu konu hakkında farklı görüşler için bkz. Sabri Erturhan, "Zekat ve Kurban'da Kıymet Ödemesi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/1 (2006), 13-47.

³⁸ Ünal Kılıç, "Hz. Peygamber Döneminde Zekât Uygulaması", *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), 61.

³⁹ Hz. Peygamber'in bildirdiği zekâta dair hükümleri ihtiva eden Kitabü's-sadakat isimli belge, Hulefâ-i Raşidûn döneminde uygulanmış ve nesilden nesile aktarılarak Ömer b. Abdülaziz'e kadar ulaşmıştır. Bkz. Mehmet Boynukalın, "Zekâtın Toplanması ve Dağıtımı İlk Kurumsal Tecrübeler", *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), 92.

⁴⁰ Akyüz, *Zekât*, 127.

namazın arasını ayıranlarla da savaşacağını belirtmiştir.⁴¹ Hz. Ebubekir'in bu önemli kararı, zekât müessesesinin ayakta kalmasını dolayısıyla gelir dağılımının dengelenmesini ve sosyal adaletin muhafaza edilmesini sağlamıştır.

Hz. Ebubekir'in zekât uygulamalarına bazı yenilikler getirdiği görülmüştür. Hz. Ömer'in itirazı üzerine Hz. Ebubekir döneminde müellefe-i kulûba⁴² zekât verilmemeye başlanması, devlet görevlilerinden zekât borcu olanların maaşlarından borcu nispetince kesintiler yapılması, Hz. Peygamber döneminde olduğu gibi zekât hayvanları için korular tahsis edilmesi bu yeniliklerden bazılarıdır.⁴³

Hz. Ömer dönemine gelindiğinde İslam toprakları genişlemiş ve devlet gelirleri artmıştır. Bu gelişme sonucunda gelirlerin paylaşılmasında zorluklar yaşanmış ve ganimet, fey gibi gelirlerin kayıt altına alınma ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Böylece bir beytümâl (divan) teşkilatı tesis edilmiştir. Bazı rivayetlerde beytümâl teşkilatının Hz. Ebubekir döneminde bazılarında ise Hz. Ömer döneminde kurulduğu ifade edilse⁴⁴ de bu müessesenin varlığını Hz. Peygamber dönemine kadar götürmek mümkün görülmektedir.⁴⁵ Hz. Ebubekir'in iki yıllık hilafet süresinde geniş çaplı bir beytümâl teşkilatına ihtiyaç duyulmamıştır. Hz. Ömer'in döneminde ise gelir ve giderler kayıt altına alınmış ve diğer eyaletlerde de beytümâller kurulmuştur. Bu teşkilat, zekât müessesini de olumlu yönde etkilemiştir. Zekât uygulamaları kayıt altına alınarak kurumsallaşma anlamında önemli bir gelişme yaşanmıştır.⁴⁶

Hz. Ömer döneminde Şam ehli zekâtlarını at ve köle olarak vermeyi teklif etmişler bunun üzerine Hz. Ömer teklifi kabul ederek toplanan zekâtların Şam ehlinin fakir ve kölelerine dağıtılmasını emretmiştir.⁴⁷ Yine bu dönemde baldan⁴⁸ ve balıklardan⁴⁹ zekât alınmaya

⁴¹ Buhârî, "Zekât," 1; Ebu'l-Hüseyin Müslim b. el-Hâccâc el-Kuşeyrî Müslim, *Sahîhu'l-Müslim*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beirut: Daru İhyau't-Turâsi'l-Arabiyyi, ts.) "İman", 8; Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali en-Nesâî, *Süneni Nesâî*, thk. Abdulfettâh Ebu Gudde (Halep: Mektebetu'l-Matbû'âti'l-İslâmiyyeti, 1986), "Zekât", 3.

⁴² Müellefe-i kulûb: Kalpleri İslama ısındırılmak ya da İslamâ olan düşmanlıkları azaltmak için gayrimüslimlere ve imanlarını pekiştirmek için yeni ihtida etmiş Müslümanlara zekâttan ayrılan paydır. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 413. Hz. Peygamber tarafından Huneyn savaşında elde edilen ganimetlerden bu kimselere pay ayrılması, ilk müellefe-i kulûb tatbikatı olarak görülmektedir. Adem Apak, "Emevîler Döneminde Zekât Uygulamaları", *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), 173.

⁴³ Boynukalın, "Zekâtın Toplanması ve Dağıtımı İlk Kurumsal Tecrübeler", 95. Bazı kaynaklarda Müellefe-i kulûb'un zekâtın sarf yerlerinden çıkarılmasının Hz. Ömer döneminde olduğu söylenmektedir. Bkz. Cengiz Kallek, "Müellefe-i Kulûb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları - İSAM Yayınları, 2006), 31/475-476.

⁴⁴ Celâleddin es-Suyutî, *Tarihu'l-hulefâ*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid (Mısır: Matbaatu's-Saade, 1952), 1/24, 123. Beytümâlin Hz. Ömer zamanında kurulduğuna dair genel kabulün Hz. Ömer'in bu kurumu geniş çaplı teşkilatlandırması ve geliştirmesi sebebiyle oluştuğu varsayılabilir.

⁴⁵ Mehmet Erkal, "Fî sebîlillâh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları - İSAM Yayınları, 1992), 6/90.

⁴⁶ Mervan Selçuk, *Zekâtın Modern Anlamda Kurumsallaşması ve Türkiye İçin Uygulanabil Bir Model Önerisi* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 75.

⁴⁷ Ebu Ubeyd, *Kitabu'l-Emvâl*, 2/126.

⁴⁸ Ebu Ubeyd, *Kitabu'l-Emvâl*, 2/160-161.

⁴⁹ Akyüz, *Zekât*, 128.

başlamıştır. Hz. Ömer'in bir malın ticari ve iktisadi değerinin artması, ciddi bir gelir oluşturması ve ticaretinin yaygınlaşması gibi sebeplerle o malı zekât kapsamına dâhil ettiği görülmektedir.

Hz. Ömer bir malın kendisi yerine başka bir malı veya kıymetini zekât olarak kabul etmiş ve zekâtın toplandığı yerde dağıtılmasına önem göstermiştir.⁵⁰ Kıtık zamanlarında zekât toplatmamıştır.⁵¹ Bu dönemde ticaret mallarından gümrük vergisi alınmaya başlanmış ve Müslümanlardan alınan %2,5 vergi zekâta sayılmıştır. Bu vergi toplanırken tüccarların beyanları esas alınmış hususi bir mal tespiti araştırması yapılmamıştır.⁵² Bu durum Hz. Ömer döneminde emvâl-i bâtına'nın toplanmasına karşı gösterilen tutumun önemli bir örneğidir. Yine Hz. Ömer'in hilafeti döneminde zımmîlere zekâttan pay verilmiş, zekât mallarından borçlular için karz sistemi ve mudarebe uygulaması hayata geçirilmiştir.⁵³

Hz. Ömer bir dönem Hz. Peygamber'in zekât memurluğu görevinde de bulunmuştur. Zekât memurluğu görevinin önemini ve sorumluluğunu yakînen bilen Hz. Ömer, zekât memurlarını bölgelere göndermeden önce mal beyanında bulunmalarını istemiş ve mallarını kayıt altına almıştır. Döndüklerinde mallarında fazlalık gördüğünde yarısını yahut tamamını müsadere etmiş ve görevlerine son vermiştir.⁵⁴ Böylece zekât memurlarını denetim altında tutmuş ve yolsuzluğa müsaade etmemiştir.

Hz. Osman döneminde zekât tarifeleri önceki dönemlerde olduğu gibi devam etmiş fakat zekâtın toplanmasında önemli bir değişikliğe gidilmiştir. Yapılan bu değişiklik ile zekât malları; açık ve görünen mallar anlamında emvâl-i zâhire, gizli ve görünmeyen mallar anlamında emvâl-i bâtına olarak iki kısma ayrılmıştır. Hayvanların, tarım ve deniz mahsullerinin zekâtı emvâl-i zâhire; altın, gümüş, ticaret malları⁵⁵ ise emvâl-i bâtına olarak sayılmıştır. Buna göre Hz. Osman döneminde emvâl-i zâhire'den zekât toplanmış, emvâl-i bâtına ise mükelleflerin sorumluluğuna bırakılmıştır. Mükellefler bu malları devlete veya kendi uygun gördükleri yerlere vermekte özgürdüler. Zekât memurları da emvâl-i bâtına'nın tahmin, tespit, toplanması ve dağıtılmasından sorumlu değildiler. Bu uygulama tarih boyunca yürürlükte kalmış ve İslam ülkeleri emvâl-i bâtına'nın zekâtını toplamamıştır. O dönemde İslam coğrafyasının Çin'den İspanya'ya kadar genişlemesi sebebiyle Medine merkezli zekât organizasyonunun emvâl-i bâtına'nın tespitinde zorluk çekmesi, görevlendirilen memurların merkezi otoriteden uzak yerlerde haksızlık yapmasından endişelenilmesi, İslam ile yeni tanışmış kavimlerin altın,

⁵⁰ Ebu Ubeyd, *Kitabu'l-Emvâl*, 2/17.

⁵¹ Ebu Ubeyd, *Kitabu'l-Emvâl*, 2/23.

⁵² Abdürrezzak es-San'ânî, *Musannef*, thk. Habiburrahman el-A'zami (Beyrut: Mektebetü'l-İslamiyye, 1403), 10/370.

⁵³ Akyüz, *Zekât*, 128.

⁵⁴ Emrullah Dumlu, "İslam'ın İlk Dönemlerindeki Uygulamalar Ekseninde Kamusal Bir Gelir Olarak Zekât", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 33 (2010), 108.

⁵⁵ Ticaret malı bir bölgeden diğerine taşınır ise geçiş noktalarında memurlar tarafından zekâtı alınmaktaydı. Fakat buldukları yerde durduğu sürece emvâl-i bâtına olarak nitelendirilirdiler. Karadâvî, *Fıkh'u'z-Zekât*, 637.

gümüş, ticaret malı gibi varlıklarını gizleme çabası, zekât dışı gelirlerin artması ve ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarının bu gelirlerle sağlanması gibi nedenler bu uygulamanın hayata geçirilmesine yol açmıştır.⁵⁶ Hz. Osman'ın bu içtihadı o dönem şartları düşünülerek yapılmış bir tercihtir. Hz. Osman döneminden sonra İslam dünyasında bu tercihin değiştirilemez olduğu düşüncesi yaygınlaşarak zekât-devlet ilişkisine zarar vermiş ve günümüzde dahi düzeltilmesi mümkün görülmeyen bir bağ kopukluğuna yol açmıştır.⁵⁷

Hz. Ali'nin hilafeti döneminde zekât uygulamalarında önemli bir değişiklik yapılmamıştır.⁵⁸ Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın hilafet yıllarında Hz. Ali'nin devlet işlerinde etkin bir rol oynaması, görüş ve tavsiyelerinin alınarak hareket edilmesi sebebiyle Hz. Ali, o dönemlerde yapılan zekâta dair değişikliklerde etkili olmuştur. Dolayısıyla kendi dönemine kadar zekâtla ilgili gerekli değişikliklerin yapılması sebebiyle Hz. Ali döneminde önemli bir yeniliğin yapılmadığı söylenebilir. Böylece Hz. Ali, Hz. Peygamber'den itibaren gelen zekât uygulamalarına devam etmiştir.

1.1.1.3.3 Emevî ve Abbasîler Dönemi

Dört halife döneminden sonra Muâviye b. Ebu Süfyân halifelik iddiasında bulunmuş ve yapılan mücadeleler sonucunda iktidara gelerek Emeviler dönemini başlatmıştır. Muâviye'nin tartışmalı halifeliği beraberinde zekât uygulamalarına da yansımış ve yeni idareye zekâtın verilip verilmeyeceği tartışmalarını doğurmuştur. Sahabenin ileri gelenlerinden kimileri zekâtın devlete verilmesi gerektiğini savunurken kimileri ise sarf yerlerine bizzat verilmesi gerektiğini savunmuştur.⁵⁹ Bu durum emvâl-i bâtına'nın zekâtı için geçerliydi. Emvâl-i zâhire'nin zekâtını devlete verme noktasında herhangi bir ihtilaf bulunmamaktaydı.⁶⁰

Emeviler döneminde İslam Devleti doğal sınırlarına ulaşmıştır. Bu dönemde zekâtın da içinde bulunduğu devlet gelirleri oldukça artmış ve valilerden, zekât verilecek kimse bulunamadığına dair mektuplar halifeye iletilmiştir.⁶¹ Bu durum zekât müessesinin yoksullukla mücadeledeki işlevini ve ekonomik kalkınmadaki önemini bir kez daha göstermektedir.

⁵⁶ Karadâvî, *Fıkhü'z-Zekât*, 649-650.

⁵⁷ Akyüz, *Zekât*, 129.

⁵⁸ Boynukalın, "Zekâtın Toplanması ve Dağıtımı İlk Kurumsal Tecrübeler", 111.

⁵⁹ Ebu Ubeyd, *Kitabu'l-Emvâl*, 2/243-245.

⁶⁰ Ebu Ubeyd, *Kitabu'l-Emvâl*, 2/250.

⁶¹ Abdus Samad - Lowell M. Glenn, "Development of Zakah and Zakah Coverage In Monotheistic Faiths", *International Journal of Social Economics* 37/4 (2010), 11.

Muâviye ve Hişam b. Abdülmelik kendi dönemlerinde Medinelî memurların maaşlarını zekât fonundan ödenmesine dair girişimlerde bulunmuşlardır. Fakat Medinelîlerin itirazları üzerine her iki dönemde de bu teşebbüsten vazgeçilmiştir.⁶²

Zekât uygulamaları anlamında Ömer b. Abdülazîz'in halifeliği, Emevîlerin en hareketli dönemi olarak gösterilebilir. İkinci Ömer diye isimlendirilen halife, Hz. Ömer'in bıraktığı zekât ahkâmına dair kitabı çoğaltarak zekât memurlarına göndermiştir. Dönemin yeni gelir kalemleri olan deniz ürünleri, madenler ve hayvancılıkta mandalardan zekât toplanmaya başlanmıştır. Önceki uygulamanın aksine baldan zekât alınmamıştır. Fethedilen yerlerdeki yeni Müslümanlara ait topraklardan haraç kaldırılıp zekât alınmasını emredilmiştir. Daha önce yürürlükten kaldırılan Müellefe-i kulûb'a zekâttan pay verilmiştir. Yine zekâtın sarf yerlerinden birisi olan borçlular sınıfına zekâttan pay ayrılmıştır. Aslî ihtiyaçlara malik borçlu kimselerde bu paydan yararlanmıştır.⁶³

Abbâsiler dönemine gelindiğinde divan teşkilatındaki gelişme göze çarpmaktadır. Bu dönemde ilk müstakil zekât kurumu sayılabilecek Divanü's-sadaka kurulmuştur. Zekâta dair işlemlerin kayıt altına alınıp şeffaflığın esas kabul edildiği bu kurum, halifeliğe bağlı eyaletlerde teşkilatlanarak faaliyetlerini yürütmüştür.⁶⁴ Daha sonraları divanların isimleri değişse de zekâtın toplanmasına dair her zaman bir divanın var olduğu anlaşılmaktadır. Abbâsiler döneminde baş kadılık yapan Ebu Yusuf'un zekâtın toplandığı bölgedeki fakirlere dağıtılmadan başka yerlere gönderilmeyeceği, ferdî hakla kamu hakkı çatışırsa emîrin kamuyu tercih yetkisinin bulunduğu, haracın günün koşullarına göre düzenlenmesi gerektiği, İbnü'ssebîl kavramı içerisinde yol yapım, bakım ve onarım faaliyetlerinin yapılabileceği yönündeki görüşleri dönemin zekât uygulamaları anlamında önem arz etmektedir.⁶⁵ Abbâsiler döneminde çeşitli emvâl ve harâc kitapları telif edilmiştir. Fakat bu kitaplarda dönemin zekât uygulamaları hakkında bilgiler oldukça sınırlıdır.

1.1.1.3.4 Osmanlı İmparatorluğu Dönemi

Osmanlı İmparatorluğu döneminde devlet, zâhirî mallardan zekât yerine vergi toplamayı tercih etmiştir. Bâtınî mallar ise mükelleflerin sorumluluğu altında hak sahiplerine ulaştırılmaktaydı. Bu sebeple devlet, kurumsallaşmış bir zekât müessesine ihtiyaç duymamıştır. O dönemde vergiler '*tekâlif*' adıyla isimlendirilir, şer'î tekâlif ve örfî tekâlif olmak üzere ikiye ayrılırdı. Öşür,

⁶² Ebu Ubeyd, *Kitabu'l-Emvâl*, 1/371; Apak, "Emevîler Döneminde Zekât Uygulamaları", 175.

⁶³ Apak, "Emevîler Döneminde Zekât Uygulamaları", 167-177.

⁶⁴ Abdülazîz ed-Dûrî, "Divan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları - İSAM Yayınları, 1994), 9/377-381.

⁶⁵ Niyazi Gümüş, *Yoksulluğun Azaltılmasında Bir Çözüm Önerisi: Zekât Fonu Örneği*, 77; Cengiz Kallek, "Kitâbü'l-Harâc", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 26 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları - İSAM Yayınları, 2002), 101-4.

cizye ve bazı yerlerde zekât adıyla geçen âdet-i ağnâm vergilerine tekâlif-i şer'iyeye denilmektedir. Bu taksim Tanzimat dönemine kadar devam etmiştir.⁶⁶

Osmanlı ulemâsının fetvaları incelendiğinde dönemin Müslümanları tarafından zekât ibadetinin ifâ edilmeye çalışıldığı görülmektedir. Mükellefler bâtinî mallarının zekâtlarını fıkıh kitaplarındaki ahkâma ve fetvalara göre kendileri vermekteydiler. Zâhirî mallardan ise zekât toplanmamış, devletin topladığı vergiler şeyhülislâmların fetvalarına dayanarak zekât yerine sayılmıştır. Böylece devlet kendi belirlediği oranlarda ve şartlarda vergi toplamış, kendi belirlediği şekilde harcamalarda bulunabilmiştir.⁶⁷ Verginin zekâta sayılması durumu, halkın zekât niyetiyle verip dini yükümlülüklerini yerine getirdiği zekât ibadetinin devlet tarafından serbestçe kullanılmasına sebep olmuştur. Halbuki zekâtın nisabı ve dağıtılacak yerleri nass ile belirlenmiştir.

Şeyhülislâmların Osmanlı Devleti'nde bir zekât müessesesi kurulmasına yönelik çalışma yapmak yerine devletin topladığı vergilerin zekâta sayılması gibi zarurî durumlar için geçerli olan fetvalara başvurmaları, ilk bakışta zekât-devlet ilişkisine ciddi anlamda zarar verdiği düşünülebilir. Ancak Osmanlı'nın iktisadi ve toplumsal tarihine bakıldığında durumun farklı olduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı devleti zekâtın taraflarını ortadan kaldırmaya yönelik bir ekonomik düzen kurmaya çalışmıştır. Fakirleşme ve zenginleşmenin olmadığı, herkesin orta halli bir ekonomik standartta sahip olduğu ekonomik sistem üzerinde yoğunlaşmıştır. Devlet arazilerinin halka eşit şekilde dağıtılması, üç sene art arda işlenmeyen arazilerin sahiplerinin değiştirilmesi, tüccarların belli bir sermayeyi aşmamalarına dikkat edilmesi, üst düzey devlet görevlilerinin mallarının müsadere edilmesi gibi uygulamalar Osmanlı'nın, zekât alacak/verecek kimsenin bulunmadığı bir ekonomik düzeni kurmak için yaptıklarına örnek teşkil etmektedir.

On sekizinci yüzyılda Avrupa'nın İstanbul'dan sonraki en büyük şehirleri olan Londra ve Paris'te dilencilik yapanların sayısı elli bine yaklaşırken İstanbul'da bu sayı sadece üç yüz otuz civarıydı. Dilencilik yapmaktan yakalanan bu üç yüz kişinin de Hristiyan ahaliden olduğu ve Anadolu'da dilencilğe rastlanmadığı bilgileri ışığında Osmanlı Devleti'nin zekâta muhatap sınıfların bulunmadığı bir ekonomik düzen kurma noktasında ne kadar başarılı olduğu anlaşılabilir.⁶⁸ Bu düzen Osmanlı'nın son dönemlerine doğru bozulmalar göstermiş ve sınıflar arası farklılıklar ortaya çıkmıştır. Kapitalizmin doğuşuyla birlikte ortaya çıkan sınıf çatışmaları, gelir adaletsizliği ve yoksulluk problemi gibi sebepler zekâtın tekrar işlevsel bir hale getirilmesi gerektiğini Müslüman toplumlara hatırlatmıştır. Bu anlamda zekâtın

⁶⁶ Macit Kenanoğlu, "Vergi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları - İSAM Yayınları, 2013), 43/52-58.

⁶⁷ Süleyman Kaya, "Fikhî Açından Osmanlı'da Zekât Uygulamaları", *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), 232-233.

⁶⁸ Mehmet Genç, "İktisadî Açından Osmanlı'da Zekât Uygulamaları", *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), 256-260.

kurumsallaşmasına yönelik yapılan çalışmalar sonucunda birçok İslam ülkesinde devlete bağlı zekât müesseseleri kurulmuştur.

1.1.1.4 Zekâtın Şartları

Her ibadette olduğu gibi zekât ibadetinde de birtakım şartlar bulunmaktadır. Bu şartlar, vücûb şartları ve sıhhat şartları olmak üzere ikiye ayrılır. Vücûb şartları, zekât ibadetinin farz olması için gerekli şartları ifade etmektedir. Bu şartlar mükellef ve mâl açısından iki ayrı başlık altında değerlendirilmektedir. Sıhhat şartları ise zekât ibadetinin geçerli olması için gerekli şartlardır. Bu başlık altında zekâta dair şartlar incelenecektir.

1.1.1.4.1 Vücûb Şartları

Zekât ibadetinin farz olması için hem mükellefte hem de zekâta konu olan malda bazı özelliklerin bulunması gerekmektedir.

Mükellef açısından gerekli şartlar; Müslüman olmak, hür olmak ve akıl baliğ olmaktır. Bu noktada gayrimüslimlere, tam bir mülkiyetle mal sahibi olamayan yahut devlet tarafından kısıtlaması bulunan kimselere, akıl hastalarına ve çocuklara zekât farz değildir.⁶⁹

Mal açısından gerekli şartlar ise malın sahibinin tam mülkiyetinde, artıcı özellikte, aslî ihtiyaç dışında, nisap miktarınca olması ve tüm bu özelliklere sahip malın üzerinden bir yıl zaman geçmesidir.⁷⁰ Günümüzde İslam ülkelerinde yapılan bazı zekât kanunlarına bakıldığında bu şartlar içerisinde 'malın ülke sınırları içinde olması' şartının da eklendiği görülmektedir. Bu şart kapsamında bir kimsenin malı hangi ülkede bulunuyorsa orada zekâtını vermesi gerekmektedir. Kanunda ayrıca başka ülkede malı olmasına rağmen zekâtını vermemiş kişinin diğer mallarının bulunduğu İslam ülkesinde zekâtını verebilmesinin önü de açılmıştır.⁷¹

Bununla birlikte hür olmanın yani tam mülkiyet hakkına sahip olmanın bir gereği olarak mükellefin borçlu olmaması da bazı kaynaklarda mükellef bazı kaynaklarda ise mal açısından gerekli şartlar arasında değerlendirilmiştir.⁷²

⁶⁹ Mükellef açısından gerekli şartlar hakkında detaylı bilgi için bkz. Yunus Vehbi Yavuz, *İslâmda Zekât Müessesesi* (İstanbul: Otağ Matbaası, 1975), 417; Akyüz, *Zekat*, 142-163; Erkal, "Zekât", 44/197,207; Erkal, *Zekat Bilgi ve Uygulama*, 46-50.

⁷⁰ Mal açısından gerekli şartlar hakkında detaylı bilgi için bkz. İbn Âbidinzâde, *el-Hediyyetu'l-Alâiyye*, çev. Osman Baydar (İstanbul: Muallim Neşriyat, 2016), 270; Yavuz, *İslâmda Zekât Müessesesi*, 417-424; Akyüz, *Zekat*, 187-232; Erkal, "Zekât", 44/197-207.

⁷¹ Akyüz, *Zekat*, 232.

⁷² İbn Âbidinzâde, *el-Hediyyetu'l-Alâiyye*, 270.

1.1.1.4.2 Sıhhat Şartları

Zekât ibadetinin geçerli sayılması için bazı şartlar aranmaktadır. Bu şartlar, zekât veren kimse için niyet şartı, zekât alan kimse için ise malın temlîki şartıdır.⁷³

Diğer ibadetlerde olduğu gibi zekât ibadetinde de niyet şartı aranmaktadır. Yaygın görüşe göre zekâtın ödenmesi anında niyet edilmesi yeterlidir. Temlik şartı ise zekâtın ihtiyaç sahiplerine bizzat yahut vekâlet yoluyla teslim edilmesi anlamına gelir. Buna göre zekâta konu olan mal, zekât verenin tasarrufundan çıkıp zekât alanın tasarrufuna, mülkiyetine geçmesi gerekmektedir. Temlik şartı ile ilgili görüşlere “Zekâtın İfasında Temlik” başlığı altında değinilecektir.

1.1.1.5 Zekât Malları ve Sarf Yerleri

Zekât ibadeti kişinin aslî ihtiyaçları dışındaki maddi varlıklarından verilerek ifâ edilmektedir. Zekâta mevzuu olan mallar şunlardır: ticaret malları, hayvanlar ve hayvansal ürünler, altın, gümüş ve para, tarım ve deniz ürünleri, madenler, define, inci, mercan gibi yer altından çıkarılan kıymetli eşyalar, sanayi ürünleri, fabrikalar, şirketler, menkul kıymetler, gelir getiren bina ve nakil vasıtaları, maaş, ikramiye ve serbest meslek kazançları ve modern finanslar ürünler. Zekât malları belli ölçülere tabiidir. Bu ölçüler mallara göre değişim göstermektedir. Zekât mallarına dair ölçüler birçok kaynakta belirtildiği için ayrıca inceleme gereği görülmemektedir.⁷⁴

Zekâtın sarf yerlerine gelindiğinde bunlar Şâri’ tarafından Tevbe sûresinin 60. ayet-i kerimesinde belirtilmiştir. Sırasıyla: fakirler, miskinler, zekât memurları, kalpleri İslam’a ısındırılacak kimseler, köleler, borçlular, Allah yolunda olanlar, yolcular olmak üzere sekiz sınıftan oluşmaktadır. Bu sınıfların kapsadığı kişi ve alanlar hakkında İslam âlimleri nasslar ışığında yorumlamalar yapmıştır. Günümüzde artık yürürlükte olmayan kölelik gibi kurumlarla birlikte diğer sınıfların asrımızdaki karşılıklarına dair de bazı yorumlar yapılmaktadır. İslam âlimleri, zekâtın yaşadıkları çağdaki birey ve toplum hayatına dokunmaya çalışan yorumlar getirmiştir. Bu yorumlar zekâtın toplumsal hedeflerini yerine getirebilmesi açısından önem arz etmektedir.⁷⁵

⁷³ İbn Âbidinzâde, *el-Hediyetu'l-Alâiyye*, 274-275.

⁷⁴ Zekât malları ve ölçüleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Serahsî, *el-Mebsût*, 2/165-217, 3/2-53; Yavuz, *İslâmda Zekât Müessesesi*, 143-188; Ali Özek vd., *İbâdet ve Müessese Olarak Zekât* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 1984), 51-109; Akyüz, *Zekat*, 331-483; Erkal, *Zekat Bilgi ve Uygulama*, 85-186; Erkal, “Zekât”, 44/197-207.

⁷⁵ Zekâtın sarf yerleri ve konu hakkında İslam alimlerinin görüşleri için bkz. Yunus Vehbi Yavuz, *İslâmda Zekât Müessesesi*, 307-72; Ali Özek vd., *İbâdet ve Müessese Olarak Zekât*, 111-42; Akyüz, *Zekât*, 507-44; Yunus Vehbi Yavuz, “Zekâtın Sarf Yerlerinin Yeniden Yorumlanması”, *Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur'an ve Sünnet'te Zekât* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2008), 299-330; Mehmet Erkal, “Zekât”, 44:200-207.

1.1.1.6 Zekâtın Tahsili ve Dağıtımı

Hizmet Peygamber döneminden itibaren mükellefler zekâtlarını görevlendirilen memurlar aracılığıyla vermekteydi. Zekât memurları zekât potansiyelinin hesaplanması, zekâtların toplanması, hak sahiplerinin tespiti ve zekâtlarının dağıtılması görevlerini ifâ etmekteydiler. Bu durum tarih boyunca pratik olarak bazı değişikliklerle birlikte devam etmiştir. Bu başlık altında zekâtın tahsili ve dağıtımı ile ilgili hususlara değinilecektir.

1.1.1.6.1 Zekâtın Tahsili

Zekât ibadetinin yerine getirilmesinde önem arz eden konuların başında zekâtın ödenme zamanı ve ödenecek miktar gelmektedir. Genel kabule göre zekâtın ödenmesi için belirli bir zaman bulunmamaktadır. Zekâta konu olan malın durumuna, mükellefin şartlarına göre ödeme zamanı değişiklik arz edebilmektedir. Burada önemli olan zekâtın farz oluş şartlarının gerçekleşmiş olmasıdır. İslam âleminde Müslümanlar tarafından zekâtların verilmesi için Ramazan ayı esas alınmıştır. Bu ayda yapılan hayırların diğer aylara nazaran daha faziletli oluşu bu eğilimde etkili olmuştur.⁷⁶

İslam âlimleri arasında zekât verilecek miktara dair görüş ayrılığı bulunmaktadır. İmam Züfer, zekâta ödenecek miktarın nisap miktarına ulaşmasını mekruh olarak değerlendirirken Ebu Yusuf nisap miktarından fazla zekât verilmesini mekruh olarak görmüştür.⁷⁷ İmam Malik ve İmam Ahmed b. Hanbel ise zekât verilecek miktarın zamanın şartlarına, fakirlerin durumlarına bağlı olarak değişebileceği, bu durumun zekât veren görevlinin içtihadına bırakılması gerektiği görüşünü benimsemişlerdir.⁷⁸ Bununla birlikte zekât mallarının kıymetinin zekât olarak ödenip ödenemeyeceği meselesi de ihtilaf konusu olmuştur. Bu meselede Hanefi mezhebinin görüşü ve günümüz âlimlerinin tercihi, zekâta konu olan malların bizatihi kendisinin verilmesi yerine kıymetinin de verilebileceği yönündedir.⁷⁹

Fakihlerin bu konudaki görüşleri ışığında günümüzde zekâtın ödenme zamanının zekât malına ve malikine göre değişebileceği, zekât verilecek miktar konusunda hak sahiplerinin ihtiyaçlarını giderecek yolların aranması ve bir tahdit konulmaksızın ihtiyaca göre zekât ödemesinin yapılabileceği, aynî zekâta ortaya çıkan nakil ve muhafaza gibi sorunlar nedeniyle zekâtın parasal karşılığının verilebileceği şeklindeki görüşlerin, zekâtın dokusuna ve iktisadî hedeflerine daha uygun olduğu söylenebilir.

⁷⁶ Mehmet Günay, *Zekât Kitabı* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007), 75; Erkal, *Zekât Bilgi ve Uygulama*, 190.

⁷⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/13-14.

⁷⁸ Ebu Ubeyd, *Kitabu'l-Emvâl*, 2/236; Yavuz, *İslâmda Zekât Müessesesi*, 380.

⁷⁹ Ali Özek vd., *İbâdet ve Müessese Olarak Zekât*, 166-69; Akyüz, *Zekât*, 296-97.

1.1.1.6.2 Zekâtın Dağıtımı

Zekâtın sarf yerleri Tevbe suresi 60. ayette açıkça belirtilmiştir. Ayette geçen sekiz sınıf dışında zekâtın dağıtılması İslam âlimleri tarafından caiz görülmemiştir. Sekiz sınıf içerisinde zekâtın nasıl dağıtılacağı ise tartışma konusu olmuştur. İmam Şâfiî'nin görüşüne göre mevcut sınıfların hepsine zekâttan pay verilmesi gerekmektedir.⁸⁰ İmam Malik'e göre de mevcut sınıfların ihtiyaçlarına göre zekâtın dağıtılması ve sınıflar arasında aciliyeti olanlara öncelik verilmesi gerekmektedir. Bu durumda ihtiyaca göre bir sınıfa yahut tüm sınıflara zekâttan pay verilebilir.⁸¹ Hanefi ve Hanbelî mezhebinde ise zekâtın dağıtımı mal sahibinin tercihine bırakılmıştır. Mükellef isterse zekâtını her sınıfa taksim eder isterse de sadece bir sınıfa verir. İbrahim en-Nehai'den nakledilen görüşe göre ise mükellefin malı fazla ise her sınıfa taksim edebilir. Bahsi geçen görüşler zekâtın mükellef tarafından verilmesi durumunda ortaya çıkmaktadır. Devlete bağlı veya aracı kurum tarafından zekât toplandığında bütün sınıflara pay ayrılması gerekmektedir.⁸² Genel olarak İslam âlimlerinin tercihi ve günümüzdeki uygulamalar zekâtın dağıtımında belirli bir sınırlama koyulmaması ve dönemin ihtiyaçlarının göz önüne alınması yönündedir. Örneğin bir doğal felaketin, savaşın, mülteci krizinin vuku bulduğu dönemde öncelikler değişebilmektedir.⁸³

Zekât dağıtımında takip edilen usul Hz. Peygamber'in zekât memurlarına gönderdiği mektuplar ve tarih boyunca uygulanan yöntemler ile belirlenmiştir. Zekât dağıtımında zekât verileceklerin araştırılması, gerçekten zekât almaya hak sahibi olup olmadığının tespit edilmesi gerekmektedir.⁸⁴ Zekât verilirken açık bir şekilde verilmesi ve hak sahibine verilen malın zekât olduğunun bildirilmesi uygun görülmüştür.⁸⁵ Zekâtın dağıtımında hak sahibinin menfaatinin göz önünde tutulması gerekmektedir. Örneğin terzilik mesleğine sahip bir hak sahibine, belirli bir miktar zekât vermek yerine terzilik yapabileceği aletlerin zekât fonundan karşılanması ile kişinin kendi gelirini elde edebilmesini ve zamanla zekât verebilecek duruma gelebilmesini sağlamak zekâtın iktisadi hedefleriyle daha fazla örtüşmektedir.

⁸⁰ Kemâleddîn Ebu'l-Bekâ' Muhammed Demîrî, en-Necmu'l-Vehhâc fî Şerhi'l-Minhâc, thk. İlmi Heyet (Cidde: Daru'l-Minhâc, 2004), 6/463.

⁸¹ Ahmed b. Muhammed es-Sâvî, Haşiyetü's-Sâvî ale's-Şerhi's-Sağîr, thk. Ahmed Sa'd Ali (Mektebetu Mustafa el-Bâyi'l-Hâlebî, 1952), 1/231

⁸² Yunus Vehbi Yavuz, 374-75; Akyüz, *Zekât*, 555-58.

⁸³ Yunus Vehbi Yavuz, *Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Zekât* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2017), 92.

⁸⁴ Mükellefin, zekâta hak sahibi sanarak zekâtını verdiği kimsenin daha sonra zekât almaya ehil olmadığı anlaşılırsa bu durumda Tarafeyn'e göre mükellefin zekâtı geçerlidir, tekrar vermesi gerekmez. Ebu Yusuf ise zekâtın geçerli olmadığını söylemektedir. Serahsî, *el-Mebsût*, 3/12. İmam Şâfiî'nin iki görüşünden birine ve mezhepteki muteber görüşe göre zekât geçerli değildir. Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb* (Beyrut: Daru'l-Fikr, ts.), 6/224. Mâlikîlerin bir görüşüne göre bu durumda zekât geçerli iken diğer bir görüşe göre ise geçerli değildir. İbn Abdî'l-Berr, *el-Kâfi fî Fıkhî Ehli'l-Medineti'l-Mâlikî* (Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2002), 115-116. Hanbelîler ise zekât verilen kimsede zenginlik dışında (akrabalık vb.) zekâta mani' bir şey çıkmadıkça verilen zekât geçerli sayılmış, mükellefin tekrar vermesine gerek görülmemiştir. Abdullah bin Ahmed bin Muhammed İbn Kudame, *el-Muğnî* (Kahire: Mektebetu Kahire, 1968), 3/498.

⁸⁵ Ali Özek vd., *İbâdet ve Müesseseler Olarak Zekât*, 182; Akyüz, *Zekât*, 319-20.

Zekât dağıtımında öne çıkan bir diğer husus zekâtın toplandığı bölgede dağıtılmasıdır. Bu konu hakkında mezheplerin farklı değerlendirmeleri bulunmaktadır.⁸⁶ Genel itibariyle zekâtın toplandığı bölgede dağıtılması esas olarak kabul edilmektedir. Zekât toplanan bölgede zekâta müstahik⁸⁷ kalmadığında, ihtiyaç halinde veya diğer bölgelere naklinde bir maslahat görülmesi durumlarında zekâtın nakli caiz görülmüştür.⁸⁸

Zekât fikhında zenginlere⁸⁹, Müslüman olmayanlara, yakın akrabaya, kendi gelirini sağlayabilecek kimselere ve Hz. Peygamber'in ehl-i beytine zekâttan pay verilmemektedir. Müslüman olmayanlara zekâttan pay verilmesi hakkında farklı uygulamalar ve görüşler bulunmaktadır. Örneğin Hz. Ömer'in gayrimüslimlere zekâttan pay verdiğine dair rivayetler bulunmaktadır. Zekât verilmeyecek gayrimüslimlerden kastedilenin İslam'a düşmanlık eden kâfirler olduğu düşünülmektedir.⁹⁰ Yakın akraba kapsamına ana, baba, eş ve çocuklar dâhildir.⁹¹

Zekât mali bir mükellefiyettir ve devlet tarafından toplanılıp dağıtılması gerekmektedir. Bu nedenle zekât vermekten kaçınanlar devlet tarafından cezalandırılabilir. Fukahâ, bu konu hakkında farklı görüşler ileri sürmüş fakat zekât vermekten kaçınan kimselerden zekâtın zorla alınabileceği noktasında icma etmiştir.⁹²

1.1.2 Nemalandırma kavramı

Nemalandırma kavramı Arapça bir kelime olup (ن م و) kökünden türetilmiştir. Sözlükte "artmak, çoğalmak, ziyadeleşmek, bereketli olmak" anlamlarına gelmektedir.⁹³ Yeryüzünde bulunan şeylerin ya nâmî ya da sâmit olduğu söylenmektedir. Örneğin bitki ve ağaçlar nâmî iken dağ ve taşlar sâmittir. Mal ve ticaret konusundaki nema ise mecaz bir ifade olarak

⁸⁶ Bu ihtilaflar için bkz. Karadâvî, *Fıkhü'z-Zekât*, 682-684.

⁸⁷ Müstahik kelimesi, Arapça 'istihkâk' (hak etmek) kelimesinden *mustehikk* olarak ifade edilmektedir. Osmanlıca da "hak sahibi" anlamında "müstahik", çoğul olarak da "müstahikler" şeklinde kullanılmaktadır. Bkz. *Kubbealtı Lugatı*, "Müstahik" (Erişim 06 Haziran 2021).

⁸⁸ Akyüz, *Zekât*, 550-55.

⁸⁹ Zenginliğin sınırı hakkındaki görüşler için bkz. Mehmet Erkal, "Zenginlik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları - İSAM Yayınları, 2013), 44/275-276.

⁹⁰ Karadâvî, *Fıkhü'z-Zekât*, 587-592.

⁹¹ Akyüz, *Zekât*, 559-77; Erkal, *Zekât Bilgi ve Uygulama*, 220-23.

⁹² Karadâvî, *Fıkhü'z-Zekât*, 652-659; Özek vd., *İbâdet ve Müesseseler Olarak Zekât*, 164.

⁹³ Ebu Abdurrahman Halil b. Ahmed b. Amr b. Temim el-Ferâhidî, "Kitabu'l-Ayn", 384; İbn Manzur, Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mukrem b. Ali b. Manzur, "Lisanu'l-Arab", 341; Ebu Yusuf Ya'kub b. İshak es-Sikkî, *el-Elfâz* (Mektebetu Lübnan, 1998), 11.; Muhammed b. Muhammed ez-Zebidî, "Tâcu'l-arûs min cevâri'l-kâmûs" (Beyrut: Daru'l-Hidaye, t.y.), 133; İbrahim Mustafa vd., "el-Mu'cemü'l-Vasît" (Kahire: Mektebetu's-Şurûk ed-Duveliyye, 2004), 956; Mehmet Erkal, "Nemâ", *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları - İSAM Yayınları, 2006), 549-50.

kullanılmaktadır.⁹⁴ Dilimizde de Arapça sözlük anlamıyla kullanıldığı görülmektedir.⁹⁵ Nemalandırma kelimesi, yine Arapça kökenli “istiğlâl”, “istismâr”, “intifâ” ve “tavzîfu'l-embvâl” kavramlarıyla eş anlamlı olarak kullanılmaktadır.⁹⁶

Nemalandırma kavramı iktisat ve İslam hukuku bağlamında farklı terim anlamlara sahiptir. İktisadî literatürde “büyüme, kazanç, kâr, getiri, çoğalma, faiz” anlamlarında kullanılmaktadır.⁹⁷ İktisatta nemalandırma kelimesi Arapçadaki sözlük anlamına yakın kullanılırken aynı zamanda “işletme, çalıştırma, yatırıma dönüştürme” kelimeleriyle eş anlamlı kullanıldığı da görülmektedir. İktisat literatüründe nema kelimesi “faiz” anlamında kullanılmakla beraber çalışmamızda bu anlam kastedilmeyecektir.

Nemalandırma kavramı bir fıkıh terimi olarak ise “aynın kendisinde ortaya çıkan artış” demektir.⁹⁸ Bir diğer tanıma göre de sarîh naslara ve İslam hukukunun külli kaidelerine muhalif olmayacak şekilde malın işletilerek sahibine kâr getirmesine nemalandırma denilmektedir.⁹⁹ Fıkıh literatüründe çoğunlukla zekât konusunda karşılaşılan nema kelimesi zekâta tabi malların nâmî oluşu yani artıcı özellikte sayılmasını ifade etmektedir. Bununla birlikte bey', rehin, hibe, murabaha gibi işlemlerle şuf'a ve miras hakkına mevzu olan malda veya gaspedilmiş malda ortaya çıkan çoğalmanın fikhî değerlendirmesi yapılırken nema kavramıyla karşılaşılmaktadır.¹⁰⁰ Ayrıca kişinin malındaki artışa dair yaptığı faaliyetlerin meşruiyeti bağlamında fikhî sonuçları incelenirken de bu kavramdan türetilen inmâ kelimesi kullanılmaktadır.¹⁰¹ Fıkıh literatüründe nema, nemay-ı hakiki ve nemay-ı takdiri olmak üzere ikiye ayrılmaktadır: Nemayı hakiki, malın doğum veya ticaret yoluyla artmasıdır. Embvâl-i zâhire bu gruba örnek sayılabilir. Nemayı takdiri ise malın arttırılmasına güç ve imkânın bulunması ya da maldaki artma özelliğinin varlığı sebebiyle artıcı nitelikte sayılması şeklinde açıklanmaktadır. Embvâl-i bâtına ise bu grupta değerlendirilmektedir.¹⁰²

⁹⁴ Hammad, *Mu'cemu'l-Mustalehâti'l-Mâliyyeti ve'l-İktisâdiyyeti fi'l-Luğati'l-Fukahâ*, 462.

⁹⁵ Şemseddin Sâmî, “Kamus-u Türki” (İstanbul: Akdâm Matbaası, h 1317), 1472; TDK, “Büyük Türkçe Sözlük”, erişim 23 Haziran 2020, <https://sozluk.gov.tr/>; İlhan Ayverdi ve Ahmet Topaloğlu, “Türkçe Sözlük”, *Kubbealti Luğati* (İstanbul: Kubbealti Neşriyat, 2007), 792.

⁹⁶ İstiğlâl: gelir elde etmek; istismâr: kâr elde etmek; intifa': menfaat temin etmek; tavzîf'ul-embvâl: yatırımda bulunularak kazanç sağlamak, anlamlarına gelmektedir. Bu kavramlar anlam ve kullanım itibarıyla nemalandırma kelimesiyle eş anlamlı kavramlardır. Geniş bilgi için bknz; Salih b. Muhammed el-Fevzân, *İstismâru Embvâli'z-zekât* (Riyad, 2005), 50-56.

⁹⁷ “İktisad Sözlüğü”, erişim 21 Haziran 2020, <https://www.iktisatsozlugu.com/tr/nedir/nema/3619>; Dairetü'l-Mu'âcim, Mektebetü Lübnan, “Kamusu'l-İktisad ve't-Ticaret”, *Nümüvv* (Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1993), 577.

⁹⁸ Hammad, *Mu'cemu'l-Mustalehâti'l-Mâliyyeti ve'l-İktisâdiyyeti fi'l-Luğati'l-Fukahâ*, 462.

⁹⁹ Aly Abdelfatah Aly, *İdâretü İstismâri Emvali'z-Zekât* (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, 2018), 86.

¹⁰⁰ Erkal, “Nemâ”, 32/549-550.

¹⁰¹ Komisyon, “Zekât”, 23/370.

¹⁰² Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 453; Erkal, “Nemâ”, 32/549-550.

İslam dininde malın nemalandırılması ve işletilmesi hem ferdî hem toplumsal kalkınmaya sağladığı katkılar açısından teşvik edilmiştir. Kişi malını artırıcı faaliyetlerde işletmesiyle hem kendi zaruri ihtiyaçlarını karşılayabilecek duruma gelebilir hem de ülke ekonomisinin gelişmesinde önemli bir rol oynamış olur. Rızkı kazanma ve bunu artırmaya yönelik faaliyetlerde bulunmada İslam'ın çizdiği bazı sınırlar vardır. Kişi malını artırmaya çalışırken bunu Allah'ın emir ve yasaklarına riayet etmek suretiyle gerçekleştirmelidir. Örneğin malını ribâ yahut ihtikâr yollarına tevessül ederek değil bilakis helal ve dürüst ticarî faaliyetlerle nemalandırmaya çalışmalıdır. Allah'ın haram kıldığı hamr ve çeşitlerini, domuz eti vb. yasaklara dair ticarî faaliyetlerden uzak durmalıdır. Aynı şekilde kişi, günümüz bankacılık yöntemlerinde helal olmayan veya hakkında kuvvetli şüphelerin bulunduğu yollardan da sakınmalıdır. Helal ve temiz yollarla malı artırmaya çalışmak, İslam dininde mübah olarak görülmektedir.¹⁰³

1.1.3 Zekât mallarının nemalandırılması kavramı

Zekât mallarının nemalandırılması konusu daha önceki fıkıh eserlerinde rastlanılmayan, günümüzde ortaya çıkmış bir meseledir. Bu sebeple meselenin kavramsal çerçevesini çizerken konu hakkında yapılan çalışmaların ilklerinden iktibasla bir tanımlama yapmaya çalışacağız.

Konu hakkında araştırma yapan ilk ilim adamlarından biri¹⁰⁴ olan Muhammed Osman Şubeyr'e göre zekât mallarının nemalandırılması kavramı, zekât fonunun meşru nemalandırma yollarından herhangi biri vasıtasıyla hak sahiplerine menfaat sağlaması amacıyla işletilmesidir.¹⁰⁵ Et-tevcîhü'l-istismârî li'z-zekât başlıklı doktora tezi bulunan Abdülfettah

¹⁰³ Muhammed Ebu Esad Tayyib Hasan, *Et-Tecdîd fi Tenmiyeti Emvali'z-Zekât ve Devruha fi'l-Haddi min Zahirati'l-Fakr* (Malang Mevlana Malik İbrahim Devlet İslam Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 42-44; Meria Husnaldi, *İstismâru Emvâli'z-Zekât ve Ahkâmuhû, Dirase Fetavâ Meclis'ul-Ulemâ İndonîsî* (Jakarta: Şerif Hidayetullah Devlet İslam Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 46.

¹⁰⁴ Tespit edebildiğimiz kadarıyla konu hakkında yapılan ilk bilimsel çalışmalar; Tîcanî Sabûn Muhammed, Adem Şeyh Abdullah, Muhamed Abdüllatif Ferfûr, Hasan Abdullah Emin ve Abdülaziz Hayyât tarafından yapılmıştır. Bu çalışmalar 1986 yılında Amman'da tertip edilen İslam Konferansı Teşkilatı'na bağlı İslam Fıkıh Meclisinin Üçüncü Dönem Toplantısı '*Tavzîfu'z-Zekât fi Meşari'i Zâti Ri'in Bilâ Temlik Ferdî li'l-Müstehikki'* başlıklı oturumunda tebliğ olarak sunulmuştur. Daha öncesinde Abdülfettâh Ebu Gudde'nin, 1984 yılında Lecnetü'd-da'veti'l-İslamiyye başkanı Mâcîc Rifâi tarafından sorulan '*zekât mallarının Afgan mücahitler lehine nemalandırılmasının caiz olup olmadığı'* sorusuna verdiği fetvaya dair makalesi bulunmaktadır. Fakat bir fetva niteliği taşıması dolayısıyla konunun dört başı mamur bir şekilde ele alınmaması sebebiyle mesele hakkındaki ilk ilmî çalışma olarak kendisini zikretmedik. Ebu Gudde'nin fetvası için bkz. Abdülfettâh Ebu Gudde, "Fetva fi istismâri emvâli'z-zekât", *Mecelletü'l-Müctema'* 793 (1986), 34-35. Türkiye'de ise konu, İslam Fıkıh Meclisi'nin 1986 yılındaki toplantısının akabinde 1987 yılında Ali Özek tarafından "*Türkiye'de Zekât Potansiyeli*" isimli tartışmalı ilmî toplantıda sunulan "*Asr-ı Saadet'te Zekâtın Tatbikatı*" başlıklı tebliğde gündeme getirilmiştir. Beytü'z-Zekât el-Kuveytiyye tarafından 1992 yılında düzenlenen '*Ebhâs ve 'Amâl en-Nedvetü's-Sâliseti li-Kazâyâ'z-Zekâti'l-Muâsıra'* konulu ilmî toplantıda Muhammed Osman Şubeyr ve İsa Zeki Şakra tarafından '*İstismâru Emvâli'z-Zekât'* başlıklı tebliğ sunulmuştur. Osman Şubeyr'in tebliğine sonraki dönem nemalandırma üzerine yapılan çalışmalarda çokça atıfta bulunulmuştur. Bkz. Muhammed Osman Şubeyr, "İstismâru Emvâli'z-Zekât", *İstismâru Emvâli'z-Zekât* (Ebhâs ve 'Amâl en-Nedvetü's-Sâliseti li-Kazâyâ'z-Zekâti'l-Muâsıra, Kuveyt, 1992).

¹⁰⁵ İsa Zeki Şakra, "İstismâru Emvâli'z-Zekât", *İstismâru Emvâli'z-Zekât* (Ebhâs ve 'Amâl Fikhiyye li-Kazâyâ'z-Zekâti'l-Muâsıra, Kuveyt, 1992), 22.

Muhammed Ferah'ın tanımlamasına göre ise nemalandırma faaliyetleri, kurallarına uygun olarak hali hazırda veya gelecekte kâr getirmesi düşünülerek zekâta hak sahibi olanların maslahatı için zekât mallarının ya kendi içerisinde ya da başka mallara katmak suretiyle işletilmesini ve artırılmasını sağlamaktadır.¹⁰⁶ Yine konu hakkında bir başka araştırmacı Salih b. Muhammed el-Fevzân'a göre zekâtın nemalandırılması, hak sahiplerine fayda veren ve zekât fonunu artıran her türlü faaliyeti kapsayan bir terimdir.¹⁰⁷ Son olarak benzer bir tanımlamayı yapan Hâfzâvî bu kavramı, hak sahiplerinin maslahatlarının gerçekleştirilmesine yönelik meşru nemalandırma yollarından biri ile yapılan çalışma şeklinde yorumlamaktadır.¹⁰⁸

Zekâtın nemalandırılmasına dair tanımlardan ve nemalandırma uygulamalarından anlaşılacağı üzere nemalandırma faaliyetleri; zekât mükellefi, aracı kurum, devlet başkanı veya nâibi konumundaki kişi ya da kurumlar tarafından zekât olarak toplanan malların tamamının veya bir kısmının şer'i şartları sağlayan nemalandırma faaliyetlerinde işletilmesi ve mevcut zekât parasının artırılarak daha fazla hak sahibine zekât malının ulaştırılmasını veya hak sahiplerinin gelir ya da menfaat elde edebilecekleri projelerin hayata geçirilmesi amacıyla organize edilen faaliyetlerdir. Zekât mallarının nemalandırılmasına dair projelerle sadece zekât fonu artırılmayacak, aynı zamanda ticari ve üretim faaliyetleri için kurulabilecek işletmeler sayesinde ihtiyaç sahiplerine istihdam sağlanacaktır. Böylece zekâtın, ekonomik kalkınmadaki rolü ve katkısı artırılmış olacaktır.

20. yüzyıl itibariyle Müslümanların hem iktisadi hem de dini açıdan müesseseleşme süreciyle birlikte toplumsal hayatın vazgeçilmezi olan zekât mefhumunu kurumsal anlamda ihya etmeye yönelik çalışmalara girişilmiştir. Bu minvalde zekât mallarının nemalandırılması fikri, toplanan zekât mallarının verimliliği artırmak, enflasyon ve değer kaybından korumak, ihtiyaç sahiplerini zekât verebilecek duruma getirmeye çalışmak gibi niyetlerle ortaya çıkmıştır. Abdürrezzak el-Ânî, bu fikrin ilk kez 1984 yılında Kuveyt'te yapılan Birinci Zekât Konferansı'nda ortaya atıldığını ileri sürmektedir.¹⁰⁹ Sonraki dönemde nemalandırma hakkında yapılan çalışmalarda da el-Ânî'nin tespitine yer verilmiştir. Ancak araştırmalarımız sonucunda nemalandırma fikrinin 1984 öncesinde de bulunduğunu hatta Malezya'nın Perlis eyaletinde konuya dair 1970 yılında bir fetva yayınlandığını tespit ettik.¹¹⁰ Dolayısıyla

¹⁰⁶ Abdülfettah Muhammed Ferah, "Meşrûiyetü'l-istismâri'z-zekevî" (2. Uluslararası Zekât Konferansı Tebliğleri, Sudan, 2014), 2.

¹⁰⁷ "العَمَلُ فِي أَمْوَالِ الزَّكَاةِ وَالْكَفَّارَةِ النَّوْرِ وَالْهَدْيِ لِتَنْمِئَتْهَا لِصَالِحِ الْمُسْتَحِقِّينَ", Fevzân, *İstismâru Emvâli'z-zekât*, 62.

¹⁰⁸ Muhammed Abdurrahman Hâfzâvî, *Ahkâmu İstismâri Emvâli'z-Zekât ve Tatbîkâtuhu* (Erişim 12 Temmuz 2020), 127.

¹⁰⁹ Halid Abdürrezzak el-Ânî, *Masârifü'z-Zekât ve Temlikuha fî dav'il-Kur'an ve's-Sünne* (Amman: Daru'l-Usame, 1999), 540. Birinci Zekât Konferansı, Kuveyt Vakıflar Bakanlığı'na bağlı Beytü'z-Zekât kurumunun daveti üzerine kırkı Kuveyt dışından olmak üzere elli beş katılımcının iştirakiyle Zekât'a dair güncel meseleleri tartışmak üzere 06.05.1984 tarihinde toplandı. Ele alınan konular ve kararlar için bakınız. "Birinci Zekât Konferansı", erişim: 11 Temmuz 2020, https://iei.kau.edu.sa/Files/121/Files/153904_Vol-2-1-10-Confrence.pdf.

¹¹⁰ Adakah Wang Zakat itu Boleh Dimasukkan ke Dalam Pelaburan (Adakah Wang Zakat itu Boleh Dimasukkan ke Dalam Pelaburan), Perlis, 1970.

nemalandırma fikrinin İslam toplumlarında 1970 yılından önce gündeme geldiği rahatlıkla söylenebilir.

Meselenin ortaya çıkışını takiben konu, 1986 yılında İslam Konferansı Teşkilatı'na bağlı İslam Fıkıh Meclisi tarafından ele alınmış ve bir karar metni yayınlanmıştır. Bu iki toplantının akabinde zekât mallarının nemalandırılması, İslam coğrafyasında birçok farklı ilmî toplantılara, tezlere, makalelere ve bildirelere konu olmuştur. Yapılan bu çalışmalara rağmen üzerinde daha fazla çalışılmasını gerektiren ve aydınlatılmayı bekleyen hususlar bulunmaktadır.

Türkiye'de ise zekâtın nemalandırılması meselesine ilk kez 1987 yılında İSAV tarafından düzenlenen "*Türkiye'de Zekât Potansiyeli*" isimli tartışmalı ilmî toplantıda Ali Özek tarafından sunulan "*Asr-ı Saadet'te Zekâtın Tatbikatı*" başlıklı bildiride yer verilmiştir.¹¹¹ İslam Konferansı Teşkilatı'na bağlı İslam Fıkıh Meclisi'nin kararından yaklaşık bir sene sonra ülkemizde düzenlenen bu toplantıda nemalandırma meselesine değinilmesi, konunun İslam dünyası ile Türkiye arasındaki ilmî akışı göstermesi açısından oldukça önemlidir. Bu tarihten itibaren zekât üzerine yapılan çalışmalarda 2008 yılına kadar zekâtın nemalandırılması meselesine değinilmediği görülmektedir. Zekât mallarının nemalandırılması konusunun ilk kez müstakil olarak 2008 yılında İSAV tarafından düzenlenen "*Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur'an ve Sünnet'te Zekât*" konulu tartışmalı ilmî toplantıda Ali Özek tarafından kaleme alınan "*Zekâtın Nemalandırılması*" başlıklı tebliğde ele alınmaktadır.¹¹² Bu tarihten sonra 2016 yılının Temmuz ayında yayınlanan "*Zekâtın Modern Anlamda Kurumsallaşması ve Türkiye için Uygulanabilir Bir Model Önerisi*" başlıklı yüksek lisans tezinde birkaç sayfa olarak zekât mallarının nemalandırılması konusuna değinilmiştir.¹¹³ Yine aynı yıl İSAV tarafından Aralık ayında düzenlenen "*Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*" başlıklı sempozyumda Mustafa Bülent Dadaş tarafından sunulan "*Zekâtın Tenmiyesinin Fikhî İmkânları*" başlıklı tebliğ ile gündeme gelmiştir.¹¹⁴ Son olarak 2018 yılında ülkemizde "*İdâretü İstismâru Emvâlî'z-Zekât*" başlıklı Arapça yüksek lisans tez çalışması yapılmıştır. Ancak tezin üçte ikilik kısmında zekât hakkında genel bilgilere yer verilmesi, zekâtın nemalandırılması konusuna sadece son bölümde yaklaşık otuz sayfalık bir bölümle sınırlı çerçevede özetle değinilmesi ve bu bölümde verilen bilgilerinde daha önce nemalandırma konusuyla ilgili İslam ülkelerinde yapılan çalışmalarıyla ciddi benzerlikler taşıması sebebiyle yayınlanan tez çalışmasının, nemalandırma konusunun incelenmesine dair yetersiz kaldığı görülmektedir. Ayrıca Türkiye'de zekât ile ilgili yapılan diğer tezler ve zekâtın kurumsallaşmasına dair zikredilen model önerilerinde de zekâtın

¹¹¹ Ali Özek, "*Asr-ı Saadet'te Zekâtın Tatbikatı*", *Türkiye'de Zekât Potansiyeli* (İstanbul: İSAV Yayınları, 1987), 20-22.

¹¹² Ali Özek, "*Zekâtın Nemalandırılması*", *Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur'an ve Sünnet'te Zekât* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2008), 361-369.

¹¹³ Selçuk, *Zekâtın Modern Anlamda Kurumsallaşması ve Türkiye İçin Uygulanabilir Bir Model Önerisi*, 50-52.

¹¹⁴ Mustafa Bülent Dadaş, "*Zekâtın Tenmiyesinin Fikhî İmkânları*", *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), 839-848.

nemalandırılmasına değinilmediği görülmüştür.¹¹⁵ Oysa ideal bir zekât kurumu modelinde zekât fonunun yönetimine değinilmesi ve bu kapsamda nemalandırma faaliyetlerinin zikredilmesi gerekmektedir. Bu anlamda zekât araştırmalarında nemalandırma kavramının yeteri kadar gündeme getirilmediği sonucuna varılabilir.

Zekâtın nemalandırılması genel itibariyle hak sahiplerinin hali hazırdaki ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik bir yöntem değildir. Aksine hak sahiplerinin hem ferdî anlamda hem de toplumsal anlamda geleceğe dönük bir fayda elde etmeleri üzerine bina edilmiştir. Nemalandırılacak alanların İslam hukuku açısından meşru, risk düzeyi düşük, ticari getirisi yüksek alanlar olması ve uzman kişilerle yapılan istişareler sonucu belirlenmesi gerekmektedir. Meselenin yeni olması hasebiyle klasik fıkıh eserlerinde ve son döneme kadar ki fıkıh müktesebatında ele alınmadığı görülmektedir.

1.2 Zekât Mallarının Nemalandırılmasına Dair Metodolojik Problemler

Zekât fonunun nemalandırılması fikrinin ortaya çıkışı, araştırmacılar tarafından lehte ve aleyhte değerlendirmeleri beraberinde getirmiştir. Bu uygulamanın cevazına dair fetvalar bazı usul kurallarına taalluk etmekte ve nemalandırma konusu uygulanış açısından usûl-i fıkıh ile doğrudan ilişkilendirilmektedir. Bu başlık altında İslam hukuk metodolojisi perspektifinden zekâtın nemalandırılmasıyla ilgili olarak mutlak emrin ve zekâtın emrinin delaleti, zekâtın ifâsında temlik ve temlik şartının zekâtın nemalandırılmasına etkisi, zekâtın nemalandırılmasında kazancın ve menfaatin paylaşımı, zekâtın nemalandırılmasında zararın tazmini konularına ayrı başlıklar halinde yer verilecektir.

1.2.1 Mutlak emrin delaleti

Zekât mallarının nemalandırılması hakkında yapılan ilmî çalışmalar incelendiğinde nemalandırma faaliyetinin hükmüne dair görüşlerin, mutlak emrin delaleti meselesi üzerinde durduğu görülmektedir. Bu minvalde zekât mallarının nemalandırılması fikrine karşı çıkanlar, zekâtın fevrî bir vacip olduğunu ifade ederler. Dolayısıyla nemalandırma faaliyeti sonucunda hak sahiplerine ulaşması gereken zekâtın tehir edildiğini ve bu sebeple nemalandırmanın caiz olmadığını belirtmektedirler.¹¹⁶

¹¹⁵ Örnek için bkz. İsmail Yılmaz, *Negatif Gelir Vergisi Özelinde Zekât-Vergi İlişkisi* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2020), 321-342.

¹¹⁶ Ticânî Sabûn Muhammed, "Tavzîfu'z-Zekât fi Meşari'î Zâti Ri'in Bilâ Temlik Ferdî li'l-Müstehikki", *Mecelletü Mecma'i'l-Fıkhi'l-İslâmî*, III. Dönem Toplantısı (Kuveyt, 1987), 3/334; Adem Şeyh Abdullah, "Tavzîfu'z-Zekât fi Meşari'î Zâti Ri'in Bilâ Temlik Ferdî li'l-Müstehikki", *Mecelletü Mecma'i'l-Fıkhi'l-İslâmî*, III. Dönem Toplantısı (Kuveyt, 1987), 3/353; Şubeyr, "İstismârü Emvâli'z-Zekât", 20-24; Şakra, "İstismârü Emvâli'z-Zekât", 63-65; Fevzân, *İstismârü Emvâli'z-zekât*, 67.

Vücûb anlamı içeren mutlak¹¹⁷ emrin, bir karine olmaksızın emredilenin derhal mi yahut zamana yayarak mı eda edileceği hususunda görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Bu görüşlere ilk dönem usûl kitapları dâhil olmak üzere neredeyse bütün usûl-i fıkıh mükteşebatında rastlamak mümkündür. Usûl kitaplarında konunun tartışıldığı bahislerde üç görüş bulunmaktadır. Birinci görüş mutlak emrin fevre delaletini, ikinci görüş mutlak emrin terâhiye delaletini, üçüncü görüş ise mutlak emrin ne fevre ne de terâhiye delalet etmediğini tevakkuf edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu başlık altında bu üç görüş delilleriyle birlikte incelenecek ve konumuza yansımaları değerlendirilecektir.

1.2.1.1 Mutlak Emrin Fevre Delaleti

Bu görüşte olanlara göre mutlak emir fevre delalet ettiği için mümkün olduğu ilk anda, hemen yerine getirilmesi gerekmektedir. Mutlak emrin fevre delalet edeceği görüşü Hanefi mezhebinde¹¹⁸ Ebu Yusuf, Hâkim eş-Şehid, Kerhi ve Cessas'ın içinde bulunduğu bazı ilk dönem Hanefilerin¹¹⁹, Şâfiî mezhebinde Sayrafi, Kadı Amirî, Ebu Hamîd el-Merverrûzî, Ebu Bekir

¹¹⁷ Geniş bilgi için bkz. Ferhat Koca, "Mutlak", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: 2006, ts.), 31/402-405.

¹¹⁸ Farklı mezheplere ait bazı kaynaklarda mutlak emrin fevre delaleti görüşü, "Hanefilerin çoğunluğunun görüşü" olarak zikredilmektedir. [Bu kaynaklar için bkz. İmam'ul-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf el-Cüveynî, *Telhîs fi'l-Usûli'l-Fıkh*, thk. Abdullah Cevlem en-Nibâlî, Beşir Ahmed el-Umerî (Beyrut: Daru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1996), 1/321-322. Ebü'l-Velîd Süleyman b. Halef b. Sa'd Bâcî, *İhkâmu'l-fusûl fi Ahkâmi'l-usûl* (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1989), 102. Ebu İshak eş-Şirâzî, *el-Lüm'a fi Usûli'l-Fıkh* (Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 1/15; Ebu İshak eş-Şirâzî, *et-Tebşıra fi Usûli'l-fıkh*, thk. Muhammed Hasan Heyto (Dimeşk: Daru'l-Fıkr, 1983), 53; Ebu Muzaffer Mansur b. Muhammed b. Abdilcebbar b. Ahmed el-Hanefî sümme's-Şâfiî el-Mervezi, *Kavâtiu'l-Edille fi'l-Usûl*, thk. Muhammed Hasan İsmâiş eş-Şafîi (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999), 1/75; Kâdî Ebu Yâlâ el-Ferrâ, *el-Udde fi Usûli'l-fıkh*, thk. Ahmed b. Ali el-Mubârekî, 1990, 1/282. Ebu'l-Hattab el-Kelvezânî, *et-Temhîd fi Usûli'l-fıkh*, thk. Müfid Muhamme Ebu 'Amşe, Muhammed b. Ali b. İbrahim (Mekke: Daru'l-Medeni, 1985), 1/215; Ebu'l-Vefâ Muhammed İbn Akîl, *el-Vâzih fi Usûli'l-Fıkh*, thk. Abdullah b. Abdulhasan et-Türkî (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1999), 3/17. Safiyyüddin Muhammed b. Abdürrahim b. Muhammed El-Urmevî Hindî, *Nihayetü'l-Vusûl fi Dirayeti'l-Usûl*, thk. Salih b. Süleyman el-Yusuf (Mekke: el-Mektebetü't-Ticare, 1996), 3/960-961. Ebu Abdullah Muhammed b. Ali b. Ömer Mazerî, *İzâhu'l-Mahsûl min Burhân'il-Usûl*, thk. Ammar et-Tâlebî (Daru'l-Garb'il-İslâmî, ts.), 211.] Osman Zeki Şakra, Osman Şubeyr, el-Anî ve Fevzân gibi zekât mallarının nemalandırılması konusunda çalışmalar yapan muasır araştırmacılar da aynı kanaati taşımakta ve fevriliğe delaletin Hanefilerin "müfta bih" yahut "muhtar" görüşü olduğunu çalışmalarında beyan etmişlerdir. Bu durumun sebebi farklı mezheplere dair yukarıda bir kısmını zikrettiğimiz kaynaklarda Hanefilerin ekseriyetinin mutlak emrin fevre delaletini savunduklarına dair bilgilerin bulunmasıdır. Fakat kronolojik olarak Hanefi kaynaklarına bakıldığında bu durumun farklı olduğu anlaşılmaktadır. Mutlak emrin fevre delaleti görüşüne sadece ilk dönem bazı Hanefilerde rastlanılmaktadır. Cessas sonrası Hanefi usûlcüleri genel itibarıyla mutlak emrin terahiye delalet ettiği görüşünü benimsemişler ve ashablarının görüşü olarak eserlerinde zikretmişlerdir. Bkz. Şemsüleimme Serahsî, *el-Usûl* (Beyrut: Dar'ul-Marife, 1993), 1/26; Alauddin el-Buhârî, *Keşfu'l-esrâr 'an Usuli Fahu'l-İslam el-Pezdevî*, thk. Mahmud Muhammed Ömer (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997), 1/373; Alâuddin Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi'fi Tertîbi's-Şerâi'* (Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986), 2/3; Alâuddin Semerkandî, *Mîzânü'l-Usul fi Netâici'l-Ukûl*, thk. Muhammed Zeki Abdalberr (Katar: Matbaatu Doha el-Hadise, 1984), 212; Kemaleddin İbnü'l-Hümmam, *Fethu'l-Kadîr* (Daru'l-Fıkr, ts.), 2/156; Sa'duddîn Mesud b. Ömer Taftazânî, *Şerhu't-Telvih 'ale't-Tavzîh* (Mısır: Mektebetu Sabîh, ts.), 1/480; Şehabuddîn Zencânî, *Tahrîcu'l-Furû' ale'l-Usûl*, thk. Muhammed Edip Salih (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1969), 108.

¹¹⁹ Ahmed b. Ali er-Razi el-Cessas, *el-Fusûl fi'l-Usûl*, thk. Uceyl Câsim en-Neşemî (Kuveyt: Vezâretü'l-evkâf ve'l-Şuûni'l-İslamiyye, 1988), 2/103; İbnü'l-Hümmam, *Fethu'l-Kadîr*, 2/156; Buhârî, *Keşfu'l-esrâr 'an Usuli Fahu'l-İslam el-Pezdevî*, 1/373. Bazı kaynaklarda Cessas'ın mutlak emrin terahiye delalet ettiği görüşünde olduğu

Dakkâk gibi bazı Şâfiîlerin¹²⁰, Hanbelî mezhebinde çoğunluğun¹²¹, Mağribli Mâlikîler dışında Mâlikî mezhebinde çoğunluğun¹²² ve Zahirîlerin¹²³ görüşü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bazı kaynaklarda İmam Ebu Hanife¹²⁴, İmam Malik¹²⁵, İmam Şâfiî¹²⁶ ve İmam Ahmed b. Hanbel'in¹²⁷ bu konuda görüş beyan ettiklerine dair nakiller geçmektedir. Fakat mezhep imamlarının bu konu hakkında açık beyanları olmadığı bilinmektedir. Kaynaklarda mezhep imamlarının fûrû görüşlerinden yola çıkarak mutlak emrin fevrîliğe yahut terâhiye delalet ettiği söylenmiştir.¹²⁸

Mutlak emrin fevre delalet ettiği yönündeki görüşün sahiplerine göre mutlak emir, me'mûrun bihin hemen yerine getirilmesine delalet etmektedir ve emrin geciktirilmesi durumunda mükellef günahkâr olacaktır.

Bu görüşe dair birçok delil ileri sürülmüşse de en çok öne çıkanlarından bahsetmekle yetinilecektir. Konunun daha rahat anlaşılabilmesi açısından her görüş ayrı bir paragrafta müddeîlerin dilinden aktarılmalı çalışılacaktır.

Cenâb-ı Hak, Kur'ân-ı Kerim'de "*Rabbimizin affına koşmakta acele ediniz.*"¹²⁹ ve "*Hayırda yarışınız.*"¹³⁰ ayetleri ile hayırlı fiillerin mümkün olan ilk anda yapılmasını emretmiştir. Bu ayetler, me'mûrun bihin geciktirilmeden derhal yerine getirilmesi için delil teşkil etmektedir.¹³¹ Karşı görüştekiler bu delilin, tevbe etmenin vücûbuyla ilgili değil günahlardan tevbe edilmesi ile ilgili olduğunu, acele etme fiilinin emredilen ilk anda değil bir zaman içerisinde yapılabileceğini¹³² dolayısıyla da bu ayetin aslında emrin terâhiye delalet ettiği

nakledilmiştir. Bkz. Bedreddin Aynî, *el-Binâye şerhu'l-Hidâye* (Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000), 3/295. İbn Abidin, *Reddül-Muhtar Ale'd-Dürri'l-Muhtar* (Beyrut: Daru'l-Fikr, 1992), 2/271.

¹²⁰ Ebu'l-Hasan Takıyyüddin es-Sübkî, *el-İbhâc fi Şerhi'l-minhâc* (Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1995), 2/59. Şirâzî, *et-Tebşira fi Usûli'l-fikh*, 1/52.

¹²¹ Ferrâ, *el-Udde fi Usûli'l-fikh*, 1/281-282; Kelvezânî, *et-Temhîd fi Usûli'l-fikh*, 1/215-240.

¹²² Bâcî, *İhkâmü'l-fusûl fi Ahkâmi'l-usûl*, 102.

¹²³ İbn Hazm, *Resâilu İbn Hazm el-Endulusî*, thk. İhsan Abbas (Beyrut: Muessesetu'l-Arabiyye li'd-Dirâsât ve'n-Neşr, 1983), 4/412.

¹²⁴ Muhammed Ali Şevkani, *İrşadü'l-Fuhûl ila Tahkîki'l-Hak min İlmi'l-Usûl*, nşr. Veliyyüddin Muhammed Salih Ferfur, thk. Ahmed Azzu 'Inaye (Dîmeşk: Daru'l-Kitab el-Arabî, 1990), 1/259; Semerkandî, *Mizânu'l-Usul fi Netâici'l-Ukûl*, 211. İbn Hümmam, Ebu Hanife'nin herhangi bir özür olmaksızın zekâtın geciktirilmesini kerih gördüğüne dair Ebu Cafer Tahâvî'den bir rivayet nakletmiştir. Bkz. İbnü'l-Hümmam, *Fethu'l-Kadîr*, 2/156; Fahreddin Zeylâî, *Tebyînü'l-Hakâik fi Şerhi Kenzi'd-Dekâik ve Hâşiyetu's-Şilbîyyî* (Kahire: Matbaatu'l-Kübrâ, 1313/1895), 1/250; İbn Abidin, *Reddül-Muhtar ale'd-Dürri'l-Muhtar*, 2/272.

¹²⁵ Mazerî, *İzâhu'l-Mahsûl min Burhân'il-Usûl*, 211.

¹²⁶ Semerkandî, *Mizânu'l-Usul fi Netâici'l-Ukûl*, 211.

¹²⁷ İbn Akîl, *el-Vâzih fi Usûli'l-Fikh*, 3/18.

¹²⁸ Sübkî, *el-İbhâc fi Şerhi'l-minhâc*, 2/58. Ebü'l-Velîd Süleyman b. Halef b. Sa'd Bâcî, *el-İşâratü fi Usûli'l-fikh*, thk. Muhammed Hasan İsmail eş-Şafîi (Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003), 39.

¹²⁹ Âl-i İmrân, 3/133.

¹³⁰ el-Bakara, 2/148.

¹³¹ İbn Hazm, *el-İhkâm fi Usûl'il-Ahkâm*, thk. Ahmed Muhammed Şakir (Beyrut: Daru'l-Âfâk el-Cedîde, ts.), 3/45; İbn Akîl, *el-Vâzih fi Usûli'l-Fikh*, 3/19-20; Şehabuddîn Ahmed b. İdris el-Karâfî, *Nefâisu'l-Usûl fi Şerhi'l-Mahsûl*, thk. Adil Ahmed Abdu'l-mevcûd, Ali Muhammed Mu'riz (Riyad: Mektebetu Nizâr Mustafa el-Bâz, 1995), 3/1312-1315.

¹³² Sübkî, *el-İbhâc fi Şerhi'l-minhâc*, 2/62.

görüşüne delil olduğunu söylemişlerdir. Buna karşılık olarak fevr görüşünde olanlar, ibadet ve iyiliklerin günahları gidereceğinin “*Şüphesiz ki iyilikler kötülükleri yok eder.*”¹³³ ayetiyle bildirildiğini, Allah’ın emrettiği fiili derhal yerine getirmenin de bir ibadet olduğunu dolayısıyla kötülüklerle mağfiret vesilesi olacağını böylece zikredilen delile uygunluk taşıdığını söylemişlerdir.¹³⁴

Cenab-ı Hak, İblis’e “*Sana emrettiğim zaman, seni secde etmekten alıkoyan neydi?*”¹³⁵ sorusunu yöneltmiş ve “*secde etme*” fiilini yerine getirmediği için onu zemmetmiştir. Eğer emir, me’ûrun bihin fevren yapılmasına delalet etmeseydi şeytan kınanmazdı.¹³⁶ Bu görüşe karşı olanlar delilin, ayetin zahirine aykırı olduğunu, “*secde et!*” emrinin, “*Onun şeklini tamamladığım ve ona ruhumdan üflediğim vakit siz de hemen onun için secdeye kapanın!*”¹³⁷ ayetinin karine olması sebebiyle fevre delalet ettiğini, harici bir karine olmaksızın emrin terâhiye delalet etmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.¹³⁸

Bir efendi kölesinden su getirmesini istediğinde köle o suyun derhal getirilmesi gerektiğini anlamaktadır. Eğer bu talebi geciktirirse kınanmayı hak etmektedir. Efendisinin susamış olup olmadığına dair bir karine aramasına gerek yoktur. Efendinin köleyi kınaması da emrin fevre delalet ettiğine dair bir delildir. Bu delile karşı olanlar kölenin, efendisinin suya ihtiyacının olup olmadığına dair bir karineye ihtiyaç duyduğunu, bu karine sabit olmadıkça talebin derhal yerine getirilmesini anlamayacağını ileri sürmektedirler. Çünkü zahiren herhangi bir ihtiyaç olmadıkça su talebinde bulunulmamaktadır. İhtiyaç hali ise kölenin anlayacağı bir karine olduğu için emrin derhal yapılması gerekir. Karine olmaksızın geciktirilse köle kınanmamaktadır.¹³⁹ Delil sahipleri bu cevaba karşılık örf ehlinin kölenin mutlak emre uymamasını kınayarak köle için “*efendisinin emrini çiğnedi*” dediklerini bu durumdan da emrin derhal yapılmasının anlaşılması gerektiğini söylemişlerdir. Karine ile emir mutlak mukayyede dönüşür. Burada emir mukayyettir çünkü köle “*O anda efendinin suya ihtiyacı olduğuna dair bilgisizliğim sebebiyle geciktirdim*” sözüyle af dilemektedir. Bu da emrin karine ile mukayyed olduğuna, karinenin de suya olan ihtiyaç olduğuna delalet etmektedir.¹⁴⁰

¹³³ el-Hûd, 11/114.

¹³⁴ Bâcî, *el-İşâratü fi Usûli'l-fıkh*, 39; Şirâzî, *et-Tefsîrâ fi Usûli'l-fıkh*, 1/54; İbn Akîl, *el-Vâzıh fi Usûli'l-Fıkh*, 3/21-22.

¹³⁵ el-A'râf, 7/12.

¹³⁶ Ali b. Ebi Ali Seyfuddin Âmidî, *el-İhkâm fi Usûl'il-Ahkâm*, thk. Seyyid el-Cemilî (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-Arabî, 1984), 2/186; İbn Akîl, *el-Vâzıh fi Usûli'l-Fıkh*, 3/19.

¹³⁷ el-Hicr, 15/29; es-Sâd, 38/72.

¹³⁸ Safiyyüddin Muhammed b. Abdürrahim b. Muhammed El-Urmevî Hindî, *el-Fâik fi Usûl'il-fıkh*, thk. Mahmud Nassar (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005), 1/219; Adudüddin Abdurrahman İcî, *Şerhu'l-Adud alâ Muhtasari'l-Muntehe'l-Usûlî*, thk. Muhammed Hasan İsmail (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004), 2/521.

¹³⁹ Şirâzî, *et-Tefsîrâ fi Usûli'l-fıkh*, 56; Kelvezânî, *et-Temhîd fi Usûli'l-fıkh*, 1/220.

¹⁴⁰ Âmidî, *el-İhkâm fi Usûl'il-Ahkâm*, 2/185-188; Hindî, *Nihayetü'l-Vusûl fi Dirayeti'l-Usûl*, 3/961; Şirâzî, *et-Tefsîrâ fi Usûli'l-fıkh*, 56.

Hız. Peygamber uyku veya unutma nedeniyle vaktinde kılınamayan namazın, hatırlanıldığı vakit kılınmasını emretmiştir.¹⁴¹ Bu rivayet bize emrin fevre delalet ettiğini göstermektedir. Vakti belli olan emirler o vaktin sonuna kadar tehir edilebilmekteyken mutlak emirlerde vaktin belirsizliği sebebiyle fiil, emredilen vaktin ilk anında eda edilmelidir.¹⁴²

Emir terâhiye delalet etseydi şu iki yargıdan birinin doğru olması gerekirdi. Birincisi, emredilenin ifası fevren eda edilmediğinde kişi edayı istediği kadar geciktirilebilir ve öldüğünde de vaat edileni hak etmez. İkincisi ise emredileni geciktirdiği için ihmalkâr olur ve ölmeden emredileni yapmazsa vaat edileni hak eder. Birinci yargının hak olduğu düşünüldüğünde emrin vücûbiyeti bozulur ve emir fiili, nafile fiillerle aynı konuma gelir. İkinci yargıya göre de kişi ne zaman öleceğini bilemeyeceği için ne zamana kadar ihmal edeceğine dair bilgi sahibi olamaz. Dolayısıyla böyle bir emir, insanın istitâatını aşan bir teklif olur. Bu da caiz olmadığına göre emir, fevre delalet etmelidir.¹⁴³

Bu görüşe karşılık terâhilik görüşünde olanlar mükellefin namazın kazası ve oruç kefarecini, hayatta olduğu süre zarfında kaza edebileceği noktasında ittifak edildiğini belirtirler. Mükellefin emrin gereğini ne zamana kadar geciktirebileceği noktasında bilgi sahibi olmaması, teklife zarar verecek bir bilinmezlik sayılmamaktadır. Eğer istitâatı aşsa idi, geniş zamanlı vaciplerin ömrün sonuna kadar herhangi bir vakitte eda edilmesi mümkün olmazdı.¹⁴⁴

Kişinin imkân bulunduğu ilk vakitte emredileni fevren yapması maslahatı açısından daha uygundur. Çünkü kişi, ne zamana kadar tehir edeceğini bilmemektedir. Emri geciktirdiği süre zarfında emri yerine getiremeyecek kadar yaşlanma veya ölümün gelmesi durumu ortaya çıkabilir.¹⁴⁵ Terâhi görüşünde olanlar bu delil için zekâtın eda edilme imkânını ortadan kaldıracak zamana kadar tehirin caiz olduğunu söylemişlerdir. Yaşlılık durumunda eda ihtimalinin ortadan kalkacağını kişi bilebilmektedir. Eda niyeti varken aniden gelen ölüm durumunda ise Şâri' tarafından affedilme ümidi bulunmaktadır.¹⁴⁶

¹⁴¹ Ebû Dâvûd, "Salat", 11.

¹⁴² Cessas, *el-Fusûl fi'l-Usûl*, 2/106.

¹⁴³ Ferrâ, *el-Udde fi Usûli'l-fikh*, 1/283-284; Mazerî, *İzâhu'l-Mahsûl min Burhân'il-Usûl*, 219; Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Razî, *el-Mahsûl fi İlmi'l-Usûl*, thk. Taha Cabir Feyyaz el-Alvânî (Riyad: Camiatu'l-İmam Muhammed b. Suud el-İslamiyyi, ts.), 2/196-198.

¹⁴⁴ Ferrâ, *el-Udde fi Usûli'l-fikh*, 1/284-285; Razî, *el-Mahsûl fi İlmi'l-Usûl*, 2/ 202.

¹⁴⁵ Serahsî, *el-Usûl*, 1/28.

¹⁴⁶ Muhammed b. Abdülhamid Üsmendî, *Bezlü'n-Nazar fi'l-Usûl*, thk. Muhammed Zeki Abdilberr (Kahire: Mektebetu't-Turâs, 1992), 103-104.

1.2.1.2 Mutlak Emrin Terâhiye Delaleti

Bu görüş sahipleri, mutlak emrin bir karine olmadığı sürece terâhiye delalet edeceğini dolayısıyla da fiilin geciktirilebileceğini düşünmektedirler. İlk dönem Hanefileri dışında Hanefi mezhebi¹⁴⁷ ve Şâfiî mezhebinin çoğunluğu¹⁴⁸, Mağribli Mâlikîler¹⁴⁹, Bakıllânî¹⁵⁰, Gazzâlî¹⁵¹ gibi alimler, mütekellimîn ulemâsının ekseriyeti ve Mutezile¹⁵² bu görüştedirler.¹⁵³ Mutlak emrin terâhiye delalet ettiği görüşünde olanlar emredilen fiilin geciktirilmesiyle günahkâr olunmayacağını düşünmektedirler. Fakat mükellef, emredilen fiili yerine getirmeden vefat ederse günahkâr olup olmayacağı noktasında ihtilaf bulunmaktadır. Terâhi görüşü içerisinde emredilenin edasından önce ölen kimsenin, günahkâr olup olmayacağı noktasında farklı kaynaklarda zikredilen iki görüşten birincisine göre mutlak emrin edası, belirli bir zamana kayıtlı olmaksızın vaciptir. Kişi ne zaman emredileni eda etmeye başlarsa o an vücûbiyetin zamanı tayin olunmuş olur. Eğer ömrünün sonuna geldiğinde hala eda etmemişse emredilen kendisi için dar zamanlı vacibe dönüşür. Kişi bu vacibi eda etmeksizin vefat ederse günahkâr olur.¹⁵⁴ İkinci görüşe göre ise emrin eda edilmesinden önce ölümün gelmesi durumunda kişi isyankârlıkla suçlanamayacaktır. Bu durum, emrin vücûbunu nafıleye dönüştürme gibi bir zarar vermez. Emrin vücubuna, o emrin tamamen terk edilmesi zarar vermektedir. Emir tehir edildiğinde ikinci, üçüncü vakitlerde de eda edilebilmektedir ve bu durum emrin vücûbiyetine engel teşkil etmez. Emri başka bir vakte tehir eden kişiye ölüm geldiğinde kişi günahkâr olarak

¹⁴⁷ Serahsî, *el-Usûl*, 1/26; Buharî, *Keşfu'l-esrâr 'an Usuli Fahu'l-İslam el-Pezdevî*, 1/373; Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi'fi Tertîbi's-Şerâi'*, 2/3; Semerkandî, *Mizânü'l-Usul fi Netâici'l-'Ukûl*, 212; İbnü'l-Hümmam, *Fethu'l-Kadîr*, 2/156; Taftazânî, *Şerhu't-Telvîh 'ale't-Tavzîh*, 1/480; Zencânî, *Tahrîcu'l-Furû' ale'l-Usûl*, 108.

¹⁴⁸ Kaynaklardan tespit edebildiğimiz kadarıyla Ebubekir Kaffal, Taberî, Gazzâlî, Amîdî, İbn Hacîb, Beyzâvî, Râzî ve Sübkî, bu görüşteki Şâfiîler olarak zikredilmiştir. İmam Şâfiî'nin fûrû görüşlerinden hareketle terahi görüşünde olduğu da kaynaklarda zikredilmektedir. Bâcî, *İhkâmü'l-fusûl fi Ahkâmi'l-usûl*, 1/102; Mervezi, *Kavâtiu'l-Edille fi'l-Usûl*, 1/76; Necmüddin Ebu'r-Rebi' Süleyman Tufî, *Şerhu Muhtasari'r-Ravza*, thk. Abdullah b. Abdulhasan et-Türkî (Beyrut: Müeessetü'r-Risale, 1987), 2/386.

¹⁴⁹ Bâcî, *İhkâmü'l-fusûl fi Ahkâmi'l-usûl*, 102; Mazerî, *İzâhu'l-Mahsûl min Burhân'il-Usûl*, 211.

¹⁵⁰ Kâdî Ebu Bekir Bâkillânî, *et-Takrîb ve'l-İrşâd*, thk. Abdülhamid b. Ali Ebu Zenîd (Müeessetü'r-Risale, 1998), 2/208; İbn Teymiyye, *el-Müsvedde fi Usûli'l-Fıkh*, thk. Muhammed Meciyuddîn Abdülhamid (Daru'l-Kütübi'l-Arabî, ts.), 26; İbn Akîl, *el-Vâzih fi Usûli'l-Fıkh*, 3/18; Bâcî, *el-İşâratü fi Usûli'l-fıkh*, 1/57.

¹⁵¹ Gazzâlî'nin eserlerinde bu hususta iki farklı görüşe rastlanılmaktadır. Menhûl adlı eserinde mutlak emrin delaleti hususunda tevakkuf edileceği görüşündedir. Hayatının sonralarına doğru kaleme aldığı Mustasfâ adlı eserinde ise fevr ve tevakkuf görüşlerini eleştirmiştir. Buradan hareketle tehir görüşünde olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Sübkî, el-İbhâc isimli eserinde Gazzâlî'nin tehir görüşünde olduğunu nakletmektedir. Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed Gazzâlî, *el-Menhûl*, thk. Muhammed Hasan Heyto (Beyrut: Daru'l-Fıkr, 1998), 180; Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed Gazzâlî, *el-Mustasfâ*, thk. Muhammed Abdüsselam Abduşşâfi (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993), 215; Sübkî, *el-İbhâc fi Şerhi'l-minhâc*, 4/1125.

¹⁵² Ebu'l-Hüseyn el-Basrî, Ebi Hişam ve Ebi Ali Cübbâi'nin tehir görüşünde olduğu zikredilmektedir. Hindî, *Nihayetü'l-Vusûl fi Dirayeti'l-Usûl*, 3/951-954; Bâcî, *İhkâmü'l-fusûl fi Ahkâmi'l-usûl*, 102; Amîdî, *el-İhkâm fi Usûl'il-Ahkâm*, 2/184; Ferrâ, *el-Udde fi Usûli'l-fıkh*, 1/282.

¹⁵³ Son dönem Osmanlı ulemâsından Çankırılı Sadreddin Efendi eserinde, "vakti tahdid olunmayan emri mutlak bilâ karine fevri icab etmez" diyerek bu görüşün cumhur ulemânın görüşü olduğunu belirtmiştir. Bkz. Abdülkadir Sadreddin Sadreddin Efendi, *ez-Zerîa fi İlmi's-Şerîa* (İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1893), 28.

¹⁵⁴ Hanefiler ve mütekaddimîn Mâlikîlerinin çoğunluğu bu durumda kişinin günahkâr olacağı görüşündelerdir. Semerkandî, *Mizânü'l-Usul fi Netâici'l-'Ukûl*, 212; Mazerî, *İzâhu'l-Mahsûl min Burhân'il-Usûl*, 211.

nitelendirilmez. Eğer nitelendirilirse geniş zamanlı vacibi yapmadan ölen kimse de günahkâr olmalıdır.¹⁵⁵

Terâhilik görüşünün de dayandığı bazı deliller bulunmaktadır. Fevrîlik görüşünün delillerinde olduğu gibi terâhilik görüşünün delillerini açıklarken de öne çıkan başlıca delillerden bahsetmekle yetinilecektir. Konunun daha rahat aktarılabilmesi açısından her delil ayrı bir paragrafta müddeilerin dilinden aktarılacaktır.

Bir efendi, talebinin hemen yerine getirilmesini istediğinde “filan işi şimdi yap” ya da daha sonraki bir vakitte yerine getirilmesini istediğinde “filan işi yarın yap” şeklinde emrin ne vakitte yapılacağına dair açıklamayı emrin içerisinde zikretmesi gerekir. Emir terâhiye değil de fevre delalet etmiş olsaydı birinci emir tekrar, ikincisi de çelişki içerirdi.¹⁵⁶ Yine dil bilimcilere göre “yap” ve “yapacak” kelimeleri arasındaki fark, birincisinin emir, ikincisinin de haber olmasıdır. Bu nedenle iki kelimedede, kendisinden sonraki bir zamanda lafzın gereğinin yapılması anlamını barındırır. Dolayısıyla mutlak emirde fiilin derhal yapılmasına değil sonraki bir vakitte yapılabilmesine delalet etmektedir.¹⁵⁷

Hz. Peygamber, hac emrinin farz kılındığı sene Hz. Ebubekir’i hac yapması için göndermiş, kendisi ise bir sonraki yıl gitmiştir. Bu durum mutlak emrin fevre değil terâhiye delalet ettiğini göstermektedir. Karşı görüşte olanlar ise bu delile itiraz ederek hac ibadetinin hangi senede farz kılındığının belli olmadığını velev ki delilde zikrettikleri gibi önce Hz. Ebubekir’in hacca gönderildiği sonra Hz. Peygamber’in haccettiği iddiası doğru olsun, Hz. Peygamber’in bir özre yahut vahye dayanarak bir sonraki seneye bırakmasının söz konusu olduğunu beyan ederler. Hz. Peygamber’in o sene gitmemesinin sebeplerinin, müşriklerin hali hazırda cahiliye usulleri ile haccetmeleri, şirk ve küfürle telbiye getirmeleri, kadın ve erkek üryan olarak tavaf etmeleri olduğunu belirtirler.¹⁵⁸

Emirde zaman ve mekan zikredilmediğinde emredilenin ifası için belirli bir zaman veya mekana delalet etmez. Lakin emredilenin edası için bir zaman ve mekanın bulunması da zorunludur. Dolayısıyla eda için zorunlu olan bir zamanın ve mekanın bulunmasıdır. Bu zaman ve mekân ne zaman ve nerede yapılacağına dair karineyle takyid edilmedikçe emredilenin fevren eda edilmesine delalet etmez.¹⁵⁹

Hz. Ömer, Hudeybiye günü müşriklerin engeliyle karşılaştığında Allah’ın vaadinin gerçekleşmesinin fevren olacağını düşünerek Hz. Ebubekir’e, Yüce Allah’ın Mescid-i Haram’a girecekleri hususundaki vaadini hatırlatmış ve bu vaat karşısından müşriklerin nasıl onları

¹⁵⁵ Bâkillânî, *et-Takrîb ve'l-İrşâd*, 2/225-226. Ebu'l-Meâlî el-Cüveynî’de bu görüştedir. Mazerî, *İzâhu'l-Mahsûl min Burhân'il-Usûl*, 211.

¹⁵⁶ Razî, *el-Mahsûl fi İlmi'l-Usûl*, 2/190.

¹⁵⁷ Razî, *el-Mahsûl fi İlmi'l-Usûl*, 2/191-192.

¹⁵⁸ Cessas, *el-Fusûl fi'l-Usûl*, 2/116-119.

¹⁵⁹ Şirâzî, *et-Tefsîrâ fi Usûli'l-fıkḥ*, 53.

engellediklerini sormuştu. Hz. Ebubekir’de şüphesiz Yüce Allah’ın bu vaatte bulunduğunu ama hangi vakitte vaadin gerçekleşeceğini söylemediğini belirtmişti. Bu durum mutlak emrin mümkün olan ilk vakte iktiza etmediğine delil teşkil etmektedir. Karşı görüşte olanlar bu delildeki vaadin, bir emir değil haber olduğunu dolayısıyla da mutlak emir konusu için bir delil değerinin olmadığını belirtmişlerdir.¹⁶⁰

Bir efendi kölesini vekil kılarak “*zekâtım olan şu dirhemi ilk önüne gelen fakire ver*” dese, vekil o zekâtı ilk önüne gelen fakire vermekle yükümlüdür. Çünkü karine emirle birlikte zikredildiğinde mutlak emir belirli bir zamana mukayyed haline gelir. Fakat *efendi “zekâtım olan şu dirhemi fakire ver”* derse köle, onu ilk önüne gelen fakire vermekle yükümlü değildir. İstedığı zaman, istediği fakire vermekle yükümlü olur. Bu durumda mutlak emrin fevre delaleti onun mutlaklığını karine olmaksızın takyid etmemektedir. Dolayısıyla mutlak emir terâhiye delalet etmelidir.¹⁶¹

1.2.1.3 Mutlak Emrin Delaletinde Tevakkuf

Bu görüşe göre mutlak emrin delaleti hususunda fevre yahut terâhiye delalet ettiğine dair bir karine olmadıkça tevakkuf edilir. İmam Maturîdî¹⁶², İmam’ul-Haremeyn el-Cüveynî¹⁶³, Fahrettin er-Râzî¹⁶⁴, Amidî¹⁶⁵ ve Şii ulemâsından Seyyîd Murtaza¹⁶⁶ bu görüşe sahiptirler.¹⁶⁷ Hanefi fakihlerinden İbnü’l-Hümmam da mutlak emrin fevre ya da terâhiye delaleti konusunda tevakkuf görüşünün usûlde muhtâr olduğunu zikretmektedir.¹⁶⁸

Tevakkuf görüşü içerisinde tevakkufun mahiyeti üzerine ihtilaf bulunmaktadır. Tevakkuf görüşünde olan âlimlerin çoğunluğuna göre emredilenin mümkün olan vaktin başında eda edilmesi ile emre imtisal edilmiş olacağı, daha sonra eda edilmesi durumunda ise mükellefin emredilene imtisalinin olup olmadığı hususunda tevakkuf edildiği düşünülmektedir. Tevakkuf görüşünü benimseyen bir grup âlim ise emredilenin vaktin başında eda edilmesi durumunda da imtisalin vâki olup olmadığının bilinmeyeceğini, Şâri’in muradın tehir olabileceğini

¹⁶⁰ Kelvezânî, *et-Temhîd fi Usûli’l-fikh*, 1/235-236; Ferrâ, *el-Udde fi Usûli’l-fikh*, 1/287; Şîrâzî, *et-Tefsîr fi Usûli’l-fikh*, 54.

¹⁶¹ Serahsî, *el-Usûl*, 1/27-28.

¹⁶² Semerkandî, *Mîzânü’l-Usul fi Netâici’l-Ukûl*, 212; Aynî, *el-Binâye şerhu’l-Hidâye*, 3/295.

¹⁶³ İmam’ul-Haremeyn Ebü’l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf el-Cüveynî, *el-Burhân fi’l-Usûli’l-Fikh*, thk. Salih b. Muhammed (Beyrut: Daru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1997), 1/75.

¹⁶⁴ Razî, *el-Mahsûl fi İlmi’l-Usûl*, 2/189-190.

¹⁶⁵ Âmidî, *el-İhkâm fi Usûl’il-Ahkâm*, 2/185-190.

¹⁶⁶ Seyyid Murtazâ, *ez-Zerîa fi Usûli’s-Şerîa*, thk. Ebu’l-Kasım Gercî (Tahran: Danışgâh Tahran, 1927), 1/132.

¹⁶⁷ Veliyyuddîn Ahmed b. Abdrrahîm Irâkî, *el-Gaysu’l-Hâmi’ Şerhu Cem’i’l-Cevâmi*, thk. Muhammed Hicâzî (Beyrut: Daru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2004), 250.

¹⁶⁸ İbnü’l-Hümmam, *Fethu’l-Kadîr*, 2/155.

dolayısıyla bu durumda tevakkuf edilmesi gerektiğini düşünmektedirler. Cüveynî ve Gazzâlî, ikinci görüşte olanların aşırıya kaçtıklarını ifade ederler.¹⁶⁹

Bu görüşte olanlara göre mutlak emir bazen fevre bazen de terâhiye delalet edebilir. Emir bu iki durumda da hakikattir ve fevre ya da terâhiye delalet anlamında müşterektir. Bununla birlikte mutlak emir lafzı, kapsamadığı bir anlama delalet etmez. Emir lafzında bulunmayan zaman, mekan ve sayı için takdirde bulunmak caiz değildir. Bu yüzden tevakkuf edilmelidir.

Gazzâlî, el-Mustasfa isimli eserinde tevakkuf görüşünü eleştirmiştir. Emri fevren yerine getiren kişinin imtisal edip etmediği konusundaki tevakkufu, icmâ-i ümmete aykırı görmüştür. Çünkü ümmet, emri derhal yerine getiren kimsenin ibadet noktasındaki hassasiyeti ve özverisi sebebiyle övgüye layık olduğu noktasında ittifak etmektedir. Mutlak emri geciktiren kimsenin imtisal edip etmeyeceği noktasında ise bir kimsenin “*eve gireceğim*” diyerek yemin etmesine karşılık eve hemen girmesinin gerekli olmadığı örneğini vererek, emri geciktiren kimsenin imtisali noktasında da tevakkuf etmesinin bir anlamı olmadığını belirtir.¹⁷⁰

1.2.2 Zekât emrinin delaleti

Mutlak emrin delaletine dair görüşler hac, zekât, adak ve kefâret konularında önemli sonuçlar doğurmuştur. Fevrîlik görüşünü benimseyenlere göre bu ibadetlerin geciktirilmesi durumunda mükellef günahkâr sayılmaktadır. Terâhilik görüşündekilere göre ise bu durumda mükellef günahkâr sayılmamaktadır. Zekât emrinin fevre mi yahut terâhiye mi delalet ettiği noktasında hem mezhepler arasında hem de mezhep içerisinde görüş ayrılıkları bulunmaktadır.

Hanefi mezhebinde genel görüş mutlak emrin terâhiye delalet edeceği yönündedir. Bu noktada zekât ibadetinin geciktirilerek eda edilmesinde bir mahzur bulunmamaktadır.¹⁷¹ Fakat bir kimse yaşlılık yahut ömrünün son zamanlarına geldiği noktasında zann-ı galibe sahip ise bu durumda zekât ibadeti dar zamanlı vacibe dönüşür ve eda edilmeden ölümün gelmesi ile kişi günahkâr sayılır.¹⁷² İlk dönem Hanefi fakihlerinde ise bu noktada farklı görüşler bulunmaktadır. Ebu Hanife’den nakledilen bir rivayete göre zekâtın tehiri tahrimen mekruhtur.¹⁷³ Ebu Yusuf ve İmam Muhammed arasında da görüş ayrılığı olduğu nakledilmektedir. Kaynaklarda Ebu Yusuf’un, mutlak emrin fevre delalet ettiği görüşünde,

¹⁶⁹ Cüveynî, *el-Burhân fi'l-Usûli'l-Fıkh*, 1/75. Gazzâlî’ye göre tercihe şayan görüş, emrin sadece imtisali iktiza ettiği ve fevren eda ile geciktirilen eda arasında imtisal açısından bir farkın olmadığıdır. Gazzâlî, *el-Mustasfâ*, 1/215.

¹⁷⁰ Gazzâlî, *el-Mustasfâ*, 1/215-216.

¹⁷¹ Kâsânî, *Bedâi’u’s-Sanâi’fi Tertîbi’s-Şerâi’*, 2/3; Zencânî, *Tahrîcu'l-Furû’ ale'l-Usûl*, 109-110.

¹⁷² Semerkandî, *Mizânü'l-Usul fi Netâici'l-Ukûl*, 212.

¹⁷³ İbnü'l-Hümmam, *Fethu'l-Kadîr*, 2/411.

İmam Muhammed'in ise terâhiye delalet ettiği görüşünde olduğu bilgisi yer almaktadır.¹⁷⁴ Fakat kaynaklarda geçen bu ihtilafın hac emrinin delaleti konusunda olduğu anlaşılmaktadır. Zekât ibadetine gelindiğinde ise iki imamın, hac emrinin delaleti hususundaki görüşlerinin tam tersi görüş beyan ettikleri zikredilmektedir. Buna göre Ebu Yusuf, hac emrinin fevre zekât emrinin ise terâhiye delalet ettiğini ve hac emrini mazeretsiz olarak geciktirenlerin şahitliğinin kabul edilmeyeceğini söylemiştir. İmam Muhammed ise hac emrinin terâhiye zekât emrinin de üzerinde yoksulların hakkı olması sebebiyle fevre delalet ettiğini ve zekâtı mazeretsiz olarak geciktirenlerin şahitliğinin kabul edilmeyeceğini ifade etmiştir. Fakat Hanefi kaynaklarında Cessas, Ebu Abdullah el-Selcî ve Hanefi âlimlerinin çoğunluğunun zekât emrinin terâhiye delalet ettiği görüşünde oldukları belirtilmiştir.¹⁷⁵ İbnü'l-Hümâm ise Hanefi mezhebinde zekâtın terâhiye delaleti görüşünün benimsendiğini naklettikten sonra tercihe şayan görüş olarak zekâtın ödenmesinde fakirlere sarf edilme emrinin zekâtın fevre delaletine dair bir karine olduğunu belirtir. Çünkü fakirlere sarf edilmesinden maksat, fakirlerin ihtiyaçlarının giderilmesidir ki bu da acil olan ihtiyaçlardır. Dolayısıyla zekâtında derhal verilmesi gerekmektedir. Fakat zaruret veya maslahat gibi bir karine sebebiyle zekâtın tehirini gerektiren bir durum vaki olursa o zaman fevren ödenmesi gerekmez. Sonuç olarak İbnü'l-Hümâm, herhangi bir zaruret olmaksızın zekâtın geciktirilmesinin caiz olmadığını ve zekâtı geciktirenin günahkâr olacağını ifade etmiştir. Nitekim Kâsânî, zekâtı bir yıl geciktiren kimsenin günahkâr olacağı şeklindeki görüşü, Hâkim eş-Şehîd'in el-Münteka adlı eserinden nakletmektedir.¹⁷⁶

Şâfiî mezhebinde ise genel görüşe göre mutlak emrin terâhiye delaleti olmasına rağmen zekât emrinin fevre delâlet ettiği ifade edilmiştir. Şâfiîlere göre zekâtta fakirin hakkının bulunması, ödenmesine imkân olması ve acil ihtiyaç sahibi kimselerin bulunması sebebiyle zekâtın mümkün olan ilk vakitte eda edilmesi gerekmektedir. Şâfiî mezhebinde olduğu gibi Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre de zekâtın fevren ödenmesi gerekmektedir. Bu durumun fer'i sonucu ise zekâtın zimmete taalluk ettiği görüşüdür. Buna göre zekât nisabının üzerinden bir yıl geçtikten sonra ödeme imkânı olduğu halde henüz ödenmeden malın telef olması durumunda mükelleften zekât düşmemektedir, dolayısıyla tazmin edilmesi gerekir.¹⁷⁷

¹⁷⁴ Buharî, *Keşfu'l-esrâr 'an Usuli Fahu'l-İslam el-Pezdevî*, 1/365.; Semerkandî, *Mîzânü'l-Usul fi Netâici'l-'Ukûl*, 211.

¹⁷⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, 2/169; Alâuddin Semerkandî, *Tuhfetu'l-Fukahâ* (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), 1/263; Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi'fi Tertîbi's-Şerâi'*, 2/3; Abdullah b. Mahmud b. Mevdudi el-Mevsilî, *el-İhtiyâr li Ta'lîli'l-Muhtâr* (Beyrut: Daru'l-Hayr, 1998), 1/136; Ebu Bekir el-Haddâd, *el-Cevheretü'n-Neyyire* (Kahire: Matbaatu'l-Hayriyye, 1322/1904), 1/114; Aynî, *el-Binâye şerhu'l-Hidâye*, 3/295; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, 2/156; Molla Hüsrev, *Dürerü'l-Hükkâm şerhu Gurerü'l-Ahkâm* (Daru'l-Hyâi'l Kütübi'l Arabiyye, ts.), 1/175; Zeynüddin İbn Nuceym, *el-Bahru'r-Râik şerhu Kenzi'd-Dekâik* (Daru'l-Kütübi'l-İslamî, ts.), 2/333.

¹⁷⁶ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, 2/155-156. Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi'fi Tertîbi's-Şerâi'*, 2/3. Kâsânî mezkûr sayfada, zekât malının edâ imkânından sonra helak olması durumunda zekât borcunun mükelleften düşüp düşmeyeceği ile ilgili olarak Hanefilere göre zekâtın terâhiye delalet etmesi nedeniyle mükellefin zekâtını ödemeyi mümkün olan ilk vakitten sonraya bırakmasının ihmalkârlık olmadığını ve helak olan malı tazmin etmesi gerekmediğini ifade eder. Buradan da anlaşılacağı üzere Hanefi fukahâsında zekâtın terâhiye delalet ettiği görüşü tercih edilmektedir.

¹⁷⁷ İmam'ul-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Rüknu'ddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf el- el-Cüveynî, *Nihâyetü'l-Matlab fi Dirâyeti'l-Mezheb*, thk. Abdülazim Mahmud ed-Dîb (Beyrut: Daru'l-Minhac, 2007), 3/102-103; Ebu Hamid

Hanefilere göre ise zekât zimmete değil ayna taalluk etmektedir. Bu durumda nisabın helak olmasıyla mükelleften zekât düşmektedir. Kâsânî bu meselenin mutlak emrin fevre yahut terâhiye yorulmasıyla ilgili olduğunu ve mutlak emri fevre yoranlara göre zekâtın düşmeyeceği, terâhiye yoranlara göre ise zekâtın düşeceğini ifade etmiştir.¹⁷⁸

Şâfiî fakihlerinden Şihâbüddin Remlî, zekâtın ancak zekâta ehil kimseleri bulmak, ihtiyacı daha fazla olanlara, akrabaya yahut komşuya vermek niyetiyle geciktirebileceğini eserinde zikretmektedir. Fakat mevcut ihtiyaç sahiplerinin açlık gibi derhal giderilmesi gereken ihtiyaçları varsa zekât tehir edilemeyeceğini, çünkü zararın definin farz olduğu ve böyle durumlarda daha çok fazilete erişmek niyetiyle zekâtın geciktirilmesinin de haram olduğunu belirtmektedir.¹⁷⁹ Mâlikîlerden bazıları da zekâtın, sene içinde hak sahipleri ile karşılaştıkça onlara verme niyetiyle mükellef tarafından geciktirilmesini caiz görmemişlerdir.¹⁸⁰

Hanbelî fakihlerinden Ebu'l-Ferec İbn Kudâme, eş-Şerhu'l-Kebîr isimli eserinde mutlak emirde terâhiliğin, dolayısıyla da zekâtın geciktirilebileceğinin kabul edilmesi durumunda insanoğlunun tabiatı gereği geciktirmeye yöneleceği ve bu sebeple zekâtın hak sahiplerine ulaşmasının ertelenmesine rağmen herhangi bir ceza almayacağı görüşünü eleştirmektedir. Böyle bir durumla karşılaşıldığında tehir görüşünü savunanlara göre mükellef zekâtı ödemeyip ertelediği süre boyunca vefat etse, malı telef olsa ya da edaya güç yetiremese, zekât üzerinden düşmektedir. Bu durum fakirlerin ihtiyaçlarını karşılayamamalarına ve zarar görmelerine sebep olmaktadır. Dolayısıyla zekât, fakirlerin acil ihtiyaçlarının karşılanması açısından zamanı geldiğinde derhal verilmelidir. Bununla birlikte İbn Kudâme, zekâtın tehirinin ancak mükellefin zekâtı ödemesi durumunda kendisine veya malına zarar geleceğinden korktuğu vakit caiz olacağını ifade etmektedir.¹⁸¹

Sonuç olarak Hanefi mezhebinde genel görüşe göre zekâtın tehir edilmesi mümkün görülmektedir. Ancak diğer mezheplerin görüşleri ve ileri sürdükleri delillerden hareketle fakirlik probleminin ortadan kaldırılmasında ve toplumun refah düzeyinin artırılmasında oldukça önemli bir müessese olan zekâtın, mükellef, aracı kurum veya devlet nezdinde herhangi bir maslahat ya da zaruret karinesi bulunmadıkça fevren ihtiyaç sahiplerine

Muhammed b. Muhammed Gazzâlî, *el-Vasît fi'l-Mezheb*, thk. Ahmed Mahmud İbrahim (Kahire: Daru's-Selâm, 1996), 2/442; İbn Kudame, *el-Muğnî*, 2/510; Ebu Muhammed Behâuddin el-Makdisî, *el-Udde şerhu'l-Umde* (Kahire: Daru'l-Hadîs, 2003), 110; Kâdî Abdülvehhâb el-Bağdâdî, *el-Ma'ûne 'alâ mezhebi 'âlimi'l-Medîne*, thk. Hamîş Abdülhak (Mekke: el-Mektebetü't-Ticare, ts.), 1/367.

¹⁷⁸ Ebu'l-Huseyn el-Kudûrî, *et-Tecrîd li'l-Kudûrî*, thk. Muhammed Ahmed Serrâc, Ali Cuma Muhammed (Kahire: Daru's-Selâm, 2006), 3/1157; Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi' fi Tertîbi's-Şerâi'*, 2/3.

¹⁷⁹ Şihâbüddîn Remlî, *Nihâyetü'l-Muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc* (Beyrut: Daru'l-Fikr, 1984), 3/135-136.

¹⁸⁰ Karadâvî, *Fıkhu'z-Zekât*, 694.

¹⁸¹ Şemsüddin Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Muhammed b. Ahmed el-Makdisî, *eş-Şerhu'l-Kebîr*, thk. Abdullah b. Abdülmuhtsin et-Türki, Abdulfettah Muhammed el-Huluv (Kahire: Hicr li't-Tabaa ve'n-Neşr, 1995), 7/140. Muvaffakuddîn İbn Kudâme'nin el-Muğnî isimli eserinde de hocası Ebu'l-Ferec'in yaklaşımlarına dair izler bulunmaktadır. Eserinde zekâtın fevri gerektirdiğini, imkân nispetinde geciktirilmesinin caiz olmadığını belirtmektedir. Bu görüşü de Ebu Hanîfe ve Şâfiî'ye nispet etmektedir. Geniş bilgi için bkz. İbn Kudame, *el-Muğnî*, 2/510.

ulaştırılmasının zekâtın makasidına daha uygun düşeceği kanaati hâsıl olmaktadır. Buna ilaveten zekât mallarının nemalandırılmasını caiz görenler, nemalandırma işleminde ihtiyaç sahipleri için maslahat karinesinin bulunduğunu ve bu nedenle zekâtın tehir edilmesinin caiz olduğunu ileri sürmektedirler. Bu maslahat karinesi nitelik açısından hakiki maslahat sayılacak olursa Hanefi mezhebi dışındaki mezheplere göre de zekâtın, nemalandırma faaliyetlerinde kullanılmasında herhangi bir sakınca görülmemesi gerekmektedir.

1.2.3 Zekâtın ifâsında temlik

Zekât mallarının nemalandırılması konusuna taalluk eden bir diğer problem temlik şartıdır. Nemalandırma faaliyetinin yürütülmesinde temlik şartının aranmasına dair farklı görüşler bulunmaktadır. Bu başlık altında ise zekât mallarının yönetiminde İslam alimleri arasında temlik şartı gören ve görmeyen görüşler, temlikin çeşitleri, sarf yerlerinin farklı yorumlanması, İslam ülkelerinin zekât kanunlarında temlik anlayışı gibi temlike dair muasır yaklaşımlar ve temlik şartının zekât mallarının nemalandırılmasına etkisi incelenecektir.

Temlik kelimesi, “*üzerinde tasarruf sahibi olma*” anlamında kullanılan “م ل ك” kökünden gelmekte olup “*tefîl*” babından türetilmiştir.¹⁸² Sözlükte, “*bir kimseyi bir şeye malik kılmak, mülkiyeti bir başkasına devretmek*” anlamlarına gelmektedir. İstilahta ise sözlük manasıyla paralel olarak “*mülkiyet devrini sağlayan hukuki işlem*” olarak belirtilmektedir.¹⁸³

Zekât ibadetinde temlik kavramı, “*mal sahibinin bizzat yahut vekâlet aracılığıyla mükellef olduğu zekâtın mülkiyetini, Kur’ân-ı Kerim’de belirtilen sekiz sınıftan birine devretmesi*” şeklinde tanımlanabilir. Temlik sonucu sahibiyile ilişkisi kesilen zekât malı, hak sahibinin bizzat kendi tercihine ve tasarrufuna bırakılmaktadır.¹⁸⁴ Zekât ibadetinin yerine gelmesi için temlikin şartı olup olmadığı, şart ise hangi sınıfları kapsadığı soruları hakkında mezhepler arasında farklı görüşler bulunmaktadır.

1.2.3.1 Temlik Şart Görenler

Dört mezhep dâhil olmak üzere İslam âlimlerinin çoğunluğuna göre zekât ibadetinin eda edilmesi için zekâtın, mal sahibinin mülkiyetinden çıkartılıp ihtiyaç sahibinin mülkiyetine devredilmesi yani temlik edilmesi şart görülmüştür. Zekâtın hak sahiplerine teslim edilmesi

¹⁸² İbn Manzur, Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mukrem b. Ali b. Manzur, *Lisanu'l-Arab* (Beyrut: Daru's-Sadr, 1993), “Mlk”, 10/491.

¹⁸³ Hammad, *Mu'cemu'l-Mustalehâti'l-Mâliyyeti ve'l-İktisâdiyyeti fî'l-Luğati'l-Fukahâ*, 151; Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 565; Bilal Aybakan, “Temlik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011), 40/428-430; Komisyon, “Temlik”, *Mevsûatu'l-Fıkhiyye* (Kuveyt: Vizaretu Şuûni'l-İslamiyye, 1988), 14/24-25.

¹⁸⁴ Özek vd., *İbâdet ve Müesseseler Olarak Zekât*, 35.

aynı zamanda zekâtın Allah'a teslim edilmesi anlamına gelmektedir. Nitekim ayet-i kerimede geçen “Sadakalar (zekâtlar) fakirler içindir...” ve hadisi şerifte beyan edilen “Sadaka fakirin eline geçmeden Allah'ın eline geçer.”¹⁸⁵ ifadeleri uyarınca zekât mallarını kabul eden ve hak sahibinin mülkiyetine intikal ettiren Allah Teâlâ'dır. Bu açıdan mal sahibi Allah adına nisap miktarı malının bir kısmını ayırır ve o malı Allah Teâlâ'ya niyabeten hak sahiplerine teslim eder. Temlik şart gören âlimler arasında bu şartın hangi sınıfları kapsadığı noktasında ihtilaf bulunmaktadır. Hanefiler temlik şartını bütün sınıflara şamil kılarken cumhur ulemâ genel itibariyle temlik şartının ilk dört sınıf için gerekli olduğunu ifade etmişlerdir. Mâlikîlerin ise ilk dört sınıfa bir sınıf daha eklenmesi görüşü bulunduğu nakledilmektedir. Ancak araştırmalarımız sonucunda bu naklin isabetli olmadığı tespit edilmiştir. Meseleye dair detaylı bilgilere ilgili başlık altında yer verilecektir.

1.2.3.1.1 Temlik şartının tüm sınıfları kapsamı

Hanefi mezhebine göre zekât, malın şer'an muayyen bir kısmının hâşimi veya hâşimilerin kölesi olmayan ihtiyaç sahibi Müslümanlara temlik edilerek onların tasarrufuna bırakılmasıdır. Bu görüşe göre zekâtın rüknü olan temlik, ayette belirtilen bütün sınıflar için şarttır.¹⁸⁶ Bu şartın sonucu olarak zimmete taalluk etmeyen cami, köprü, su yolu yapımı ve tamiri, azat olunmak üzere köle satın alınması, ölü kefenlenmesi ve teşhizi gibi hayır işlerine zekât vermek caiz değildir.¹⁸⁷ Hanefilerde zekât ile temlik kavramları birbirine sıkı sıkıya bağlı kabul edilmiştir. Nitekim Serahsi, temlik ile sonuçlanmayan hiçbir ibadetin zekât sayılmayacağını ifade etmektedir.¹⁸⁸ Bununla birlikte temlik şartını karşılamadığı için ibâha yani ihtiyaç sahiplerine yiyecek, içecek veya elbise gibi şeylerin tüketme veya kullanma izninin verilmesi, zekât yerine geçmemektedir. Fakat zekâtın alınan yiyecek, içecek, elbise gibi şeyler ihtiyaç sahibinin tercihine bırakılarak teslim edilir ve müstahik onu alırsa zekât yerine geçmektedir. Çünkü mal sahibi malıyla mülkiyet ilişkisini tamamen koparmıştır. Bu anlamda zekâtın edası için malın sahibinin mülkiyetinden çıkıp hak sahibinin tasarrufa girmesi şart koşulmuştur.¹⁸⁹

¹⁸⁵ Kadı İyaz, *Meşariku'l-Envâr alâ Sıhâhi'l-Asâr* (Kahire: Mektebetu'l-Atika Daru't-Turâs, ts.), 2/85; Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi'fi Tertîbi's-Şerâi'*, 2/39; Mevsilî, *el-İhtiyâr li Ta'lîli'l-Muhtâr*, 1/161. Irakî, İhyâ'da geçen hadislerin tahririne dair eserinde bu rivayetin Darekutni'de İbn Abbas hadisi olarak, Beyhaki'de de zayıf senetle nakledildiğini belirtir. Ebû'l-Fadl Zeynu'd-Din b. Ebî Bekr b. İbrahim Irakî, *Tahrîcu Ehadîsi'l-İhyai 'Ulûmid-Dîn* (Riyad: Daru'l-Asıme, 1987), 2/579.

¹⁸⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 2/202; Semerkandî, *Tuhfetu'l-Fukahâ*, 1/306; Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi'fi Tertîbi's-Şerâi'*, 2/39; Ebu'l-Berakât en-Nesefî, *Kenzi'd-Dekâik*, thk. Said Bektaş (Daru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2011), 203; Ekmeluddin Babertî, *el-İnâye şerhu'l-Hidâye* (Daru'l-Fikr, ts.), 2/267; İbnü'l-Hümmam, *Fethu'l-Kadîr*, 2/267; Mevsilî, *el-İhtiyâr li Ta'lîli'l-Muhtâr*, 1/123; Molla Hüsrev, *Dürrü'l-Hükkâm şerhu Gurerü'l-Ahkâm*, 1/171; Abdurrahman b. Muhammed Şeyhizade Damat Damat, *Mecmau'l-Enhur fi Şerhi Mülteka'l-Ebhur* (Daru İhyau't-Turâsi'l-Arabiyyi, ts.), 1/192.

¹⁸⁷ Osmanlı fetva kitaplarında bu konuyla ilgili şöyle bir hile zikredilmektedir: zekât malının mescit ve köprüye sarf edilmesi için mal sahibi zekâtını, fakir bir vakıf mütevellisine verir. O da aldığı bu zekâtı mescit ve köprü işlerine sarfeder. Geniş bilgi için bkz. Kaya, “Fikhî Açıdan Osmanlı'da Zekât Uygulamaları”, 228-229.

¹⁸⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 2/202.

¹⁸⁹ Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi'fi Tertîbi's-Şerâi'*, 2/39; İbn Abidin, *Reddül-Muhtar Ale'd-Dürri'l-Muhtar*, 2/256-258.

Hanefiler temlîk şartına delil olarak öncelikle ayet-i kerime’de geçen (وَأَتُوا الزَّكَاةَ) “...zekât veriniz.”¹⁹⁰ ifade de “itâ” yani “verme” lafzının temlîke delalet ettiğini ifade etmişlerdir. Bununla birlikte Tevbe Suresi 60. ayet-i kerime’de geçen (إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ...) “Sadakalar (zekâtlar) fakirler içindir...” ifadesinde geçen “sadaka” lafzının gereği de “itâ” lafzında olduğu gibi malın temlîk edilmesidir.¹⁹¹ Bu yüzden Allah Teâlâ bu ibadeti, sadaka (zekât) olarak isimlendirmiştir. Çünkü sadakanın hakikati malın fakire temlîk edilmesidir.¹⁹²

Hanefilerin “itâ” yani “verme” anlamındaki deliline karşılık bu delilin tartışmaya açık olduğu, “itâ” lafzından maksadın “a’tâ” (اعطاء) olduğu ve böylece anlamın temlîk veya başka bir yolla hak sahiplerinin zekâttan haklarını alması olarak yorumlanabileceği ifade edilmiştir.¹⁹³ Bununla birlikte “sadaka” lafzının delalet ettiği fiilin temlîksiz gerçekleşebileceğini ve bu sebeple fakiri doyuran kimseler için kullanılan “fakiri doyurarak tasadduk etti” sözünün yanlış görülmediği zikredilir.¹⁹⁴ Karşı görüştekiler Hanefilerin diğer bir delili olan Allah Teâlâ tarafından zekâtın sadaka olarak isimlendirilmesi meselesinde ise sadakanın Allah’tan sevap umularak yapılan bir atıyye olduğunu bu nedenle sadakanın hakikatının temlîk değil atıyye olması gerektiğini ifade etmiştir.¹⁹⁵

Temlîk şartına dair bir diğer delil ise ayet-i kerimede geçen (إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ...) “Sadakalar (zekâtlar) fakirler içindir...”¹⁹⁶ ifadesinde bulunan “lâm” harfi cerinin beyan maksadıyla zikrolunduğu ve belirli sınıflar üzerine ihtisasa delalet ettiği görüşüdür.¹⁹⁷ Böylece Hanefiler, zekâtın ayette geçen sekiz sınıftan herhangi bir sınıfa verilebileceği ve ayette temlîke dair bir atıfın bulunmaması sebebiyle temlîk şartının bütün sınıflara şamil olacağı görüşündedirler. Ayetin devamında geçen son dört sınıf için kullanılan “fî” harfi ceri “lâm” harfi ceri gibidir. Dolayısıyla ayette mülkiyetle ilgili bir sınırlama anlamı bulunmamaktadır. Müfessirlerin çoğunluğuna göre de ayette geçen “lâm” ifadesi sekiz sınıftan birine verilmesini beyan etme anlamında ihtisasa delalet etmektedir.¹⁹⁸

¹⁹⁰ el-Bakara 2/43.

¹⁹¹ Kâsânî, *Bedâi’u’s-Sanâi’ fi Tertîbi’s-Şerâi’*, 2/39; Zeylâî, *Tebyînu’l-Hakâik fi Şerhi Kenzi’d-Dekâik ve Hâşiyetu’s-Şilbîyyî*, 1/250; Ahmed b. Muhammed Tahtâvî, *Hâşiyetü’t-Tahtâvî alâ Merâki’l-Felâh şerhu Nuru’l-İzah* (Beyrut: Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1997), 714. İbn Abidin, ayette geçen “verin” emrinin, zahiri olarak, vacip olan miktarın verilmesine delalet ettiğini ifade eder. Bununla birlikte verme fiilini “yerine getirmeye” tevil edilmesinin de mümkün olabileceğini söylemektedir. İbn Abidin, *Reddül-Muhtar Ale’d-Dürri’l-Muhtar*, 2/257.

¹⁹² İbnü’l-Hümmam, *Fethu’l-Kadîr*, 2/267.

¹⁹³ Ebu Hilal el-Hasan b. Sehl el-Askerî, *el-Fürûk’ul-Lüğavi*, thk. Muhammed İbrahim Selim (Kahire: Daru’l-İlim ve’s-Sekâfe, ts.), 167.

¹⁹⁴ Abdullah b. İsa el-Ayzî, “Sunduku İkrâz’z-Zekât li’-müstehakkîhâ” (Halakatü’-nikâş Sunduku İkrâz’z-Zekât li’-müstehakkîhâ, Riyad: Daru’l-Meymân, 2014), 28-29.

¹⁹⁵ İsmail Ömer Teymâ, *Tenmiyetü Emvali’z-Zekât* (Gazze: Gazze İslam Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 65.

¹⁹⁶ et-Tevbe 9/60.

¹⁹⁷ Mevsilî, *el-İhtiyâr li Ta’lîl’l-Muhtâr*, 1/161; Babertî, *el-İnâye şerhu’l-Hidâye*, 2/265; İbnü’l-Hümmam, *Fethu’l-Kadîr*, 2/265; Damat, *Mecmau’l-Enhur fi şerhi Mülteka’l-Ebhur*, 1/221.

¹⁹⁸ Ahmed b. Ali er-Razi el-Cessas, *Ahkâm’ul-Kur’ân*, thk. Muhammed Sadık el-Gamhavî (Beyrut: Daru İhyau’t-Turâsi’l-Arabiyyi, 1984), 4/345; İsmail Hakki Bursevî, *Rûhu’l-Beyân* (Beyrut: Daru’l-Fikr, ts.), 3/454; Ebû Abdullah

1.2.3.1.2 Temlik şartının ilk dört sınıfı kapsamı

Şâfiî ve Hanbelî mezhepleri, zekât ibadetinde temlik şartını öne sürmekle birlikte bu şartın bütün sınıflara şamil olmayıp sadece ayette belirtilen sekiz sınıftan ilk dört sınıfı kapsadığı görüşündedirler. Buna göre mükellef sadece fakir, miskin, zekât memuru ve müellefe-i kulûb sınıflarına zekâtı temlik etmekle yükümlüdür. Son dört sınıfta yer alan köleler, borçlular, ibnüssebîl ve fî sebîlillâh sınıflarına temlik şart değildir. Muhammed Ebu Zehra, Mevdudî ve Mustafa Zerkâ gibi bazı muasır âlimlerde bu görüşe katılmaktadırlar.¹⁹⁹

Bu görüşün başlıca delili, ayet-i kerimede geçen (... إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ...) "*Sadakalar (zekâtlar) fakirler içindir...*" ibaresindeki "lâm" harfi cerinin delâletinin, temlik ifade etmesidir. Örneğin Arap dilinde "*bu ev Zeydi'ndir*" denilirken "هذه الدار لزيد" ibaresi kullanılmaktadır. Çünkü bir mülkiyet söz konusu olduğu zaman temlik lâmi ile ifade edilir. Şâfiîler "lâm" harfi cerinin delaletine dair delili, zekâtın sekiz sınıfın hepsine verilmesi gerektiğine dair görüşlerinde de zikretmektedirler.²⁰⁰

Zekâtın sarf yerlerinden olan köleler sınıfı, "lâm" har-i ceri ile değil "fî" harfi ceri ile beyan edilmiştir. Dolayısıyla kölenin azâd olabilmesi için sahibine zekâttan ödenmesi caiz görülmüştür. İbn Abbas'tan gelen bir rivayet şöyledir: "*Zekât malından köle azâd edilebilir ve hac yapılabilir.*"²⁰¹ Bu rivayetten anlaşılan zekât malından kölenin satın alınarak azâd edilmesinin caiz olduğudur.²⁰² Ebu Ubeyd ve fukahânın çoğunluğu da bu görüştedir.²⁰³ Aynı şekilde temlik olmaksızın borçluların borçlarının zekâttan ödenmesi, ibnüssebîl ve gazilerin ihtiyaçlarının zekâttan görülmesi de caiz görülmüştür.²⁰⁴ Zekâttan borçlular sınıfına ayrılan fon bu kimselerin borçlarının ödemesi için verilmektedir. Bu nedenle zekât borçlunun

Muhammed b. Ahmed el-Ensârî Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkamî'l-Kur'ân*, thk. Hişam Semir el-Buhari (Riyad: Daru Âlemi'l-Kütüb, 2003), 8/167-168; Ebu Cafer Muhammed Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, thk. Abdullah b. Abdulhasan et-Türkî (Daru Hicr, 2001), 11/531-534; Ebu'l-Kasım Muhammed Carullah Zemâşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki Gavâmizi't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvil fi Vücûhi't-Te'vîl* (Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-Arabî, 1986), 2/282-283.

¹⁹⁹ Süleyman Mustafa er-Ratîl, "Mebdeu't-Temlik ve Meddâ İtibaruhu fi Sarfi'z-Zekât", *Mecelletu Külliyyetu's-Şeria ve'l-Kân'un Camiatu'l-Ezher* 2/20 (2018), 717.

²⁰⁰ Bu konu hakkında Ebu Hanife ve Ahmed b. Hanbel zekâtın sekiz sınıf içerisindeki bazı sınıflara verilip diğerlerine verilmemesini caiz görmüşlerdir. İmam Malik ise ihtiyacı en acil olan sınıfa verilmesi gerektiği kanaatindedir. Buna göre Hanefiler ve Mâlikîler zekâtı bir sınıfa vermenin yeterli olabileceğini söylemektedirler. Bununla birlikte Hanefiler sekiz sınıftan istenilen herhangi bir sınıfa verilebileceğini düşünürken Mâlikîler aciliyeti esas almışlardır. Geniş bilgi için bkz. Demîrî, *En-Necmu'l-Vehhâc fi Şerhi'l-Minhâc*, 6/463. es-Sâvî, *Haşiyetü's-Sâvî ale's-Şerhi's-Sağîr*, 1/231; Muhammed b. Ahmed ed-Desûkî, *Haşiyetü'd-Desûkî ala Şerhi'l-Kebîr*, ts., 4/496.

²⁰¹ Buhârî, "Zekât", 47.

²⁰² Ebu Muhammed Bedreddîn Mahmûd b. Ahmed b. Musâ b. Ahmed el-Aynî, *Umdetü'l-Kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî* (Beyrut: Daru İhyau't-Turâsi'l-Arabiyyi, ts.), 9/45.

²⁰³ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî* (Beyrut: Daru'l-Marife, 1959), 3/331; Muhammed b. Salih b. Muhammed el-Üseymîn, *eş-Şerhu'l-Mumti' alâ Zâdi'l-Müstekni'* (Daru İbn Cevzî, 2008), 6/231.

²⁰⁴ Ebu'l-Hasen el-Maverdî, *El-Hâvî'l-Kebîr*, thk. Ali Muhammed Muavvid, Adil Ahmed Abdülmevcûd (Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1999), 8/503; Ebu İshak eş-Şirâzî, *el-Mühezzeb fi fihî'l-İmâmi's-Şâfiî* (Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 1/313; Zeynüddin b. Osman b. Esad İbn'ül-Müneccâ, *el-Mumti' fi Şerh'il-Mukti'*, thk. Abdülmelik b. Abdullah b. Dehîş (Mekke: Mektebetü'l-Esedî, 2003), 1/785; Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed İbnü'r-Rifâ, *Kifâyetü'n-Nebîh fi Şerhi't-Tenbîh*, thk. Mecdî Muhammed Sürûr (Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2009), 6/134; Demîrî, *En-Necmu'l-Vehhâc fi Şerhi'l-Minhâc*, 6/431.

mülkiyetine geçmemektedir. Borçlu olduğu kimseye vermesi ve borcunu azaltması ya da kapatması için verilmektedir. Dolayısıyla burada da temlik şartı aranmamaktadır.²⁰⁵

İbnüssebîl sınıfının temlik şartı dışında olmasına dair delil ise Ureyneliler hadisidir. Ureyneliler hadisinde geçen olayda Hz. Peygamber, Medine'ye geldikten sonra hastalanan Ureyne kabilesine mensup kimseleri zekât develerinin bulunduğu yere göndermiş, develerin sütünden ve bevillerinden içerek tedavi olmalarını söylemiştir. Ureynelilerde bu tavsiyeye uymuş ve iyileşmişlerdir.²⁰⁶ Bu olayda Resulullah, İbnüssebîl sınıfında bulunan Ureynelilere aynî temlikte bulunmamış, hacetlerine binaen zekât malından faydalandırmıştır. Bununla birlikte yolda kalmışların ihtiyaçlarını karşılamak için memleketlerine ulaşmaları amacıyla gemi, uçak, demiryolu vb. ulaşım araçlarına dair harcamalar zekât malından karşılanabilmektedir.²⁰⁷ Bu da İbnüssebîl sınıfı için temlik şart olmadığını göstermektedir.

Fî sebîlillâh sınıfının kapsamı konusunda ise klasik ve modern dönemde pek çok görüş öne sürülmüştür. Bu grubun kapsamı hakkındaki görüşler özetle şöyledir: bu fonda bulunan zekât mallarının mücahitlere, gazi ve hacılara, fakir olup cihattan geri kalanlara, her türlü harp araç ve gereçlerine, harp için gerekli askeri okul, hastane, ordu karargahları gibi askeri ihtiyaçlara, tebliğ ve cihat işlerine, ilim yolunda olanlara, Allah yolunda yapılan her işe harcanması şeklindedir.²⁰⁸ Farklı mezhep ve âimlere ait bu görüşlerin tamamından anlaşılabilir fî sebîlillâh fonunun sahip olduğu kapsam genişliği ve bu genişliğe binaen ferdi temlik imkânının zorluğudur. Bu durum temlik şartının son dört sınıf için gerekli olmadığı görüşünü kuvvetlendirmektedir.

Sonuç olarak Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine dair görüşler incelendiğinde zekâtın sarf yerlerinden olan fakirler, miskinler, zekât memurları ve müellefe-i kulûb sınıflarına temlik şarttır. Fakat son dört sınıfta bulunan köleler, borçlular, ibnüssebîl ve fî sebîlillâh sınıflarına temlik şart değildir. Bununla birlikte Şâfiî ve Hanbelîlerde temlik şartının son dört sınıfa şart görülmesi, bu sınıflarda bulunan hak sahiplerine zekâtın temlik edilmesine engel değildir. İlk dört sınıfa temlik edilmedikçe zekât ibadet ifâ edilmiş sayılmamaktadır. Fakat son dört sınıf için böyle bir durum söz konusu değildir. Tüm bunlarla birlikte hak sahiplerinin maslahatı göz önüne alındığında ilk dört sınıf için de temlik şartı esnetilebilmektedir.²⁰⁹

²⁰⁵ Takiyyuddîn İbn Teymiye, *el-Müstedrek ala Mecmûi Fetâvâ*, 1997, 3/164.

²⁰⁶ Buhârî, "Meğazi", 34; Müslim, "Kasâme", 2; Ebû Dâvûd, "Tıbb", 11, "Hudûd", 3; Tirmizî, "Et'ime", 38; Nesâî, "Tahrîmu'd-Dem", 6; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kavzîni İbn Mâce, *Süneni İbn Mâce*, thk. Muhammed Fuad Abdülbâki (Beyrut: Daru'l-Fikr, ts.), "Hudûd", 20.

²⁰⁷ Karadâvî, *Fikhu'z-Zekât*, 516.

²⁰⁸ Bünyamin Çalık, "Zekât ve Temlik Esası", *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (2016), 74-77.

²⁰⁹ Ayzî, "Sunduku İkrâz'z-Zekât li'müstehakkîhâ", 31; Karadâvî, *Fikhu'z-Zekât*, 514-515.

1.2.3.1.3 Temlik şartının beş sınıfı kapsamı görüşüne dair

Araştırmalarımız neticesinde temlik şartının kapsamına dair Mâlikî mezhebine ait klasik kaynaklarda net bir tavır tespit edilememiştir. Günümüzde konuya ilişkin yapılan çalışmalarda ise farklı görüş ve nakiller bulunmaktadır. Bu nakillerden biri de Mâlikî mezhebinde temlik şartının beş sınıfı yani fakir, miskin, müellefe-i kulûb, amilûn ve ibnüssebîl sınıflarını kapsadığı yönündedir. Fakat bu nakille birlikte başka nakil ve görüşlerin bulunması, mezhebin klasik eserlerinde ve nakillerin referans kaynaklarında temlik şartının beş sınıfı kapsadığı görüşüne dair bir bilgiye rastlanılmaması gibi sebeplerden ötürü görüşün sıhhatine tereddütlerle yaklaşmak gerekmektedir. Bu yüzden bahsi geçen nakilleri sırayla zikrettikten sonra Mâlikî mezhebinde temlik anlayışına dair bulgularımıza yer vereceğiz.

Mâlikî mezhebinin temlik anlayışına dair birinci görüş, Mâlikî mezhebinde temlik şartının Şâfiî ve Hanbelî mezhebinde olduğu gibi ilk dört sınıfı kapsadığı yönündedir. Bu sınıflar fakir, miskin, müellefe-i kulûb ve zekât memurlarıdır. Bu görüşün zikredildiği kaynaklarda görüşe dair delil zikredilmemekle birlikte atfedilen referans kaynaklarında da görüşe dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.²¹⁰ Fakat araştırmamız sonucunda İbn Müneyyir'in bu görüşe el-İntisâf isimli eserinde değinip delillendirdiğini tespit ettik. İbn Müneyyir, ilk dört sınıfa temlikin gerektiğini son dört sınıfta ise müstahiklerin maslahatlarının gözetilmesi sebebiyle temlikin gerekmediğini ifade etmektedir. Bu görüşünü delillendirirken son dört sınıfın mahiyetine değinmektedir. Köleler sınıfına zekâttan harcama yapılırken kölenin azat edilmesi için yapılan ödemenin köleye değil sahibine ya da satıcısına yapıldığını ve kölenin azâdı için maslahatın bunu gerektirdiğini bu nedenle köleye temlikin söz konusu olmadığını ifade eder. Borçlular sınıfı kapsamında verilen zekât da hak sahibinin borcunun ödenmesi amacıyla verilmektedir. Dolayısıyla bu sınıf içinde temlik söz konusu değildir. Fî sebîlillâh sınıfı için maslahat gereği temlikin şart olmadığını zaten vâzih olduğunu, ibnüssebîl sınıfının da fî sebîlillâh kapsamında değerlendirilerek temlikin gerekmediğini ifade etmektedir.²¹¹ İbn Müneyyir'in yanı sıra bu görüşe muasır âlimlerden Vehbe Zuhaylî'de değinmektedir. Zuhaylî, Libya'da bulunduğu sıralarda Mâlikî mezhebine göre kaleme aldığı Fıkhü'l-İbâdât isimli eserinde zekâtın sıhhat şartlarını sıralarken temlik zikreder ve ilk dört sınıfa şart olduğunu

²¹⁰ Görüşün zikredildiği kaynak için bkz. Teymâ, *Tenmiyetü Emvali'z-Zekât*, 65-68. Bu görüşün geçtiği kısımlarda Mâlikî kaynaklarına yer verilmemiş, Hanbelî kaynaklarına değinilmiştir. Bu anlamda İbn Teymiyye'ye atıfta bulunulmuştur. Bkz. İbn Teymiyye, *el-Müstedrek ala Mecmûi Fetâvâ*, 3: 164. Eserin ilgili yerinde Mâlikîlerin ilk dört sınıfa temlik şartı koştuğuna dair bir bilgi bulunmamaktadır. Mâlikîlere dair sadece borçlular sınıfına temlik gerekmediği çünkü ayette köleler zikredilirken "ve'l-ğârimîn" ifadesinin kullanıldığı "velî'l-ğârimîn" denilmediği belirtilmektedir. Bunun dışında bu görüşün delilleri arasında zekât malından kölelerin satın alınarak azâd edilebileceğine dair İbn Abbas'tan gelen rivayet ve İbnüssebîl sınıfına Ureyneliler hadisi sebebiyle temlikin gerekmediği zikredilmiştir.

²¹¹ Carullah Zemâşerî - İbnü'l-Müneyyir, *Keşşâf an Hakâiki Gavâmizi't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvil fi Vücûhi't-Te'vîl*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Ali Muhammed Muavvad (Riyad: Mektebetu Abîkân, 1998), 3/60. Dipnotta zikredilen bu eser, İbn Müneyyir'in el-İntisâf fi Mâ Tedammenehu'l-Keşşâf Mine'l-İ'tizâl eseri ve Ebû Ali el-Merzûkî'nin Keşşâf haşiyeye birlikte basılmıştır.

belirtir. Bunun nedeni olarak bu sınıfların ayette lâm harfi ceri ile zikredildiğini bu yüzden ilk dört sınıfa ibâhanın caiz olmadığını ifade etmektedir.²¹²

İkinci görüş temlik şartının dört sınıfı kapsadığı şeklindedir. Fakat birinci görüşten farklı olarak bu sınıflar; fakirler, miskinler, zekât memurları ve ibnüssebîl şeklindedir. Bu görüşün zikredildiği kaynaklarda görüşe dair delil olarak Şâfiî ve Hanbelî kaynaklarından nakille zekâtın sarf yerlerinin zikredildiği ayette geçen “lâm” harfi cerinin temlik ifade ettiği zikredilmiştir. Sonrasında ise Mâlikî kaynaklarından “lâm” harfi cerinin temlik değil sarf yerlerini beyan için zikredildiği atfında bulunulmuştur. Temlik şartının fakir, miskin, zekât memurları ve ibnüssebîl sınıflarını kapsadığına dair görüşün atfedildiği referans kaynaklarda ise zikredilen görüşe dair hiçbir bilgi bulunamamıştır.²¹³

Üçüncü görüş başlıkta zikrettiğimiz gibi temlik şartının beş sınıfı kapsadığı şeklindedir. Bu sınıflar; fakirler, miskinler, zekât memurları, müellefe-i kulûb ve ibnüssebîl sınıflarıdır. Zekât mallarının nemalandırılmasına dair yapılan çalışmaların genelinde Mâlikîlerin temlik anlayışı olarak bu görüş zikredilmiştir. Fakat görüşün atfedildiği referans kaynaklarında bu görüşe dair bir bilgi bulunamamıştır.²¹⁴ Bununla birlikte yaptığımız araştırma sonucunda İbn Müneyyir’in ibnüssebîl sınıfının ayette geçen “lâm” harfi cerine atfedilmesinin mümkün olduğunu fakat en yakınındakine atfedilmesi gerektiğini ifade etmektedir.²¹⁵ İbn Müneyyir’in zikrettiği bu ihtimalin Mâlikî mezhebi içerisindeki bir görüşe dayandığı veya İbn Müneyyir’in bu ihtimali

²¹² Vehbe Zuhaylî, *Fıkhu'l-İbâdât* (Trablus: Külliyyetü'd-Da'veti'l-İslamiyyeti, 1990), 200-201.

²¹³ Bu görüşün geçtiği kaynaklar; Hamza Hamza, Muhammed Ahmed el-Osman, “Şartu't-Temlik fi'z-Zekât ve Medâ Tesirihî fi 'Ameli'l-Cemiyyâti'l-Hayriyyeti'l-İslamiyyeti”, *Mecelletu Camiatu Dimeşk li'l-Ulûmu'l-İktisadiyyeti ve'l-Kanuniyyeti* 28 (2012), 683-685; Habibullah Muradî, *Zekât Şartı Olarak Temlik* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 65. Referans kaynaklar: Sâvî, *Haşiyetü's-Sâvî ale's-Şerhi's-Sâgîr*, 1/231; Ebu'l-Abbâs Ahmed b. İdris b. Abdirrahman el-Karâfi, *ez-Zahîre*, thk. Muhammed Hibre vd. (Beyrut: Daru'l-Garb'il-İslâmî, 1994), 3/148. Referans olarak gösterilen ilgili kaynakların sayfalarında Tevbe Suresi 60. ayet-i kerime'de zekâtın sarf yerleri zikredilirken geçen “lâm” harfi cerinin temlik ifade etmediği sarf yerlerini beyan anlamında kullanıldığı bu sebeple zekâtın bütün sınıflara verilmesi gerekmediği ifade edilmektedir. Buradan anlaşılacağı üzere kaynakta zekâtın ta'mimi yani tüm sınıflara verilmesi gerektiği konusuna değinilmiştir. Bu konuda da Hanefilerle aynı görüşte oldukları görülmektedir. Mâlikîlerin temlik anlayışına dair herhangi bir ibare referans gösterilen kaynaklarda geçmemektedir.

²¹⁴ Görüşün geçtiği kaynaklar; Wan Marhaini Wan Ahmad, *Zakat investment in Malaysia: A Study of Contemporary Policy and Practice in Relation to Shari'a*. (Edinburg: Edinburg Üniversitesi, Doktora Tezi, 2012), 170; er-Ratîl, “Mebdeu't-Temlik ve Meddâ İtibaruhu fi Sarfi'z-Zekât”, 717; Muhammed Mahmud el-Cemâl, “Şartu Temliku'z-Zekât ve Eseruhu fi Keyfiyyeti Tevziuhâ”, *Dirâsât Ulumu's-Şer'iati ve'l-Kanuni* 3/47 (2020), 33-36; Hitâm Arif Hasan İmavî, *Devru'z-Zekât fi Tenmiyyeti'l-İktisadiyye* (Nablus: Nablus Necâh Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 93; Hâfzâvî, *Ahkâmu İstismâri Emvâlî'z-Zekât ve Tatbikâtuhu*, 149; Husnaldî, *İstismâru Emvâlî'z-Zekât ve Ahkâmuhû*, *Dirase Fetavâ Meclis'ul-Ulemâ İndonîsî*, 75. Bu çalışmalardan görüşe dair atıfta bulunulan referans kaynaklar: Zemâşşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki Gavâmizi't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fi Vücûhi't-Te'vîl*, 2/283-284; Desûkî, *Haşiyetü'd-Desûkî ala Şerhi'l-Kebîr*, 4/496; Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ el-Venşerîsî, *el-Mi'yâru'l-Mu'rib ve'l-Câmi'ul-Mağrib an Fetavâ Ulemâ'l-İfrikîyye ve'l-Endülüs ve'l-Mağrib* (Rabat: Neşru Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şuûn'il İslamiyyeti'l-Memleket'il-Mağribiyi, ts.), 1/399. Verilen referans kaynaklarında Mâlikîlerin temlik şartının söz konusu beş sınıf için geçerli olduğuna dair bir bilgi bulunmamaktadır. Keşşâf'ın ilgili sayfasında “lâm” harfi cerinin temlik mi yoksa beyan mı ifade ettiği noktasında bilgi verilmektedir. Haşiyetü'd-Desûkî'nin ilgili sayfasında ise yine zekâtın ta'mimi yani tüm sınıflara verilmesi gerektiği konusuna ilgili ibareler geçmektedir. el-Mi'yâru'l-Mu'rib'te ise zekât malından yapılan ibâhanın, ölü teşhizi ve mescit binası yapımının caiz olmadığı zikredilmekle birlikte beş sınıfta temlik gerekmediğini anlayabileceğimiz bir ifade bulunmamaktadır.

²¹⁵ Zemâşşerî - İbnü'l-Müneyyir, *Keşşâf an Hakâiki Gavâmizi't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fi Vücûhi't-Te'vîl*, 3/60.

kendi hocalarından duyduğu şekilde bir izlenim oluşmaktadır. Dolayısıyla temlik şartının ilk beş sınıfı kapsadığı görüşünün Mâlikîler içerisindeki görüşlerden biri olabileceği ileri sürülebilir.

Dördüncü görüş ise Mâlikîlerin “*fi’r-rikâb*” sınıfı için köle satın alınarak azat edilebileceği ve “*garimîn*” sınıfı için de vefat eden borçlu kimsenin borcunun zekâtta verilebileceği şeklindeki görüşleri neticesinde Mâlikîlerin temlik şart görmediği şeklindedir.²¹⁶ Fakat temlikin iki sınıf için şart görülmemesi sebebiyle diğer sınıflar içinde şart görülmediği şeklinde bir mülhaza isabetli görünmemektedir.

Bu dört farklı görüşün ortaya çıkmasında Mâlikî fakihlerinden temlik konusuna dair diğer mezheplerdeki gibi sarıh görüşlerin nakledilmemesi önemli rol oynamaktadır. Mezhebin temel eserlerine baktığımızda da temlik şartına değinmediği görülmektedir.²¹⁷ Mâlikîlerin furu meselelerinden tespit edebildiğimiz kadarıyla temlik, fakir ve miskin sınıfları için şart koşulmuştur. Bu mülhazaya bizi sevk eden Mâlikî kaynaklarında ibâhanın caiz görülmeysidir. Örneğin mükellefin, zekât olarak vereceği koyunu kesip fakirlere dağıtmasının zekât yerine geçmediği ifade edilmektedir.²¹⁸ Bununla birlikte fakirler için ibâha kapsamında elbise vb. ihtiyaçların zekâtta satın alınması da caiz görülmemiştir.²¹⁹ Ayrıca Kurtubî, İmam Malik ve İbnü’l-Kasım’ın fakir ile miskin sınıfını bir gördüklerini nakletmiştir.²²⁰ Bu bilgi ile birlikte Mâlikî mezhebinde fakirler için geçerli olmayan ibâhanın miskin sınıfı içinde geçerli olmadığını varsayabiliriz.

Zekât memurlarına zengin olsalar dahi zekâtta pay verilmektedir. Bu payı zekâtın toplanması ve dağıtımında yaptıkları işlerin karşılığında almaktadırlar. Bu sebeple zekât memurları için temlikin şart koşulduğuna dair bir karine olmamasıyla birlikte yapılan işin karşılığının verilmesi açısından temlikin söz konusu olduğu düşünülebilir.²²¹ Müellefe-i kulûb sınıfı Mâlikî mezhebinde meşhur olan görüşe göre İslam’ın güçlenmesiyle birlikte ortadan kalkmıştır.²²² Bu

²¹⁶ Görüşün geçtiği kaynak; Dadaş, “Zekâtın Tenmiyesinin Fıkhî İmkânları”, 885.

²¹⁷ Son dönemde zekâtta temlik konusuna dair yapılan önemli çalışmaların başında Abdürrezzak el-’Âni, “Masârif’u-z-Zekât ve Temlikuha” isimli eseri zikredilebilir. Temlik şartının birçok boyutuyla incelendiği bu çalışmada Malikî mezhebinin temlik anlayışına dair bir bilgi bulunmamaktadır. Böylesi kapsamlı bir çalışmada dahi Mâlikî mezhebinin meseleye dair görüşlerine yer verilmemesi, Mâlikî mezhebinde temlik kavramının diğer mezheplerde olduğu gibi ön planda tutulmadığı, bu konuda net bir tavrın olmadığı şeklindeki kanaatimizi güçlendirmektedir. Bkz. ’Âni, *Masârif’u-z-Zekât ve Temlikuha fî dav’il-Kur’an ve’s-Sünne*.

²¹⁸ Muhammed b. Yusuf b. Ebi Kasım el-Mevvâk el-Abderî el-Gırnatî, *et-Tâc ve’l-İklîl li-Muhtasar Halil* (Daru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1994), 3/219; Ebu’l-Velîd Muhammed b. Ahmed İbn Rüşd, *el-Beyân ve’t-Tahsil*, thk. Muhammed Haccî (Beyrut: Daru’l-Garb’il-İslamî, 1988), 2/454.

²¹⁹ Venşerîsî, *el-Mi’yâru’l-Mu’rib ve’l-Câmi’ul-Mağrib an Fetâvâ Ulemâ’l-İfrikîyye ve’l-Endülüs ve’l-Mağrib*, 1/377,399.

²²⁰ Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkamî’l-Kur’ân*, 8/170; Gırnatî, *et-Tâc ve’l-İklîl li-Muhtasar Halil*, 3/219. Cezirî

²²¹ Abdurrahman b. Muhammed el-Cezirî, *el-Fıkhü ale’l-Mezâhibi’l-Erbati* (Beyrut: Daru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2003), 1/564.

²²² Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkamî’l-Kur’ân*, 8/181; Ebu’l-Velîd Muhammed b. Ahmed İbn Rüşd, *Bidâyet’ül-Müçtehid ve Nihayet’ül-Muktesid* (Kahire: Daru’l-Hadîs, 2004), 2/37. Benzer bir görüş Hanefî mezhebinde de bulunmaktadır. İmam Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, *el-Câmi’u’s-Sağîr*, thk. Mehmet Boynukalın (İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2009), 82.

görüş sebebiyle Mâlikî fakihlerin eserlerinde müellefe-i kulûb sınıfı için temlîk şartı aranmasının bir anlamı kalmamış olabilir. Zekât memurlarına dair Mâlikî kaynaklarını araştırdığımızda tespit edebildiğimiz tek görüş olarak İbn Müneyyir'in temlîk şartının ilk dört sınıfı kapsadığı noktasındaki düşüncesidir. Buna göre zekât memurları sınıfı için zekâtın tahmini, hesaplanması, toplanması ve dağıtımı gibi yaptıkları işlerin karşılığı olarak ücretlerinin kendilerine temlîk edilmesi gerektiği düşünülebilir.

Köleler sınıfını Mâlikîler, bütün kölelerin zekâttan azat edilebilmesi şeklinde yorumlamışlardır. Buna göre zekât malından kölenin satın alınarak azat edilmesi caizdir. Bu yüzden kölelerin azat edilmesinde temlîk şartı aranmamaktadır.²²³ Borçlular sınıfında ise Mâlikîler, borçlu halde vefat eden kimsenin zekâttan borcunun ödenebileceği görüşündelerdir.²²⁴ Ayrıca borçlular sınıfına zekât verilirken borcunu ödemesi için verilmektedir. Dolayısıyla borcunu ödemek için aldığı zekât, hak sahibinin kendi tasarrufunda değildir. Bu durumdan borçlular sınıfında da temlîk şartının aranmadığı anlaşılmaktadır.

Fî sebîlillâh sınıfı ise Mâlikîlerin genel görüşüne göre zengin olsalar bile mücahitleri ve gazileri kapsamaktadır. Bu görüşle birlikte cihat için gerekli olan mancınık, silah vb. harp malzemelerinin satın alınabileceği görüşü de Mâlikî fakihleri tarafından zikredilmiştir.²²⁵ Ancak İbn Cüzey, zekât malından mescit yapımı, ölü teçhiz ve tekfîni gibi harcamaların yapılamayacağını belirtmektedir.²²⁶ İbn Cüzey'in bu yaklaşımıyla birlikte Mâlikîlerde fisebillah sınıfı kapsamında savaşa dair ihtiyaçların dışındaki harcamalarda temlîk şartının arandığı izlenimi oluşmaktadır.

Mâlikîler diğer mezheplerden farklı olarak ibnüssebîl için borç bulacağı kimsenin bulunmamasını şart koşmuştur.²²⁷ İbnüssebîl için temlîkin şart koşulduğuna dair Mâlikî kaynaklarında İbn Müneyyir'in görüşünden başka bir görüş tespit edilememiştir.

Sonuç olarak Mâlikîlerde temlîk şartı kesin olarak fakir ve miskin sınıflarını kapsamaktadır. Diğer sınıflara temlîkin gerektiğine dair elimizde İbn Müneyyir'in görüşünden başka net bir bilgi bulunmamaktadır. Mâlikî fakihlerin, eserlerinde temlîk şartına değinmeyişi ve zekât dağıtılırken en öncelikli sınıfın seçilmesi gerektiği gibi maslahatı önceleyen kuralları göz önüne alındığında Mâlikî mezhebinin zekât dağıtımında zamanın ahvâl ve şerâitinin iktizasına göre hareket edilmesi gerektiği yönünde bir anlayışa sahip olunduğu kanaati hâsıl olmaktadır.

²²³ Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkamî'l-Kur'ân*, 8/182; Cezîrî, *el-Fıkhü ale'l-Mezâhibi'l-Erbati*, 1/565.

²²⁴ Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkamî'l-Kur'ân*, 8/185; Karâfî, *ez-Zahîre*, 3/148; İbn Teymiye, *el-Müstedrek ala Mecmüi Fetâvâ*, 3/164; Cezîrî, *el-Fıkhü ale'l-Mezâhibi'l-Erbati*, 1/565.

²²⁵ Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkamî'l-Kur'ân*, 8/185-186; Ali b. Muhammed Ebu'l-Hasan el-Lahmî, *et-Tefsîru*, thk. Ahmed Abdülkerim Necib (Katar: Vizaretu Şuûni'l-İslamiyye, 2011), 3/982.

²²⁶ Muhammed b. Ahmed İbn Cüzey, *el-Kavânînu'l-Fıkhîyye*, thk. Abdülkerim el-Fazlî (Fas: Daru'r-Reşâd el-Hadîse, 2002), 134; Venşerîsî, *el-Mî'yâru'l-Mu'rib ve'l-Câmi'ul-Mağrib an Fetâvâ Ulemâi'l-İfrikîyye ve'l-Endülüs ve'l-Mağrib*, 1/378.

²²⁷ Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkamî'l-Kur'ân*, 8/187.

1.2.3.2 Temlik Şart Görmeyenler

Bazı İslam âlimleri fukahânın genel görüşüne aykırı olarak zekât ibadetinde temlik şart görmemişlerdir. Bu görüşte olan Şevkânî, bazı sınıflara temlikin şart koşulup diğerlerine şart koşulmamasını caiz görmemektedir.²²⁸ Çünkü zekâtın sarf yerlerinin belirtildiği ayette “lâm” harfi ceride hak sahibi sınıfları beyan etmek amacıyla kullanılmıştır. Ayrıca Ureyneliler hadisinde Hz. Peygamber’in zekât develerinden ibnüssebîl sınıfına menfaat temlik yaptığı görülmektedir. Zekât mallarından menfaat sağlamanın sadece ibnüssebîl sınıfa mahsus düşünülmesi doğru değildir.²²⁹ İbn Hacer, bu hadisle ilgili olarak devlet başkanı tarafından ibnüssebîl gibi herhangi bir sınıfa has kılınmayarak zekât malının, hak sahibinin ihtiyacına göre aynı olarak verilmeksizin menfaatinden yararlanılabileceğinin mümkün olduğunu belirtmektedir.²³⁰

Muasır alimlerden Ahmed Muhammed Cemâl, günümüz fakirlik anlayışının sadece açlık ve susuzluktan ibaret olmadığını ve Tevbe suresi 60. Ayette, mülkiyet hakkının zikredilen sınıflara kesinlikle geçmesi gerektiğine dair bir sınırlamanın bulunmadığını belirtmektedir. Bu sebeple temlik edilmeksizin zekât mallarının nemalandırılması gibi güncel zekât problemlerinde temlik şartının üzerinde durulmaması gerektiğini ifade etmektedir.²³¹

1.2.3.3 Temlik Şartına Muasır Yaklaşımlar

Son dönem İslam alimleri, müesseseleşen zekât kurumlarının daha aktif ve işlevsel hale gelebilmesi, ilahi emrin gayesine uygun bir zekât anlayışının ortaya konulabilmesi ve günümüz Müslümanlarının ihtiyaçlarına karşılık verebilmesi amaçları ile klasik görüşlerin dışında temlik şartına bir takım yeni yaklaşımlar getirmişlerdir. Bu başlık altında temlik mefhumunun çeşitlendirilmesi, sarf yerlerinin farklı yorumlanması ve İslam ülkelerinin zekât kanunlarında temlik anlayışı konuları incelenecektir.

1.2.3.3.1 Temlik mefhumunun çeşitlendirilmesi

İlk dönemden itibaren genel olarak İslam alimleri, toplanan zekâtların sarf yerlerindeki ilgili kişilere ferdî olarak teslim edilmesi şeklinde bir anlayışına sahiptir. Bu sebeple özellikle Hanefi fukahâsı, bir anlamda zekâtın hak sahiplerine ulaşmasında oluşabilecek her türlü eksiklik veya istismarın önünü kesmek amacıyla temlik şartını ileri sürmüşlerdir. Fakat günümüzde zekât

²²⁸ Muhammed Abdullah Şevkânî, *es-Seylû'l-Cerrâr* (Daru İbn Hazm, ts.), 264.

²²⁹ Teymâ, *Tenmiyetü Emvali'z-Zekât*, 67.

²³⁰ Askalânî, *Fethu'l-Bârî şerhu Sahih'il-Buharî*, 3/366.

²³¹ Hasan Abdullah el-Emîn, “Tavzîfu'z-Zekât fi Meşari'i Zâti Ri'in Bilâ Temlik Ferdî li'l-Müstehikki”, *Mecelletü Mecma'i'l-Fikhi'l-İslâmî*, III. Dönem Toplantısı (Kuveyt, 1987), 3/409.

ibadetinin ifâ edilebilmesi için ulaşım, haberleşme vb. sosyal imkânların artması sebebiyle zekâtın ulusal ve uluslararası anlamda geniş çaplı organizasyonu mümkün hale gelmiştir. Teknolojik imkânların bu denli fazlalaştığı asrımızda zekâtın, İslam toplumundaki rolünü artırıcı ve Müslümanların toplumsal kalkınmasını sağlayıcı işlevleri açısından temlik mefhumuna farklı yaklaşımlar getirilmiştir. Bu kapsamda muasır alimler tarafından ferdî temlîkin yanı sıra cemâi temlîk ve tüzel kişiye temlîk şeklinde çeşitlendirmeler yapılmıştır.

Ferdî temlîk

Ferdî temlîk, hak sahiplerine nakdi ya da ihtiyacına göre gerekli şeylerin zekât olarak kişiye teslimidir. Ferdî olarak yapılan bu temlîk, hak sahibine mutlak mülkiyet ve tam tasarruf hakkı vermektedir. Zekâtın müstahiklere elden teslim edilmesi, ferdî temlîk olarak bilinmektedir. Zekât uygulamalarında özellikle fakir ve miskin sınıfları kapsamında zekâtın dağıtımı konusunda en çok tercih edilen temlîk türü olduğu söylenebilir.

Cemâi temlîk

Hak sahiplerinden bir grubun zekât mallarını mülkiyetlerine geçirmeksizin ondan menfaat/yararlanma hakkına sahip olmalarına cemâi temlîk denilmektedir. Cemâi temlikin delili olarak en başta Ureyneliler hadisi zikredilebilir.²³² Hz. Peygamber, Ureynelilere zekât develerinin süt ve bevillerinden menfaat temlikini yapmıştır. İbn Hacer'de bu hadisten hareketle Buhârî'nin zekâtın menfaatlenmenin rakabe olmaksızın caiz olduğunu belirtir ve şöyle der: *"Bu hadisten anlaşıldığı üzere İmam, zekât malının menfaatini belirli bir sınıfa rakabesi olmaksızın ihtiyaca göre tahsis edebilmektedir."*²³³ İbn Hacer'in belirttiği bu durum nazar-i itibâre alındığında menfaat temlikinin sadece zekât develerini kapsamadığı, bütün zekât mallarını kapsadığı anlaşılmaktadır.²³⁴ Bununla birlikte Hz. Ömer'den gelen şu rivayette cemâi temlikin dayanakları arasında yer almaktadır: *"Hz. Ömer bir sütü içti ve beğendi. Sütü ikram eden kimseye: "Bu süt nereden geldi?" diye sordu. Adam ise "bir su kenarına vardım. Orada, zekât hayvanları yayılıyordu. (Çobanlar) benim için onlardan süt sağdılar. Bu süt işte o süttür"* dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer elini boğazına sokup sütü istifra ederek çıkardı."²³⁵ Rivayetten anlaşılacağı üzere zekât hayvanlarının sütleri ihtiyaç sahiplerine verilerek menfaat temlikini yapılmaktaydı.

²³² Müslim, "Kasâme", 2.

²³³ Askalânî, *Fethu'l-Bârî şerhu Sahih'il-Buhârî*, 3/366.

²³⁴ Teymâ, *Tenmiyetü Emvali'z-Zekât*, 86.

²³⁵ Ebû Abdullah Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî Mâlik, *Muvatta'*, thk. Muhammed Fuat Abdülbaki (Beyrut: Daru İhyau't-Turâsi'l-Arabiyyi, 1985), "Zekât", 17.

Cemâi temlik ile organize edilecek projeler sayesinde birçok hak sahibi zekât fonundan faydalanmış olacaktırlar. Cemâi temlikte aynı zamanda menfaat temlikî de denilmektedir. Bu kavramın Mustafa Zerkâ, Yusuf el-Karadâvi, Hasan Abdullah el-Emîn, Osman Şubeyr ve Abdülaziz Hayyat gibi muasır âlimler tarafından öne sürüldüğü söylenebilir. Hak sahiplerine menfaat temlikî yapılarak çeşitli üretim projeleri hayata geçirilebilecek ve bununla birlikte temlik şartı yerine getirilmiş olacaktır. Yusuf el-Karadâvi, cemâi temlikte örnek olarak Afrika’da yapılan bir zekât çalışmasında zekâtın ferdî olarak verilmesi yerine hak sahiplerinin gelirlerini kazanabileceği bir işletme organize edilmesi projesini zikretmektedir. Tesis edilen işletmenin yeri, araç ve gereçleri gibi tüm imkânlarından hak sahipleri yararlanacak, kâr elde edecek ve bu şekilde geçimini sağlayacaktır. Bu tarz projelerle kurulan işletmelerin organizesi, gerekli malzemelerin temini gibi giderler zekât fonundan karşılanacak fakat tüm bunlar hak sahiplerine mülkiyet temlikîyle (ferdî temlikle) değil menfaat temlikîyle (cemâi temlikle) sağlanmış olacaktır. Çünkü mülkiyet temlikînin yapılması durumunda hak sahipleri, tasarruf hakkına sahip olduğu zekât fonundan alınan şeyleri satabilirler ya da verilen nakdi harcayabilirler. Bu durumda da organize olunup birçok hak sahibinin geçimini sağlayabileceği ve hatta zekât verebilecek duruma gelebileceği işletmelerin açılması mümkün olmayacaktır.²³⁶

Hz. Peygamber dönemi uygulamalarına ve fukahânın içtihatlarına bakıldığında cemaî temlik kavramının klasik dönemde de bulunduğu anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber’in ibnüssebîl sınıfı olarak değerlendirilen Ureynelileri zekât fonundan menfaat temlikî ile faydalandırıldığı görülmüştür. Fukahânın çoğunluğu da zekât malı ile kölelerin azat edilebilmesini caiz görmüşlerdir. Bu uygulama da köleler açısından menfaat temlikîdir. Zira zekât köleye değil efendisinin mülküne geçmektedir. Yine borçlular sınıfına zekâttan verilmesi kişinin borcunu ödeyebilmesi içindir. Bu durumda da zekât, hak sahibine değil borçlu olduğu kimseye verilmektedir. Aynı şekilde fî sebîlillâh kapsamında harp aletlerinin zekât fonundan satın alınarak savaş zamanı mücahitlerin kullanımına verilmesi de menfaat temlikîne örneklik teşkil etmektedir.²³⁷

Günümüz İslam ülkelerinde bulunan pek çok zekât ve hayır kurumlarının projeleri incelendiğinde cemâi temlikî uyguladıkları görülmektedir. Tezimizin sonlarına doğru yer alan nemalandırma uygulamalarına dair incelemelerimizde bu duruma değinilecektir.

Sonuç olarak cemâi temlik kavramı, günümüz koşullarında ihtiyaç sahibi kimselerin içinde bulunduğu sıkıntıların çözümüne vesile olabilecek, daha işlevsel ve daha organize bir zekât sisteminin anahtarı olarak görülebilir.

²³⁶ “el-Münâkaşât Tavzîfu’z-Zekât fi Meşari’i Zâti Ri’in Bilâ Temlik Ferdî li’l-Müstehikki”, *Mecelletü Mecma’îl-Fikhi’l-İslâmî*, III. Dönem Toplantısı (Kuveyt, 1987), 3/385-387.

²³⁷ Muhammed Osman Şubeyr, “İstismârü Emvâlî’z-Zekât”, *Ebhâs ve ‘amal en-nedvetü’s-salise* (Ebhâs fikiyye fi kazâya’z-zekâti’l-muâsira, Kuveyt, 1992), 37 <https://webapps.zakathouse.org.kw/webpages/Encyclopedia.aspx>.

Tüzel kişiye temlik

Mütekaddimûn fukahâ tarafından zekâtın devlet görevlilerine teslimiyle temlik şartının sağlandığı bilinmektedir. Bu sebeple zekât malı görevlinin eline geçtikten sonra kusur olmaksızın zâyi olursa mükellef tekrar vermek zorunda kalmaz ve zekât borcunu ödemiş sayılır. Ayrıca mükellef zekâtını memura teslim ettikten sonra taksimi konusunda bir talepte bulunması dikkate alınmaz.²³⁸

Günümüzde ise bazı muasır âlimler, devletin yanı sıra devletin vekili konumunda olan resmi devlet kurumlarını ve devletin izni dâhilinde faaliyet gösteren bazı sivil toplum kuruluşlarını şahsı itibarı/tüzel kişi saymakta ve bu kurumlara zekât verenlerin temlik şartını yerine getirdiği görüşünü benimsemektedirler. Böylece resmi devlet kurumlarına ya da sivil toplum kuruluşlarına temlik, fakirlere temlik gibi sayılmaktadır.²³⁹ Gufeylî, bu kurumların hak sahiplerinin nâibi konumunda ve onlara niyabeten maslahatlarına uygun şekilde taksim ve organize tasarrufuna sahip olduklarını ifade etmektedir.²⁴⁰

1.2.3.3.2 Sarf yerlerinin farklı yorumlanması

Bazı muasır İslam alimleri, zekâtın günümüzdeki işlevini artırmaya yönelik sarf yerleri üzerine farklı mülahazalarda bulunmuşlardır. Sarf yerlerine yönelik bu mülahazalar kapsamında temlik şartını da değerlendirmişlerdir. Buna örnek olarak Muhammed Reşid Rıza gösterilmektedir. Reşid Rıza, sarf yerlerini iki kategoriye ayırmaktadır. Birinci kategoriye şahıslar, ikincisine ise maslahatlar ismini vermiştir. Şahıslar kategorisine fakir, miskin, müellefe-i kulûb, zekât memurları, borçlular ve ibnüssebîl sınıflarını; maslahatlar kategorisine ise köleler ve fi sebîlillâh sınıflarını dahil etmektedir. Şahıslar kategorisinde bulunan sınıflara tam anlamıyla temlikin şart olduğunu ifade ederken toplumun ve devletin maslahatlarının gözetildiği köleler ve fi sebîlillâh sınıflarına temlikin şart olmadığını belirtmektedir. Reşid Rıza, bu taksimin sebebi olarak öncelikle sarf yerlerinin belirlendiği ayette geçen “lâm” ve “fi” harfi cerinin mahiyeti konusunu öne sürmüştür. Şahıslar kategorisindeki sınıflar, temlik ifade eden “lâm” harfi ceri ile ifade edilmiştir. Fakat borçlular ve ibnüssebîl sınıfı ise müstakil olarak “fi” harfi ceri ile belirtilmemiştir. Bu yüzden en yakınına değil “lâm” harfi cerine atfedilmesi daha uygundur. Köleler ve fisebillah sınıfları ise hususi olan “fi” harfi ceri ile ifade edilmiştir. Çünkü şahıs ve maslahat taksiminin diğer bir nedeni ise şahıslar kategorisine giren sınıfların her

²³⁸ Ebu'l-Hasan el-Maverdî, *Ahkâmu's-Sultâniyye* (Kahire: Daru'l-Hadîs, ts.), 198.

²³⁹ Emîn, “Tavzîfu'z-Zekât fi Meşari'i Zâti Ri'in Bilâ Temlik Ferdî li'l-Müstehikki”, 3/372; Hamza Hamza, Muhammed Ahmed el-Osman, “Şartu't-Temlik fi'z-Zekât ve Medâ Tesirihî fi 'Ameli'l-Cemiyâtî'l-Hayriyyeti'l-İslamiyyeti”, 690.

²⁴⁰ Abdullah b. Mansur el-Gufeylî, *Nevâzilu'z-Zekât* (Riyad: Daru'l-Meymân, 2008), 482.

birinin fert olma özelliğidir. Köleler ve fi sebîlillâh sınıfları ise toplumun ve devletin maslahatının gözetildiği sarf yerleridir.²⁴¹

1.2.3.3.3 İslam ülkelerinin zekât kanunlarında temlik anlayışı

20. yüzyılın sonlarına gelindiğinde parçalanmaya başlayan imparatorluklar, 21. yüzyılda irili ufaklı birçok devletin bağımsızlığını kazanmasına sebep olmuştur. Bu durumdan en çok etkilenen şüphesiz İslam alemi olmuştur ve yeni devletler meydana gelmiştir. Bağımsızlığını kazanan bu devletler kendi anayasalarını hazırlamaya çalışmışlar ve zekât gibi dini açıdan önem taşıyan konularla ilgili kanunlaştırma çabalarında bulunmuşlardır. Zekâtla ilgili yapılan kanunlaştırma çalışmalarında elbette temlik konusu da önemli bir yer tutmaktadır. Kanunlaştırılan zekât kurumlarının temlike bakışı, İslam ülkelerinin modern dünyada ortaya çıkan ekonomik araçlarında etkisiyle yeni anlayışlar geliştirip geliştirmediğine dair önemli bir ölçüttür. Bu minvalde zekâtın tam anlamıyla kurumsallaştığı birkaç İslam ülkesinin zekât kanunlarındaki temlik anlayışlarına değineceğiz.

1881 yılında bağımsızlığını kazanan Sudan'da zekât kanunu, ilk kez 1921 yılında gündeme getirilmiştir. Son olarak 2001 yılında yapılan değişikliklerle birlikte Zekât Kanunu çıkarılmış ve hali hazırda yürürlükte bulunmaktadır. 1980 yılında kurulan Zekât sandığının görevleri arasında “*dinen caiz olan usullere göre sandığa ait malları nemalandırarak artırılmasını sağlamak*” misyonu yer almaktadır²⁴². Sudan Zekât Kanunu genel itibarıyla Hanefi mezhebi esas alınarak hazırlanmıştır. Buna rağmen nemalandırma uygulamaları bulunması sebebiyle Hanefi mezhebinde olduğu gibi tüm sınıfları kapsayan ferdi temlik şartı Sudan Zekât Sandığı tarafından tercih edilmemiştir. Bu açıdan sandık, temlik şartını tamamen ortadan kaldırmamakla beraber zekâtın işlevselliğini esas alarak zekât fonundan nemalandırma faaliyetlerinde bulunmaktadır.²⁴³

²⁴¹ Muhammed Reşid Rıza, *Tefsîru'l-Menâr* (Hey'etu'l-Mısıriyye, 1990), 10/436-437. Yusuf el-Karadavî, Reşid Rıza'nın bu görüşüne Ezher şeyhi Mahmud Şeltût'unda katıldığını zikretmekle birlikte görüşün Arap dil kuralları açısından doğru olamayacağını ifade etmektedir. Bkz. Karadâvî, *Fıkhü'z-Zekât*, 515-516.

²⁴² Recep Cici, “Günümüz İslam Ülkelerinde Zekât Uygulamaları”, *II. Uluslararası İslam Ticaret Hukuku Kongresi “Günümüzdeki Meseleler”* (Konya: KTO Karatay Üniversitesi Yayınları, 2019), 488.

²⁴³ Sudan Zekât Sandığı'nın uyguladığı nemalandırma projeleri arasında hak sahiplerinin ekonomik kalkınmalarına yönelik zirai ürün yardımı, hayvan yardımı, durumuna göre işi ile ilgili ihtiyacı olan alet ve edevât yardımı zikredilebilir. Bununla birlikte tüm müstahiklerin ve toplumun refahını arttırmaya yönelik hizmet projeleri de hayata geçirilmektedir. Hizmet projelerinin içerisinde su kuyusu projeleri, sağlık hizmetlerine dair projeler bulunmaktadır. Ayrıca eğitim-öğretim projeleri, yetim kefaleti gibi projelerde nemalandırma kapsamında değerlendirilmektedir. Geniş bilgi için bkz. Bezyû 'Îşûş, *Devru Sundûku'z-Zekât fi Tahfizi'l-İstismâr, Dirase Mukarana Cezâir-Sudan* (Biskra: Biskra Mohamed Khidher Üniversitesi, Doktora Tezi, 2018), 186-193.

Sudan gibi Kuveyt, Ürdün, Pakistan, Bangladeş, Malezya ve Endonezya'da bulunan zekât kurumlarının da zekât dağıtımında temlik şartını tamamen ortadan kaldırmaksızın genel olarak genişlettiği görülmektedir.²⁴⁴

Suudi Arabistan Zekât Kurumu ise zekât dağıtımında temlik şartı konusunda diğer ülkelere nazaran daha sıkı bir anlayış geliştirmiştir. 1926 yılında bağımsızlığını kazanan Suudi Arabistan ilk olarak 1951 yılında zekât kanunu tasarısı hazırlamıştır.²⁴⁵ Devam eden yıllarda çeşitli eklemelerle kanunun, 1976 yılında son halini aldığı söylenebilir. Fakat zekât kanunları diğer ülkelere nazaran belli bir mezhep esas alınarak hazırlanmamıştır.²⁴⁶ Suudi Arabistan zekât fonu, ticari işletmelerde kullanılmamaktadır. Aynı şekilde yol, okul, hastane gibi sosyal kalkınma projelerinde kullanılması da uygun görülmemiştir.²⁴⁷ Buradan anlaşılacağı üzere Suudi Arabistan Zekât Kanunları çerçevesinde temlik şart olarak görülmüş ve ferdî temlike önem verilmiştir.

1.2.4 Temlik şartının zekâtın nemalandırılmasına etkisi

Zekât mallarının kâr getirici yatırım projelerinde nemalandırılması fikri bazı sorunları beraberinde getirmiştir. Bu sorunlardan biri de nemalandırma fikrinin, temlik şartını ihlal edip etmediği hususudur. Nemalandırma fikrine karşı çıkan âlimler, zekât emrinin fevrî olup olmadığı meselesinden sonra temlik meselesini ileri sürerek bu fikre itiraz etmişlerdir. Yapılan ilmî toplantılarda ve kurulların verdiği fetvalarda temlik şartına atıfta bulunulması, meselenin çözümü noktasında temlikin kilit bir kavram olduğunu göstermektedir.

Temlikle ilgili yaklaşımların sonucunda nemalandırma fikrinin temlik kavramı çerçevesinde tatbik edilebilirliği açısından bazı sonuçlara ulaşılmaktadır. Bunlardan ilki mütekaddimûn fukahânın, zekâtların devlete verilmediği durumlarda, ilgili sınıflara ferdî olarak temlik edilmek suretiyle eda edilmesi şeklinde bir yaklaşımı benimsemiş olmalarıdır. Bu yaklaşımın nedenleri arasında yaşanan dönemin toplumsal ve iktisadî şartları göz ardı edilmemelidir. Ferdî temlik, mütekaddimûn dönem için yeterli bir karine olarak görülse de günümüzde sekiz sınıfın tamamına veya bir kısmına sadece ferdî temlikin şart koşulması, hak sahibi geniş

²⁴⁴ Geniş bilgi için bkz. Osman Hüseyin Abdullah, *ez-Zekât ed-Damânü'l-İctima'ıyyü'l-İslamî* (Daru'l-Vefâ, 1989), 213; Khalid Nazır, "Zakat and Ushr System In Pakistan", *Islamic Studies* 35/3 (1996), 337; Muradî, *Zekât Şartı Olarak Temlik*, 72-75; Cici, "Günümüz İslam Ülkelerinde Zekât Uygulamaları", 493-499; Ahmad, *Zakat investment in Malaysia: A Study of Contemporary Policy and Practice in Relation to Shari'a.*; Husnaldi, *İstismâru Emvâlî'z-Zekât ve Ahkâmuhû, Dirase Fetavâ Meclis'ul-Ulemâ İndonîsi*; "Yatırım Projeleri", *Kuveyt Zekat Kurumu Web Sitesi* (Erişim 12 Aralık 2020); "Zekât Projeleri", *Ürdün Zekat Fonu Web Sitesi* (Erişim 12 Aralık 2020); "Zekât Programları", *Pakistan Punjab Eyaleti Zekat Fonu* (Erişim 12 Aralık 2020); Russell Powell, "Zakat: Drawing Insights for Legal Theory and Economic Policy from Islamic Jurisprudence", *Seattle University School of Law Digital Commons*, (2010), 60-73.

²⁴⁵ Monzer Kahf, *Zakah Management in Some Muslim Societies* (Cidde: İslamic Development Bank, 2007), 1.

²⁴⁶ Cici, "Günümüz İslam Ülkelerinde Zekât Uygulamaları", 508.

²⁴⁷ Abdullah, *ez-Zekât ed-Damânü'l-İctima'ıyyü'l-İslamî*, 206-207.

kitlelerin maslahatına uygun bir şekilde zekâtın organize edilmesi noktasında birçok problemin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır.

İkinci sonuç, mütekaddimûn fukahânın ilk dört sınıf dışındaki sınıflar için temlîkin şart olup olmadığı hususunda ihtilaf etmeleridir. Genel olarak Hanefi mezhebi dışındaki mezhepler, son dört sınıfa temlîkin gerekli olmadığını ifade etmişlerdir. Kanaatimizce günümüz zekât kurumlarının işlevselliği açısından bu son derece rahmet nazarında bir ihtilaf olarak sayılabilir. Nitekim hali hazırdaki zekât kurumlarının çoğunluğunun cumhurun görüşünü benimseme yoluna gittiği görülmektedir.

Üçüncü sonuç ise günümüz âlimlerinin temlîki sınıflandırmaları ve ferdî temlik şartının genişletilerek menfaat temlîkinin de mümkün olduğunu belirtmeleridir. Aynı şekilde bu yaklaşım da zekât kurumlarının işlevselliği ve hak sahiplerinin menfaati açısından oldukça önemlidir.

Zikredilen sonuçlar göz önünde bulundurulduğunda nemalandırma fikrinin temlîk şartını ihlal etmediği söylenebilmektedir. Nitekim Beytü'z-Zekâti'l-Kuveyti tarafından 1992 yılında düzenlenen "Ebhâs ve 'Amâl en-Nedvetü's-Sâliseti li-Kazâya'z-Zekâti'l-Muâsıra" başlıklı toplantıda yayınlanan kararlardan birisi de temlik konusuyla ilgilidir.

Kararda temlik konusuna dair görüşler üç kısımda belirtilmiştir:

- 1) *Temlik şartı fakir, miskin, zekât memuru ve müellefe-i kulûb sınıfları olmak üzere ilk dört sınıfı kapsamaktadır. Ayrıca bu sınıflara zekât malı nakdi olarak verilmekle birlikte onlar adına ihtiyaç duyulan araç ve gereklere alımının da temlik olarak nitelendirilmektedir.*
- 2) *Zekât fonundan yapılacak üretime yönelik projelerde (fabrika, ticari işletme veya tarım projeleri gibi) ilk dört sınıfa temlik olarak hak sahiplerine bu projelerden hisse verilmesi caizdir. Müstahikler bu hisseler sayesinde kendi geçimlerini sağlayabilirler. Hisse paylaşımını ve projenin idari yönünü onlara niyabet eden kişi ya da kurumlar yürütür.*
- 3) *Zekât fonundan üniversite, hastane, sağlık ocağı, okul vb. hizmete yönelik projeler yapılması şu şartlar dahilinde caizdir.*
 - a. *Bu hizmet projeleri, müstahiklere yönelik olacaktır. Müstahik olmayanlar ise aldıkları hizmet karşılığı ücret ödeyecektir. Bu ücretlerde yine müstahiklere dönecektir.*
 - b. *Müstahikler bu hizmetten yararlırsa da zekât hakları baki kalacaktır. Bu hak, resmi kurum veya diğer kurumlar nezdinde düzenlenecektir.*
 - c. *Projeler kapsamında alınan veya inşa edilen işletmeler satıldığında karşılığı zekât fonuna geri dönecektir.²⁴⁸*

²⁴⁸ el-Fetâvâ ve't-Tavsiyyât (el-Fetâvâ ve't-Tavsiyyât), Kuveyt, 03 Aralık 1992, 319.

Sonuç olarak nemalandırma projesinden elde edilen kârlar, hak sahiplerine temlik edilmektedir. Ayrıca nemalandırma projesi kapsamında hizmete yönelik hastane vb. kuruluşlardan faydalanma imkânı da sadece hak sahiplerine tanınabilmektedir. Dolayısıyla zekât mallarının nemalandırılması işleminde projenin mahiyetine göre hak sahiplerine ya ferdi temlik ya da menfaat temlik yapılmaktadır. Sonuç olarak temlik şartının, zekât kurumları veya hayır kuruluşları tarafından zekât mallarının nemalandırılması projeleri açısından bir engel teşkil etmediği söylenebilmektedir.

1.2.5 Zekâtın nemalandırılmasında kazancın ve menfaatin paylaşımı

Zekât mallarının nemalandırılmasında ortaya çıkan bir başka sorunsal, nemalandırma sonucu elde edilen kârın, taraflar arasında nasıl paylaşılacağı ve nemalandırma kapsamında yapılan projelerden zekât alacaklısı olmayan kimselerin nasıl istifade edebileceği meselesidir.

Zekâtın nemalandırılması fikri günümüzde ortaya çıkan bir mesele olması sebebiyle fıkıh edebiyatı içerisinde nemalandırma sonucunda kazanç ve menfaatin paylaşımıyla doğrudan ilintili bilgiler bulunmamaktadır. Bununla birlikte fıkıh eserlerinde bahsi geçen “*zekâtın ayna yahut zimmete taalluk etmesi*” meselesindeki görüşler çerçevesinde mal sahibinin zekât malı üzerindeki alım, satım vb. tasarruf hakkına, dolayısıyla da elde edilebilecek kârın nasıl paylaşılacağı sorusunun cevabına ulaşmak mümkündür. Mükellef ile müstahik arasında kâr paylaşımının nasıllığı noktasında bu usul izlenilebilmektedir. Lakin devlet tarafından yürütülen zekât organizasyonu veya aracı kurumlar ile müstahikler arasındaki kâr paylaşımının nasıl olacağı noktasında ise hem devletin hem de aracı kurumun zekât organizasyonu açısından yetkisi ve konumu gündeme gelmektedir. Devletin velâyet-i ‘âmm olarak hem zengine hem de fakire niyabet ettiğini düşünürsek nemalandırma sonucu elde edilen kârda müstahiklerin hakkı olmamakla birlikte devlet, onların maslahatına olacak şekilde zekât fonu içinde bu kârı değerlendirilebilmektedir.²⁴⁹

Fukahâ arasında zekâtın ayna mı yoksa zimmete mi taalluk ettiği konusunda ihtilaf bulunmaktadır. Hanefi²⁵⁰, Mâlikî²⁵¹, Şâfiî’nin kavli-i cedidi ve mezhebinin görüşü²⁵², Ahmed b. Hanbel’den gelen bir rivayet ve mezhebinin görüşüne²⁵³ göre zekât ayna yani mala taalluk

²⁴⁹ Şakra, “İstismârü Emvâli’z-Zekât”, 67-68.

²⁵⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 2/173-175; Ahmed b. Ali er-Razi el-Cessas, *Şerhu Muhtasari’t-Tahâvî*, thk. İsmuallah İnaletullah Muhammed vd. (Daru’s-Sirâc, 2010), 2/279; İbn Abidin, *Reddül-Muhtar Ale’d-Dürri’l-Muhtar*, 2/283.

²⁵¹ İbn Rüşd, *Bidâyet’ül-Müçtehid ve Nihayetü’l-Muktesid*, 2/9-10; Karâfi, *ez-Zahîre*, 3/122; Venşerîsî, *el-Mi’yâru’l-Mu’rib ve’l-Câmi’ul-Mağrib an Fetâvâ Ulemâi’l-İfrikîyye ve’l-Endülüs ve’l-Mağrib*, 1/399.

²⁵² Maverdî, *El-Hâvî’l-Kebîr*, 3/128; Nevevî, *el-Mecmû’ şerhu’l-Mühezzeb*, 5/377-381; Şemsuddîn Muhammed bin Ahmed el-Hatib eş-Şirbînî, *Muğni’l-Muhtâc ilâ Ma’rifeti Me’âni Elfâzi’l Minhâc* (Daru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1994), 2/137-138.

²⁵³ Abdullah b. Ahmed İbn Kudâme el-Makdisî, *el-Kâfi fî Fıkhi’l-İmâm Ahmed* (Daru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1994), 2/98; İbn Kudame, *el-Muğni*, 2/507-508; Alauddîn Ebu’l-Hasen Ali bin Süleyman el-Merdâvî, *el-İnsâf fî Marifeti’r-Raci’ mine’l-Hilaf* (Daru İhyâi’l Kütübî’l Arabiyye, ts.), 3/31-45.

etmektedir.²⁵⁴ Bazı Mâlikî âlimler²⁵⁵, Şâfiî'nin kavli-i kadîmi²⁵⁶, bir rivayete göre Ahmed b. Hanbel²⁵⁷ ve Zahirîlerden İbn Hazm²⁵⁸ ise zekâtın ayna değil zimmete taalluk ettiği görüşünü savunmaktadırlar. Bu ihtilafın pratikteki karşılığı zekât malının, edâ imkânı oluştuktan sonra telef olması durumunda zekâtın düşüp düşmeyeceği ve mükellefin zekât malında tasarruf hakkının bulunup bulunmadığı meseleleridir. Zekâtın ayna taalluk ettiği görüşündekilere göre bu durumda zekât sâkıt olurken zimmete taalluk ettiği görüşündekilere göreyse zekât sâkıt olmaz.

Mükellefin zekât malı üzerindeki tasarrufuyla ilgili olarak zekâtın ayna taalluk ettiği görüşünde olanlar arasında bu taallukun hangi şekilde gerçekleştiği noktasında üç farklı görüş bulunmaktadır. Birinci görüş, Hanefî²⁵⁹ ve Hanbelî²⁶⁰ fakihleri ile Şâfiî'nin bir kavline²⁶¹ göre zekâtın ayna taalluku, kölenin işlediği cinayet sebebiyle ödemesi gerektiği erşin, kölenin rakabesine taalluku gibidir. Buna göre mükellefin zekâtı malında alım, satım, nemalandırma vb. tasarruflarda bulunması, efendisinin cinayet işleyen kölesi üzerindeki tasarrufu gibi mümkündür. İkinci görüş olarak Şâfiî²⁶² ve Hanbelîlerden²⁶³ bazılarına nispet edildiğine göre zekât, mal sahibi ve müstahikin ortak olması bakımından ayna taalluk etmektedir. İki ortakdan birisi, diğer ortağının payını vermekten imtina ettiğinde nasıl devlet başkanı cebren diğer ortağın payının verilmesini sağlıyorsa aynı şekilde zekâtı vermekten kaçınan zenginden de cebren zekât malını alıp müstahiklere teslim etme yetkisine sahiptir. Bu bakımdan zekât malı üzerinde, mükellef ile müstahik ortaklırlar. Üçüncü görüş ise zekâtın ayna taallukunun rehin, deyn ve hacr konulmuş mal konumunda olacağı şeklindedir. Şâfiî ve Hanbelî âlimlere²⁶⁴ nispet edilen bu görüşe göre mükellef zekât malı üzerinde tasarrufta bulunamaz. Bu görüşe muhalefet edenler zekâtın ayna taallukunun rehin ve deyn mal gibi değerlendirilmesi durumunda edâ imkânından önce zekât malının telefıyla zekâtın sakıt olmaması gerektiğini belirtirler.²⁶⁵

²⁵⁴ Zekâtın ayna taalluk ettiği görüşü delillendirilirken; "وَفِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِّلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ" (ez-Zâriyât 51/19.) "الَّذِينَ فِي أَمْوَالِهِمْ" (el-Meâric 70/24.) ayetlerinde ve "أَنَّ اللَّهَ قَدْ افْتَرَضَ عَلَيْهِمْ صَدَقَةً فِي أَمْوَالِهِمْ" (Müslim, "İmân", 7.) hadisinde geçen "fi" harfi cerinin 'emvâl' ifadesine mazruf olduğunu bu sebeple zekâtında mala taalluk etmesi gerektiğini belirtirler. Bununla birlikte "خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً..." (et-Tevbe 9/103.) ayetinde "أَنَّ اللَّهَ فَرَضَ عَلَيْهِمْ زَكَاةً مِنْ أَمْوَالِهِمْ..." (Buhârî, "Zekât", 40.) hadisinde geçen "min" harfi cerinin taksim etme anlamında kullanıldığını ve zekâtın tüm malları değil, bazı malları kapsadığını böylece zekâtın ayna taalluk ettiğini ifade etmektedirler. Geniş bilgi için bkz. Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi' fi Tertîbi's-Şerâi'*, 2: 22; Fevzân, *İstismâru Emvâlî'z-zekât*, 82-83.

²⁵⁵ Karâfi, *ez-Zahîre*, 3/122.

²⁵⁶ Maverdî, *El-Hâvî'l-Kebîr*, 3/128.

²⁵⁷ İbn Kudame, *el-Muğnî*, 4/138-139.

²⁵⁸ Ebû Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Saîd İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-Âsâr* (Beyrut: Daru'l-Fikr, ts.), 4/70.

²⁵⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 2/173.

²⁶⁰ Merdâvî, *el-İnsâf fi Marifeti'r-Raci' mine'l-Hilaf*, 3/29-30.

²⁶¹ Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb*, 5/377.

²⁶² Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb*, 5/378.

²⁶³ Merdâvî, *el-İnsâf fi Marifeti'r-Raci' mine'l-Hilaf*, 3/30.

²⁶⁴ Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb*, 5/378; Merdâvî, *el-İnsâf fi Marifeti'r-Raci' mine'l-Hilaf*, 3/28.

²⁶⁵ Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb*, 5/378.

Üç görüş arasında sadece birinci görüşte mal sahibinin zekât üzerinde tasarrufta bulunması mümkündür. Bununla birlikte birinci ve üçüncü görüşe göre zekâtın ayna taalluku, erş ve rehin gibi teminat gayeli işlemlere benzetilmektedir. Böylece mal sahibinin zekâtını nemalandırması sonucunda elde ettiği kazançta müstahik ortak olmamaktadır. Fakat ikinci görüşe göre mükellef ile müstahik arasında ortaklık bağının bulunması sebebiyle zekâtın nemalandırması ile oluşacak kârda müstahikin hakkının bulunduğu söylenebilir. Lakin bu görüş diğerlerine nispetle daha zayıf görülmüştür.²⁶⁶ Zekâtın zimmete taalluku görüşünde de mükellef zekât malında alım, satım ve nemalandırma gibi tasarruflarda bulunabilir. Nemalandırma sonucunda elde edilen kazançta sadece mal sahibine aittir, müstahik kâra ortak olmaz.

Zekât malının mal sahibi tarafından nemalandırılması sonucunda ortaya çıkan kârda müstahiklerin hakkı olmadığı yukarda zikrettiğimiz görüşler çerçevesinde rahatlıkla söylenebilmektedir. Konunun kazaî boyutu böyle olmakla birlikte diyâneten elde edilen kazancın zekât miktarına eklenerek müstahiklere verilmesinin müstehap olacağı belirtilmektedir.²⁶⁷

Nemalandırma işleminde kârın paylaşımıyla birlikte zekât fonundan finanse edilen hastane, okul, fırın vb. nemalandırma projelerinden müstahik olmayanların faydalanıp faydalanmayacağı hususu da gündeme gelmektedir. Bu durumda zekât alacaklıları ile müstahik olmayanların aralarında menfaat paylaşımına dair iki görüş bulunmaktadır. Birinci görüşe göre böyle bir durumda müstahik olmayanlar elde edecekleri menfaate karşılık ücret ödemeleri gerekir. İkinci görüşe göre ise devlet ya da aracı kurumlar, müstahik olmayanların elde ettiği menfaate karşılık gelen kısmı sadaka ve bağış fonlarından karşılarlar.²⁶⁸ Birinci görüş zekât alacaklısı ile zengin arasında ayırma açısından daha isabetli görünmektedir. Fakat zekât alacaklısı durumunda olmayıp ihtiyaç sahibi olan kimseler içinde ikinci görüş işletilebilir. Bu bakımdan ikinci görüş zengin sınıftan ziyade gayrimüslim veya seyyidler gibi zekâtın verilip verilmeyeceği noktasında ihtilafın bulunduğu sınıflara binaen öne sürülmüş olabilir. Her iki görüşten de müstahik olmayanların zekât malından karşılıksız istifade edemeyeceği anlaşılmaktadır.

1.2.6 Zekâtın nemalandırılmasında zararın tazmini

Zekâtın nemalandırılması fikrinin en önemli gayelerinden birisi, zekât fonunda artışın, kazancın elde edilmesidir. Fakat nemalandırma sürecinin finansal boyutu sebebiyle zarara uğrama riski de bulunmaktadır. Nemalandırma işleminde zarar, değer kaybı, anaparının tamamen kaybedilmesi veya alınan malların telef olması gibi ihtimallerin bulunmasını öne

²⁶⁶ Şubeyr, "İstismârü Emvâli'z-Zekât", 29.

²⁶⁷ Dadaş, "Zekâtın Tenmiyesinin Fıkhî İmkânları", 851.

²⁶⁸ Ahmad, *Zakat investment in Malaysia: A Study of Contemporary Policy and Practice in Relation to Shari'a*, 192.

sürerek zekât alacaklılarının hak kaybına uğraması endişesiyle nemalandırma fikrine karşı çıkan muasır alimler bulunmaktadır. Bu ihtimallerin gerçekleştiği düşünüldüğünde oluşan zararda tazmin sorumluluğu olup olmadığı da ayrıca tartışılmaktadır. Zekât mallarının nemalandırılması meselesinin fikhîliği araştırılırken nemalandırmayı yapacak kişi ya da kurumun yetkileri ön planda tutulmaktadır. Bu kapsamda zekât malını nemalandırmak isteyen mükellef veya onun vekili konumundaki kişi ya da kurumların yetki alanı ve zekât ibadetindeki rolü, işlemin fikhiliği açısından oldukça önemlidir. Aynı şekilde zekâtın fıkıh literatüründe geçtiği şekliyle “*imam veya nâibi*” konumundakiler aracılığıyla nemalandırılması işlemi devletin yetkileri ve zekât ibadetindeki rolü de önemli görülmüştür. Tarafların yetkileri ve rollerine dair detaylar ikinci bölümde inceleneceği için burada ayrıca yer verilmeyecektir.

Zekâtın mükellef tarafından nemalandırılması sonucunda malın zarara uğraması veya tamamen kaybedilmesi durumunda tazmin sorumluluğunun kime ait olduğu sorusunun cevabı, klasik eserlerde geçen “*zekâtın edâ imkânından sonra helak olması durumunda tazmin sorumluluğu*” meselesi üzerinden cevaplandırılabilir. Hanefi mezhebine göre mal sahibi, zekâtını verme imkânı doğduktan sonra zekâtını geciktirse ve hak sahiplerine ulaştırmadan zekâtı helak olursa zekât borcu düşmektedir.²⁶⁹ Serâhsî, bu görüşün delili olarak zekâtın konusunun nisap olduğunu belirtmektedir. Nisap helak olup ortadan kalkınca zekâta düşer. Örneğin, cinayet işleyen kölenin veya borçlu kölenin öldükten sonra borçları efendisinin tazmin sorumluluğundan düşmektedir. Aynı şekilde şufa hakkı olan tarla su altında kalırsa şufa hakkı sahibi olan kimsenin hakkı da düşmektedir. Dolayısıyla zekâtını geciktiren kimsenin elindeki zekât malı da herhangi bir kasıt, ihmal olmaksızın telef olursa zekât borcu düşmektedir.

Hanefilerin diğer bir delili de zekât malının telef olması durumunda mükellefin zor duruma düşmesi ve yardıma muhtaç hale gelebilmesidir. Böyle bir durumdayken tazminle yükümlü tutulmaz. Bununla birlikte malın bir kısmı helak olsa ve diğer kısmı nisap miktarını geçmese bile helak olan kısmın miktarı zekâttan düşürülür, kalan kısmın zekâtı verilir. Bir fakirin mükellef kimseden hak ettiği zekâtı isteyip istememesi de durumu değiştirmemektedir. Fakat zekât memuru, mükelleften zekâtı istediği halde mal sahibi zekâtı vermekten kaçınmış ve malı kendi elindeyken telef olmuş ise Iraklı Hanefilere göre tazminle sorumlu tutulmaktadır. Çünkü devlet başkanı veya onun görevlendirdiği memurlar istediğinde onlara zekâtı teslim etmek şarttır. Ancak Mâveraunnehir Hanefilerine göre zekât memuru istese dahi herhangi bir kusuru olmadan mal sahibinin elinde zekât malı telef olsa tazmin etmesi gerekmez. Serâhsî, İmam Muhammed’in el-Asl isimli eserinde bu noktaya değindiğini ifade eder. Buna göre mal sahibi memur istediği halde zekâtını vermeyip hayvanları ölünceye kadar malını saklarsa yine de tazminle yükümlü değildir.²⁷⁰ Kâsânî, Hanefilerin zekâtın terâhiye delalet ettiği şeklindeki

²⁶⁹ Serâhsî, *el-Mebsût*, 2/174; Kâsânî, *Bedâi’u’s-Sanâi’fi Tertîbi’s-Şerâi’*, 2/22; İbnü’l-Hümmam, *Fethu’l-Kadîr*, 2/201.

²⁷⁰ Serâhsî, *el-Mebsût*, 2/175; Zeylâî, *Tebyînu’l-Hakâik fi Şerhi Kenzi’d-Dekâik ve Hâşiyetu’s-Şilbîyyî*, 1/270.

görüşü sebebiyle herhangi bir kasıt ve ihmal bulunmadıkça mükellefin zekâtını mümkün olan ilk edâ vaktinden sonraya bırakması ve zekât malının bu süre zarfında telef olması durumunda da tazmin sorumluluğunun bulunmadığını belirtmektedir.²⁷¹

Şâfiî²⁷², Mâlikî²⁷³, Hanbelî²⁷⁴ ve Zahirî²⁷⁵ mezheplerine göre zekât malının mümkün olan ilk edâ vaktinden sonra helak olması durumunda mükellef tarafından tazmin edilmesi gerekmektedir. Şâfiîler zekâtın tehir edilmesini caiz görmedikleri için edâ imkânının oluştuğu ilk andan itibaren mal sahibinin zekâtı vermekle yükümlü olduklarını söylerler. Bu sebeple edâ imkânından sonra malın telef olması durumunda zekâtın düşmeyeceğini ve tazmin edilmesi gerektiğini düşünmektedirler. Fakat malın üzerinden bir yıl geçmesine rağmen henüz edâ imkânı oluşmadan telef olması durumunda zekâtın düşeceğini ve mükellefin günahkâr olmayacağını belirtmektedirler. Zekât memurunun veya fakirin zekâtı mal sahibinden talep etmesinin hükme herhangi bir etkisi bulunmamaktadır. Her şekilde malın üzerinden havl geçtikten sonra ve edâ imkânının oluşmasıyla mal sahibi zekâtı ihraç etmekle mükellef olur, zarar veya helak durumunda tazmin etmesi gerekir. Ayrıca Şâfiî fukahâsı, emvâl-i bâtına'nın havl ve edâ imkânından sonra helak olması durumunda da zekâtın düşmeyeceğini ifade ederler. Çünkü onlara göre emvâli batına mâli bir haktır.²⁷⁶ Mâlikî âlimleri, havlden sonra edâ imkânı oluşmadan ve herhangi bir ihmal veya kusur bulunmaksızın telef olması durumunda zekâtın düşeceğini belirtmektedir. Lakin edâ imkânı oluşuktan sonra zekât malı zarar görür veya telef olursa tazmin edilmesi gerekmektedir.²⁷⁷ Hanbelîlerde ise Ahmed b. Hanbel'den gelen meşhur rivayete ve mezhebin görüşüne göre ister kasıt veya ihmal olsun ister olmasın zekât malının telef olması durumunda tazmin edilmesi gerektiğini nakletmektedir.²⁷⁸ İbn Hazm ise zekâtın zimmete taalluku sebebiyle zekât borcunun telef durumunda düşmeyeceğini ve tazmin edilmesi gerektiğini belirtmektedir.²⁷⁹

Mal sahibi tarafından zekât mallarının nemalandırmasının caiz olduğu düşünüldüğünde nemalandırma işleminde oluşabilecek zarar ve telef durumlarında hanefi fukahâsına göre tazmin sorumluluğu bulunmazken cumhura göre tazmin edilmesi gerektiği söylenebilmektedir. Fakat mal sahibi tarafından zekât mallarının nemalandırılması işleminin caiz olmadığı düşünülürse oluşabilecek zarar ve telef durumlarında, ihmal ve kusurun olup

²⁷¹ Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi'fi Tertîbi's-Şerâi'*, 2/3.

²⁷² Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb*, 5/333,377.

²⁷³ Desûkî, *Haşiyetü'd-Desûkî ala Şerhi'l-Kebîr*, 1/503; Karâfi, *ez-Zahîre*, 3/139.

²⁷⁴ İbn Kudame, *el-Muğnî*, 2/508-509.

²⁷⁵ İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-Âsâr*, 4/70-71.

²⁷⁶ Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb*, 5/333; Zeylâi, *Tebyînu'l-Hakâik fi Şerhi Kenzi'd-Dekâik ve Hâşiyetu's-Şilbiyyî*, 1/270.

²⁷⁷ Desûkî, *Haşiyetü'd-Desûkî ala Şerhi'l-Kebîr*, 1/503.

²⁷⁸ İbn Kudame, *el-Muğnî*, 2/508.

²⁷⁹ İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-Âsâr*, 4/71.

olmamasına bakılmaksızın tazmin sorumluluğunun bulunduğu açıkça söylenebilir.²⁸⁰ Zekât mallarının nemalandırılması konusuna dair fetvalarda koşulan birtakım şartlar sayesinde nemalandırma işlemi ihmâl ve kusur kapsamına nelerin girip girmeyeceği anlaşılmaktadır. Meselenin cevazı için öne sürülen şartlar, ikinci bölümde detaylıca incelenecektir.

Zekâtın nemalandırılması işlemi mükellef ile vekili arasında hüküm açısından herhangi bir fark yoktur. Eğer mükellef için nemalandırmanın caiz olmadığı düşünülürse vekilin ihmali veya kastı olmadıkça zarar, değer kaybı, telef vb. durumlarda mal sahibi tazminle sorumludur, vekil sorumlu değildir.²⁸¹ Fakat mal sahibi, zekâtını hak sahiplerine ulaştırması için vekiline teslim eder ve nemalandırmaya dair herhangi bir izni bulunmazsa o vakit vekil müvekkilinin izni haricinde bir işlem yapması sebebiyle tazminle sorumlu tutulur.²⁸²

Zekât mallarının, devlet başkanı veya onun nâibi konumundaki kişi ya da kurumlar tarafından nemalandırılması ile oluşabilecek zarar, değer kaybı vb. durumlarda bu müesseseler tazminle sorumlu tutulmamaktadır. Bu hususta neredeyse fukâhânın tamamı aynı görüşü paylaşmaktadırlar.²⁸³ Devletin zekâtı toplama noktasında fakir ve zengin arasında velâyeti bulunmaktadır. Bu nedenle devletin elindeki zekât fonunun zarar, değer kaybı vb. durumlarda hem velâyet hem de emânet cihetiyle tazminle sorumlu tutulması düşünülemez. Lakin Şâfiî fukahâsı, bu noktada bazı kıstaslar belirlemiştir. Devlet başkanı veya nâibi konumundaki kişi ya da kurumlar, zekâtın hak sahiplerine dağıtımını herhangi bir özür olmaksızın geciktirdiğinde, zekât malının korunması noktasında zafiyet gösterdiğinde veya mükelleflerden zekâtları bir yıl dolmadan topladığında zekât malları zarara uğrarsa, o halde tazminle sorumludurlar.²⁸⁴

²⁸⁰ Osman Şubeyr, zekâtın nemalandırılmasında zarar veya telef ihtimali konusunu incelerken mükellef, aracı kurum ya da devlet tarafından zekâtın nemalandırılması şeklinde bir ayırım yapmamaktadır. Genel olarak nemalandırmada oluşabilecek zarara ilişkin İslam'da zarar etme ihtimali bulunmasına rağmen ticaretin caiz olduğunu ifade eder. Bu sebeple nemalandırma işleminin ticari sahada yapılması sebebiyle zarar etme imkânının bulunmasının nemalandırmanın cevazına dair bir engel teşkil etmeyeceğini zikreder. Şubeyr, "İstismârü Emvâli'z-Zekât", 33. İsâ Zeki Şakra da yetim malının nemalandırılmasında olduğu gibi müstahiklerin izni bulunduğu sürece zekâtın nemalandırılmasında oluşabilecek zarar vb. durumların ihmâl veya kasıt kapsamında değerlendirilmemesi gerektiğini ifade etmektedir. Çünkü nemalandırma işlemi zekât fonunun daha da artırılması, müstahiklerin daha fazla menfaat elde etmeleri ve nemalanan zekâtlar sayesinde daha fazla ihtiyaç sahibine ulaşılmasını amaçlamaktadır. Bu kapsamda zekât alacaklılarından alınan izin ile yapılan nemalandırma faaliyetinde zarar ihtimali bulunmakla birlikte ihmal veya kastın bulunmayacağını belirtmektedir. Şakra, "İstismârü Emvâli'z-Zekât", 67. Salih el-Fevzân ise Şâfiî mezhebinin zekâtın fevre delâleti ve edâ imkânından sonra zekâtın telef olmasında tazmin edilmesi gerektiğine dair görüşlerini tercih ederek mükellef tarafından zekât mallarının nemalandırılmasının caiz olmadığını ve oluşabilecek zarar, değer kaybı gibi durumlarda mükellefin tazmin sorumluluğunun bulunduğunu ifade eder. Fevzân, İstismârü Emvâli'z-zekât, 193.

²⁸¹ Maverdî, *El-Hâvî'l-Kebîr*, 6/501; Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi'ft Tertîbi's-Şerâi'*, 6/34; Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb*, 6/175.

²⁸² Mansur b. Yunus b. İdris el-Behûtî, *Keşşâful-Kinâ' min Metni'l-İknâ'* (Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 2/268.

²⁸³ Maverdî, *Ahkâmu's-Sultâniyye*, 198; Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb*, 6/175; Behûtî, *Keşşâful-Kinâ' min Metni'l-İknâ'*, 2/268.

²⁸⁴ Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb*, 6/175; Behûtî, *Keşşâful-Kinâ' min Metni'l-İknâ'*, 2/268.

Zekât mallarının nemalandırılması sürecinde oluşabilecek zarar riskinin; ihmal, kusur veya kasıt kapsamına dâhil olmaması için bazı önlemlerin alınması gerekmektedir. Zekât kurumları tarafından nemalandırma projeleri hayata geçirilmeden evvel yatırım ve finans uzmanları ile İslam iktisadı alanında çalışan akademisyenler bir araya getirilerek yatırım komisyonu oluşturulmalıdır. Bu komisyon zekât fonunun, finansal piyasalarda bulunan yatırım araçlarıyla nemalandırılmasında, ticari işletmelerin finanse edilmesinde veya fonun başka yatırım alanlarında işletilmesine yönelik girişimlerde alan araştırmaları, piyasa etütleri, risk yönetimi gibi yapılabilirlik (fizibilite) araştırmaları yürütmelidir.²⁸⁵ Yatırım komisyonu tarafından yapılan ilgili araştırmalar neticesinde zarar riskinin az olduğu alanlarda zekât fonu nemalandırılmalıdır. Tüm bu araştırmaların yapıldığı ve gerekli önlemlerin alındığı düşünüldüğünde ihmal, kusur veya kasıttan bahsetmek oldukça zorlaşacaktır. Ticari faaliyetlerde kâr ihtimaline karşın zarar ihtimalinin bulunması, bu faaliyetlerin meşruiyetine zarar vermemektedir. Nemalandırma projeleri için de mezkûr araştırmaların yapılması ve gerekli önlemlerin alınması sonucunda zekât fonunun ticari faaliyetler içerisindeki zarar riski en aza indirilmeye çalışılmaktadır.

Sonuç olarak zekât kurumları, nemalandırma faaliyetleri için ilgili etütleri gerçekleştirip riski minimize etmeye yönelik önlemler almasına rağmen zarar ederse tazmin sorumluluğunun bulunmayacağı söylenebilmektedir.²⁸⁶ Ayrıca devlete ait resmi zekât kurumu tarafından yapılan nemalandırma faaliyetlerinde zarar edilmesi durumunda bu zararın devlet hazinesi tarafından karşılanması söz konusudur.²⁸⁷ Bununla birlikte olası zararların, kurumun daha önce yaptığı nemalandırma faaliyetlerinden elde ettiği kâr ile eşitlenebilmesi mümkündür.

Zekât fonunun resmi zekât kurumlarınca nemalandırılmasına dair İslam ülkelerinde birçok örnek bulunmaktadır. Bu örneklerden biri de Malezya'da faaliyette olan Federal Bölgeler İslam Din Meclisi²⁸⁸ (MAIWP) ve alt birimi olan Zekât Toplama Merkezi²⁸⁹ (PPZ)'dir.²⁹⁰ Federal Bölge İslam Din Konseyi'nin zekât fonu dâhil tüm gelirlerinin içerisinde bulunduğu Beytülmal

²⁸⁵ Yatırım projelerinin hazırlanma süreci, fizibilite çalışmalarının kapsamı, projelerin değerlendirilmesindeki kriterler hakkında geniş bilgi için bkz. İrfan Çağlar, *İşletmelerde Yatırım Projelerinin Hazırlanması ve Değerlendirilmesi Teknikleri* (Çorum: Çorum Meslek Yüksek Okulu Koruma Derneği Yayınları, ts.). Bu konuda Endonezya Ulusal Bankası ve Endonezya Ulusal Zekât Kurumu (BAZNAS) yetkilileri tarafından hazırlanan zekât kurumlarında risk yönetimine bir kitap bulunmaktadır. Eserde zekât kurumlarında risk yönetiminin çerçevesi, çeşitler risk türleri üzerinde zekât kurumlarının risk yönetimi, risk yönetimi sayesinde zekât kurumlarının geleceğe dair potansiyelleri ve sorunları başlıklı konular uygulamalar üzerinden örneklendirilmiştir. Geniş bilgi için bkz. Cecep Maskanul Hakim vd. (ed.), *Zakat Risk Management* (Jakarta: Centre of Strategic Studies of The National Board of Zakat, ts.).

²⁸⁶ Şakra, "İstismârü Emvâli'z-Zekât", 67; Şubeyr, "İstismârü Emvâli'z-Zekât", 33-36; Fevzân, *İstismârü Emvâli'z-zekât*, 200.

²⁸⁷ Muhammed Abdüllatif Ferfûr, "Fetevâ Fıkhiyye fi Vâkiati Tavzîfu Emvâli'z-Zekât me'a 'ademî't-Temlik li'l-Müstehikki", *Mecelletü Mecma'i'l-Fıkhi'l-İslâmî*, III. Dönem Toplantısı (Kuveyt, 1987), 3/359.

²⁸⁸ Resmi Sayfa, *Majlis Agama Islam Wilayah Persekutuan* (Erişim 03 Şubat 2021).

²⁸⁹ Resmi Sayfa, *Pusat Pungutan Zakat-MAIWP* (Erişim 03 Şubat 2021).

²⁹⁰ Haji Mohd Rais Haji Alias, "Malezya'da Zekâtın Kurumsallaşması", *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), 451.

komitesi konsolide hesabı üzerinden yapılan nemalandırma faaliyetlerinde zarar ettiği görülmüştür. 1992 yılında ülkede oluşan ekonomik şartlar sebebiyle fon zarara uğramış ve dönemin ulemâsına danışılmıştır. Dönemin müftüsü, yatırılan miktarın tekrar aynı seviyeye gelene kadar elde tutulmasını ve bununla birlikte değerinin artacağına yönelik güçlü ihtimallerin bulunduğu başka şirketlere ayrıca yatırım yapılmasını tavsiye etmiştir. 1995 yılında Terengganu eyaletinde zekât fonu 11.200 RM zarar etmiştir. Yapılan araştırmada bu zararın görevli personelin ihmalden kaynaklandığı anlaşılmış ve Eyalet Fetva Komitesi zararın ilgili görevli tarafından tazmin edilmesine karar vermiştir.²⁹¹ Malezya örneğinde görüldüğü gibi zekât fonu, nemalandırma faaliyetleri içerisinde bazı durumlarda zarar etme riskiyle karşı karşıya gelebilmektedir. Tezin ikinci bölümde daha detaylı ele alınacak nemalandırma şartları ve önlemleri kapsamında bu riskin minimize edilmesi mümkün görülmektedir.

²⁹¹ Ahmad, *Zakat investment in Malaysia: A Study of Contemporary Policy and Practice in Relation to Shari'a*, 233.

İKİNCİ BÖLÜM

İSLAM HUKUKUNDA ZEKÂT MALLARININ NEMALANDIRILMASI

2.1 İslam Hukuku Açısından Zekât Mallarının Nemalandırılması

Zekât mallarının nemalandırılması fikrinin ortaya çıkmasıyla birlikte bu işlemin fikhiliği gündeme gelmiş ve araştırmacılar tarafından tartışılmıştır. Bu tartışmalar kapsamında zekâta taraf olan kişi ya da kurumların zekât mefhumu içerisindeki rolleri ve nemalandırma işleminde fikhî açıdan yeterlilik durumları gündeme gelmiştir.²⁹²

Zekât fonunun işletilmesi üç şekilde gerçekleştirilebilmektedir:

- 1- Zekât mallarının mükellef (mal sahibi) tarafından nemalandırılması
- 2- Zekât mallarının aracı kurum tarafından nemalandırılması
- 3- Zekât mallarının devlet tarafından nemalandırılması

Bu başlık altında zekât mallarının mükellef, aracı kurum ve devlet tarafından nemalandırılması hakkındaki görüşler incelenecektir.

2.1.1 Zekâtın mükellef tarafından nemalandırılması

İslam hukuku açısından zekât mallarının mükellef tarafından nemalandırılması meselesinde öncelikle zekât ahkâmı açısından mükellef ve müstahiklerin (hak sahiplerinin) rollerine değinilecek akabinde ise konuyla ilgili görüşlere ve değerlendirmeye yer verilecektir.

²⁹² Genel olarak zekâtın nemalandırılması konusuyla ilgili yapılan çalışmalarda bu işlemin cevazına dair lehte ve aleyhte görüşler, delilleriyle birlikte zikredilmiştir. Ancak bazı çalışmalarda nemalandırmaya dair görüşler 'zekâtın imam ve nâibi tarafından nemalandırılması' başlığı altında incelenmektedir. Bu tarz çalışmalarda mükellef tarafından nemalandırılmaya değinilmediği anlaşılmaktadır. Zekât mallarının nemalandırılması fikrinin ilk kez tartışıldığı, 1986 yılında düzenlenen İslam Konferansı Teşkilatı'na bağlı İslam Fıkıh Meclisi'nin III. Dönem Toplantısında sunulan tebliğlere bakıldığında konunun devlet tarafından zekâtın nemalandırılması şeklinde anlaşıldığı ve bu yönde görüşlerin beyan edildiği söylenebilir. Fakat Beytü'z-Zekât el-Kuveytiyye tarafından 1992 yılında düzenlenen ilmi toplantıda Osman Şubeyr tarafından sunulan 'İstimâru Emvâli'z-Zekât' başlıklı tebliğde müstahik tarafından zekâtın nemalandırılması konusuna değinildiği görülmektedir. Sonraki dönemde yapılan çalışmalarda da mükellefin nemalandırma işlemindeki rolüne yer yer değinildiği görülmüştür. Lakin genel itibariyle bu konu üzerine yapılan çalışmalarda zekât mallarının nemalandırılması meselesinin ayrıca başlıklandırılmasına da sadece imam ve nâibi açısından değeriendirildiği anlaşılmaktadır.

2.1.1.1 Zekâtın Nemalandırılmasında Mükellef ve Müstahikin Rollerini

Zekât mükellefiyeti, toplumun ekonomik kalkınmasında ve sosyal dayanışmasında oldukça önemli bir rol oynamaktadır. Zekâtın edâ imkânı doğduktan sonra Kur'ân-ı Kerim'de zikredilen sarf yerlerine harcanması gerekmektedir. Sarf yerleri içerisinde değerlendirilen kişiler zekât almaya hak sahibi olanlardır. Müstahikler, zekâtı teslim aldıktan sonra diledikleri şekilde tasarruf hakkına sahiptirler.

Zekâtın taraflarından biri olan zekât alacaklılarının nemalandırma işlemindeki rolü üç şekilde gerçekleşebilmektedir;

- i. Zekât alacaklısı zekât malını teslim aldıktan sonra tam mülkiyet hakkına sahip olmaktadır. Bu hak neticesinde zekât malını istediği şekilde değerlendirebilir.
- ii. Zekât alacaklıları, mal sahibine veya zekât kurumuna nemalandırma işlemi için muvafakat vererek zekâtın nemalandırılması sağlanabilmektedir.
- iii. Zekât alacaklısı, zekât malını kabz etmeden önce mal sahibine veya zekât kurumuna vekâlet vererek nemalandırılmasını sağlayabilmektedir.

Birinci ve ikinci maddelerde belirtilen usul üzere zekât malının nemalandırılmasının cevazı noktasında herhangi bir ihtilaf yoktur. Çünkü zekât malı üzerinde tasarrufta bulunmak müstahikkin tercihine bağlıdır. Dolayısıyla dilediği şekilde tasarruf etme veya nemalandırma faaliyeti için muvafakat verme yetkisine sahiptir. Fakat üçüncü maddede belirttiğimiz usule göre zekât malının nemalandırılması caiz görülmemektedir. Çünkü hak sahibinin, zekâtı teslim almadan önce zekât malı üzerine vekâleti fasittir. Bir kimse elinde bulunmayan/gücü yetmeyen bir şey hakkında alım-satım işlemi için vekâlet veremez. Bu sebeple hak sahibin maslahatı için mal sahibinin veya zekât müessesesinin müstahik tarafından vekil kılınarak zekâtın nemalandırması caiz görülmemiştir.²⁹³ Bu düşünceye delil olarak, fakirin zekât malını teslim almadan önce mal sahibinden bir elbise satın almasını istemesinin caiz olmadığı öne sürülmüştür. Çünkü mal henüz fakirin eline geçmemiştir. Buna göre mal sahibi bu isteği yerine getirip elbise aldığı mal hak sahibinin değil mal sahibinin mülkiyetinde değerlendirilmektedir. Bu şekilde alınan elbise zekât yerine sayılmamaktadır.²⁹⁴

Zekât ibadetinde mal sahibi, vereceği zekâtı müstahiklere ulaştırmakla yükümlüdür. Bu mükellefiyet, devletin zekât müesseseleri aracılığıyla icra edildiğinde mal sahibinin görevli memurlara teslim etmesiyle son bulmaktadır. Mal sahibinin zekât malını nemalandırması ile ilgili görüşler, bir sonraki alt başlıkta incelenecektir.

²⁹³ Fevzân, *İstismâru Emvâli'z-zekât*, 79.

²⁹⁴ Behûtî, *Keşşâful-Kınâ' min Metni'l-İknâ'*, 2/269.

2.1.1.2 Zekâtın Mükellef Tarafından Nemalandırılması Hakkındaki Görüşler

Zekâtın devlet tarafından toplanmadığı dönemlerde mükellef tarafından hak sahiplerine ulaştırılması gerekmektedir. Günümüzde bazı İslam ülkelerinde olduğu gibi zekâtın devlet tarafından toplanılıp dağıtıldığında mükellef, zekâtını ilgili devlet kurumuna vererek zekât ibadetini edâ etmiş sayılmaktadır.²⁹⁵ Bu başlık altında zekâtın devlet tarafından organize edilmediği ülkelerde bulunan mükelleflerin, zekâtını hak sahiplerinin maslahatına binaen yatırım yollarında nemalandırmasının İslam hukuku açısından değerlendirilmesine yer verilecektir.

Zekât mallarının nemalandırılması hakkında yapılan çalışmalarda zekâtın mükellef tarafından nemalandırılmasının caiz olmadığı ifade edilmektedir. Bu görüşe getirilen başlıca deliller şunlardır;

- Zekâtın nemalandırılması için belli bir sürenin geçmesi gerekmektedir. Oysaki zekât, fevren edâ edilmesi gereken bir ibadettir. Zekâtın hak sahiplerine ulaştırılmasında yaşanacak olan gecikme, zekât alacaklılarının aleyhine olacağı için bu işlem caiz değildir.
- Zekâtın zaruret, maslahat gibi bir özre binaen geciktirilmesinde sakınca görülmemiştir. Fakat nemalandırma nedeniyle zekâtın geciktirilmesi muteber maslahattan sayılmaz. Ayrıca nemalandırma projesi belki birkaç sene sürecektir. Fukâha ise geciktirmeye sebep olabilecek özürler kapsamında sadece geçici özürleri dahil etmiştir. Bu nedenle mal sahibi tarafından zekâtın nemalandırılması caiz değildir.
- Zekâtın geciktirilerek mükellef tarafından nemalandırıldığında bu işlemin kâr getirme olasılığı yüksektir. Elde edilen kârın ise hak sahipleriyle paylaşılması zorunlu görülmemiştir. Dolayısıyla bu durum müzekkinin mala karşı tamahını artırır ve zekâtı hak sahiplerine verme noktasındaki ihlasını ve adaletini etkiler. Zekât fevrî olarak verildiğinde ise mal sahibinin tamahı kesilir ve ihlası korunmuş olur.
- Zekât mallarının nemalandırılması sayesinde kâr ihtimali olduğu gibi zarar ihtimali de bulunmaktadır. Cumhur ulemâya göre zekât malının zarara uğraması veya tamamen kaybedilmesi durumlarında tazmin edilmesi gerekmektedir. Mal sahibinin kaybı tazmin edecek maddi gücü bulunmazsa zekât alacaklılarının

²⁹⁵ Abdullah, "Tavzîfu'z-Zekât fi Meşari'i Zâti Ri'in Bilâ Temlik Ferdî li'l-Müstehikki", 3/353.

hakkı zayı olacaktır. Bu sebeple mükellef tarafından zekâtın nemalandırılması caiz değildir.²⁹⁶

- Zekâtın nemalandırılması caiz görüldüğünde zengin kimseler zekâtlarını tehir ederek yıllarca nemalandırma faaliyetlerinde kullanabilir. Nemalandırma sonucu elde edilen kârın mal sahibine kalması sebebiyle zekât malında herhangi bir artış olmaz aksine geçen süre içerisindeki enflasyon farkı sebebiyle alım gücü düşer. Ayrıca zekât malı yıllarca müstahike verilmeyip tehir edilerek nemalandırıldığı halde bu faaliyetin müstahike hiçbir katkısı olmaz. Aksine müstahik hakkını yıllar sonra alacağı için mağdur olur. Zekâtın mükellef tarafından nemalandırılması bu tarz sonuçlar doğurması ihtimaline binaen caiz değildir.²⁹⁷

Zekâtın mükellef tarafından nemalandırılmasına karşı getirilen bu delillerin genel olarak zekât emrinin delâleti ve zararın tazmini konularında geçen görüşlere dayandığı görülmektedir. Mutlak emrin delaleti ve zekât emrinin delaleti konuları birinci bölümde detaylı bir incelemeye tabi tutulmuştu.²⁹⁸ Yine bu konuyla bağlantılı olarak zekât malının, malikin elindeyken herhangi bir zarara, değer kaybına uğraması veya telef olması meselesinde tazmin sorumluluğunun olup olmadığı meselesi de birinci bölümde incelenmişti.²⁹⁹ Mükellef tarafından zekât mallarının nemalandırılmasına karşı çıkanların öne sürdükleri delillerden, Hanefi mezhebinin görüşlerini dikkate almadıkları anlaşılmaktadır.³⁰⁰ Bu durum, nemalandırma konusunda yapılan çalışmaların ekseriyetinin Arap ülkelerinde yapılmasının ve

²⁹⁶ Ticânî Sabûn Muhammed, "Tavzîfu'z-Zekât fi Meşari'i Zâti Ri'in Bilâ Temlik Ferdî li'l-Müstehikki", 3/334-335; Abdullah, "Tavzîfu'z-Zekât fi Meşari'i Zâti Ri'in Bilâ Temlik Ferdî li'l-Müstehikki", 3/353; Ferfûr, "Fetevâ Fıkhiyye fi Vâkiati Tavzîfu Emvâli'z-Zekât me'a 'ademî't-Temlik li'l-Müstehikki", 3/357,359; Şubeyr, "İstismâru Emvâli'z-Zekât", 24-28; Gufeylî, *Nevâzilu'z-Zekât*, 475-476; Celaleddin Muhammed Ahmet es-Semî'î, "İstismâru Emvâli'z-Zekât min kibeli Veli'l-Emri", *Mecelletu'l-İktisadi ve't-Tenmiyeti'l-Beşeriyye* 5 (2012), 22; Mohammed GolamurRahman, "İstismâru Emval'z-Zekât" (3. Uluslararası İslami Araştırmalar ve Arap Dili Fakültesi Sempozyumu, Sri Lanka, 2016), 6-9; Semhâ Abdülmen'an Ebu'l-'atâ 'Atiyye, "İstismâru Emvâli'z-Zekât Ru'ye Fıkhiyye Muasıra" (Camiatu'l-Ezher Kismu'l-Fıkıh, 2016), 3153-3154; Abdülaziz Ferah, "İstismâru Emvâli'z-Zekât Dirâse Fıkhiyye Mukarana", *el-Emin ve'l-Kanûn* 2 (2017), 38; Dadaş, "Zekâtın Tenmiyesinin Fikhî İmkânları", 845-851, 892; Husnaldî, *İstismâru Emvâli'z-Zekât ve Ahkâmuhû, Dirase Fetavâ Meclis'ul-Ulemâ İndonîsî*, 47-49.

²⁹⁷ Semî'î, "İstismâru Emvâli'z-Zekât min kibeli Veli'l-Emri", 31.

²⁹⁸ Bu konuda Hanefi mezhebinde zekât emrinin terâhiye delalet ettiği görüşü kabul görürken Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerinde zekât emrinin fevre delalet ettiği görüşü kabul edilmektedir. Bkz. 34-37.

²⁹⁹ Bu konuda ise Hanefiler, nisap miktarı malın yillanmasından ve edâ imkânı doğduktan sonra mal sahibi tarafından zekâtın tehir edilmesi ve tehir edildiği süre zarfında zekât malının helak olması durumunda zekât borcunun düşeceğini savunmaktadırlar. Şâfiî, Mâlikî, Hanbelî ve Zahirîler ise zekât malının tazmin edilmesi gerektiği kanaatinde dirler. Bkz. 56-60.

³⁰⁰ 2016 yılında İSAV tarafından düzenlenen "*Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*" konulu sempozyumda Mustafa Bülent Dadaş'ın sunduğu "*Zekâtın Tenmiyesinin Fikhî İmkânları*" başlıklı tebliğde, zekât mallarının nemalandırılması hakkında daha önce yapılan çalışmalarla paralel bir yaklaşım izlendiği söylenebilir. Dadaş, zekâtın fevri olması sebebiyle uhrevi bir mesuliyetin söz konusu olacağını ifade etmektedir. Buradan hareketle zekâtın mal sahibi tarafından nemalandırılmasına olumlu bakmadığı anlaşılmaktadır. Bkz. Dadaş, "Zekâtın Tenmiyesinin Fikhî İmkânları", 892.

araştırmacıların Hanefi mezhebi dışındaki mezheplere müntesip olmalarının bir tezahürü olarak değerlendirilebilmesi mümkündür.

Hanefi mezhebinin zekât emrinin terâhiye delaleti görüşü ile zarar durumunda kasıt ve ihmalin bulunmadığı sürece tazmin sorumluluğunun bulunmadığına dair görüşü dikkate alındığında zekât mallarının mükellef tarafından nemalandırılmasına karşı öne sürülen deliller bir anlam ifade etmemektedir. Hanefi mezhebinde bulunan bu iki yaklaşım üzerinde değerlendirme yapıldığında mükellefin salih bir niyetle nemalandırma yollarını araştırıp zarar riski oldukça düşük olan işlemlerde zekâtını nemalandırmasında bir sakınca görülmemektedir. Ancak bununla birlikte Hanefi mezhebinin görüşleri bu konuda kıstas olarak alındığında zekât ibadetinde temlik şartının da göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Bu takdirde nemalandırma yollarının nakdi nemalandırma alanlarıyla sınırlandırılması daha uygun görülmektedir. Örneğin bir mükellef, sene içerisinde daha fazla ihtiyaç sahibine ulaşmak gayesiyle zekâtını geciktirdiği³⁰¹ takdirde zekât malının değer kaybı, enflasyon gibi etkenlerden korunması ve artırılması amacıyla katılım bankalarında bulunan kâr payı hesaplarında veya emek-sermaye ortaklığına dayanan riski oldukça az diğer nemalandırma yollarında zekâtını işletmesi mümkün görülmektedir. Burada önemli olan nemalandırma işlemi mükellefin gerektiğinde zekâtını nakite dönüştürebilmesidir. Zira kısa bir süre içerisinde nakite dönüştürülmedikçe karşısına çıkan hak sahibine zekâtı temlik edebilmesi mümkün değildir. Mükellef, nemalandırma faaliyetleri üzerinde herhangi bir araştırma yapmaksızın risk ihtimalinin bulunduğu ve kendisinin yeterli bilgiye sahip olmaması sebebiyle farkında olmadığı işlemlere girmesi durumunda zarar, değer kaybı vb. sonuçlarla karşılaşır zekât alacaklısının hakkını korumak ve nemalandırma faaliyetlerinde suiistimalleri önlemek için zararı tazmin etmesi gerektiği söylenebilir.

Zekât malının mükellef tarafından nemalandırılması fikrine olumsuz bir yaklaşım sergilenecekse bile bu yaklaşımın, zekâtın fevrîliği meselesi üzerinden sergilenmemesi gerekmektedir. Bunun yerine zekâtın mal sahibinin elinde nemalandırılırken zarara veya değer kaybına uğraması durumunda mükellefin bu zararı/değer farkını tazmin etmekten aciz kalma ihtimalinin bulunduğu ve böylece fakirlerin haklarının zayi olacağı şeklinde bir yaklaşım sergilenmesi daha uygun görülmektedir. Bununla birlikte zekât mallarının nemalandırılması fikrinin ortaya çıkış gayesinde devlet veya hayır kurumları tarafından toplanan zekât fonlarının yatırım projeleri ile çoğaltılmasının hedeflendiği belirtilerek mal sahibinin bu işleme girmesinin nemalandırma fikrinin makâsı ile uyuşmadığı da zikredilebilir. Ancak zekâtın fevrîliği konusu gündeme getirildiğinde Hanefi mezhebindeki terâhilik yaklaşımı sebebiyle Hanefi mezhebine mensup insanların çoğunlukta olduğu ülkelerde bu delilin pek bir anlam

³⁰¹ Şâfiî ulemâsından Şemseddin er-Remlî, zekât malının daha muhtaç, daha salih, daha yakın kimselere ve komşulara ulaştırmak niyetiyle geciktirilebileceğini ifade etmektedir. Şâfiî mezhebinde zekâtın fevri olduğu görüşü benimsenmesine rağmen Remlî'nin fazilete binaen böyle bir görüş zikretmesi zekât ibadetinin makâsı açısından oldukça önemli görülmektedir. Bkz. Remlî, *Nihâyetü'l-Muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc*, 3/135.

ifade etmesi mümkün görülmemektedir. Ayrıca zekâtın devlet veya nâibi konumundaki kişi ya da kurumlar tarafından toplandıgında mükellefin fevren zekâtını bu kurumlara teslim etmesi gerekmektedir. Ancak bu kurumların gördükleri maslahat/zaruret karinelerine göre zekât dağıtımını fevren gerçekleştirmeleri gerekmemektedir. Belli bir plan doğrultusunda zekâtlarını taksit halinde veya bölgesel şartlara göre dağıtmaları mümkündür. Bu süre zarfında ise fevrilikten bahsetmek mümkün olmayacaktır.

Zekât mallarının mal sahibi tarafından nemalandırması meselesi beraberinde zekâtın vekil tarafından da nemalandırılabilceği sonucunu getirmektedir. Bu hususta fukahâ tarafından mali ibadetlerde vekillğin caiz görüldüğü bilinmektedir.³⁰² Zekâtın hak sahiplerine ulaştırılmasında vekâletin caizliği hususunda ise İslam âlimleri arasında görüş birliği bulunmaktadır.³⁰³ Fakat vekilin, müvekkilin izni olmayan konularda tasarrufta bulunma hakkı yoktur. Vekil, mal sahibinin izni olmaksızın zekât malı üzerinde tasarrufta bulunduğunda zekât malı zarara uğrarsa tazmin sorumluluğu vekile aittir. Zekât malının mal sahibinin vekili tarafından nemalandırılması konusu, mal sahibinin nemalandırması meselesinde zikredilen görüşler kapsamında değerlendirilmektedir. Bu minvalde zekâtın mal sahibi tarafından nemalandırılmasının caiz olmadığı düşünüldüğünde vekili tarafından da nemalandırılmayacağı sonucuna ulaşılmaktadır. Çünkü hüküm açısından vekil, mal sahibi olarak sayılmaktadır.³⁰⁴ Zekâtın hak sahiplerine ulaştırılmasında vekiller her zaman şahıslardan ibaret değildir. Şahsı hükmî yani tüzel kişi konumunda olan hayır kurumları veya sivil toplum kuruluşları da bulunabilir. Tüzel kişi niteliği taşıyan kurumların zekât mallarının nemalandırılması hususundaki rolleri bir sonraki başlıkta incelenecektir.

2.1.2 Zekâtın aracı kurum tarafından nemalandırılması

Zekât mallarının nemalandırılması konusunda taraflardan biri de şahs-ı hükmî yahut tüzel kişi niteliğindeki aracı kurumlardır. Resmi zekât kurumları, sivil toplum kuruluşları, İslam merkezleri ve hayır cemiyetleri aracı kurum kapsamına dâhil olmaktadır.³⁰⁵ Konuyla ilgili yapılan çalışmalarda aracı kurumların rolüne fazla değinilmediği görülmektedir. Bu başlık altında aracı kurumların hem zekât ibadeti hem de nemalandırma faaliyeti açısından rollerine ve aracı kurum tarafından zekât fonunun nemalandırılması hakkındaki görüşlere değinilecektir.

³⁰² Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Me'âni Elfâzi'l Minhâc*, 3/234; İbn Rüşd, *Bidâyet'ül-Müçtehid ve Nihayetü'l-Muktesid*, 4/85; Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi'fi Tertîbi's-Şerâi'*, 2/212.

³⁰³ Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi'fi Tertîbi's-Şerâi'*, 2/212; Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb*, 6/165; Behûtî, *Keşşâful-Kinâ' min Metni'l-İknâ'*, 2/261.

³⁰⁴ Fevzân, *İstismâru Emvâli'z-zekât*, 109-110; Gufeylî, *Nevâzilu'z-Zekât*, 475-476; 'Atıyye, "İstismâru Emvâli'z-Zekât Ru'ye Fikhiyye Muasıra", 5154; Husnaldî, *İstismâru Emvâli'z-Zekât ve Ahkâmuhû, Dirase Fetavâ Meclis'ul-Ulemâ İndonîsî*, 48.

³⁰⁵ Fevzân, *İstismâru Emvâli'z-zekât*, 110; Gufeylî, *Nevâzilu'z-Zekât*, 48.

Aracı kurumların rolüne dair değerlendirmeleri üç kısma ayırmak mümkündür:

- 1- İmamın yani devlet başkanının nâibi konumundaki resmî kurumlar
- 2- Mükellefin vekili konumundaki kurumlar
- 3- Zekâtın devlet tarafından toplanmadığı ülkelerde Müslümanlara ait kurumlar

Birinci kısımdaki kurumlar, devlet tarafından zekâtın toplanıp dağıtılması için kurulup yetkilendirilen bir bakıma zekât memuru statüsündeki kurumlardır.³⁰⁶ Devlete bağlı resmi zekât kurumları günümüzde birçok İslam ülkesinde faaliyet göstermektedir.³⁰⁷ Bu kurumlar zekât memuru statüsünde sayılmakta ve bir sonraki başlıkta inceleyeceğimiz, devletin zekât ahkâmındaki rolüne tabi olmaktadır. Devlet tarafından zekât mallarının nemalandırılacağına cevaz verilmesi, bu kurumlar tarafından da nemalandırmanın caiz olduğu anlamına gelmektedir.

İkinci kısımdaki kurumlar ise devlet tarafından zekâtın organizesi için yetkilendirilmemiş sivil toplum kuruluşları, dernekler, cemiyetler, vakıflar ve İslam merkezleridir. Bu kurumlar devlet tarafından yetkilendirilmediği için zekât ahkâmı açısından mükellefin vekili sayılmaktadırlar.³⁰⁸ *Zekâtın nemalandırılmasında mükellefin rolü* başlığında vekilin mükellef gibi sayılacağı belirtilmişti. Dolayısıyla mükellef tarafından nemalandırmanın caiz olduğu kabul edildiğinde vekili tarafından nemalandırmanın cevazı da mümkün olacaktır.

Üçüncü kısımdaki kurumlar ise devlet tarafından zekâtın organize edilmediği veya belirli kurumların görevlendirilmediği ülkelerde, devlete ait velâyetin o ülkedeki Müslümanlara geçtiği yönündeki görüşten hareketle tesis edilen kurumlardır. Bu kurumlar sivil toplum kuruluşu, dernek, vakıf veya İslam merkezleri olabilmektedir. Bu düşüncenin temel sebebi Müslümanlar arasında zekât organizasyonunun aksamadan devam etmesidir. İmamü'l-Haremeyn el-Cüveynî'ye göre imam yani devlet başkanı, ümmete önderlik edip farz kılınan mallardan zekât toplar. Fakat İmamın olmadığı veya kudretinin bulunmadığı bir zaman gelirse o vakit zekât işine ulemâ vekâlet eder. İnsanların hakları ulemâyaya emanet olur. Bütün hükümler bu velâyetle verilir. Böyle yapıldığında doğru yola erişilir ve o bölgenin ulemâsı halkın velisi olurlar.³⁰⁹ Cüveynî'ye ait bu görüş, her dönemin kendine özgü dinamiklerinin bulunduğunu ve zekât velayetinin yeri geldiğinde devlet başkanından ulemâyaya veya Müslümanlara geçebileceğini gözler önüne sermektedir. Bu kısımda zikredilen kurumların zekât velayetine sahip olduğu düşünüldüğünde zekâtın nemalandırılmasındaki rolü, devletin rolü ile aynı olacaktır. Devlet tarafından zekât fonunun nemalandırılmasının caiz olup olmadığı

³⁰⁶ Fevzân, *İstismâru Emvâli'z-zekât*, 146.

³⁰⁷ Cici, "Günümüz İslam Ülkelerinde Zekât Uygulamaları", 488-499.

³⁰⁸ Fevzân, *İstismâru Emvâli'z-zekât*, 146-147.

³⁰⁹ İmam'ul-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Rüküddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf el-Cüveynî, *el-Giyâsü'l-Ümem f'l-Tiyâsi'z-Zulem*, thk. Abdulazim ed-Deby (Mektebetü İmamü'l-Haremeyn, 1981), 390-391.

bu kurumlara dair hükmü belirleyecektir. Ancak bu kurumların velâyete sahip olmadığı, mükellefin vekili haricinde herhangi bir rolünün olmayacağı düşünüldüğünde ikinci kısımda zikredilen kurumlar ile aynı statüde değerlendirilecektir.

Aracı kurumların mükellefin vekili statüsünden öteye geçemeyeceği varsayıldığında nemalandırma işlemini gerçekleştirmesi için iki seçenek bulunmaktadır:

Birinci seçenek, aracı kurumlar tarafından mükelleflere nemalandırma işlemi anlatılarak onların onayının alınması ve bu kimselerden alınan zekâtların-nemalandırma için gerekli şartlar sağlandıktan sonra³¹⁰ nemalandırılması şeklindedir. Burada önemli olan mükelleflerin, aracı kuruma teslim ettikleri zekâtlarının fevren müstahiklere temlik edilmeyip müstahiklerin yararına nemalandırma kapsamında değerlendirileceğini bilerek kuruma vekâletlerini vermesidir. Böyle bir durumda mükellef tarafından nemalandırmanın cevazı varsayıldığında vekili olan aracı kurum tarafından nemalandırmanın da cevazı mümkün görülmektedir.

İkinci seçenek ise aracı kurumun mükelleften yani müvekkilinden izinsiz zekât malında tasarrufla bulunarak zekâtı nemalandırmasıdır. Hanefi mezhebinde fuzûlinin tasarrufunun caiz olduğuna dair görüş³¹¹ ve bu minvalde zikrolunan Urve el-Bârikî³¹² ve Hakîm b. Hizâm³¹³ hadisleri, aracı kurumun mükelleften izinsiz zekât malındaki tasarrufunun mümkün olduğu düşüncesini oluşturmaktadır.³¹⁴ İzinsiz tasarrufla diğer bir durum ise zaruret halidir. Aracı kurum mükelleften aldığı zekât mallarını müstahiklere ulaştırana kadar geçen süre içerisinde enflasyon ve değer kaybı gibi nedenlere binaen tedbir olarak kısa süreli nemalandırma faaliyetlerinde kullanabilmektedir. Bu şekilde belli bir sürenin söz konusu olduğu durumlarda örneğin, katılım bankalarında bulunan emek-sermaye ortaklığına dayanan kâr payı hesapları üzerinden zekât fonunun nemalandırılması mümkün görülmektedir. Nitekim Dadaş'ın aktardığına göre Türkiye Diyanet Vakfı tarafından toplanılan zekâtların, müstahiklere

³¹⁰ Bu şartlar için bkz. "Zekâtın Nemalandırılmasında Başlıca Şartlar" başlığı.

³¹¹ Beşir Gözübenli, "Fuzûlî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996), 13/239-240.

³¹² Urve el-Bârikî'den naklolunduğu üzere Hz. Peygamber, ona bir koyun alması için bir dinar vermişti. O da bir dinar ile iki koyun almış, sonra bu koyunların birisini bir dinara satarak Resulullah'a bir dinar ve bir koyunla gelmişti. Bunun üzerine Resulullah, Urve'ye alım satımında bereket olması için dua etti. Urve dedi ki: "Bundan sonra toprak satın alsam ondan dahi mutlaka kazanç elde ettim." Bkz. Ebû Dâvûd, "Buyû", 28; İbn Mâce, "Sadakât", 7

³¹³ Hâkim b. Hizâm hadisi: "Nebî, kendisine bir dinar vererek kurbanlık alması için gönderdi. O da bir kurbanlık aldı. O kurbanlıkta (ticaret yoluyla) bir dinar kazandı. O kurbanlığın yerine başka bir kurbanlık aldı. Kurbanlığı ve (kâr ettiği) dinarı Resulullah'a getirdi. Hz. Peygamber de: "Koyunu kes ve o dinarı sadaka olarak ver" buyurdu." Bkz. Ebû Dâvûd, "Buyû", 28; Tirmizî, "Buyû", 34.

³¹⁴ Dadaş'a göre aracı kurum tarafından zekâtın nemalandırılmasında fuzûlinin tasarrufu gibi bir durum söz konusu olmamaktadır. Aracı kurum kendine ait olmayan malı nemalandırmaktadır. Ayrıca icazet vermesi gereken tarafta mükellef değil, müstahiklerdir. Müstahiklerin belli olmaması sebebiyle icazeti de söz konusu olmadığı için fuzûlinin tasarrufu meselesiyle bu durumun herhangi bir ilgisi kalmamaktadır. Dadaş, "Zekâtın Tenmiyesinin Fıkhî İmkânları", 869-870. Ancak kanaatimizce burada kendisine zekât malının hak sahiplerine ulaştırılması amacıyla verilmesi açısından aracı kurumun, mükellefin vekili olduğu unutulmamalıdır. Buna göre kurumun, mükellefe vekâletten zekâtı nemalandırarak olması dikkate değerdir. Dolayısıyla fuzûlinin tasarrufu meselesi burada gündeme gelmektedir.

ulaştırılana kadar Katılım bankalarında değerlendirildiği bilinmektedir.³¹⁵ Hâlihazırda izinsiz tasarruf dahilinde nemalandırma faaliyetlerinde bulunan aracı kurumların, izinli tasarrufa geçmek istediklerinde bu durumun gerçekleşmesi fuzulinin akdi meselesinde zikredilen “*İcâzet-i lâhika vekâlet-i sâbika hükmündedir*”³¹⁶ şeklindeki Mecelle’nin 1453. maddesine istinaden yürütülebilmektedir. Bu durumda aracı kurum nemalandırma faaliyetine dahil olduktan sonra müvekkili olan zekât mükelleflerine ulaşıp yaptıkları bu faaliyetin gerekçelerini, faydalarını ve sonuçlarını anlatarak icâzetlerini almaları mümkün görülmektedir. Bununla birlikte “*Örfen ma’ruf olan şey şart kılınmış gibidir*”³¹⁷ şeklindeki Mecelle’nin 43. maddesine istinaden aracı kurumların zorunlu nemalandırma faaliyetleri sebebiyle mükelleflere tek tek ulaşmalarına da gerek kalmamaktadır. Çünkü zorunlu ve kısa vadeli nemalandırma faaliyetleri süreç itibarıyla maruf olan bir durumdur. Bu şekilde mükellefin aracı kuruma zekâtını teslim ederken nemalandırma faaliyetleri içinde izin vermiş sayıldığı söylenebilmektedir.

2.1.3 Zekâtın devlet tarafından nemalandırılması

Kur’ân-ı Kerim’de zekâtla ilgili ayetlerden ve Hz. Peygamber’in sünnetinden anlaşılacağı üzere devlet teşkilatı, zekât ibadetinde etkin bir role sahiptir. Zekât mallarının nemalandırılması meselesi ise devletin bu rolü çerçevesinde gündeme gelmiş ve ilmî toplantılarda tartışılmıştır. Zekâtın nemalandırılması meselesinde yapılan çalışmalara bakıldığında kısm-ı azamı, sadece devlet başkanı veya onun nâibi konumundaki resmi kurumlar aracılığıyla zekâtın toplandığı varsayılarak nemalandırma işleminin yapılıp yapılmayacağı noktasındaki araştırmalardan ibarettir. Bu sebeple öncelikle devletin zekât ibadetindeki rolü incelenecek ardından devlet tarafından zekâtın nemalandırılması hakkındaki görüşlere ve delillerine yer verilecektir.

2.1.3.1 Zekât İbadetinde Devletin Rolü

Cenâb-ı Hak, insanlığın kurtuluşu için indirdiği İslam dininin yaşanılması, yaşatılması ve intişârı için devletin gerekliliğini Müslümanlara vâzetmiştir. Nitekim Hz. Peygamber, Medine’ye hicretiyle birlikte İslam devletini tesis etmiştir. İslam dininin temel esaslarından biri olan zekât ibadeti ise sadaka veya teberra gibi ibadet yönü olan yardımlardan farklıdır. Bu fark zekâtın, her yıl devlet kontrolünde toplanıp dağıtılması gereken, ekonomik kalkınmanın ve toplumsal yapının güçlenmesini amaçlayan geniş çaplı bir organizasyon olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca zekât ibadeti bir bütün olarak hukûkullah kapsamında değerlendirilir. Bu anlamda zekâtın kamu otoritesi tarafından organize edilmeye ihtiyaç duyan

³¹⁵ Dadaş, “Zekâtın Tenmiyesinin Fıkhî İmkânları”, 891.

³¹⁶ *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye* (İstanbul: Matbay-ı Osmaniyye, 1883), 483.

³¹⁷ *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, 28.

bir ibadet özelliği taşıdığı anlaşılmaktadır. Zekâtın devlet tarafından toplanmasının fikhiliği konusunda kaleme aldığı makalede Suat Erdoğan, mütekaddimûn fukâhânın eserlerinde, zekât mallarının tahsil edilmesi ve dağıtılması görevinin devletin uhdesinde olduğuna dair yaklaşımlar görüldüğünü ifade etmektedir. Ancak sonraki dönemlere ait farklı mezheplerin muteber eserlerinde zekâtın devlet tarafından verilmesi konusunun çok fazla incelenmediğine değinmektedir. Konunun ilmihal kitaplarında da yeterince yer bulmadığı anlaşılmakta ve Diyanet İslam Ansiklopedisi'nin "zekât" maddesinde de konuya temas edilmediğini aktarmaktadır.³¹⁸ Asırlardır devam eden bu yaklaşımda yaşanan siyasi ve sosyal hadiselerin etkisi olduğu düşünülebilir. Ancak özellikle zekât malında açık/gizli ayrımının ortaya çıkması ve genel olarak fukahânın eserlerinde "zekât ibadetinde devletin rolü" konusuna değinmemeleri, son olarak da Osmanlı zekât uygulamaları ile klasik zekât ahkâmı arasındaki farklılıklar sebebiyle zekât ibadetinin, fakir kimselere yapılan bir yardım ve teberrudan ibaret olduğu şeklinde bir anlayışın İslam toplumunda gelişmesine sebep olmuştur. Bu başlık altında zekât toplama ve dağıtma konusunda devletin yetkisine dair delillere, açık/gizli mal ayrımı hakkındaki görüşlere ve devletin zekât üzerindeki tasarruf yetkisine özet bilgilerle değinilecektir.

Zekâtın devlet otoritesi tarafından toplanıp dağıtılmasına dair kaynaklarda zikredilen deliller başlıca şunlardır:

1- "Onları arındırmak ve temize çıkarmak üzere mallarından sadaka al! Bir de onlar için dua et; çünkü senin duan onlara huzur verir. Allah her şeyi çok iyi işitmekte ve bilmektedir."³¹⁹

Müfessirlerin çoğunluğuna göre ayet-i kerimede "sadaka" lafzı ile kastedilen zekâttır. Cenâb-ı Hak bu ayette Hz. Peygamber'e hitaben "sadaka al" emriyle ayetin umumiyeti itibariyle bütün ulu'l-emr niteliğindeki yetkili otoriteleri, zekâtın organizesi ile mükellef kılmaktadır.³²⁰

2- Tevbe Suresi 60. ayet-i kerimede geçen "âmilûn" ifadesi ile "zekât memurları" sarf yerleri arasında zikredilmiştir. Memurların sadece bu işle vazifelendirilmeleri sebebiyle Cenâb-ı Hak, geçimlerini sağlamaları için onlara zekâttan pay ayırmıştır. Zekâtın toplanıp dağıtılması için memurların atanması ve zekât vermeyenlere yaptırım uygulanması için zekâtın bir otorite tarafından organize edilmesi gerekmektedir. Bu otorite ise şüphesiz devlettir.³²¹

³¹⁸ Suat Erdoğan, "Zekâtın Devlet Tarafından Toplanması'nın Fikhiliği", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 28 (2016), 429.

³¹⁹ et-Tevbe, 9/103.

³²⁰ Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi'fi Tertibi's-Şerâi'*, 2/35; Ebu Abdullah Muhammed b. Ömer Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb* (Beyrut: Daru İhyau't-Turâsi'l-Arabiyyi, 1999), 16/88; Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmî'l-Kur'ân*, 8/244; Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Sami b. Muhammed Selamet (Daru't-Tayyibe, 1999), 2/207; Muhammed b. Ahmed İbn Cüzey, *et-Teshîl li-Ulumi't-Tenzîl*, thk. Abdullah el-Halidî (Beyrut: Şirketu Daru'l-Erkam, 1995), 1/341, 346; Yavuz, *İslâmda Zekât Müessesesi*, 385; Özek vd., *İbâdet ve Müessese Olarak Zekât*, 157.

³²¹ Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi'fi Tertibi's-Şerâi'*, 2/35; Cessas, *Ahkâm'ul-Kur'ân*, 4/324; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 16/88; Ebu Mansur Muhammed Mâturidî, *Te'vilâtu Ehli's-Sünne, Tefsîru'l-Mâturidî*, thk. Mecdî Bâslûm (Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005), 5/469; Yavuz, *İslâmda Zekât Müessesesi*, 157.

3- Hz. Peygamber, devlet başkanı sıfatıyla Arabistan'ın farklı bölgelerine ve kabilelerine zekât memurları tayin etmiştir. Hz. Ömer zekât memuru olarak görevlendirilen sahabelerden biridir. Hz. Peygamber'in vefatından sonra râşid halifeler bu uygulamaya devam etmiştir. Örneğin, Hz. Ebubekir döneminde zekât vermeyen kabilelerle savaşılmıştır. İslam tarihindeki bu uygulamalar zekâtın devlet otoritesi tarafından organize edilmesi gerektiğini göstermektedir.³²²

Yukarıda zikredilen deliller ve İslam âlimlerinin konuyla ilgili görüşlerine bakıldığında devlet başkanı veya görevlendirdiği kişi ya da kurumların zekâtın toplanması ve dağıtılması konusunda yetkili merci olduğu anlaşılmaktadır. Devlet, zekâtın organizesinde velâyet sahibidir.³²³ Bazı kaynaklarda ise devletin, mükellefin vekili konumunda olduğu zikredilmektedir.³²⁴ Fakat zekât ibadetinde devlet vekil değil velî konumundadır. Zekâtı toplama ve dağıtma hakkı mutlak anlamda devlete aittir.³²⁵

Hz. Osman döneminde İslam topraklarının daha da genişlemesiyle birlikte zekâtın toplanmasında zorluklar yaşanmaya başlamıştır. Bunun sonucunda zekât malları, emvâl-i zâhire (açık ve görünen mallar) ve emvâl-i bâtına (gizli ve görünmeyen mallar) şeklinde ikiye ayrılmıştır. Devlet, emvâl-i zâhire'den zekât alıp sarf yerlerine dağıtırken emvâl-i bâtına'nın zekâtını, mükelleflere vekâlet vermek suretiyle onların dağıtımına bırakmıştır.³²⁶ Ancak Hz. Osman döneminde yapılan bu uygulama, açık olsun gizli olsun devletin mükelleflerden zekât isteme hakkını iskât etmemektedir. Bu sebeple bir beldenin bâtinî mallardan zekâtını vermediği tespit edildiğinde devletin onlardan zekâtı talep etmek hakkı vardır.³²⁷

Fukahâ, açık ve gizli malların devlete verilmesi noktasında farklı görüşler beyan etmişlerdir. Hanefi mezhebinde genel olarak zâhirî malların devlete verilmesi gerektiği ifade edilirken bâtinî malların mükellefin insiyatifine bırakıldığı görülmektedir. Bu anlamda mükellef, bâtinî malları devlete de verebilir, kendisi de dağıtabilir.³²⁸ Bu noktada Kamil Miras, zekât verecek

³²² Detaylı bilgi için bkz. Özek vd., *İbâdet ve Müesseseler Olarak Zekât*, 158; Yavuz, *İslâm'da Zekât Müessesesi*, 386-390; Karadâvî, *Fikhu'z-Zekât*, 627-632; Erdoğan, "Zekâtın Devlet Tarafından Toplanması Fikihliği", 421-423.

³²³ Ebu Muhammed el-Endülüsî İbn Atiyye, *Muharreru'l-Vecîz fî Tefsiri'l-Kitabi'l-Azîz*, thk. Abdüsselam Abdüşşafi Muhammed (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2001), 3/78; İbn Kudame, *el-Muğnî*, 2/480. İmam Mâturidî tefsirinde bu ayetin, açık bir şekilde devlet başkanına zekât mallarını toplama ve dağıtma yetkisi verdiğini ve devletin görevlendirdiği kimselere zekâtın teslim edilmesiyle birlikte -fukaraya ulaşmasa bile- mükelleften zekât borcunun düştüğünü ifade etmektedir. Mâturidî, *Te'vilâtu Ehli's-Sünne, Tefsîru'l-Mâturidî*, 5/467.

³²⁴ Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb*, 6/175; Behûtî, *Keşşâful- Kınâ' min Metni'l-İknâ'*, 2/261.

³²⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, 2/161-162; Cessas, *Ahkâm'ul-Kur'ân*, 4/364; Mâturidî, *Te'vilâtu Ehli's-Sünne, Tefsîru'l-Mâturidî*, 5/468-469; İbnü'l-Hümmam, *Fethu'l-Kadîr*, 2/162; Vizaretu Şuûni'l-İslamiyye el-Kuveyt, *Mevsûatu'l-Fikhiyye* (Kuveyt: Daru's-Selâsil, ts.), 23/304. Muhammed Fırat Osman, zekâtın İslami bir vergi olması sebebiyle memur kimselerin mal sahibinin vekili değil zekât toplanması ve dağıtılması konusunda sorumlu/yetkili olduğunu ifade etmektedir. "el-Münâkaşât", *İstismâru Emvâlî'z-Zekât* (Ebhâs ve 'Amâl en-Nedvetü's-Sâliseti li-Kazâyâ'z-Zekâti'l-Muâsıra, Kuveyt, 1992), 93.

³²⁶ Karadâvî, *Fikhu'z-Zekât*, 636.

³²⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 2/199; İbnü'l-Hümmam, *Fethu'l-Kadîr*, 2/162; Zeylâî, *Tebyînu'l-Hakâik fî Şerhi Kenzi'd-Dekâik ve Hâşiyetu's-Şilbîyyî*, 1/255.

³²⁸ Karadâvî, *Fikhu'z-Zekât*, 637.

zenginlerin zekâtlarını fakir ve düşkün kimselere doğrudan verebileceği gibi devletçe tanınan Kızılay, Çocuk Esirgeme ve Hava Kurumu gibi hayır müesseselerine de verilebileceğini ifade etmektedir.³²⁹ Şâfiî mezhebinde İmam Şâfiî'nin kavli-i cedidine göre zekâtın, devlet başkanına verilmesi vacip değildir. Bununla birlikte devlet başkanı zalim olduğunda ona zekâtın verilmesi caiz değilken adil olduğunda mükellef muhayyer kabul edilir. Mükellef, ister zâhirî ve bâtinî mallarını tefrik etmeksizin devlete verir isterse de tefrik edip bâtinî malları kendisi dağıtır.³³⁰ Mâlikî mezhebinde devletin adaletle hükmetmesi şartı aranmaktadır. Devlet başkanı adil ise açık ve gizli tüm malların zekâtı devlete verilir. Bu noktada zahir-batin ayrımı yapılmadığı görülmektedir.³³¹ Hanbelî mezhebinde ise devlet başkanında adalet şartı ve zahir batin ayrımı dikkate alınmamaktadır. Devlet adil olsun olmasın zâhirî ve bâtinî mallardan zekât talep edildiğinde mükellefin, zekâtını devlete teslim etmesi gerekmektedir.³³² Fukahânın görüşlerinden anlaşılacağı üzere cumhur ulemânın özellikle zâhirî malların devlet tarafından toplanması, bâtinî malların ise mükellefin ihtiyarına bırakılması noktasında ittifak ettikleri söylenebilir.³³³ Muasır âlimlerden Yusuf el-Karadâvî, 1952 yılında Şam'da düzenlenen zekât konferansında alınan "günümüzde gelişen teknolojik imkânlar ve hayat şartları neticesinde emvâl-i bâtına niteliğinde mal kalmadığı" şeklindeki karara değinmektedir. Ayrıca günümüzde mevcut İslam devletlerinin zekâtı toplaması ve bunun için özel kurumların tesis edilmesi gerektiğini ifade etmektedir.³³⁴

Zekâtın devlet tarafından organize edilmesinin fikhiliğine değindikten sonra devlet başkanı veya nâibi konumundakilerin zekât üzerinde tasarruf yetkisi olup olmadığı sorusu gündeme gelmektedir. Devletin zekâtı toplamada velâyeti olduğunu ileri sürenler genel itibariyle devletin zaruret ve maslahat ilkelerine göre dağıtım yapabileceğini savunmaktadırlar. Devletin vekil olduğu düşünülse bile bunun mutlak vekillik olarak değerlendirilmelidir. Böylece devletin hem mükellef hem de müstahik açısından maslahata uygun şekilde hareket etmesi gerekmektedir. Devletin tasarrufu vatandaşların menfaatleri doğrultusunda şekillenmektedir. Buna binaen Mecelle'nin 58. maddesinde "raiyye yani teb'a üzerine tasarruf maslahata menuttur"³³⁵ kaidesine yer verilmiştir. Ayrıca İslam tarihinde kıtlık döneminde zekâtın toplanmayışı, açık ve gizli mal ayrımının yapılması, zekâtın farklı bölgelere nakledilmesi ve

³²⁹ Kâmil Miras, *Ramazan Musahabeleri* (İstanbul: Ahmet Sait Basımevi, 1949), 46,49.

³³⁰ Maverdî, *El-Hâvî'l-Kebîr*, 8/474.

³³¹ Ebû Saîd Abdüsselâm b. Saîd b. Habîb et-Tenûhî Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ* (Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994), 1/334; Ebu Muhammed Abdülmün'im b. Muhammed İbn Feles el-Endelüsî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, thk. Salahuddin Bev Affî (Beyrut: Daru İbn Hazm, 2006), 3/3/194. Desûkî, başka işlerde zalimlik yapan ancak zekâtın toplanıp dağıtılmasında adil olan devlet başkanına zekâtın verilmesinin mekruh olduğunu ifade eder. Desûkî, *Haşiyetü'd-Desûkî ala Şerhi'l-Kebîr*, 1/447, 503.

³³² Behûtî, *Keşşâful-Kinâ' min Metni'l-İknâ'*, 2/259.

³³³ Emvâl-i zâhire ve emvâl-i bâtına ayırımına dair detaylı bilgi için bkz. Yavuz, *İslâmda Zekât Müessesesi*, 396-399; Karadâvî, *Fikhu'z-Zekât*, 636-649; Erdoğan, "Zekâtın Devlet Tarafından Toplanmasının Fikhiliği", 424-428.

³³⁴ Karadâvî, *Fikhu'z-Zekât*, 650-651.

³³⁵ Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hükkâm şerhu Mecelleti'l-Ahkâm* (İstanbul, 1912), 1/128.

misli yerine kıymetinin alınması gibi içtihadı dayanan uygulamalara bakıldığında devletin zekât konusunda maslahata raci' şekilde hareket ettiği görülmektedir. Bu açıdan günümüzde devlet tarafından zekâtın organize edildiği düşünüldüğünde müstahiklerin maslahatına binaen zekât fonunun bir kısmının nemalandırıcı projelerde kullanılması, devletin tasarruf yetkisi kapsamında değerlendirilebilir. Mükellef veya aracı kurumun aksine devletin zekât ibadetinde velâyetinin bulunması sebebiyle reâyâ maslahatına mebni kararlar alabilmesi ve bu minvalde zekât fonunun nemalandırma projelerinde kullanmasında herhangi bir sakınca görülmemektedir.

2.1.3.2 Zekâtın Devlet Tarafından Nemalandırılması Hakkındaki Görüşler

Zekât mallarının nemalandırılması konusu, daha önce de ifade edildiği üzere muasır alimler tarafından çeşitli sempozyumlarda ve ilmî toplantılarda tartışılmıştır. Konuyla ilgili farklı yıllarda yapılan araştırmalarda ileri sürülen görüşler, delilleriyle birlikte incelendikten sonra netice olarak nemalandırma meselesinin fikhî boyutu olarak iki ana görüşün bulunduğu müşahede edilmiştir. Araştırmacılar arasında bir grup zekât mallarının nemalandırılması fikrine karşı çıkarken diğer grup ise bu faaliyetin caiz olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ayrıca bazı araştırmacılar çalışmalarında, bu görüş ve delillere *zekât mallarının devlet tarafından nemalandırılması* başlığı altında yer vermişken bazıları ise özel bir başlıklandırma yapmayıp nemalandırma konusunda genel görüş ve deliller şeklinde zikretmişlerdir. İncelediğimiz çalışmalarda müstahik, mükellef ve aracı kurum tarafından zekâtın nemalandırılması konusuna dahil olan delilleri daha önce zikretmiştik. Bu başlık altında devlet tarafından zekât mallarının nemalandırılması konusunda öne sürülen iki görüşe, zekâtın nemalandırılmasına "*cevaz vermeyenler*" ve "*cevaz verenler*" şeklinde yer verilecek ve görüşlerin delilleri zikredilecektir.

2.1.3.2.1 Cevaz vermeyenler ve delilleri

Zekât mallarının nemalandırılması konusunun tartışıldığı sempozyumlardan ve akademik çalışmalardan tespit edebildiğimiz kadarıyla aşağıda zikredilen ilim adamları, zekât fonunun nemalandırma faaliyetlerinde kullanılmasına cevaz vermemektedir. Bunlar; Âdem Şeyh Abdullah Ali³³⁶, Takî el-Osmani³³⁷, Halil Muhyiddin el-Mîs³³⁸, Şeyh Ahmed el-Halîlî³³⁹, Şeyh

³³⁶ Abdullah, "Tavzîfu'z-Zekât fi Meşari'i Zâti Ri'in Bilâ Temlik Ferdî li'l-Müstehikki", 3/353.

³³⁷ "el-Münâkaşât", 1987, 3/388.

³³⁸ "el-Münâkaşât", 1987, 3/392.

³³⁹ "el-Münâkaşât", 1987, 3/408-409.

Muhammed ibn Useymin, Abdullah Alvân, Bekir Ebu Zeyd³⁴⁰, İsâ Zeki Şakra³⁴¹, Süleyman Eşkar, Muhammed Naim Yasin, Muhammed Rıfat Osman³⁴², Şeyh Câdu'l-Hâk Ali³⁴³, Abdurrahman Abdülhalik, Alauddin Za'terî³⁴⁴, Şevki İsmail Şahâta³⁴⁵ ve son olarak Türkiye'den Ahmed Yaman³⁴⁶ ile Mustafa Bülent Dadaş³⁴⁷'tir. Bu alimler farklı gerekçelerle zekât fonunun nemalandırma faaliyetinde kullanılmasının caiz olmadığını düşünmektedirler.

Zekât mallarının nemalandırılması meselesi, farklı fetva meclislerinde de tartışılmıştır. Bu bağlamda zekât mallarının nemalandırılmasının caiz olmadığını belirten fetvalar şunlardır:

- a. Malezya Perlis Eyaleti Fetva Kurulu tarafından yayınlanan fetva³⁴⁸ (1970)
- b. Suudi Arabistan Fetva Kurulu olan El-Lecnetü'd-Dâime li'l-Buhûsi'l-İlmiyyi ve'l-İftâ tarafından yayınlanan fetva³⁴⁹ (1996 Öncesi)
- c. Sudan Lecnetü'l-Fetâvâ bi-Duyûni'z-Zekât Kurumu tarafından yayınlanan fetva³⁵⁰ (1998)

³⁴⁰ Fevzân, *İstismâru Emvâli'z-zekât*, 118.

³⁴¹ Şakra, "İstismâru Emvâli'z-Zekât", 74.

³⁴² "el-Münâkaşât", 1992, 92-93. 'İşûş, *Devru Sundûku'z-Zekât fi Tahfizi'l-İstismâr, Dirase Mukarana Cezâir-Sudan*, 106.

³⁴³ 'Atıyye, "İstismâru Emvâli'z-Zekât Ru'ye Fıkhiyye Muasıra", 24.

³⁴⁴ Semî'î, "İstismâru Emvâli'z-Zekât min kibeli Veli'l-Emri", 23.

³⁴⁵ Shawki İsmail Shahatah, "Limitations on The Use of Zakah Funds in Financing the Socio-economic İnfrastructure of Society", *Management of Zakah in Modern Muslim Society* (Cidde: İslamic Development Bank, 2000), 59.

³⁴⁶ Bkz. Ahmet Yaman, "Zekâtın Nemalandırılması Tebliği Müzakeresi", *Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur'an ve Sünnet'te Zekât* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2008), 372-377.

³⁴⁷ Dadaş, "Zekâtın Tenmiyesinin Fıkhî İmkânları", 870-871, 890-892. Dadaş'a göre zekât malı müstahike temlik edilmedikçe nemalandırma faaliyetinin yapılması uygun değildir. Temlik şartı sağlandığı takdirde nemalandırmanın mümkün olduğunu ifade etmektedir. Lakin şurası açıktır ki nemalandırma konusunun ortaya çıkışı, zekât müesseseleri tarafından müstahike temlik gerçekleşmeden evvel zekât fonunun nemalandırılması fikrine dayanmaktadır. Bu sebeple meselenin tartışıldığı ilk akademik toplantının başlığı "*Zekâtın ferdî temlik olmaksızın kâr getirici projelerde nemalandırılması*" şeklinde belirlenmiştir. Aynı şekilde el-Ânî, zekât mallarının nemalandırılması faaliyetinin temlikten önce gerçekleştirilen bir işlem olduğunu ifade etmektedir. 'Ânî, *Masârifu'z-Zekât ve Temlikuha fi dav'il-Kur'an ve's-Sünne*, 545. Dolayısıyla Dadaş'ın zekât fonunun temlikten sonra sonra nemalandırılabilmesi görüşü, zekâtın nemalandırılmasına cevaz verdiği anlamına gelmemektedir. Aynı şekilde nemalandırma faaliyetlerinin temlikten sonra yapılabileceği şeklinde görüş serdeden Takî el-Osmânî, Ahmet Yaman, Ahmed el-Halîlî, Adem Şeyh Abdullah, Halil Muhyiddin el-Mîs gibi alimler ve Mecmau'l-Fıkhi'l-İslâmi 15. Dönem Toplantısı Kararı, Mısır ve Birleşik Arap Emirlikleri Fetva kurumlarının yayınladığı fetvalar da zekât mallarının nemalandırılmasına cevaz vermemektedir. Çünkü zekât mallarının nemalandırılması fikri, temlik gerçekleşmeden önce yapılan bir faaliyet olarak öne sürülmüş ve anlaşılmıştır.

³⁴⁸ JAKIM : E-SMAF V1 (JAKIM : E-SMAF V1), Perlis, 1970.

³⁴⁹ *Fetâvâ'l-Lecneti'd-Dâime li'l-Buhûsi'l-İlmiyye ve'l-İftâ*, nşr. Ahmed b. Abdürrezzâk Dervîş (Riyad: Daru'l-Müeyyed, 1996), 9/454-455.

³⁵⁰ 1997 yılında yayınlanan fetvada, zekât mallarının nemalandırılması fikrinin fakirlere temlik yoluyla ve ihtiyaç hasıl olduğunda caiz olabileceği belirtilmiştir. *Fetâvâ'uz-Zekât* (Hartum: el-Ma'hedül-'Âlemî li 'Ulûmi'z-Zekât, ts.), 28.

- d. Mecmau'l-Fıkhıyyü'l-İslâmî 15. dönem toplantısında alınan karar³⁵¹ (1998)
- e. Mecmau'l-Fıkhı'l-İslâmî bi'l-Hindi 13. dönem toplantısında alınan karar³⁵² (2001)
- f. Mısır Fetva Kurulu tarafından yayınlanan fetva³⁵³ (2011)

Tespit edebildiğimiz kadarıyla zekât mallarının nemalandırılmasının caiz olmadığına dair görüş belirten ilim adamları ve fetvalar bu şekildedir. Mezkûr toplantılarda ve fetvalarda cevaz vermeyenlerin dayandığı deliller, karşı görüşün bu delillere yaptığı itirazlarla birlikte incelenecektir. Bu deliller: Kur'ân'dan deliller, sünnetten deliller ve diğer gerekçeler başlıkları altında üç kısımda zikredilecektir.

Kur'ân-ı Kerim'den deliller

Kur'ân-ı Kerim'de zekâtın sarf yerleri hakkında nazil olan ayet-i kerime şöyledir:

“Sadakalar (zekât gelirleri) ancak şunlar içindir: fakirler, miskinler, sadakaların toplanmasında görevli olanlar, kalpleri kazanılacak olanlar, köleler, borçlular, Allah yolunda (çalışanlar) ve yolda kalmışlar. İşte Allah'ın kesin buyruğu budur. Allah bilmekte ve hikmetle yönetmektedir.”³⁵⁴

Ayet-i kerimede zikredilen sarf yerleri içerisinde zekâtın nemalandırılması şeklinde ayrıca bir sarf yeri geçmemektedir. Dolayısıyla zekât mallarının sekiz sınıf dışında başka bir kapsamda kullanılması caiz değildir. Ayrıca zekât malının nemalandırılmasına dair Kur'ân-ı Kerim'de herhangi bir nass zikredilmemektedir. Bu da nemalandırma faaliyetinin caiz olmadığına işaret etmektedir.³⁵⁵

Nemalandırmanın caiz olduğunu görüşünü savunanlar bu delile karşı nemalandırma faaliyetinin ayette geçen sınıfların fonlarından yapılacağı için ayrı bir sarf yerinin ihdas edilmediğini zikrederler. Bununla birlikte ayette zekât mallarının nasıl sarf edileceği noktasında bir keyfiyetinin beyan edilmediğini ileri sürmektedirler. Dolayısıyla zekâtın nasıl sarf edileceği devletin içtihadı kapsamına girmektedir. Devlet, dönemin şartlarını göz önünde

³⁵¹ 1998 yılında alınan kararda, zekâtın fevri bir vacip olduğu ve fakire temlik edilmesi gerektiği şeklinde iki gerekçe belirtilerek nemalandırmanın caiz olmadığı belirtilmiştir. Bkz. *Karârâtü'l-Mecmai'l-Fıkhıyyü'l-İslâmî* (Mekke: Râbitatu'l-Âlemi'l-İslâmî, ts.), 361-362.

³⁵² Karar metninin orijinaline ulaşılammıştır. Ancak Husnaldi tarafından kaleme alınan çalışmada, karar metni tespit edilmiştir. Husnaldi, *İstismâru Emvâli'z-Zekât ve Ahkâmuhû, Dirase Fetavâ Meclis'ul-Ulemâ İndonîsi*, 85-86.

³⁵³ 2011 yılında yayınlanan fetvada, zekât mallarının nemalandırılmasının ancak fakire temlik yoluyla ve hakiki bir maslahata binaen mümkün olabileceği ifade edilmektedir. “İstismâru Emvâli'z-Zekât bi Ameli Meşârii'l-İstismâriyyeti li Sâlihi'l-Fukârai ve'l-Mesâkîni”, *Daru'l-İftâi'l-Mısriyye - el-Fetâvâ* (Erişim 11 Mart 2021).

³⁵⁴ et-Tevbe, 9/60.

³⁵⁵ Emîn, “Tavzîfu'z-Zekât fi Meşari'i Zâti Rî'in Bilâ Temlik Ferdî li'l-Müstehikki”, 3/366; “el-Münâkaşât”, 1987, 3/418; Fevzân, *İstismâru Emvâli'z-zekât*, 136; Teymâ, *Tenmiyetü Emvali'z-Zekât*, 78.

bulundurarak hem müstahiklerin hem de mükelleflerin maslahatlarına göre zekât malını toplamakta ve dağıtmaktadır. Bu nedenle zekâtın nemalandırılması faaliyeti için Kur'ân-ı Kerim'de ayrıca bir nass aranmamaktadır.³⁵⁶

Sünnetten deliller

Ukbe ibni Hâris şöyle haber verdi: Bir defasında Medine'de Resûlullah'ın arkasında ikinci namazı kılmıştım. Resûlullah selâm verip namazı bitirdi ve yerinden hızlıca kalkıp safları yararak hanımlarından birinin odasına gitti. İnsanlar Hz. Peygamber'in hızlıca kalkıp gitmesinden endişe ettiler. Akabinde Hz. Peygamber şöyle buyurdu: *"Odada biraz altın/gümüş olduğunu hatırladım. Beni dağıtmaktan alıkoymasını uygun görmedim ve derhal dağıtılmasını emrettim."*³⁵⁷

Başka rivayette: *"Namazdayken odada bir miktar altın/gümüş olduğunu hatırladım. Onun evde gece boyu kalmasını uygun görmedim. Derhal dağıtılmasını emrettim."*³⁵⁸

Diğer bir rivayette ise: *"Evde zekâttan bir miktar altın/gümüş bırakmıştım. Onun gece evde kalmasını uygun görmedim ve hemen dağıttım."*³⁵⁹

Hz. Peygamber'in bu hadisi şerifinden anlaşılacağı üzere zekât malının bekletilmeden ihtiyaç sahiplerine ulaştırılması gerekmektedir. Zekâtın nemalandırma faaliyetine dahil edilmesi fikri, Hz. Peygamber'in gündüzün hayrının geceye bırakılmaması ve hayrın geciktirilmemesi şeklinde anlaşılabilir bu hadisi şerifin iktizasına muhaliftir. Bu nedenle zekât fonunun nemalandırılması caiz değildir.

Diğer gerekçeler

Zekâtın nemalandırılması fikrine karşı çıkanlar nazari boyutta düşünülebilecek başka delillerde öne sürmüşlerdir. Bu delillere kaynaklarda zikredildiği şekilde sırayla değinilecektir.

³⁵⁶ Emîn, "Tavzîfu'z-Zekât fi Meşari'i Zâti Ri'in Bilâ Temlik Ferdî li'l-Müstehikki", 3/367; 'Ânî, *Masârifu'z-Zekât ve Temlikuha fî dav'il-Kur'an ve's-Sünne*, 548; Hâfzâvî, *Ahkâmu İstismâri Emvâlî'z-Zekât ve Tatbikâtuhu*, 140; Fevzân, *İstismâru Emvâlî'z-zekât*, 136.

³⁵⁷ Buharî, "Ezân", 158.

³⁵⁸ Buharî, "el-Amel fi's-Salât", 18.

³⁵⁹ Buharî, "Zekât", 20.

➤ Birinci Delil

Zekât malının müstahiklere fevren dağıtılması gerekmektedir. Zekât fonunun kâr getirici projelerde nemalandırılması ise zekâtın geciktirilmesine sebep olacaktır. Bu sebeple zekât fonunun nemalandırılması caiz değildir.³⁶⁰

Cevaz vermeyenlerin genel itibariyle dayandığı delillerden birisi olan zekâtın fevrîliği meselesini tezin ilk bölümünde hususi bir başlık altında incelemiştik. Araştırmamızın neticesinde nemalandırma konusunda yapılan çalışmalarda sıkça rastlanılan Hanefi mezhebinin çoğunluğuna göre zekât emrinin fevre delalet ettiği şeklindeki ifadelerin doğru olmadığını Hanefi fukahâsının esasen zekâtı terâhî bir vacip olarak telakki etmekle birlikte tehirinin de caiz olduğunu belirtmiştik. Bununla birlikte Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerinde ise zekâtın fevren hak sahiplerine ulaştırılması gerektiği görüşü ifade edilmiştir. Ancak zekâtın hakiki bir maslahata veya zarurete binaen geciktirilmesi noktasında ulemânın ittifak ettiği anlaşılmaktadır. Nemalandırma faaliyetlerinde müstahikler ve zekât fonu açısından görülen maslahatın Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezhepleri açısından da hakiki maslahat olarak değerlendirildiği düşünüldüğünde zekâtın geciktirilmesinin caiz olacağı neticesine varılabilmektedir.

Zekât mallarının nemalandırılmasına cevaz verenler fevrîlik deliline karşı zekâtın mükellef için fevrî bir vacip olduğunu imam yani devlet başkanı ve nâibi konumundaki kişi ya da kurumlar için fevrîlik şartı bulunmadığını ifade etmektedirler. Bunun delili olarak Enes b. Malik'ten rivayet edilen hadis zikredilir. Hadis'te Enes b. Malik şöyle demiştir: *"Ben bir kuşluk vakti kardeşim Abdullah b. Talha'yı tahnik³⁶¹ yapması için Resulullah'a götürdüm. Hz. Peygamber'in yanına gittiğimde elinde hayvanları damgalamak için kullanılan demir parçası vardı. Onunla sadaka (zekât) develerini dağlayıp damgalıyordu."*³⁶²

Hadiste geçtiği üzere zekât develeri fevren müstahiklere taksim edilmeyerek damgalanmıştır. Buradan zekâtın devlet başkanı veya nâibi tarafından tehirinin caiz olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla zekâtın fevrîliği meselesi devlet veya nâibi konumundaki kişi ya da kurumlar tarafından zekâtın nemalandırılmasına karşı bir delil niteliği taşımamaktadır.³⁶³ Bununla birlikte fakihler, devlet başkanının gördüğü bir maslahata veya zarurete binaen zekâtın

³⁶⁰ Abdullah, "Tavzîfu'z-Zekât fi Meşari'i Zâti Ri'in Bilâ Temlik Ferdî li'l-Müstehikî", 3/3: 353; Şubeyr, "İstismârü Emvâli'z-Zekât", 32; Şakra, "İstismârü Emvâli'z-Zekât", 67; 'Ânî, *Masârifü'z-Zekât ve Temlikuha fi dav'il-Kur'an ve's-Sünne*, 547; Fevzân, *İstismârü Emvâli'z-zekât*, 137; Gufeylî, *Nevâzilu'z-Zekât*, 480.

³⁶¹ Tahnik: Hurma ezmesi veya bal vb. bir gıdanın ağızda çiğnendikten sonra yeni doğan bebeğin damağına şahadet parmağıyla sürülmesine denilmektedir. Sahabeler hayra ve duaya vesile olmak için tahnik yapılması üzere bebekleri Hz. Peygamber'e getirdikleri bilinmektedir. Geniş bilgi için bkz. Zekeriya Güler, "Tahnîk" (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), 39/416.

³⁶² Buharî, "Zekât", 69.

³⁶³ Şubeyr, "İstismârü Emvâli'z-Zekât", 35; "el-Münâkaşât", 1987, 3/388.

toplanmasını geciktirmesine cevaz vermektedirler.³⁶⁴ Mal sahibinin maslahatı için zekâtın geciktirildiğinde doğal olarak müstahiklerin o yılki zekât alacakları da geciktirilmiştir. Dolayısıyla devlet başkanının muteber bir maslahat veya zaruret sebebiyle zekâtı geciktirmesi hem mükellef hem de müstahik açısından caiz görüldüğü anlaşılmaktadır. Fevrîlik konusunu savunanlar tarafından “fakirlerin ihtiyaçları fevrîdir o sebeple zekâtın fevren verilmesi gerekir” denilecek olursa zekâtın nemalandırılması için gerekli şartlardan birisinin de acil ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarının karşılanması olduğu hatırlatılmalıdır. Ne var ki nemalandırma faaliyetine zekât fonunun tamamı dahil edilmeyecek bir kısmı dahil edilecektir. Sonuç olarak zekâtın fevrîliğini ileri sürerek nemalandırma faaliyetine karşı çıkılması mümkün görülmemektedir.³⁶⁵

➤ İkinci Delil

Zekât malları nemalandırma faaliyetlerinde kullanıldığında kâr ihtimalinin olduğu gibi zarar ihtimali de bulunmaktadır. Zekât malları zarara uğradığında yahut tamamen kaybedildiğinde bunun tazmin sorumluluğunu ne mükellef ne kurum ne de devlet üstlenecektir. Bununla birlikte zekât fonundan nemalandırma faaliyetlerinde kusur, iflas, şaibe ve batma durumları olduğunda zekât mefhumunun Müslümanların zihninde kötü çağrışımlara ve istismlara sebep olması mümkündür. Zekât fonunun zarar etme durumu ve müstahiklerin hak kaybına uğrama ihtimali ile zekât ibadetinin öneminin Müslümanların zihninde zayıflama ihtimalleri sebebiyle zekâtın nemalandırılması caiz değildir.³⁶⁶

Zekâtın nemalandırılması konusunda karşıt görüştekilerin en çok öne sürdükleri delillerden ikincisi, zekât fonunun nemalandırma kapsamında zarara uğrama ihtimalidir. Birinci bölümde yer alan “*Zekâtın Nemalandırılmasında Zararın Tazmini*” başlığı altında bu meseleyi detaylıca incelemeye çalışmıştık.³⁶⁷ Netice itibariyle zekâtın nemalandırılması için gerekli şartlardan birisi de risk yönetiminin yapılmasıdır. Yatırım yapılacak alana göre uzman kimselerin bulunduğu bir heyet tarafından nemalandırma projeleri değerlendirildikten sonra uygun görülen ve zarar ihtimalinin en az olduğu alanlarda nemalandırma faaliyetinin yürütülmesi gerektiği ifade edilmektedir.³⁶⁸ Bununla birlikte nemalandırma kapsamında alınan aletlerden kurulan işletmelere kadar pek çok şeye zorunlu sigortalar veya tekâfül kapsamındaki İslamî

³⁶⁴ Şemsuddin Ebu Abdullah Muhammed el-Hattâb, *Mevâhibu'l-Celîl fî Şerhi Muhtasar Halîl* (Daru'l-Fikr, 1992), 2/362-363.

³⁶⁵ Fevzân, *İstismâru Emvâli'z-zekât*, 137-139; Semî'î, “İstismâru Emvâli'z-Zekât min kâbeli Veli'l-Emri”, 27.

³⁶⁶ Abdullah, “Tavzîfu'z-Zekât fî Meşari'i Zâti Ri'in Bilâ Temlik Ferdî li'l-Müstehikki”, 3/3/353; Abdülaziz Hayyât, “Ra'yu fî Tavzîfi'z-Zekât ve İstismârihâ”, *Mecelletü Mecma'i'l-Fikhi'l-İslâmî*, III. Dönem Toplantısı (Kuveyt, 1987), 3/3/372; Şubeyr, “İstismâru Emvâli'z-Zekât”, 36; 'Ânî, *Masârifü'z-Zekât ve Temlikuha fî dav'il-Kur'an ve's-Sünne*, 546; Fevzân, *İstismâru Emvâli'z-zekât*, 140; Gufeylî, *Nevâzilu'z-Zekât*, 481; Yaman, “Zekâtın Nemalandırılması Tebliği Müzakeresi”, 376-377.

³⁶⁷ Bkz. 56-60.

³⁶⁸ Hayyât, “Ra'yu fî Tavzîfi'z-Zekât ve İstismârihâ”, 3/372; Şubeyr, “İstismâru Emvâli'z-Zekât”, 36-37; Fevzân, *İstismâru Emvâli'z-zekât*, 140.

sigortacılık uygulamalarıyla tedbir alınması mümkün gözükmemektedir. Bu şekilde bir uzman heyetinin tesis edildiği ve gerekli sigorta işlemlerinin yapıldığı düşünülürken zekât fonunun zarar etme ihtimali oldukça düşüktür. Gerekli tedbirler alındıktan sonra fonun tamamen helak olması ihtimali ise günümüz ekonomik koşulları içerisinde neredeyse imkânsız görünmektedir.

➤ Üçüncü Delil

Zekât ibadetinde temlik şartı bulunmaktadır. Nemalandırma faaliyeti ise temlik şartına aykırıdır. Tevbe Suresi 60. ayet-i kerimede sarf yerlerinin belli şahısları kapsadığı ifade edilmektedir. Bu sebeple müstahiklere ferdi temlik olmaksızın zekâtın nemalandırılması caiz değildir.³⁶⁹

Zekâtın nemalandırılmasına karşı çıkanların zikrettiği başlıca delillerden üçüncüsü temlik şartıdır. Bu sebeple temlik meselesini birinci bölümde “Zekâtın İfâsında Temlik” başlığı altında temlik şartı gören ve görmeyenleri, temlik şartına muasır yaklaşımları ve temlik şartının zekât fonunun nemalandırılması konusuna etkisini incelemiştik. Dolayısıyla tekrara düşmemek adına bu delil izah edildikten sonra yapılan itirazlara kısaca değinilecektir.

Temlik şartını ileri sürenlerin temlikten maksatları ferdi temliktir. Mütakaddimûn fukahânın zekât anlayışında da ferdi temlik bulunması bu görüşün kabul görmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Nemalandırma fikrini savunanların önerdiği cemâi temlik kavramı (fakirlerin bir kısmına toplu temlik ya da menfaat temlik), bu şartı savunanlara göre ferdi temlik yerine geçmemekte dolayısıyla temlik sayılmamaktadır.

Zekâtın nemalandırılmasını savunanlar ise temlik şartına karşı olarak öncelikle temlik meselesinde fukahâ arasında bir ittifakın bulunmadığını ifade ederler. Bununla birlikte temlik şartının her sınıf için geçerli olduğu kabul edilse bile devlet başkanı ve nâibi konumundaki kişi ya da kurumların maslahat ve zaruret karinelerine dayanarak temlik şartını işletmesi gerekmediğini ifade ederler. Buna ilaveten nemalandırma fikrini savunanlar temlik şartının nemalandırmaya aykırı olmadığını düşünürler. Çünkü nemalandırılan mal, sonunda hak sahiplerine dönecektir. Dolayısıyla nemalandırıldığı takdirde zekâtın tehiri mümkün iken temlik edilmemesi mümkün değildir.³⁷⁰

³⁶⁹ “el-Münâkaşât”, 1987, 3/388-390,393; Abdullah, “Tavzîfu’z-Zekât fi Meşari’i Zâti Ri’in Bilâ Temlik Ferdî li’l-Müstehikki”, 3/352-354; Yaman, “Zekâtın Nemalandırılması Tebliği Müzakeresi”, 376; Dadaş, “Zekâtın Tenmiyesinin Fıkhî İmkânları”, 870-871,890-892; Hâfzâvî, *Ahkâmü İstismâri Emvâli’z-Zekât ve Tatbîkâtuhu*, 34.

³⁷⁰ Fevzân, *İstismâru Emvâli’z-zekât*, 142.

➤ Dördüncü Delil

Zekât malı müstahiklerin hakkıdır. Zekât malları gerek devlet başkanı gerekse aracı kurumların üzerinde emanettir. Burada emanetin kapsamı ise zekât malını korumaktan ibarettir.³⁷¹ Devlet başkanı veya aracı kurumlar zekâtı müstahiklere dağıtmadan önce tasarruf hakkına sahip değildirler. Bu görüşe delil olarak İmam Nevevî, el-Mecmû' Şerhu'l-Mühezzeb isimli eserinde şöyle demektedir: “Ashabımıza göre imam ve nâibinin zaruret dışında zekât malından herhangi bir şey satması caiz değildir. Aksine zekâtın aynıyla birlikte müstahiklere ulaştırılması gerekir. Çünkü ehl-i zekât, ehl-i rüşd sayılmaktadır. Onların üzerine velâyet olmaz. O halde müstahiklerin izni olmadıkça mallarını satmak caiz değildir.”³⁷² Bu sebeple zekât mallarının nemalandırılması caiz değildir.³⁷³

Buna ilaveten zekât fonu nemalandırma faaliyetine dahil edildiğinde zekâtın sarfi geciktirilmektedir. Oysa zekâtın yapısı gereği hak sahiplerinin ihtiyaçlarının karşılanması gerekir. Zekâtın nemalandırılmasında müstahikin maslahatını öne sürerek nemalandırmanın da müstahikin bir ihtiyacı olduğu şeklinde görüş belirtenlerin de nemalandırma faaliyeti için müstahikin iznine tabi olmaları gerekir. Çünkü zekât müstahikin mülkü sayılır. “Bir kimsenin başkasının malında izinsiz tasarrufta bulunması caiz değildir.”³⁷⁴ külli kaidesine binaen devletin veya aracı kurumların müstahikin izni olmaksızın zekât malında alım, satım ve nemalandırma gibi faaliyetlerde bulunmaları caiz değildir.³⁷⁵

Nemalandırma karşıtlarının zikrettiği bu delil, devlet başkanı veya nâibi konumundaki kişi ya da kurumların rolü meselesiyle yakından ilgilidir. Bu sebeple “Zekât İbadetinde Devletin Rolü” başlığı altında devletin zekât ibadetindeki konumunu incelemiştik. Netice olarak zekâtın devlet tarafından organize edilmesi gereken bir ibadet olduğunu ve devletin vekil değil velî konumunda olduğunu belirtmiştik.³⁷⁶

Zekâtın nemalandırılması fikrini savunanlar bu delile karşı olarak zekâtın zenginden alınıp fakire dağıtılmasında devletin velâyetinin bulunduğunu ve bu velâyet sebebiyle müstahikin iznine ihtiyacı olmadığını ifade etmektedirler.³⁷⁷ Bununla birlikte cevaz vermeyenlerin delil

³⁷¹ Teymâ, *Tenmiyetü Emvâlî'z-Zekât*, 82.

³⁷² Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb*, 6/175.

³⁷³ Abdullah, “Tavzîfu'z-Zekât fi Meşari'i Zâti Ri'in Bilâ Temlik Ferdî li'l-Müstehikki”, 3/354; Şakra, “İstismârü Emvâlî'z-Zekât”, 69-70; Şubeyr, “İstismârü Emvâlî'z-Zekât”, 44; Fevzân, *İstismâru Emvâlî'z-zekât*, 142; İmavî, *Devru'z-Zekât fi Tenmiyeti'l-İktisadiyye*, 90.

³⁷⁴ “لا يجوز لأحد أن يتصرف في ملك الغير بلا إئنه” Ahmed Muhammed ez-Zerkâ, *Şerhu'l-Kavaidi'l-Fikhiyyeti*, thk. Abdussettâr Ebu Gudde - Mustafa Ahmed ez-Zerkâ (Dımeşk: Daru'l-Kalem, 1989), 461.

³⁷⁵ Şakra, “İstismârü Emvâlî'z-Zekât”, 76; Hâfzâvî, *Ahkâmu İstismâri Emvâlî'z-Zekât ve Tatbîkâtuhu*, 141.

³⁷⁶ Bkz. 69-72.

³⁷⁷ Şakra, “İstismârü Emvâlî'z-Zekât”, 70.

olarak İmam Nevevi'den naklettikleri ifadelerin devamında devlet başkanı veya nâibi konumundaki kişi ya da kurumlar tarafından müstahikin maslahatı söz konusu olduğunda zekât malının satılmasının ve naklinin caiz görüldüğü ifade edilmektedir.³⁷⁸ Fakiherin çoğunluğu da aynı şekilde maslahata binaen zekât malında tasarrufa cevaz vermektedirler.³⁷⁹ Dolayısıyla zekât mallarının nemalandırılması konusunda devlet veya nâibi konumundaki kişi ya da kurumların zekât organizasyonu açısından velâyetlerinin bulunması ve kamu maslahatına göre hareket etme hakkının olması sebebiyle müstahikin iznine tabi değildirler. Vekil konumunda olan aracı kurumlar ise mal sahibi ile aralarında bulunan vekil-mütevekkil ilişkisi sebebiyle nemalandırma faaliyeti için müstahikten değil mal sahibinden izin alması gerekmektedir. Çünkü aracı kurum, zekât malını mal sahibine vekâleten müstahike ulaştırmaktadır.

➤ Beşinci Delil

Zekâtın gayelerinden biri de sarf yerlerinden olan fakir ve miskin sınıflarının gıda, giysi ve mesken gibi acil ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Zekât alacaklıları hak ettikleri zekât malıyla bu ihtiyaçlarını giderirler. Fakat zekât malı nemalandırıldığında zekâtın hak sahiplerine sarfı gecikecek ve müstahiklerin aslî ihtiyaçları karşılanamayacaktır. Nemalandırma faaliyeti gelecek süreçteki fakirlik probleminin çözümünü amaçlar. Ancak zekât ibadeti hali hazırda bulunan fakirlik problemini çözmeye yönelik bir sosyal yardımlaşmadır. Bu sebeple mevcut fakirlerin aslî ihtiyaçları dururken zekâtın nemalandırılması caiz değildir.³⁸⁰

Bu delile karşılık cevaz verenler için zekât malının müstahikin lehine ve maslahatına binaen nemalandırma faaliyetlerinde işletilmesinde mevcut ihtiyaç sahiplerinin açlık gibi derhal giderilmesi gereken ihtiyaçlarının olup olmadığı önem arz etmektedir. Çünkü bu gibi durumlarda zararın def'i farz olması sebebiyle nemalandırma faaliyetleri yapılamaz.³⁸¹ Bu nedenle zekâtın nemalandırılması için acil ihtiyaç sahibi zekât alacaklılarının ihtiyaçlarının karşılanması şartı konulmuştur.³⁸² Dolayısıyla fakirlerin aslî ihtiyaçları karşılanmadan zekâtın nemalandırılması söz konusu değildir.

Günümüzde bütün İslam ülkelerinin fakirlikle mücadele ettiği özellikle de Afrika kıtasında yaşayan Müslümanların su ve gıda gibi aslî ihtiyaçlara dahi ulaşamadıkları düşünüldüğünde

³⁷⁸ Bir önceki sayfada bahsedilen ifadenin devamı: "Bazı koyunların yürüyememesi veya helakinden korkulması, yolda tehlikenin bulunması ya da kıymet farkının ödenmesi veya nakil masraflarının bulunması ve bazı koyunları elde tutmaya ihtiyaç duyulması gibi durumlarda olduğu gibi zaruret halinde zekât malının satışı caiz olur. Nitekim Koyunların Zekâtı konusunun sonunda zaruret durumlarında kıymetinin ödenmesinin caiz olduğu geçmişti." Bkz. Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb*, 6/175.

³⁷⁹ İbn Kudame, *el-Muğnî*, 2/503; Remlî, *Nihâyetü'l-Muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc*, 3/135; Fevzân, *İstismâru Emvâli'z-zekât*, 143; İmavî, *Devru'z-Zekât fi Tenmiyeti'l-İktisadiyye*, 92; Teymâ, *Tenmiyetü Emvali'z-Zekât*, 81.

³⁸⁰ "el-Münâkaşât", 1987, 3/392; 'Ânî, *Masârifü'z-Zekât ve Temlikuha fî dav'il-Kur'an ve's-Sünne*, 547.

³⁸¹ Remlî, *Nihâyetü'l-Muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc*, 3/135-136.

³⁸² 'Ânî, *Masârifü'z-Zekât ve Temlikuha fî dav'il-Kur'an ve's-Sünne*, 547; Gufeylî, *Nevâzilu'z-Zekât*, 487.

zekâtın hem yurtiçinde hem de yurtdışında bulunan fakirlere dağıtılmasının zekât ibadetinin gayesine daha uygun düşeceği ve nemalandırma faaliyetlerinin bu minvalde anlamsız olacağı fikrini öne süren araştırmacılar bulunmaktadır.³⁸³ 2019 yılında Birleşmiş Milletler ve Uluslararası Para Fonu'nun verilerinden derlenen bilgilere göre dünyada 1,3 milyar yoksulun yaşadığı bilinmektedir. Bu sayısının 820 milyondan fazlası yani her 9 kişiden birisi de açlıkla mücadele etmektedir.³⁸⁴ Dünyada yoksulluğun giderilmesi için yaklaşık 100 milyar doların yeterli olacağı tahmin edilmektedir.³⁸⁵ Dünya Müslüman Alimler Birliği Genel Sekreteri Prof. Dr. Ali Karâdâğî'nin 2008'de yaptığı bir araştırma neticesinde İslam dünyasında zekât potansiyelinin en az 300 milyar dolar olduğu tahmin edilmektedir.³⁸⁶ Buna göre zekât organizasyonu dünya genelinde tam bir şekilde işletilebilse Müslümanların bir yıllık zekâtları ile dünyadaki yoksulluğun tamamı ortadan kaldırılabilir. Fakat ne yazık ki Müslüman ülkelerin siyasi ve mezhepsel çatışmaları, Müslüman zenginlerin yeterince zekât bilincine sahip olmamaları ve zekât müesseselerinin yaygınlaşmaması sebebiyle zekât gelirleri ile dünyadaki yoksulluğun ortadan kaldırılamamaktadır. Dolayısıyla günümüzde toplanan zekâtların İslam ülkelerindeki fakirlere yeterli gelmediği anlaşılmaktadır. Nemalandırma fikri ise işte burada devreye girmektedir. Zekâttan acil ihtiyaç sahipleri için ayrılan fonun haricinde kalanlar nemalandırma faaliyetlerinde işletilerek fonun büyümesi ve gelişmesi hedeflenmektedir. Bunun yanı sıra belirli özelliklere sahip hak sahiplerinin bir araya getirilmesiyle zekât fonundan kurulacak işletmeler, alınacak aletler sayesinde zekât alacaklılarının fakirlikten kurtarılması ve kendi geçimini sağlayabilecek hatta müstahik iken mükellef olabilecek bir seviyeye gelmesi amaçlanmaktadır. Zekât fonundan kurulacak işletmeler müstahiklerin ekonomik refahını artırmayı hedeflemekle birlikte ekonomik kalkınmaya da katkı sağlayacaktır. Bu sayede zekât mükellefleri artacak ve zenginlerden alınan zekât miktarının İslam ülkelerinde yaşayan tüm fakirlere yetecek düzeye gelmesi umulacaktır. Ayrıca nemalandırma sayesinde müstahiklere bir seferlik yapılacak zekât yardımı yerine onların eğitim, sağlık, gıda vb. gibi temel ihtiyaçlarını da karşılayabilecekleri müesseseler aracılığıyla müstahikler hayatlarının her noktasına dokunan yardımlara kavuşacaklardır.³⁸⁷ Bu vesile ile zekâta müstahik olmaktan mükellef olma derecesine yükselme imkânı bulabileceklerdir. Nemalandırma projeleri, müstahiklerin sadece gelir elde etmelerini değil onların eğitim, sağlık

³⁸³ Teymâ, *Tenmiyetü Emvali'z-Zekât*, 79. Selçuk, *Zekâtın Modern Anlamda Kurumsallaşması ve Türkiye İçin Uygulanabil Bir Model Önerisi*, 24.

³⁸⁴ "Dünyada 1,3 Milyar Yoksul Yaşıyor", *Anadolu Ajansı* (Erişim 16 Mart 2021). 2030 yılında Dünya'da Müslümanların sayısının 2.2 milyara çıkması beklenmektedir. Bununla birlikte Dünya'da 2010 yılında 1.7 milyar fakirin bulunduğu ve bunların %35'inin Müslüman ülkelerde yaşadığı belirtilmiştir. Nazamul, Mohammad ve Kazi Deen, bu durumun ancak zekât ibadetinin mobilize edilmesiyle düzelebileceğini ifade etmektedir. Bkz. Nazamul Hoque vd., "Poverty Alleviation by Zakah in a Transitional Economy: a Small Business Entrepreneurial Framework", *Journal of Global Entrepreneurship Research* 5/7 (2015), 2-3.

³⁸⁵ Emin Emin, *Küresel Adeletsizlik Dünya Yoksulluk ve Eşitsizlik Raporu*, Araştırma, İnsan Hakları (İstanbul: İnsamer, 2018) (İnsamer), 24.

³⁸⁶ "Dünyanın Yıllık Zekat Potansiyeli 300 Milyar Dolar", *Katılım Gündemi Web Sitesi* (23 Şubat 2018).

³⁸⁷ Hâfzâvî, *Ahkâmü İstismâri Emvâli'z-Zekât ve Tatbikâtuhu*, 29-31.

alanlarında da rahatça istifade edebileceği müesseselerin oluşmasını hedeflemektedir. Zekât müesseselerinin uzman kurulları ile yapılacak doğru ve istikrarlı projeler, toplumun ekonomik ve kültürel kalkınmasına da katkı sağlayacaktır.

➤ Altıncı Delil

Zekât malının nemalandırılması esnasında ortaya çıkacak idari masraflar zekât malından karşılanacaktır. Böylece müstahikler hak kaybına uğrayacaktır. Bu nedenle zekât mallarının nemalandırılması caiz değildir.³⁸⁸

Bu delil, Takî el-Osmani tarafından zikredilmiştir. Aynı toplantıda bulunan Abdülaziz Hayyât ise bu delile karşı zekâtın sarf yerlerinden biri olan “*zekât memurları*” sınıfını hatırlatarak idari masrafların bu sınıfın fonundan karşılanmasının mümkün olduğunu ifade etmektedir. Bununla birlikte zekât memurlarının dahil olduğu zekât organizasyonu için gerekli idari masraflar zekât fonu yerine devletin hazinesinden de karşılanabilmektedir.³⁸⁹ Bununla birlikte kuruma gelen sadaka, bağış gibi gelirlerden de karşılanması mümkün görülmektedir.³⁹⁰ Ayrıca günümüzde artan teknolojik imkânlar ve bankacılık hizmetleri sayesinde zekât memurlarının eskisi gibi mükelleflere tek tek ulaşması gerekmemektedir. Bu da zekât memurlarının istihdamında azalmaya neden olacaktır. Sonuç olarak nemalandırma faaliyetleri ve zekât toplanıp dağıtılması için gerekli idari masraflar önceki asırlara hatta bundan yirmi otuz yıl öncesine nazaran bile çok daha kolay ve iş yükünün azalması sebebiyle masrafsız icra edilmektedir.

➤ Yedinci Delil

Zekât mallarının nemalandırılması meselesi mütekaddimûn dönemde bilinen bir konu değildir. Dolayısıyla nemalandırma meselesi “*nevâzilu’z-zekât*” kapsamında değerlendirilmektedir. Bu sebeple zekât mallarının nemalandırılmasına caiz diyenlerin öne sürdükleri deliller arasında selef dönemine dair herhangi bir atıf bulunmamaktadır.³⁹¹

Zekât mallarının nemalandırılmasını savunanlara göre bu delil geçerli değildir. Çünkü gerek Hz. Peygamber döneminde gerekse raşid halifeler döneminde zekât malları nemalandırılmıştır.³⁹² Dolayısıyla selef döneminde konunun bulunmadığı iddiası doğru değildir.

Bu delile karşı çıkanlar ayrıca selef döneminde nemalandırmanın bulunmadığı kabul edilse bile zekât fonunun nemalandırılması faaliyetleri sonucunda hem müstahike hem de zekât fonuna

³⁸⁸ “el-Münâkaşât”, 1987, 3/390.

³⁸⁹ “el-Münâkaşât”, 1987, 3/398.

³⁹⁰ İmavî, *Devru’z-Zekât fi Tenmiyeti’l-İktisadiyye*, 92.

³⁹¹ “el-Münâkaşât”, 1987, 3/398.

³⁹² Bu deliller, *Cevaz verenler ve Delilleri* başlığı altında zikredilecektir.

dönük faydalının nasıl inkâr edilebileceğini sormaktadırlar. Günümüzde her geçen gün farklılaşan teknolojik finansal araçlar ile zekât fonunun nemalandırılması mümkündür. Bunun sonucunda hem daha fazla müstahike ulaşma imkânı oluşacaktır hem de ulaşılan müstahiklere daha fazla zekât yardımı yapılması mümkün olacaktır. Dolayısıyla meselenin selef döneminde vaki olmaması, cevazına engel değildir.³⁹³

➤ Sekizinci Delil

Zekât mallarının nemalandırılması kapsamında tesis edilecek hastane, okul vb. projelerden müstahik olmayan zenginlerde hizmet alacaklardır. Halbuki sarf yerleri bellidir ve bunların arasında zenginler bulunmamaktadır. Bu sebeple zekât fonu hak sahiplerine tahsis olunmuşken zenginlere de hizmet verebilir konuma getirilerek ilahi emre muhalif hareket edilmiş olacaktır. Dolayısıyla zekâtın nemalandırılması caiz değildir.³⁹⁴

Zekât mallarının nemalandırılmasını savunanlara göre bu delil müselleme değildir. Çünkü zekât fonundan inşa edilecek hastane, okul vb. özel kurumlardan aldıkları hizmete karşılık ücretlerini ödemedikçe hiçbir zenginın yararlanması söz konusu değildir.³⁹⁵

➤ Dokuzuncu Delil

Zekâtın nemalandırılması fikri ortaya atılırken nemalandırma sayesinde zekât fonunun geliştirilmesi, istihdam alanlarının artırılması, fakirliğin azaltılması ve böylece İslam ülkelerinin ekonomik kalkınmalarına destek olunması şeklinde amaçlar zikredilmektedir. Ancak tüm bunların zekât fonu dışındaki sadaka ve bağış fonları ile gerçekleştirilmesi mümkündür. Zekât ibadetinin bu amaçlar için kullanılmasına gerek yoktur. Dolayısıyla zekât mallarının nemalandırılması caiz değildir.³⁹⁶

Bu delile karşılık sadaka ve bağış fonlarının zekât fonları kadar bir potansiyeli bulunmadığı ifade edilebilir. Zekât her yıl düzenli olarak verilmektedir. Fakat sadaka ve bağış fonlarının belirli bir düzeni ve potansiyeli bulunmamaktadır. Ayrıca zekât sadece fakirlere yapılan bir teberru şeklinde anlaşılmalıdır. Zekât ibadetinde zikredilen sarf yerleri zekât malında kamu hakkının olduğunu açık bir şekilde göstermektedir. Nitekim fı sebîlillâh sınıfı bunun en açık örneğidir. Dolayısıyla zekât fonundan müstahiklerin maslahatına binaen yapılacak nemalandırma faaliyetleri, zekât ibadetinin makâsıdı açısından daha isabetli görülmektedir.

³⁹³ "el-Münâkaşât", 1987, 3/398; Fevzân, *İstismâru Emvâli'z-zekât*, 145.

³⁹⁴ Teymâ, *Tenmiyetü Emvali'z-Zekât*, 83.

³⁹⁵ 'Ânî, *Masârifü'z-Zekât ve Temlikuha fî dav'il-Kur'an ve's-Sünne*, 548.

³⁹⁶ "el-Münâkaşât", 1987, 3/3/389-399; Dadaş, "Zekâtın Tenmiyesinin Fikhî İmkânları", 869.

2.1.3.2.2 Cevaz verenler ve delilleri

Bir önceki başlıkta zekât mallarının nemalandırılması fikrine cevaz vermeyenler ve delilleri zikredilmişti. Bu başlık altında ise zekât mallarının nemalandırılması fikrine cevaz verenler ve delillerine yer verilecektir. Konunun tartışıldığı sempozyumlar ve akademik araştırmalardan tespit edebildiğimiz kadarıyla yirmi sekiz ilim adamının zekât mallarının nemalandırması faaliyetine cevaz verdiği ifade edilebilir. Mustafa Zerkâ³⁹⁷, Abdülfettâh Ebu Gudde³⁹⁸, Abdüllâtîf Ferfûr³⁹⁹, Ticânî Sabûn Muhammed⁴⁰⁰, Hasan Abdullah Emîn⁴⁰¹, Abdülaziz Hayyât⁴⁰², Abdurrahman Hamza el-Merzekî, Ahmed Fehmi Ebu Sünne, Ebu'l-Hasan en-Nedvî, Mebruk Mesud el-Avâdî⁴⁰³ Ahmed Muhammed Cemâl⁴⁰⁴, Ahmed Bezi' el-Yâsîn⁴⁰⁵, Muhammed Abduh Ömer⁴⁰⁶, Rûhân Ambây⁴⁰⁷, Ahmed Ezher Beşîr⁴⁰⁸, Ali Muhyiddîn el-Karâdâğî⁴⁰⁹, Faruk en-Nebhân⁴¹⁰, Vehbe Zuhaylî⁴¹¹ Muhammed Zuhaylî⁴¹², Muhammed Eşkâr⁴¹³, Uceyl en-Neşmî⁴¹⁴, Abdüsselâm İbâdî, Hüseyin Şahata, Hisamuddîn Affâne, Ahmed el-Halîlî⁴¹⁵, Hâlid Abdurrezzâk el-Ânî⁴¹⁶, Abdullah b. Mansur el-Gufeylî⁴¹⁷, Salih b. Muhammed el-Fevzân⁴¹⁸, Muhammed

³⁹⁷ "el-Münâkaşât", 1987, 3/404.

³⁹⁸ Gudde, "Fetva fi istismâri emvâli'z-zekât", 34.

³⁹⁹ Ferfûr, "Fetevâ Fikhiyye fi Vâkiati Tavzîfu Emvâli'z-Zekât me'a 'ademî't-Temlik li'l-Müstehikki", 3/358-359.

⁴⁰⁰ Ticânî Sabûn Muhammed, "Tavzîfu'z-Zekât fi Meşari'i Zâti Ri'in Bilâ Temlik Ferdî li'l-Müstehikki", 3/334-335.

⁴⁰¹ Emîn, "Tavzîfu'z-Zekât fi Meşari'i Zâti Ri'in Bilâ Temlik Ferdî li'l-Müstehikki", 3/366.

⁴⁰² Hayyât, "Ra'yu fi Tavzîfi'z-Zekât ve İstismârihâ", 3/371-372.

⁴⁰³ Mecmau'l-Fikhiyyü'l-İslâmî tarafından düzenlenen XV. Dönem Toplantısında zekât mallarının nemalandırılmasının caiz olmadığı kararı yayınlanmıştır. Mustafa Zerkâ, Abdurrahman Hamza el-Merzekî, Ahmed Fehmi Ebi Sünne, Ebu'l-Hasan en-Nedvî, Mebruk Mesud el-Avâdî ve Salih b. Fevzân ise bu karara itiraz etmişlerdir. Bu itirazları sebebiyle nemalandırma faaliyetinin caiz olduğu kanaatini taşıdıkları varsayılabilir. *Karârâtü'l-Mecmai'l-Fikhiyyü'l-İslâmî*, 361-362.

⁴⁰⁴ "el-Münâkaşât", 1987, 3/409.

⁴⁰⁵ "el-Münâkaşât", 1987, 3/410-411.

⁴⁰⁶ "el-Münâkaşât", 1987, 3/412.

⁴⁰⁷ "el-Münâkaşât", 1987, 3/413-414.

⁴⁰⁸ "el-Münâkaşât", 1987, 3/415-416.

⁴⁰⁹ Dadaş, "Zekâtın Tenmiyesinin Fikhî İmkânları", 858.

⁴¹⁰ Fevzân, *İstismâru Emvâli'z-zekât*, 117.

⁴¹¹ "el-Münâkaşât", 1987, 3/3: 406-407; "el-Münâkaşât", 1992, 80.

⁴¹² Dadaş, "Zekâtın Tenmiyesinin Fikhî İmkânları", 858.

⁴¹³ "el-Münâkaşât", 1992, 94.

⁴¹⁴ Uceyl en-Neşmî, "Fetâvâ el-Muctema", *Mecelletu'l-Muctema'il Kuveyti* 1404 (19 Haziran 2000), 58.

⁴¹⁵ 'Îşûş, *Devru Sundûku'z-Zekât fi Tahfizi'l-İstismâr, Dirase Mukarana Cezâir-Sudan*, 107.

⁴¹⁶ 'Ânî, *Masârifü'z-Zekât ve Temlikuha fi dav'il-Kur'an ve's-Sünne*, 541.

⁴¹⁷ Gufeylî, *Nevâzilu'z-Zekât*, 494-496.

⁴¹⁸ Fevzân, *İstismâru Emvâli'z-zekât*, 147-148.

Osman Şubeyr⁴¹⁹, Abdulfettâh Muhammed Ferâh⁴²⁰, Abdülhâdî Yakûb⁴²¹ ve Türkiye'den Ali Özek⁴²² zekât mallarının nemalandırılmasına cevaz vermektelerdir.

İslam hukuku açısından zekât mallarının nemalandırılmasına cevaz veren fetvalar ise şunlardır:

- Mecmau'l-Fıkhî'l-İslâmî ed-Düvelî III. Dönem Toplantısında alınan karar⁴²³ (1986)
- Heyetü's-Şer'iyyi li Beyti'z-Zekât fi Kuveyt tarafından yayınlanan fetva⁴²⁴ (1992 Öncesi)
- Beytül-Zekâti'l-Kuveyti III. Dönem Toplantısında alınan karar⁴²⁵ (1992)
- Malezya Terengganu Eyaleti Fetva Kurulu tarafından yayınlanan fetva⁴²⁶ (2001)
- Endonezya Ulemâ Meclisi tarafından yayınlanan fetva⁴²⁷ (2003)
- Beytül-Temvîli'l-Kuveyti⁴²⁸
- Heyetü's-Şer'iyyi li Beyti'z-Zekât fi Kuveyt tarafından yayınlanan fetva⁴²⁹ (2009)
- Malezya Melaka Eyaleti Fetva Kurulu tarafından yayınlanan fetva⁴³⁰ (2009)
- Lecnetü'l-Fetavâ bi Vüzerâi'l-Evkâfi'l-Kuveyti⁴³¹
- Malezya Sarawak Eyaleti Fetva Kurulu tarafından yayınlanan fetva⁴³² (2012)
- Malezya Federal Bölgeler Fetva Kurulu tarafından yayınlanan fetva⁴³³ (2014)

⁴¹⁹ Şubeyr, "İstismârü Emvâli'z-Zekât", 38-40.

⁴²⁰ Ferah, "Meşrûiyetü'l-istismâri'z-zekevi", 129-138.

⁴²¹ Abdülhâdî Ya'kûb, *İstismâru Emvâli'z-Zekât* (Hartum: el-Ma'hedü'l-Âlemî li 'Ulûmi'z-Zekât, ts.), 10-11.

⁴²² Özek, "Asr-ı Saadet'te Zekâtın Tatbikatı", 18-20; Özek, "Zekâtın Nemalandırılması", 361-369.

⁴²³ Tavzîfu'z-Zekât fi Meşari'i Zâti Ri'in Bilâ Temlik Ferdî li'l-Müstehikki (Tavzîfu'z-Zekât fi Meşari'i Zâti Ri'in Bilâ Temlik Ferdî li'l-Müstehikki), Amman, 03 Temmuz 1986, 421.

⁴²⁴ Şubeyr, "İstismârü Emvâli'z-Zekât", 49.

⁴²⁵ el-Fetâvâ ve't-Tavsiyyât (el-Fetâvâ ve't-Tavsiyyât), Kuveyt, 03 Aralık 1992, 317.

⁴²⁶ JAKIM : E-SMAF V1 (JAKIM : E-SMAF V1), Terengganu, 2001.

⁴²⁷ "Penggunaan Dana Zakat Untuk Istitsmar (Investasi)", Majelis Ulama Indonesia (2003).

⁴²⁸ *el-Fetâvâ's-Şer'iyye fi Mesaili'l-İktisadiyye* (Kuveyt: Beytül-Temvîli'l-Kuveyti) (Erişim 19 Mart 2021), 1/215-217.

⁴²⁹ *Ahkâm ve Fetâvâ'z-Zekât ve's-Sadakât ve'n-Nuzûr ve'l-Kefârât* (Kuveyt: Mektebu's-Şuûni's-Şer'iyye, 2009), 169-173.

⁴³⁰ JAKIM : E-SMAF V1 (JAKIM : E-SMAF V1), Melaka, 2009.

⁴³¹ Fevzân, *İstismâru Emvâli'z-zekât*, 117.

⁴³² JAKIM : E-SMAF V1 (JAKIM : E-SMAF V1), Sarawak, 2012.

⁴³³ JAKIM : E-SMAF V1 (JAKIM : E-SMAF V1), Wilayah Persekutuan, 2014.

- Libya Fetva Kurulu tarafından yayınlanan fetva⁴³⁴ (2016)

Tespit edebildiğimiz kadarıyla zekât mallarının nemalandırılması fikrine cevaz veren ilim adamları ve fetvalar yukarıda belirtilmiştir. Muasır alimler tarafından çeşitli ilmî toplantılarda ve araştırmalarda zekât mallarının nemalandırılmasına cevaz verilirken birtakım deliller öne sürülmüştür. Nemalandırma faaliyetlerinin caiz olduğu şeklinde görüş serdeden kişi ve kurumların zikrettiği deliller sırasıyla incelenecektir. Bir önceki başlıkta olduğu gibi yer yer zikredilen delillere getirilen itirazlara ve cevaplarına da yer verilecektir.

Kur'ân-ı Kerim'den deliller

Tevbe Suresi 60. ayet-i kerimede⁴³⁵ zekâtın sarf yerleri belirlenmiştir. Ancak bu yerlere zekâtların nasıl dağıtılacağı hakkında herhangi bir ifade zikredilmemiştir. Buradan anlaşılacağı üzere dağıtımda hangi usullerin izleneceği ve nasıl olacağı konusunda içtihad kapısı açık bırakılmıştır. Bu nedenle fukahâ, sekiz sınıftan hangisinin önceleneceği, fakire en az ve en çok ne kadar zekât verilebileceği, zekâtın toplandığı yerden bir başka beldeye/ülkeye naklinin caiz olup olmadığı ve temlik şartının bulunup bulunmadığı gibi birçok konuyu zekât ahkâmı açısından tartışmışlardır. Dönemin şartlarına ve kamu maslahatının gereğine göre zekât mallarının nasıl dağıtılacağı devlet başkanı tarafından belirlenebilmektedir. Dolayısıyla devlet başkanı ve nâibi konumundaki resmî kurumlar tarafından müstahiklerin ve zekât fonunun maslahatına binaen zekât mallarının yatırım projelerinde nemalandırılması caizdir.⁴³⁶

Sünnetten deliller

Zekât mallarının nemalandırılmasına dair sünnetten getirilen deliller sırayla zikredilecektir.

➤ Birinci Delil

Hiz. Enes şöyle anlatmaktadır: Ukl ve Ureyne kabilelerinden birtakım insanlar Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yanına gelerek "*Ey Allah'ın Peygamberi! Biz hayvancılıkla uğraşan insanlardık, ekin ve mahsul sahipleri değildik.*" dediler. Akabinde kendilerine Medine'nin havasının iyi gelmediğini anlattılar. Bunun üzerine Resûlullah, onlara zekât develerinin ve başlarında duran çobanın

⁴³⁴ 2016 yılında yayınlanan fetvada, Mecmau'l-Fıkhî'l-İslâmî III. Dönem Toplantısı'nda alınan karara atfı yapılarak zekâtın nemalandırılması caiz görülmüştür. "İstismâru Emvâli'z-Zekât", Resmi Sayfa, *Daru'l-İftâi'l-Libya* (01 Aralık 2016).

⁴³⁵ Ayet-i kerime meâlen şöyledir: "*Sadakalar (zekât gelirleri) ancak şunlar içindir: fakirler, miskinler, sadakaların toplanmasında görevli olanlar, kalpleri kazanılacak olanlar, köleler, borçlular, Allah yolunda (çalışanlar) ve yolda kalmışlar. İşte Allah'ın kesin buyruğu budur. Allah bilmekte ve hikmetle yönetmektedir.*"

⁴³⁶ Fevzân, *İstismâru Emvâli'z-zekât*, 136; Hâfzâvî, *Ahkâmu İstismâri Emvâli'z-Zekât ve Tatbîkâtuhu*, 142.

bulunduğu yere gitmelerini ve develerin sütleri ile bevillerinden içmelerini emretti. Onlarda bu emri yerine getirdi ve sağlıklarına kavuştu...⁴³⁷

Hadiste zikredildiği gibi Hz. Peygamber zekât mallarını hemen müstahiklere taksim etmemiştir. Zekât mallarının korunması, sütlerinin sağılması ve üremeleri için özel meralarda onları nemalandırmıştır. Bununla birlikte Hz. Peygamber, müstahik olarak *"ibnüssebil"* sınıfından sayılabilecek bu kimselere zekât mallarını ferdi olarak temlik etmemiş, onları bu malların sütlerinden ve bevillerinden menfaatlendirmiştir. Dolayısıyla zekât mallarının nemalandırılması yeni bir mesele değildir, Hz. Peygamber döneminde de zekât mallarının nemalandırıldığı görülmektedir.⁴³⁸

Zekât mallarının nemalandırılması fikrini savunanlar öncelikle Ureyneliler hadisini ve ilerde değinilecek olan birkaç sahabe uygulamalarını zikrederek zekât mallarının Hz. Peygamber ve hulefâ-i raşidîn dönemlerinde de nemalandırıldığını bu sebeple caiz olduğunu ifade etmektedirler. Buna karşılık nemalandırmanın caiz olmadığını belirtenler ise mezkûr hadiste aktarıldığı gibi Hz. Peygamber ve halifeleri, zekât mallarını korumak maksadıyla taksim edilene kadar belli bir merada muhafaza etmek istemişlerdir. Buradaki amaç nemalandırma değil, taksime kadar hayvanların muhafaza edilmesidir. Hak sahipleri çıkınca zekât develeri meralardan alınıp müstahike teslim ediliyordu. Bu süreç içerisinde hayvanların sütlerinin sağılması ve üremeleri gayet doğaldır. Aynı şekilde onların bakımı ve korunması için çoban tutulması ve başka hayvanlarla karışmaması için damgalanması da gayet tabidir. Dolayısıyla bu hadisten, zekât mallarının nemalandırma projelerinde kullanılmasının caiz olduğu anlamı çıkartılamaz.⁴³⁹

Zekât hayvanlarının Hz. Peygamber tarafından damgalandığı bilinmektedir.⁴⁴⁰ Bununla birlikte yine zekât hayvanlarının belli meralarda otlatıldığı ve sütlerinin sağıldığı da zikredilmiştir. Bu iki hadisten anlaşıldığı üzere Hz. Peygamber zekât hayvanlarını fevren müstahiklere dağıtma yoluna gitmemiştir. Aksine onları taksim edilene kadar bekletmiştir. Bu süre zarfında da onların sütlerinden ve bevillerinden istifade edilmesine izin vermiştir. Kendi yurdunda olmayıp dışarıdan gelen ve ihtiyaç sahibi konumundaki Ureynelilere de zekât mallarından temlik etmeyip onları merada bulunan zekât develerinin sütlerinden ve bevillerinden menfaatlendirme yolunu tercih etmiştir. Buradan zekât mallarının müstahiklerin ihtiyaçlarına göre harcanması tasarrufunun devlet başkanında olduğu ve taksim edilene kadar dönemin

⁴³⁷ Buhârî, "Meğazi", 34; Müslîm, "Tahâret" 55; "Kasâme", 9; Ebû Dâvûd, "Hudud", 3; Nesâî, "Tahrîmu'd-Dem", 6; İbn Mâce, "Hudud" 20.

⁴³⁸ Özek, "Asr-ı Saadet'te Zekâtın Tatbikatı", 18; Şubeyr, "İstismârü Emvâli'z-Zekât", 30; Fevzân, *İstismârü Emvâli'z-zekât*, 20-22; Gufeylî, *Nevâzilu'z-Zekât*, 483-484; Ya'kûb, *İstismârü Emvâli'z-Zekât*, 7; Özek, "Zekâtın Nemalandırılması", 365.

⁴³⁹ Şubeyr, "İstismârü Emvâli'z-Zekât", 37-38; Özek, "Zekâtın Nemalandırılması", 374-374; Dadaş, "Zekâtın Tenmiyesinin Fıkhî İmkânları", 863.

⁴⁴⁰ Buhârî, "Zekât", 69.

şartlarına göre hem korunması hem de nemâ elde edilmesi için çeşitli faaliyetlerde bulunulabileceği anlamlarının çıktığı söylenebilir.

➤ İkinci Delil

Hiz. Peygamber, “Sizden her kim Müslüman kardeşine faydalı bir şey yapabiliyorsa onu esirgemesin.” buyurmaktadır.⁴⁴¹ Buradaki ifade bütün faydaları kapsayan âmm yani genel bir ifadedir. Müslümanların gıda, eğitim, sağlık vb. yönlerinden tüm ihtiyaçlarını kapsayan bir faydadır. Zekât mallarının nemalandırılmasının zekâta hak sahibi olan Müslümanlara fayda sağlayacağı ise aşikardır. Dolayısıyla müstahiklerin menfaati için nemalandırma faaliyetlerinde bulunma imkânı varken bundan geri durmak Hiz. Peygamber’in sözüne muhalefet etmektir.⁴⁴²

Bu delil kapsamında zekât mallarının nemalandırılmasında Müslümanlar için bir faydanın bulunduğu ve bu sebeple devlet başkanı veya nâibi konumundaki kişi ya da kurumlar tarafından müstahiklerin lehine böyle bir fırsat bulunuyorken ondan kaçınılmaması gerektiği vurgulanmaktadır. Zekât mallarının kâr getirici projelerde nemalandırılması sayesinde müstahikler için kısmî zamanlı değil devamlı gelir sağlama imkânı bulunmaktadır.

➤ Üçüncü Delil

Kabîsa İbni'l-Muhârik şöyle anlatıyor: Bir kefâlet borcu sebebiyle Resulullah'a başvurduğum. Oda bana: “Biraz bekle, zekât malı gelsin, sana ondan verilmesini emrederiz” dedi. Sonra da şöyle buyurdu:

“Ey Kabîsa! Dilenmek üç kişi dışında kimseye helâl değildir:

(1) Kefâlet üstlenen kişinin borcunu ödeyinceye kadar dilenmesi helâldir. Sonra dilenmekten vazgeçer.

(2) Bütün mal varlığını helak eden büyük bir felâkete uğramış kişinin ihtiyacını gidereceği kadar -ya da geçimini sağlayacak kadar- dilenmesi helâldir.

(3) Kendisini tanıyan kimselerden üç kişinin “filan fakir düştü” diyecekleri kadar müşkil duruma düşmüş kişinin, geçimini temin edecek kadar dilenmesi helâldir.

Ey Kabîsa! Bu durumların haricinde dilenmek haramdır. Dilenen kişi haram yemiş olur.”⁴⁴³

Hadiste geçen “ihtiyacını karşılayacak kadar” veya “geçimini sağlayacak kadar” ifadeleri fakir düşen kimsenin aylık ihtiyaçlarının karşılanmasının en önemli şey olduğunu göstermektedir. Buradan anlaşılacağı üzere zekât malından fakirlere

⁴⁴¹ Müslim, “Selâm”, 21.

⁴⁴² Fevzân, *İstismâru Emvâli'z-zekât*, 121; 'Ânî, *Masârifü'z-Zekât ve Temlikuha fî dav'il-Kur'an ve's-Sünne*, 543; Gufeylî, *Nevâzilu'z-Zekât*, 484.

⁴⁴³ Müslim, “Zekât”, 36; Ebû Dâvûd, “Zekât”, 26.

kısa bir dönem yetebilecek kadar zekât vermek yerine onların aylık ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri şekilde vermek en faziletlisi olacaktır. Onları dilenecek kadar muhtaç duruma düşmekten koruyacaktır. Nemalandırma faaliyetleri ile fakir hak sahibinin aylık geçimini sağlayabileceği bir işletme açılması veya açılan bir ticari kuruluşta istihdam edilmesi ile müstahik oradan hissesi karşılığı muayyen bir gelir elde edecek ve aylık geçimini sağlayabilmesi hatta zenginleşerek zekât mükellefi olma imkânına kavuşacaktır.⁴⁴⁴

Zekât mallarının nemalandırılmasına karşı çıkanlar tam tersine bu delili, zekât mallarından bir kısmının nemalandırma amacıyla kenarda tutulmayıp hemen ihtiyaç sahiplerine dağıtıldığına delil olarak göstermektedirler. Çünkü Hz. Peygamber'in "*biraz bekle, zekât malı gelsin, sana ondan verilmesini emrederiz*" sözünden kenarda herhangi bir zekât malı bulunmadığı anlaşılmaktadır. Eğer kenarda nemalandırılmak amacıyla her zaman bir miktar zekât malı tutulsaydı Hz. Peygamber bu sözü söylemezdi, derler.

➤ Dördüncü Delil

Enes b. Malik'ten rivayet edildiğine göre Ensâr'dan bir adam Hz. Peygamber'e dilenmeye gelmiş, bunun üzerine Resulullah: "*Evinde hiçbir şeyin yok mu?*" diye sormuştur. Adam: "Evet, bir çul var, bir kısmını üstüme giyiyor, diğer kısmını ise yatarken altımıza seriyoruz. Bir de su içtiğimiz bir kap var" şeklinde cevap verdi. Hz. Peygamber: "*O ikisini bana getir.*" buyurdu. Bunun üzerine adam onları Hz. Peygamber'e getirdi. Resullulah onları eline alarak: "*Bu ikisini kim alır*" diye seslendi. Orada bulunan bir adam: "ben o ikisini bir dirheme alırım" dedi. Hz. Peygamber: "*Kim bir dirhemden fazla verir*" diye iki üç kez seslendi ve bir adam: "ben iki dirheme alırım" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber onları iki dirheme sattı dirhemleri Ensâr'dan olan adama vererek dedi ki: "*Bu iki dirhemden biriyle yiyecek al ve ailene götür, diğeriyle de bir keser satın al ve bana getir.*" buyurdu. Adam denileni yaptı ve keser alarak geri döndü. Hz. Peygamber kendi eliyle kesere sap taktı ve adama: "*(şimdi) git, (bununla) odun topla ve sat. On beş gün seni görmeyeyim.*" dedi. Adam denileni yaptı ve on dirhem biriktirdi. Bunun bazısıyla kıyafet bazısıyla da yiyecek aldı. Sonunda Hz. Peygamber: "*Bu senin için kıyamet gününde yüzünde dilencilik lekesi ile gelmeden daha hayırlıdır...*" buyurmuştur.⁴⁴⁵

Bu hadisten iki önemli anlam çıkmaktadır. Birincisi, Hz. Peygamber'in dilenmekte olan adamın ihtiyacını zekâtta karşılamak yerine onu irşad etmesidir. Bu vesileyle adam kendi rızkını kazanmaya başlamış ve hatta ilerde zekât mükellefi durumuna gelebilme umutları oluşmuştur. Hz. Peygamber'in bu yaklaşımı örnek

⁴⁴⁴ Hayyât, "Ra'yu fi Tavzîfi'z-Zekât ve İstismârihâ", 3/372.

⁴⁴⁵ Ebû Dâvûd, "Zekât", 26; İbn Mâce, "Ticârât", 25.

alınarak zekât müesseseleri aracılığıyla iş sahibi olabilecekken fakir düşmüş kimseler için onlara uygun araç ve gereçlerin sağlanması yoluyla veya işletmeler açılarak istihdam edilmeleri yoluyla müstahiklerin ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri bir konuma gelmeleri sağlanacaktır.⁴⁴⁶ Bu anlamda zekât fonundan mikro finans projelerinin geliştirilmesi ve desteklenmesi, hadisin anlamıyla örtüşmektedir. İkincisi ise Hz. Peygamber, dilenen kimsenin elindeki malları satıp gelir elde edebileceği bir alana yönlendirmesi ile bir bakıma o kimsenin malının nemalanmasını sağlamıştır. Devlet başkanı statüsü bulunan Hz. Peygamber'in bu hareketinden imam veya nâibi konumundaki kişi ya da kurumların, zekât malını müstahiklerin maslahatı adına nemalandırılmasının caiz olduğuna delalet etmektedir.⁴⁴⁷

Nemalandırmaya cevaz vermeyenler bu delile karşı öncelikle hadisin senedinin zayıf olduğunu ve bu nedenle yeni bir hükmü inşa etmede hüccet olamayacağını ifade ederler. Akabinde ise hadisin sıhhatinin sahih olduğu kabul edilse bile burada Hz. Peygamber'in yaptığı genel anlamda malın artırılmasına vesile olma mahiyeti taşıdığı ve zekâtın nemalandırılmasına hâss bir mana bulunmadığı ifade edilir.⁴⁴⁸

➤ Beşinci Delil

Urve el-Bariki'den nakledildiği üzere Hz. Peygamber ona bir koyun alması için bir dinar vermişti. O da bir dinar ile iki koyun almış, sonra bu koyunların birisini bir dinara satarak Resulullah'a bir dinar ve bir koyunla gelmişti. Bunun üzerine Resulullah Urve'ye alım satımında bereket olması için dua etti. Urve dedi ki: *"Bundan sonra toprak satın alsam ondan dahi mutlaka kazanç elde ettim."*⁴⁴⁹

Benzer bir rivayet Hâkim b. Hizâm'dan nakledilmiştir. Buna göre Hz. Peygamber, Hâkim b. Hizâm'a bir dinar vererek kurbanlık alması için gönderdi. O da bir dinara kurbanlık aldı ve onu iki dinara satarak bir dinar kâr etti. Sonra başka yerden bir dinara kurbanlık aldı. Sonra da kurbanlığı ve (kâr ettiği) dinarı Nebî aleyhisselâma getirdi. Hz. Peygamber bunun üzerine: *"Koyunu kes ve o dinarı sadaka olarak ver"* buyurdular.⁴⁵⁰

Bu hadislerden sahabenin Hz. Peygamber'in malından izinsiz bir şekilde tasarrufta bulunarak alım, satım yaptığı ve bundan kazanç elde ettiği anlaşılmaktadır. Çünkü Hz. Peygamber onu alım satım için vekil kılmamıştır. Hz. Peygamber, izinsiz

⁴⁴⁶Emîn, "Tavzîfu'z-Zekât fi Meşari'i Zâti Ri'in Bilâ Temlik Ferdî li'l-Müstehikki", 3/322; 'Ânî, *Masârifu'z-Zekât ve Temlikuha fi dav'il-Kur'an ve's-Sünne*, 542.

⁴⁴⁷Şubeyr, "İstismârü Emvâli'z-Zekât", 31-32; Fevzân, *İstismâru Emvâli'z-zekât*, 122-123.

⁴⁴⁸Gufeylî, *Nevâzilu'z-Zekât*, 486.

⁴⁴⁹İbn Mâce, "Sadakât", 7; Ebû Dâvûd, "Buyu", 28.

⁴⁵⁰Ebû Dâvûd, "Buyû", 28; Tirmizî, "Buyû", 34.

yapılan bu tasarrufu kınamamış aksine dua ederek onaylamıştır. Bu hadisten bir başkasının malında izni olmaksızın -mal sahibinin lehine- tasarrufun mümkün olduğu anlaşılmaktadır. Devlet başkanı ise zekât malında velâyete sahiptir. Buna göre devlet başkanı veya nâibi konumundaki kişi ya da kurumlar da müstahiklerin iznine ihtiyaç duymaksızın zekât mallarını onların lehine olacak şekilde maslahata binaen nemalandırabilirler. Zarar ihtimaline karşı ilgili kurumun gerekli bütün tedbirleri alması bunun için yeterlidir.⁴⁵¹

Nemalandırmaya cevaz vermeyenler bu delile karşılık Urve'nin Hz. Peygamber tarafından vekil tayin edilebileceğini zikrederler.⁴⁵² Bununla birlikte zekât mallarında tasarruf hakkının kesinlikle müstahikte olduğunu ve onun icazeti olmaksızın alım, satım yapılamayacağını zikrederler. Sahabenin bu şekilde bir davranışta bulunmasının Hz. Peygamber tarafından ikrar edilmedikçe sahih kabul edilmesini mümkün görmezler.⁴⁵³

Bu itiraza karşılık nemalandırmayı savunanlar hadisin zahirinden Urve'nin vekil tayin edilmediğinin anlaşıldığını söylerler. Çünkü Hz. Peygamber kurbanlık almalarını emretmiştir. Dolayısıyla vekâlet verilmediği aşikardır.⁴⁵⁴ Vekâlet verildiği varsayılrsa bile bu vekâlet, kurban satımı için değil alımı için verilmiştir. Diğer bir itirazda ise Hz. Peygamber'in onay vermediği zikredilmektedir. Fakat hadisten anlaşılacağı üzere Hz. Peygamber'in dua etmesi, kınayıcı ve hoşnut olmadığına dair lafızlar kullanmaması Hz. Peygamber'in yapılan işleme onay verdiği anlamına gelmektedir.

➤ Altıncı Delil

Mağaraya saklanan üç kişinin hikayesi hadislerde şöyle geçmektedir.

"Üç kişi sefere çıktı ve yolda giderken yağmur bastırdı. Onlarda bir dağda bulunan mağaraya sığındılar. Akabinde bir kaya yuvarlanıp girişi kapattı ve içerde mahsur kaldılar. Bir kısmı diğerlerine 'Allah için yaptığımız en faziletli amelle ona dua edelim (belki kapı açılır)' dediler.

İçlerinden birisi:

"Ey Allah'ım! Yaşlı ve ihtiyar ebeveynlerim vardı. Ben her gün koyunlarımla meraya çıkar, sonra (akşamüstü) gelip (onları) sağardım. (Sağdığım) sütü öncelikle anne ve babama getirirdim, onlar da içerdi. Sonra çocuklarıma, ehlime ve eşime içirirdim. Bir gece geciktim, geldiğimde ise anne ve babamı uyurken buldum. Onları uyandırmak istemedim. Ayakuçlarında ise çocuklar (açlıktan) ağlıyorlardı. O gece onlar uyudu bense güneş doğana kadar başlarında bekledim. Allah'ım! Biliyorsun ki ben bütün bunları sadece senin rızan için yaptım. Bize buradan bir çıkış yolu nasip et de gökyüzünü görebilelim." diye dua etti. Bunun üzerine taş biraz açıldı.

⁴⁵¹ Şubeyr, "İstismârü Emvâli'z-Zekât", 40.

⁴⁵² Fevzân, *İstismâru Emvâli'z-zekât*, 126.

⁴⁵³ Teymâ, *Tenmiyetü Emvali'z-Zekât*, 85.

⁴⁵⁴ Gufeylî, *Nevâzilu'z-Zekât*, 487.

İkincisi şöyle dua etti:

“Allah’ım! Biliyorsun ki ben amcamın kızlarından birini, bir erkeğin bir kadını sevebileceği en şiddetli sevgiyle sevmekteydim. O da: ‘yüz dinar vermedikçe kavuşamayız’ dedi. Ben bu parayı biriktirene kadar çalıştım. Sonra onun iki ayağı arasına oturduğumda dedi ki: ‘Allah’tan kork! Onun rızası olmadıkça bekârlık mührü bozulmaz’. Bende (bunun üzerine) kalkıp gittim. Ey Allah’ım! Biliyorsun ki ben bütün bunları senin rızan için yaptım. Bize buradan bir çıkış yolu nasip et” diye dua etti. Bunun üzerine taş biraz daha açıldı.

Üçüncüsü ise şöyle dua etti:

“Allah’ım! Biliyorsun ki ben bir ölçek darı ile bir işçi kiraladım. İşin sonunda ona ücretlerini verdim fakat o almadan gitti. Ben o darıyı ektim sonrasında ise onunla bir sığır ve bir çoban satın aldım. Sonra o işçi geldi ve ‘Ey Allah’ın kulu! Bana hakkımı ver’ dedi. Bende ona, ‘şu sığırı ve çobanı al git çünkü onlar senindir’ dedim. İşçi, ‘benimle dalga mı geçiyorsun’ dedi. Bende ‘Seninle dalga geçmiyorum, bunlar gerçekten senin’ dedim. Ey Allah’ım! Biliyorsun ki ben bütün bunları senin rızan için yaptım. Bize buradan bir çıkış yolu nasip et” diye dua etti. Bunun üzerine taş biraz daha açıldı ve onlar mağaradan çıktılar.”⁴⁵⁵

Başka bir rivayette üçüncü kişinin, işçisinin ücretini nemalandırarak deve, inek, sığır ve bir köle aldığı ve işçiye verdiği zikredilmektedir.⁴⁵⁶

Hadiste zikredilen üçüncü kişi bir başkasının malı üzerinde izin almaksızın tasarrufta bulunmuştur. Bu tasarruf ile işçinin ücreti nemalandırılmış ve çok daha fazla gelir elde etmesine vesile olunmuştur. Nemalandırılan mal ve kârı tamamen işçiye verilmiş buna karşılık Yüce Allah, işverenin bu güzel tutumunu vesile kılarak ettiği duaya icabet etmiş ve onları mağaradan kurtarmıştır. İmam Nevevî: *“Bu hadis, bir malı sahibinin izni olmaksızın satmanın caiz olduğuna dair Ebu Hanife ve ashabının görüşüne delildir.”*⁴⁵⁷ ifadelerini kullanmaktadır. Bu hadis, bir başkasının malını izni olmaksızın nemalandırmanın caiz olduğunu göstermektedir. Birbiri üzerinde herhangi bir hakkı bulunmayan iki insan arasında bu durum vaki olabilirken zekâtın toplanması ve dağıtılması noktasında tek hak sahibi olan devlet başkanı veya nâibi konumundaki kişi ya da kurumların, zekât mallarını müstahiklerin lehine icazetleri bulunmaksızın nemalandırması ve kârıyla birlikte zekâtı onlara döndürmelerinde fikhî açıdan bir mahsurun bulunması mümkün değildir.⁴⁵⁸

Nemalandırmaya karşı çıkanlar bu haberin *“şer’u men kablênâ”* hükmünde olduğunu bu sebeple hüccet olamayacağını ifade ederler. Bunun dışında hadiste neyin karşılığında işçinin

⁴⁵⁵ Buhârî, “Buyu”, 98.

⁴⁵⁶ Buhârî, “İcâre”, 12.

⁴⁵⁷ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *El-Minhâc fî şerhi Sahihi Müslim b. Haccâc* (Beyrut: Daru İhyau’t-Turâsi’l-Arabiyyi, 1972), 17: 58.

⁴⁵⁸ Şubeyr, “İstismârü Emvâli’z-Zekât”, 40.

kiralandığının belirli olmadığını belirtirler. Onlara göre kiralayan kimsenin tasarrufu, kendi malında yaptığı bir tasarruftur. Sonrasında ise kendi malında yaptığı tasarruf sonucu elde ettiği kârı, işçiye teberru etmiştir.⁴⁵⁹ Bu itiraza karşılık nemalandırmayı savunanlar, zekât malının bir başkasının malı hükmünde olmadığını, imam ve nâibinin zekât malı üzerinde velâyetinin bulunduğunu zikrederler. Bu delille gösterilmek istenen, “*bir başkasının malında tasarrufta bulunulup nemalandırma mümkün iken devlet başkanı için bir başkasının malı hükmünde olmayan ve üzerinde velâyetinin bulunduğu bir mal sayılan zekât için nemalandırma neden mümkün olmasın?*” şeklindeki düşüncedir.⁴⁶⁰

Hulefâ-i Raşidîn uygulamalarından deliller

Hz. Peygamber döneminden sonra hilafet makamına geçen raşid halifelerin bazı uygulamaları, zekât malının nemalandırılmasına delil olarak zikredilmektedir. Ömer b. Abdülaziz’den gelen bazı rivayetlerde bu kapsamda değerlendirilecektir.

➤ Birinci Delil

Hz. Ömer’in oğulları Abdullah ve Ubeydullah bir ordu ile Irak seferine çıktılar. Yolda Basra valisi Ebu Musa el-Eşarî’ye uğradılar. Ebu Musa el-Eşarî onları çok güzel karşıladı. Akabinde (Ebu Musa el-Eşarî) “*Keşke size faydalı olabileceğim bir iş yapabilseydim*” dedi ve (şöyle devam etti) “*burada Allah mallarından (hazineye ait) biraz mal var. Ben onu Emiru’l-Mü’minin’e göndermek istiyorum. Bu malla Irak’tan eşyalar alır sonra Medine’de satarsınız, anaparayı Emiru’l-Mü’minin’e verirsiniz, kârını da ikiniz alırsınız.*” Onlar da bunu kabul ettiler. Ebu Musa el-Eşarî böyle yaptı ve malları onlardan alacağını Hz. Ömer’e yazdı. Hz. Ömer’in oğulları anaparayı Hz. Ömer’e verdiler kârı da kendileri aldılar. Hz. Ömer onlara: “*Bütün ordu sizin aldığınız gibi sermaye aldı mı?*” diye sordu. Onlar: “*Hayır*” dediler. Bunun üzerine Hz. Ömer: “*Ey Emiru’l-Mü’minin’in oğulları, siz sermayeyi aldınız, (şimdi) hem malı hem de kârı verin*” dedi. Buna karşılık Abdullah sustu, Ubeydullah ise “*Ey Müminlerin Emiri, bu kâr sana ait değildir, malda bir noksanlık olsa ya da helak olsa biz tazmin etmeyecek miydik?*” diye itiraz etti. Hz. Ömer tekrar “*ikisini de ödeyin*” dedi. Abdullah yine susarken Ubeydullah karşı çıktı. Hz. Ömer’in meclisinden birisi “*Ey Müminlerin Emiri, o malı kırâd (mudârebe) saysanız*” dedi. Hz. Ömer ise “*Kırâd saydım*” dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer malı ve kârın yarısını aldı. Diğer yarısını ise Abdullah ve Ubeydullah aldılar.⁴⁶¹

⁴⁵⁹ Fevzân, *İstismâru Emvâli’z-zekât*, 125.

⁴⁶⁰ Fevzân, *İstismâru Emvâli’z-zekât*, 125.

⁴⁶¹ Muvatta’, “Kırâd”, 1.

Bu rivayete bakıldığında “Allah malları” olarak isimlendirilen hazineye ait malların nemalandırılması faaliyetinin Hz. Ömer tarafından onaylandığını görülmektedir. Allah hakkı olan malların içerisinde zekât malları da bulunmaktadır.⁴⁶² Bununla birlikte Hz. Ömer’in oğulları tarafından yapılan nemalandırma faaliyeti müstahiklerin maslahatına olacak şekilde değildir. Hz. Ömer’in oğulları ile beytül mâlin maslahatına mebnidir. Ancak zekâtın nemalandırılmasında müstahiklerin maslahatı esastır. Buna göre Hz. Ömer’in oğulları tarafından yapılan bu nemalandırma faaliyeti caiz olduğuna göre müstahiklerin maslahatına göre yapılan ve kârı onlara dönen nemalandırma faaliyetleri de caiz olmalıdır.⁴⁶³

Bu delile karşı çıkanlar burada Allah malından kastedilenin zekât olmadığını, beytül mâle ait diğer gelirler olduğunu söylemektedirler.⁴⁶⁴ Ayrıca Hz. Ömer’in zekât mallarının nakledilmesini uygun görmediğine dair rivayetler bulunmaktadır. Nitekim Muaz’ın zekât mallarını Medine’ye göndermek istediğinde Hz. Ömer: “*Biz seni vergi memuru veya cizye toplama diye göndermedik. Bulduğun yerdeki zenginlerden alıp fakirlere ver diye gönderdik*” demiştir.⁴⁶⁵ Buna göre Ebu Musa el-Eşarî tarafından zekât malının Basra’dan Medine’ye gönderilmesinin mümkün olmadığını savunmaktadırlar.⁴⁶⁶

Nemalandırmayı savunanlar ise bu itiraza cevap olarak hadiste geçen Allah mallarından kastedilenin zekât olduğunu söylemektedirler. Nitekim Taberî, Nur Suresi 33. ayet-i kerimesinde geçen “Allah malları” ifadesinden kastın zekât olduğunu ifade etmektedir.⁴⁶⁷ Ayrıca varsayalım ki burada kastedilen Allah malları içerisinde zekât malları bulunmasın. Yine de Allah hakkı olan beytül mâle ait malların nemalandırılması, Allah hakkı olan zekât mallarının nemalandırılmasına da kıyasen delil teşkil etmektedir. Hz. Ömer’in bu ikrarı, nemalandırmanın caizliğine dair en önemli delillerden biridir. Hz. Ömer’in nakli caiz görmediğine dair itiraz da müsellem değildir. Mezkûr rivayetin devamı şöyledir:

“Muaz b. Cebel cevaben: “*Ben sana zekât alacaklısı olduğu halde zekâtı göndermiyorum*” dedi. Bunun üzerine sonraki iki yıl zekâtın yarısını, üçüncü yıl ise tamamını Hz. Ömer’e gönderdi. Hz. Ömer tekrar kendisini uyardı. Muaz aynı şekilde “*Benden zekât alacak kimse bulamadım*” diye cevap verdi.”

Buradan anlaşılacağı üzere zekât malının nakledilmesinin o dönem için hoş karşılanmadığı ifadesi yerine, ihtiyaç olduğunda veya zekât alacaklısı bulunmadığında zekâtın merkeze nakli

⁴⁶² Ticânî Sabûn Muhammed, “Tavzîfu’z-Zekât fi Meşari’i Zâti Ri’in Bilâ Temlik Ferdî li’l-Müstehikki”, 3/3/355-356; ‘Ânî, *Masârifü’z-Zekât ve Temlikuha fî dav’il-Kur’an ve’s-Sünne*, 543; Fevzân, *İstismâru Emvâli’z-zekât*, 126-127; Gufeylî, *Nevâzilu’z-Zekât*, 487-488.

⁴⁶³ Fevzân, *İstismâru Emvâli’z-zekât*, 128.

⁴⁶⁴ “el-Münâkaşât”, 1987, 3/389.

⁴⁶⁵ Ebu Ubeyd, *Kitabu’l-Emvâl*, 2/279.

⁴⁶⁶ Dadaş, “Zekâtın Tenmiyesinin Fıkhî İmkânları”, 864-865.

⁴⁶⁷ Taberî, *Câmiu’l-Beyân an Te’vili Âyi’l-Kur’an*, 17/287-290.

uygun görülmüştür denilmesi daha isabetli görülmektedir. Burada göze çarpan en önemli ayrıntılardan birisi de yapılan fetihler neticesinde toplumun zenginleşmesi ve halk arasında zekât alacaklısının bulunmayışıdır. Yemen için geçerli olan bu durum, sürekli yeni fetihlerin yapıldığı ve Sasani devletinden ciddi anlamda ganimetlerin ele geçirildiği, İslam devletinin uç merkezlerinden biri olan Basra için de geçerli olması, mümkün görülmektedir. Dolayısıyla Basra'dan gönderilen beytül mâle ait malların içerisinde zekât malının da olma ihtimali yüksektir.

➤ İkinci Delil

İbn Ebî Şeybe'den rivayet edildiğine göre "Hz. Ömer, (Medine yakınlarındaki bir köy olan) Rebeze'de, zekât mallarını korudu (otlattı, çoğalttı)."⁴⁶⁸

Bu rivayetten anlaşılacağı üzere Hz. Peygamber zamanında zekât hayvanlarının hemen taksim edilmeyerek koruluklarda otlatılması ve nemalandırılmasına dair uygulama, Hz. Ömer döneminde de devam etmiştir. Dolayısıyla zekât mallarının nemalandırılması faaliyetleri muasır bir konu değildir. Aksine Raşid Halifeler Dönemi'nde dahi uygulanan ve caiz görülen faaliyettir.⁴⁶⁹ Bu delile karşılık hem Hz. Peygamber döneminde hem de raşid halifeler döneminde zekât mallarını korumak amacıyla bu meraların tesis edildiği ve nemalandırma kastının bulunmadığı ifade edilmiştir.⁴⁷⁰

➤ Üçüncü Delil

Raşid halifelerin beşincisi sayılan⁴⁷¹ Ömer b. Abdülaziz, sarf yerlerini açıkladığı rivayette ibnüssebîl sınıfı için şu ifadeler yer almaktadır:

*"İbnüssebîl hissesi ise insanların uğrayıp geçebilecekleri bütün yollara nispeten taksim edilir. İbnüssebîl, bulunduğu yerde akrabası olmayıp barınacak yeri de bulunmayan kimselerdir. Bu durumdaki kişi, barınacak yer bulana kadar veya ihtiyacı neyi gerektiriyorsa o süre zarfında yedirilir. (Bu yolcuların zekâttaki hakkı,) ihtiyaç sahibi yolculardan başka kimsenin uğramadığı yerde bulunan ve ellerindekiler bitene kadar yedirip barındırıp bineklerinin yemlerini karşılayan yol üzerlerindeki maruf meskenlerin, güvenilir sahiplerine bırakılır."*⁴⁷²

Ömer b. Abdülaziz, İbnüssebîl sınıfının zekâtını onların ihtiyaçlarına göre tanzim etmiştir. İbnüssebîl sınıfı, yiyeceğe ve barınağa ihtiyaç duymaktadır. Bunun içinde onlara ayrılan zekât fonları gıda ihtiyaçlarının karşılanması ve kalacak yerlerinin

⁴⁶⁸ Askalânî, *Fethu'l-Bârî şerhu Sahih'il-Buharî*, 5/44-45.

⁴⁶⁹ Fevzân, *İstismâru Emvâlî'z-zekât*, 129-130.

⁴⁷⁰ "el-Münâkaşât", 1992, 92-93.

⁴⁷¹ İsmail Yiğit, "Ömer b. Abdülazîz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007), 34/53-55.

⁴⁷² Ebu Ubeyd, *Kitabu'l-Emvâl*, 2/257-258.

olabilmesi için mesken sahiplerine bir diğer ifadeyle kervansaray yetkililerine verilmektedir. Burada, zekât malının İbnüssebîl sınıfına ferdî olarak temlik edilmediği, cemâi yani menfaat temlik yapıldığı görülmektedir. Netice itibariyle bu delilden anlaşılacağı üzere hak sahiplerinin maslahatı göz önünde bulundurulurken onların faydalanabileceği okul, hastane, misafirhane, sağlık ocağı vb. hizmet projelerinin zekât fonundan yapılmasında sakınca görülmemektedir.⁴⁷³ Bu projeler hem müstahiklere ücretsiz bu yerlerden faydalanma imkânı oluşturacak hem de müstahikler dışında faydalanmak isteyenlerden alınacak ücretlerle zekât fonu nemalandırılacak ve elde edilen kârlar yine hak sahiplerine döndürülecektir.

➤ Dördüncü Delil

Ömer b. Abdülaziz'in zekât malından bekârları evlendirdiğine dair şöyle bir rivayet bulunmaktadır: "Irak valisi Abdülhamid b. Abdurrahman beytümâlden para arttığını söylediğinde Ömer b. Abdülaziz cevaben şöyle yazdı: "*Sefeh olmayan veya israf yolları dışında borçlu düşen kim varsa onları bul ve borçlarını öde*" dedi. Abdülhamid b. Abdurrahman ise "*onları buldum ve borçlarını ödedim. Yine de Müslümanların beytümâlinde para arttı.*" diye karşılık verdi. Bu sefer Ömer b. Abdülaziz, "*malı olmayıp evlenmek isteyen bütün bekârları bul, onları evlendir ve onlara zekâtlarını ver.*" dedi. Abdurrahman cevaben "*onları buldum ve evlendirdim. Yine de beytümâlde para arttı.*" dedi..."⁴⁷⁴

Rivayette Ömer b. Abdülaziz'in zekât fonundan müstahikleri evlendirdiği görülmektedir. Buradan zekât fonunun, "*celb-i menâfi, def'i mefâsid*" kapsamında toplum yararına ve müstahiklerin lehine kullanılabilmesi anlaşılmaktadır. Dolayısıyla müstahiklerin faydasına ve toplumun yararına olarak zekât mallarından bekârların evlendirilmesi deliline dayanarak zekât mallarının nemalandırılmasının da caiz olduğu söylenebilmektedir.⁴⁷⁵ Değişen sosyolojik şartlar ve artan teknolojik imkânlar göz önünde bulundurulduğunda o döneme nazaran günümüzde zekât mallarının nemalandırması sayesinde zekât fonunun hem müstahiklerin lehine hem de toplumun yararına daha aktif kullanılabilmesi mümkündür.

⁴⁷³ Teymâ, *Tenmiyetü Emvali'z-Zekât*, 88.

⁴⁷⁴ Ebu Ubeyd, *Kitabu'l-Emvâl*, 1/363.

⁴⁷⁵ 'Ânî, *Masârifü'z-Zekât ve Temlikuha fî dav'il-Kur'an ve's-Sünne*, 544.

Bu delile karşı çıkanlar, rivayetin doğruluğu kabul edilse bile Ömer b. Abdülaziz'in zekâtın naklini caiz görmediğine dair rivayetler⁴⁷⁶ göz önünde bulundurulduğunda bu durumun sadece belli bir bölgeyle sınırlı olacağını ifade ederler. Netice olarak Ömer b. Abdülaziz, o dönemde sınırları Endülüs'ten Çin'e kadar uzanan geniş coğrafyaya hükmeden bir devletin lideriydi. Bu geniş coğrafya içerisinde zekâta muhtaç olmayan bir kimsenin olması veya böyle bir tespitin yapılabilmesi o günün şartları içerisinde mümkün görülmemektedir. Dolayısıyla bu delil ancak zekâtın nakledilmesinin caiz olmadığı düşünüldüğü takdirde artan zekâtların Müslümanların menfaatlerine kullanabileceğini göstermektedir.⁴⁷⁷ Fakat günümüzde gelişen teknolojik imkânlar sayesinde dünyanın bir diğer ucundaki Müslümanların hallerinden haberdar olunabilmektedir. İslam diyarlarından birinde muhtaç kalmadığı için zekât mallarının arttığı düşünüldüğünde, diğer bir belde de açlık, kuraklık, savaş, doğal afet vb. sıkıntılarla boğuşan Müslümanlara artan zekâtların ulaştırılmasının zekât ibadetinin gayesine daha uygun düştüğü söylenebilmektedir.⁴⁷⁸

Kıyastan deliller

Zekât mallarının nemalandırılmasını savunanlar benzer meselelere kıyas yaparak nemalandırmanın caiz olduğunu ifade etmektedirler. Bu başlık altında bu delillere yer verilecektir.

➤ Birinci Delil

Zekât mallarını kabz eden hak sahiplerinin, aylık geçimlerini sağlamak veya daha da artırmak gibi amaçlarla aldıkları zekât malını nemalandırmaları caizdir. Bu hükme kıyasen, devlet başkanı veya nâibi konumundaki kişi ya da kurumlar tarafından müstahiklere sürekli kâr getirici projelerde zekât fonunun nemalandırılması da caiz olmalıdır.⁴⁷⁹

Nemalandırmaya karşı çıkanlar bu delili "*kıyas me'al fârik*" olarak nitelendirmektedirler. Çünkü zekât malı müstahike temlik edildikten sonra istediği şekilde tasarruf edebilmektedir. Ancak devlet başkanı veya nâibi konumundaki kişi ya da kurumların temlik gerçekleşmeden böyle bir tasarrufta bulunması beklenemez. Nemalandırmayı savunanlar bu itiraza karşılık, temlikin şart olup olmadığı konusunda farklı görüşler bulunduğunu, bununla birlikte şart

⁴⁷⁶ Bir rivayete göre bir miktar zekât malı, Rey şehrinde Kûfe'ye nakledildi. Ömer b. Abdülaziz bu malı Rey şehrine geri gönderdi. Diğer bir rivayette ise zekât memurunun bilmeyerek bir beldeden diğer beldeye zekâtı nakletmesi üzerine Ömer b. Abdülaziz onu iade ettiği ifade edilmiştir. Bkz. Ebu Ubeyd, *Kitabu'l-Emvâl*, 2/277,279.

⁴⁷⁷ Nitekim son bölümde incelenecek olan Malezya örneğinde zekâtın yerelliği düşüncesinin benimsendiği ve bu sebeple artan zekât fonunun nemalandırıldığı görülmektedir. Bkz. 148-156.

⁴⁷⁸ Dadaş, "Zekâtın Tenmiyesinin Fikhî İmkânları", 872,875.

⁴⁷⁹ Şubeyr, "İstismârü Emvâli'z-Zekât", 32.

olarak düşünülse bile mezkûr delilde müstahike cemâi temlik yani menfaat temlik yapıldığını ifade etmektedirler.⁴⁸⁰

➤ İkinci Delil

Vakıf mallarının nemalandırılmasının caiz olmasına kıyasen zekât mallarının nemalandırılması da caizdir. Çünkü vakıf malında vakfedenlerin hakkı bulunurken zekât malında da müstahiklerin hakkı bulunmaktadır. Mütevellilerin vakfedilenlerin maslahatına yönelik, vakıf mallarında tasarrufta bulunması ve nemalandırması caiz ise devlet başkanı veya nâibi konumundaki kişi ya da kurumların müstahiklerin maslahatına yönelik, zekât malında tasarrufta bulunmaları ve nemalandırmaları da caiz olmalıdır.⁴⁸¹

Nemalandırmaya karşı olanlar vakıf mallarının zekât mallarına kıyasının mümkün olmadığını belirterek bu delili “*kıyas me’al fârik*” olarak nitelendirmektedirler. Onlara göre bu kıyasın muteber olmamasının üç sebebi bulunmaktadır:

Birincisi, fukâhânın “*vakıf*” ve “*zekât*” tanımlarıdır. Buna göre zekât, “*malın bir kısmının sarf yerlerine temlik edilmesi*” olarak zikredilirken vakıf, “*vakfedilen malın aynının hapsedilerek onun menfaatinden tasarrufta bulunulması*” şeklinde tanımlanmaktadır. Bunun dışında farklı birçok tanım yapılabilmektedir. Netice itibariyle vakıfta maksat, vakfedilenin rakabesi kalacak şekilde menfaatinden yararlanılabilmesidir. Bu sebeple nemalandırılması caizdir. Zekâta maksat ise zekât malının rakabesinin ve menfaatinin müstahike temlik edilmesidir. Vakıfta olduğu gibi rakabenin veya aynın kalması şart koşulmamıştır. Dolayısıyla ikisi birbirine kıyas edilemez.⁴⁸²

İkincisi, vakfın rükünlerinden birisi malın vakfedilmesi iken zekâta vakfedilme durumu yoktur. Müstahikler zekât malını kabzetmeden evvel bir mülkiyete sahip olmazlar. Aynı şekilde zekât malı, müzekki veya devlet başkanının da mülkiyetinde değildir. Dolayısıyla ikisi birbirine kıyas edilemez.⁴⁸³

Üçüncüsü ise vakıf malları ihtiyaç durumuna göre nemalandırılmaktadır. Vakfa ait bütün mallar nemalandırılmamaktadır. Dolayısıyla zekât fonunun nemalandırılması bu konuya kıyas edilemez.⁴⁸⁴

⁴⁸⁰“el-Münâkaşât”, 1987, 3/389; Şubeyr, “İstismârü Emvâli’z-Zekât”, 38.

⁴⁸¹Emîn, “Tavzîfu’z-Zekât fi Meşari’i Zâti Ri’in Bilâ Temlik Ferdî li’l-Müstehikki”, 3/367; Şakra, “İstismârü Emvâli’z-Zekât”, 70-72.

⁴⁸²Şakra, “İstismârü Emvâli’z-Zekât”, 70-71.

⁴⁸³Fevzân, *İstismâru Emvâli’z-zekât*, 132, 133.

⁴⁸⁴ Benaouda Bensaid - Aouidad Rachid, “Ru’yetu Usûliyyetu li Mes’eleti İstismâri Emvâli’z-Zekât”, *Jurnal Fiqh* 10 (2013), 136.

Nemalandırmayı savunanlar bu itiraza karşı zekât ve vakıf müesseselerinin birbirinden farklı yönlerinin olduğu gibi benzerliklerinin de bulunduğunu ifade ederler.⁴⁸⁵ Örneğin, vakıf malları ve zekât malları, Allah malları konumundadır yani kamuya aittir. Aynı şekilde vakıf mallarının tasarrufunda mütevellilerin kararları bağlayıcı olurken zekât mallarının tasarrufunda da devlet başkanı veya nâibi konumundaki kişi ya da kurumların kararları bağlayıcı olmaktadır. Dolayısıyla bu iki örnekte olduğu gibi zekât ve vakıf müesseselerinin birbirlerine kıyas edilebilecek benzerlikleri bulunmaktadır.

➤ Üçüncü Delil

Mal sahibinin zekât malını havl gerçekleşmeden müstahikin maslahatına binaen onun ihtiyacını gidermek maksadıyla takdim etmesi caiz olduğuna göre zekât malının müstahiklerin maslahatına binaen nemalandırılması da caizdir.⁴⁸⁶

Bu kıyasta öne sürülen illetin müstahiklerin maslahatı olduğu söylenebilmektedir. Bu kıyasa itiraz edenler zekâtın erken ödenmesine dair nassların bulunmasına rağmen nemalandırmaya dair herhangi bir nass olmadığını, nemalandırmanın zekâtın fevrîliği ve zarar durumunda tazmin meseleleri sebebiyle zaten caiz olmadığını ifade etmektedirler.⁴⁸⁷

➤ Dördüncü Delil

Hiz. Ömer, sevâd arazisini Müslümanların maslahatına binaen toprak sahiplerine vakfetmiştir. Bu durum bir çeşit nemalandırmadır. Çünkü arazi sahipleri o toprakları işleyecek, üretim yapacak ve devlete vergi verecektir. Devlet başkanının fethedilen araziler konusunda Müslümanların maslahatını göz önünde bulundurarak yaptığı bu tercih caiz olduğuna göre zekât mallarının devlet başkanı veya nâibi konumundaki kişi ya da kurumlar tarafından -menfaatlerin müstahiklere vakfolunacağı- nemalandırma projelerinde işletilmesi de caizdir.⁴⁸⁸

Nemalandırmayı caiz görmeyenler bu delile karşı, devlet başkanının fethedilen arazileri Müslümanların maslahatını göz önünde bulundurarak bölme veya vakfetme muhayyerliğine sahip olduğunu zikretmektedirler. Dolayısıyla zekât malının bu arazilerden farklı olduğu zahir olması sebebiyle bu iki meselenin kıyas edilmesinin mümkün olmadığını ifade etmektedirler.⁴⁸⁹

⁴⁸⁵ Şakra, "İstismârü Emvâli'z-Zekât", 367.

⁴⁸⁶ 'Ânî, *Masârifu'z-Zekât ve Temlikuha fî dav'il-Kur'an ve's-Sünne*, 544.

⁴⁸⁷ Gufeylî, *Nevâzilu'z-Zekât*, 492.

⁴⁸⁸ Şubeyr, "İstismârü Emvâli'z-Zekât", 39-40.

⁴⁸⁹ Fevzân, *İstismâru Emvâli'z-zekât*, 134.

➤ Beşinci Delil

Devlet başkanı veya nâibi konumundaki kişi ya da kurumlar tarafından bir ihtiyaca veya zarurete binaen zekât mallarının müstahiklere ulaştırılmasının tehiri caizdir. Buna kıyasen nemalandırma faaliyetlerinde müstahiklerin lehine fayda görüldüğünde zekâtın geciktirilmesi de caiz olmalıdır.⁴⁹⁰

➤ Altıncı Delil

Fukahâ tarafından yetim mallarının vasî tarafından nemalandırılması caiz görülmüştür. Nitekim Yüce Allah: “*Rüştüne erişinceye kadar yetimin malına, onun iyiliğine olmadıkça el sürmeyin.*”⁴⁹¹ buyurmuştur. Hz. Peygamber’de hutbede şu sözleri söylemiştir: “*Her kim, mal sahibi bir yetimin himayesini üzerine alırsa, onun malıyla ticaret yapsın, o malı âtil bırakmak suretiyle zekâtın yok olmasına imkân vermesin.*”⁴⁹² Görüldüğü üzere İslam dini, yetim mallarının vasî tarafından nemalandırılması suretiyle yetimlerin menfaat elde etmesini teşvik etmiştir. Yetim mallarının vasî tarafından yetimin maslahatına uygun şekilde nemalandırılması caizse zekât mallarının vasî hükmündeki devlet başkanı veya nâibi konumundaki kişi ya da kurumlar tarafından müstahiklerin maslahatına uygun şekilde nemalandırılması da caiz olmalıdır. Zekât malı, yetim malından daha az muhterem değildir.⁴⁹³

Zekât mallarının nemalandırılması fikrine karşı çıkanlar bu delili, “*kıyas me’al fârik*” olarak nitelendirmektedirler. Bu itirazlarını şöyle gerekçelendirirler:

- Yetim mallarının nemalandırılmasında yetimin aslî ihtiyaçları dışında kalan mallar nemalandırılır. Zekâta ise müstahikkin aslî ihtiyaçlarından geriye zekât malının artması beklenmez. Arttığı düşünülse bile artan kısım müstahiklere ödenmek üzere başka bir İslam ülkesine nakledilir. Bu nedenle fakirin ihtiyacı olan zekât malının, yetimin ihtiyacı dışında kalan mala kıyas edilmesi caiz değildir.⁴⁹⁴

⁴⁹⁰ Şubeyr, “İstismârü Emvâli’z-Zekât”, 39; Teymâ, *Tenmiyetü Emvali’z-Zekât*, 89.

⁴⁹¹ el-En’âm, 6/152.

⁴⁹² Tirmizî, “Zekât”, 15.

⁴⁹³ “el-Münâkaşât”, 1987, 3/404; Şubeyr, “İstismârü Emvâli’z-Zekât”, 32; Ânî, *Masârifü’z-Zekât ve Temlikuha fî dav’il-Kur’an ve’s-Sünne*, 545. Bu uygulama sonucunda Osmanlı döneminde eytâm sandıkları oluşturulmuştur. Bu sandıklarda, yetime miras olarak intikâl eden malların muhafaza edilmesi, yetim rüşt çağına gelinceye kadar onların enflasyon, değer kaybı vb. finansal tehlikelerden de korunarak ulaştırılması ve işletilmesi amaçlanmaktadır. Mecelle’nin 199. maddesinde “*bey’ bi’l-istiğlal, bâyi’ bir malı isticâr etmek üzere vefâen bey’ demektir*” ifadesi bulunur. Eytâm sandıklarında çoğunlukla bu bey’ çeşidi kullanılarak borç alınan mal, icrâ olarak değerlendirilir. Bu sandıklarda mallar, gayrimenkul olanların kiralanması, menkul olanların ise işletilmesi şeklinde nemalandırılmıştır. Ayrıca yetime ait malların yetkili mercilerin denetiminde nakit paraya çevrilmesi ve idâne olarak kefil veya rehin karşılığı karz şeklinde dağıtılması sonucunda nemâ elde edilirdi. Böylece hem ana para korunur hem de malda artış sağlanırdı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Tahsin Özcan, “Osmanlı Toplumunda Yetimlerin Himayesi ve Eytam Sandıkları”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14 (2006), 106-108.

⁴⁹⁴ Şubeyr, “İstismârü Emvâli’z-Zekât”, 38-39.

- Zekât malının müstahiklere fevren ödenmesi gerekir. Bu sebeple bu malda tasarruf caiz değildir. Yetim malında ise yetim rüşt çağına ulaştığında kendi malında tasarruf hakkı elde eder. Yetim rüşt çağına eriştiğinde nemalandırılan malın fevren yetime dönmesi gerekmez. Bu sebeple yetim malı nemalandırılır.⁴⁹⁵ Ayrıca yetim malının nemalandırılması, malın âtil kalarak her sene düşecek zekât miktarı ile tamamen tüketilmemesi adına yetimin maslahatına olan bir uygulamadır. Zekâtın nemalandırılmasında ise müstahikkin ihtiyacı olan zekât tehir edildiği için hak sahibinin maslahatına bir uygulama değildir.⁴⁹⁶ Dolayısıyla zekât malının yetim malına kıyası caiz değildir.
- Yetimler rüşt çağına kadar vasînin velayeti altındadır. Bu sebeple vasî tarafından yetim malları nemalandırılabilir. Ancak zekât alacaklıları rüşt ehlidir. Dolayısıyla onların izni olmadan hakkı olan mal üzerinde tasarrufta bulunulması caiz değildir.⁴⁹⁷
- Delilde zikredilen hadis, zekât malının yetim malına kıyas edilmesine manidir. Çünkü bir özür sebebiyle müstahike ulaştırılmayan zekât malları, yüksek meblağlara ulaşırsa da bu maldan ayrıca zekât gerekeceğine dair bir görüş bulunmamaktadır.
- Yetim malının sahibi vasînin yetimin velisi mi yoksa hâkim mi olduğu belirlenmiştir. Velâyet sahibi yetim malında tasarruf hakkına sahip olur ve hikmete mebni bir tasarrufta bulunmadığında da tazminle mükelleftir. Zekâta müstahik kimseler genel olarak sekiz sınıfta beyan edilmiş olsa da hangi fertler olduğu belirli değildir. Zekât ibadetinde velâyet sahibi olan kamu otoritesinin görevi de zekâtı mal sahibinden alıp hak sahibine ulaştırmaktır. Dolayısıyla tasarruf yetkisi yoktur.⁴⁹⁸

Zekât mallarının yetim mallarına kıyası konusunda serdedilen görüşler yukarıda zikredilmiştir. Bu noktada vakıf malları ve yetim mallarının nemalandırılması konularının zekât mallarının nemalandırılmasına kıyas edilmesi birçok yönden tartışmaya açıktır. Kanaatimizce nemalandırma konusunda farklı kıyaslar yaparak delil arayışına girmek yerine zekâtın nemalandırılmasında “*maslahat*” karinesinin iyi bir şekilde izah edilerek öneminin vurgulanması, delil niteliği açısından hem yeterli hem de daha isabetli olacaktır.

⁴⁹⁵ Şakra, “İstismârü Emvâli’z-Zekât”, 73.

⁴⁹⁶ Dadaş, “Zekâtın Tenmiyesinin Fikhî İmkânları”, 864.

⁴⁹⁷ Teymâ, *Tenmiyetü Emvali’z-Zekât*, 89.

⁴⁹⁸ Dadaş, “Zekâtın Tenmiyesinin Fikhî İmkânları”, 863-864.

Diğer deliller

Zekât mallarının nemalandırılması konusunda araştırmacılar tarafından ileri sürülen istihsan, maslahat ve külli kaideler kapsamında nemalandırmanın cevazı ve fî sebîlillâh fonundan nemalandırma gibi deliller bu başlık altında incelenecektir.

➤ Birinci Delil

Müfessirlerin ve fukâhânın bir kısmı, zekâtın sarf yerlerinden olan fî sebîlillâh sınıfının bütün hayır işlerini kapsayacağı şeklindeki görüşü benimsediler.⁴⁹⁹ Bu kapsamda ilk dört sınıfın aksine fî sebîlillâh fonunun kamu yararına kullanılması gereken bir fon olduğunu ve mescit, köprü inşası, okul ya da hastane gibi toplum yararına hayır işlerinin bu fondan finanse edilebileceği düşünülmektedir. Nitekim Yusuf el-Karadavî gibi muasır alimler tarafından bu görüşün tercih edildiği ve İslami davet çalışmalarının da bu kapsamda değerlendirildiği görülmektedir. Fî sebîlillâh fonunun tüm hayır işlerini kapsaması caiz olduğuna göre müstahiklere ferdî temlik olmaksızın kâr getirici nemalandırma projelerinde işletilmesi de caizdir. Fî sebîlillâh fonundan yapılan nemalandırma projeleri kapsamında açılacak işletme, fabrika, çiftlik, hastane vb. kurumlarda müstahiklere cemâi temlik yani menfaat temliki yapılmaktadır. Proje kapsamında kurulan müesseselerin mülkiyeti ise zekât fonunun tüzel kişiliğine ait olacaktır.⁵⁰⁰ Bununla birlikte fî sebîlillâh fonundan harp aletlerinin alınabileceği ve devlet başkanı tarafından fî sebîlillâh kapsamında silah vb. savunma sanayiine dair fabrikaların kurulabileceği şeklinde bir görüş de bulunmaktadır.⁵⁰¹ Devlet başkanının müstahike temlik etmeden önce ve onlardan izin almaksızın fî sebîlillâh fonundan harp aletleri alma ya da fabrikalar açma yetkisi bulunuyorsa o halde yine müstahiklerin lehine olacak şekilde ferdî temlik gerçekleşmeksizin zekât fonunun nemalandırma faaliyetlerinde kullanılması için de yetkisi bulunmaktadır.⁵⁰²

Zekât fonunun nemalandırılması meselesinin cevazına dair en önemli delillerden birisi de fisebillillâh fonu üzerine yapılan değerlendirmedir. Buna göre zekâta temlik şartının öne sürülmesi ve fî sebîlillâh fonunun tüm hayır işlerini kapsaması şeklindeki iki görüş göz önünde bulundurulduğunda ihtilafa düşülmeksizin nemalandırma faaliyetlerinin yapılabilmesi için en uygun sınıfın fî sebîlillâh olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim özellikle Yusuf el-Karadavî'nin de

⁴⁹⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 16/87-88; Reşid Rıza, *Tefsîru'l-Menâr*, 10/436-437; Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi'fî Tertîbi's-Şerâi'*, 2/45. Fî sebîlillâh sınıfı hakkındaki klasik ve muasır görüşler için bkz. Karadâvî, *Fıkhu'z-Zekât*, 533-561; Dadaş, "Zekâtın Tenmiyesinin Fikhî İmkânları", 877-890.

⁵⁰⁰ Hayyât, "Ra'yu fî Tavzîfi'z-Zekât ve İstismârihâ", 3/371; "el-Münâkaşât", 1987, 3/387; Şubeyr, "İstismârü Emvâli'z-Zekât", 31; Ânî, *Masârifu'z-Zekât ve Temlikuha fî dav'il-Kur'an ve's-Sünne*, 544; Fevzân, *İstismâru Emvâli'z-zekât*, 129.

⁵⁰¹ Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkamî'l-Kur'ân*, 8/185-186; Lahmî, *et-Tefsîru*, 3/982; Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb*, 6/213.

⁵⁰² Şubeyr, "İstismârü Emvâli'z-Zekât", 31; Fevzân, *İstismâru Emvâli'z-zekât*, 91.

içerisinde bulunduğu bazı muasır alimler, nemalandırma faaliyetinin fî sebîlillâh fonundan uygulanabileceğini ifade etmişlerdir. Nemalandırmaya karşı çıkanlar ise bu delile itiraz ederek görüşlerini şöyle delillendirmişlerdir:

- Farklı mezheplere mensup fukâhânın tamamına yakını fî sebîlillâh fonundan kastın gaziler ve mücahitler olduğunu ifade etmişlerdir.⁵⁰³ Günümüze kadar hâkim olan bu görüş râcihtir. Dolayısıyla zekât mallarının nemalandırılmasına mesnet olamaz.⁵⁰⁴
- Zekât malından ihtiyaç halinde harp aletlerinin alımı veya savunma sanayisine dair fabrikaların açılması caizdir. Ancak bu durum, bu kalemler için beytûlmâlde herhangi bir meblağ kalmadığı zaman geçerlidir. Dolayısıyla devletin ancak çok zor duruma düştüğünde kullanabileceği bu istisnâ yöntem, zekât fonunun nemalandırılmasına mesnet olamaz.⁵⁰⁵

Nemalandırmaya karşı çıkanların öne sürdüğü bu deliller de tartışmaya açıktır. Nitekim günümüzde birçok muasır alimlerin görüşlerine ve ilmî toplantılarda alınan kararlara bakıldığında fî sebîlillâh fonunun Allah yolunda yapılan tüm hayır işlerini kapsayacağı, günümüzde cihat vazifesinin sadece silahla olmadığı, basın-yayın organları, sosyal medya, kitaplar vb. pek çok yönden yapılabildiği ve İslami davet çalışmalarının bu kapsamda değerlendirildiği anlaşılmaktadır. Bu nedenle zekât fonunun nemalandırılması faaliyetlerinin fî sebîlillâh fonundan yapılması mümkün görülmektedir.

➤ İkinci Delil

Zekât mallarının nemalandırılması konusu kıyasa tabi tutulduğunda asıl itibarıyla caiz değildir. Ancak günümüzde müstahiklerin sayısının oldukça fazla olması, İslam ülkelerinin birbirlerinden farklı siyasi ve ekonomik sıkıntılar içerisinde bulunması, küreselleşme ile birlikte toplumdaki gelir adaletsizliğinin artarak sınıf farklarının oluşması, işsizlik, sosyal yaşam içerisindeki zorluklar ve düşük hayat standartları nedeniyle zekât mallarının nemalandırılarak çoğaltılması, müstahiklerin menfaatine en uygun projelerin finanse edilmesi ve bu sayede müstahiklerin bir kısmının aylık düzenli bir gelire sahip olmalarının sağlanması maslahatları göz önünde bulundurulduğunda kıyasta aslanan caiz olmadığı sonucunun hilafına istisnenen caiz olduğu anlaşılmaktadır.⁵⁰⁶

⁵⁰³ Mezheplerin fî sebîlillâh fonuna dair görüşleri için bkz. Karadâvî, *Fıkhü'z-Zekât*, 533-540; Çalık, "Zekât ve Temlik Esası", 74-77; Dadaş, "Zekâtın Tenmiyesinin Fıkhî İmkânları", 877-880.

⁵⁰⁴ Şubeyr, "İstismârü Emvâli'z-Zekât", 38; Fevzân, *İstismâru Emvâli'z-zekât*, 128-129.

⁵⁰⁵ Şubeyr, "İstismârü Emvâli'z-Zekât", 38; Fevzân, *İstismâru Emvâli'z-zekât*, 129-130.

⁵⁰⁶ Bu delil, Muhammed Abdüllatif Ferfûr tarafından zikredilmiştir. "el-Münâkaşât", 1987, 3/391; Şubeyr, "İstismârü Emvâli'z-Zekât", 32.

Nemalandırma fikrini kabul etmeyenler bu delile karşı olarak mebni (müsellem) bir delilin bulunduğu yerde istihsanen amel edilemeyeceğini, yukarıda zikredilen delil kabul edilse bile bunun zekâtın sarf yerlerine ait fonlardan değil ancak artan zekât mallarından yapılabileceğini ifade ederler.⁵⁰⁷

➤ Üçüncü Delil

İslam hukukunda devlet başkanının makâsıd-ı şer'iyeyi tahakkuk ettirmek için salahiyeti bulunmaktadır. Devlet başkanı bu salahiyete binaen toplumda bulunan ihtiyaçların karşılanması, sorunların çözülmesi ve sınıflar arası adaletin tahakkuk ettirilmesi için iktisadî tedbirler alma veya içtihat etme yetkisini kullanabilmektedir. Devlet başkanı, vatandaşların menfaatleri doğrultusunda bu içtihatlarını şekillendirmektedir. Buna binaen Mecelle'de "*raiyye yani teb'a üzerine tasarruf maslahata menuttur*"⁵⁰⁸ kaidesi zikredilmiştir. Devlet başkanının bu tasarruf yetkisi mali bir ibadet olan zekât içinde geçerlidir. Daha önce "*Zekât İbadetinde Devletin Rolü*" başlığında belirttiğimiz gibi İslam tarihinde devlet başkanlarının zekât üzerinde çeşitli tasarruflarda buldukları görülmüştür. Kıtık döneminde zekâtın toplanmayışı, açık ve gizli mal ayrımının yapılması, müellefe-i kulûb sınıfının kaldırılması, zekâtın farklı bölgelere nakledilmesi, zekât fonundan ihtiyaç sahiplerinin evlendirilmesi ve malın aynının/mislinin yerine kıymetinin alınması gibi örneklendirilebilecek bu tasarruflarda devlet başkanları, toplumun maslahatına raci' şekilde hareket etmeye çalışmışlardır. Devlet başkanına ait bu salahiyet değişmezken yetkiyi kullanma noktasındaki zamanın gerektirdiği usul ve şartlar değişebilmektedir. Devlet başkanının veya nâibi konumundaki kişi ya da kurumların bu salahiyete dayanarak toplanan zekât mallarını belirli şartlar dahilinde⁵⁰⁹ müstahiklerin maslahatına uygun şekilde kâr getirici nemalandırma projelerinde işletmesi caizdir. Hak sahiplerinin menfaatlerine olan kâr getirici, hizmet veya katma değer üretebilecek bu projelerin aynı zamanda İslam toplumundaki ekonomik refahın artırılması ve işsizliğin azaltılması gibi konulara etki etmesi de mümkündür. Bu açıdan düşünüldüğünde zekât mallarının nemalandırılması sadece hak sahiplerinin menfaatine değil ekonomik kalkınmaya etkisiyle ümmetin de menfaatine görülmektedir. Tüm bu hususlar göz önünde bulundurulduğunda maslahat karinesine binaen zekât mallarının nemalandırılması caizdir.⁵¹⁰

⁵⁰⁷ "el-Münâkaşât", 1992, 93.

⁵⁰⁸ Ali Haydar Efendi, *Dürrü'l-Hükkâm şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, 128.

⁵⁰⁹ "Zekâtın Nemalandırılmasında Başlıca Şartlar" başlığı altında bu şartlara değinilecektir.

⁵¹⁰ Ferfûr, "Fetevâ Fikhiyye fî Vâkiati Tavzîfu Emvâli'z-Zekât me'a 'ademî't-Temlik li'l-Müstehikki", 3/359; Hayyât, "Ra'yu fî Tavzîfi'z-Zekât ve İstismârihâ", 3/372; Emîn, "Tavzîfu'z-Zekât fî Meşari'i Zâti Ri'in Bilâ Temlik Ferdî li'l-Müstehikki", 3/363-367; "el-Münâkaşât", 1992, 85, 103; 'Ânî, *Masârifü'z-Zekât ve Temlikuha fî dav'il-Kur'an ve's-*

Zekât mallarının nemalandırılması meselesinin en önemli dayanaklarından birisinin, maslahat karinesi olduğunu zikretmiştik. Bu delilde, nemalandırma faaliyetlerinin hem müstahiklerin hem de toplumun maslahatına menûit olduğu ifade edilmektedir. Nemalandırmaya cevaz vermeyenler zekâtın sarfyerlerinin belli olduğunu ve iktisadî hedefler için zekât malının yerine devletin diğer gelirlerinin kullanılması gerektiğini öne sürerek bu karineye itiraz etmektedirler. Meseleye dair fetvalar zikredildikten sonra nemalandırma faaliyetlerinde hangi fonların kullanılacağına dair izlenecek yöntemlere ve nemalandırma için öne sürülen şartlara değinilecektir. Bu yöntem ve şartlarla birlikte zekât mallarının nemalandırılmasına karşı getirilen fevrîlik, temlik, zarar durumu gibi konulara dair incelemelere yer verdiğimiz birinci bölümdeki bilgiler ile mükellef, aracı kurum veya devletin zekâttaki rolüne dair değerlendirmeler göz önünde bulundurulduğunda zekât mallarının nemalandırılması fikrinin fikhî açıdan uygulamaya elverişli olduğu söylenebilir.

2.2 Zekât Mallarının Nemalandırılması Hakkında Yayınlanan Fetvalar

Zekât ahkâmına dair muasır meselelerden olan zekât mallarının nemalandırılması konusu, fıkıh meclisleri ve fetva kurullarının gündemine gelmiştir. Bu fikrin ilk kez ortaya atıldığı 1960'lı yıllardan sonra farklı heyetler ve meclisler tarafından mesele tartışılmıştır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla bu konuda on yedi farklı heyet tarafından toplam on dokuz fetva/karar yayınlanmıştır. Bu bölümde mezkûr fetvaların Türkçe tercümelerine yer verilecektir.

Başlıklarda fetva kurullarının veya meclislerin isimleri verilirken orijinal okunuşları dikkate alınmaya çalışılmıştır. Kurul veya meclis hakkında bilgi verilirken de Türkçe karşılıkları zikredilmiştir. Fetvalar tercüme edilirken ise ilgili metne sadık kalınmaya çalışılmış ancak bazı kısımlarda birebir tercüme yerine anlam bütünlüğü dikkate alınmıştır. Konunun özetlenmesi ve daha kolay anlaşılabilmesi amacıyla hazırladığımız kronolojik olarak fetva kurulları ve öncüllerini içeren tablo resmi tezin sonunda ek kısmında verilecektir.

2.2.1 Mecmau'l-Fıkhî'l-İslâmî ed-Düvelî tarafından yayınlanan fetva

İslam Fıkıh Akademisi şeklinde Türkçeleştirilen Mecmau'l-Fıkhî'l-İslâmî ed-Düvelî, 1981 yılında Cidde'de düzenlenen 3. İslam Ülkeleri Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'nde alınan kararla kurulmuştur. Meclisin içerisinde başta İslam hukuku alanında çalışan araştırmacılar olmak üzere tıp, iktisat vd. alanlarda uzman kimseler bulunmaktadır. Meclisin amacı, güncel meseleleri tartışıp İslam hukukuna uygun çözümler üretebilmek olarak nitelendirilmiştir. Bununla birlikte meclis, İslam İşbirliği Teşkilatı'na bağlı ülkelerden ve azınlık durumundaki

Sünne, 544-545; *Fevzân, İstismâru Emvâli'z-zekât*, 135-136; *Hâfzâvî, Ahkâmu İstismâri Emvâli'z-Zekât ve Tatbîkâtuhu*, 143-145; *Gufeylî, Nevâzilu'z-Zekât*, 483-484. "el-Münâkaşât", 1987, 3/415-416.

Müslüman halklardan üyeler bulundurmaktadır. Çeşitli İslam ülkelerinin desteklediği bu kuruluş, 1984 yılında gerçekleşen ilk toplantısından itibaren yaptıkları çok yönlü araştırmalar ile günümüz İslam hukuku çalışmalarında referans olarak görülmektedir. Akademinin güncel meselelerde aldıkları kararlar ise bu alanda çalışan kimselerin ve fetva kurullarının nazar-ı dikkatini celb etmektedir.⁵¹¹

İslam Fıkıh Akademisi tarafından III. Dönem Toplantısında “Zekâtın Kâr Getirici Projelerde Hak Sahiplerine Ferdî Temlik Olmaksızın Nemalandırılması” başlıklı bir oturum düzenlenmiştir. Toplantıda tebliğ sunan ilim adamları sırasıyla Ticânî Sabûn Muhammed, Adem Şeyh Abdullah Ali, Dr. Muhammed Abdullatif el-Ferfûr, Dr. Hasan Abdullah el-Emin ve Dr. Abdülaziz el-Hayyât’tır. Tebliğlerin dinlenildikten sonra “münâkaşât” kısmına geçilmiş ve burada aralarında yukarıda zikrettiğimiz tebliğ sunan ilim adamlarının yanı sıra Mustafa Zerkâ, Yusuf el-Karadavî, Takî el-Osmanî, Abdüsettâr Ebu Gudde, Halil Muhyiddîn el-Mîs gibi yirmi dört ilim adamı konu hakkındaki fikirlerini belirtmişlerdir. Netice itibariyle fikir beyan eden alimlerin ekseriyeti, zekât mallarının nemalandırılmasını karar metninde belirtileceği üzere iki şarta bağlı olarak caiz görmüşlerdir.

03.07.1986 tarihinde alınan 03 numaralı karar metninin tercümesi şu şekildedir:

“Zekâtın Kâr Getirici Projelerde Hak Sahiplerine Ferdî Temlik Olmaksızın Nemalandırılması (Tavzîfi) Hakkında

Mecmau'l-Fıkhî'l-İslâmî ed-Düvelî'nin Ürdün'ün başkenti Amman'da 1408 safer 8-10 / 11-16 Ekim 1986 tarihinde düzenlenen III. Dönem toplantısında, “Zekâtın Kâr Getirici Projelerde Müstahike Ferdî Temlik Olmaksızın Nemalandırılması (Tavzîfi)” hakkında sunulan tebliğlerin incelenmesinin ardından ve üyelerin görüşleri dinlenildikten sonra alınan karar şöyledir:

Zekât mallarının, zekâta istihkakı olan kimselerin temlikiyle sona erecek veya zekâtın toplanması ve dağıtımı konusunda hukuki açıdan yetkili kurumun kontrolü ve idaresine tabi olacak şekilde yatırım projelerinde, hak sahiplerinin acil ihtiyaçlarının karşılanması ve (nemalandırma sonucu) zarar durumunun oluşmasına karşı gerekli tüm tedbirlerin alınmasından sonra nemalandırılması prensip olarak caizdir. Vallahu A'lem.”⁵¹²

⁵¹¹ Geniş bilgi için bkz. Kâmil Yaşaroğlu, “Mecmau'l-Fıkhî'l-İslâmî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003), 28/258-259.

⁵¹² Tavzîfu'z-Zekât fi Meşari'i Zâtî Ri'in Bilâ Temlik Ferdî li'l-Müstehikki, 421.

2.2.2 Mecmau'l-Fıkhiyyü'l-İslâmî tarafından alınan karar

İslam Fıkıh Akademisi, Dünya İslam Birliği bünyesinde 1966 yılında kurulmuştur. O dönem İslam aleminin önde gelen alimlerinden Ebu'l-Hasan en-Nedvî, Mevdûdî, Abdullah b. Bâz, Mustafa Ahmed Zerka gibi isimlerin bulunduğu yedi kişilik bir kurul olarak teşekkül etmiştir.⁵¹³

İslam Fıkıh Akademisi tarafından XV. dönem toplantısında “*Zekât Mallarının Nemalandırılması*” başlıklı bir karar yayınlanmıştır. Ancak bu kararda, 1986 yılında alınan kararda olduğu gibi araştırmacılar tarafından sunulan tebliğlere veya müzakere sürecine dair bilgi bulunmamaktadır. Bir diğer farklılık ise karar metninde imza atan ilim adamları ile itiraz edenlerin isimlerinin zikredilmesidir.

Buna göre karara imza atan ilim adamları: Abdulaziz b. Abdullah b. Bâz (Mecmau'l-Fıkhiyyü'l-İslâmî Başkanı), Abdullah b. Salih el-Ubeyd (Başkan Yard.), Abdullah Abdurrahman el-Bessâm, Ahmed Muhammed el-Mukrî, Bekr Abdullah Ebu Zeyd, Muhammed b. Cebîr, Muhammed Abdullah es-Sebîl, Muhammed el-Habib b. Hoca, Muhammed Reşid Ragıp el-Gabânî, Muhammed Salim b. Abdülvelûd ve Yusuf el-Karadavî'dir.

Karara itiraz edenler ise: Abdurrahman Hamza el-Merzekî, Ahmed Fehmi Ebu Sünne, Ebu'l-Hasan en-Nedvî (Mecmau'l-Fıkhiyyü'l-İslâmî'nin kurucu üyelerinden), Mebruk Mesud el-Avâdî, Mustafa Ahmed Zerkâ ve Salih b. Fevzan'dır.

31.10.1998 tarihinde alınan 6. karar metninin tercümesi şu şekildedir:

“Rabıtu'l-Alemi'l-İslami'ye bağlı Mecmau'l-Fıkhiyyü'l-İslami meclisi, 11 Recep 1419/31.10.1998 tarihinde Mekke-i Mükerrime'de düzenlenen XV. Dönem toplantısında zekât mallarının nemalandırılması konusunu ele aldı.

Meclisin kararı şöyledir:

Zekâta konu olan malların zekâtları fevren ödenmelidir. Aynı şekilde zekâtın, Cenâb-ı Hakk'ın kitabında “...أَيُّهَا الصَّدَقَاتُ الْفُقَرَاءُ وَالْمَسَاكِينُ...” ayetiyle tayin ettiği sarfyerlerine vücut vakti geldiğinde temlik edilmesi gerekmektedir.

Bu sebeple fakirler gibi zekâta hak sahibi kimselerin maslahatına dayanan zekât mallarının nemalandırılması, çeşitli şer'i sakıncaları içermesi sebebiyle caiz değildir. Bu sakıncalar; Zekâtın ödenmesinde fevrilik şartının ihlali, ödeme vakti geldiğinde müstahiklere temlikin gerçekleşmemesi ve dolayısıyla bu durumun müstahiklerin zararına olmasıdır...”⁵¹⁴

⁵¹³ Mustafa Bülent Dadaş, “Bir Fetva Belirleme Yöntemi Olarak Heyet İctihadı ve İslam Dünyasında Bu Amaçla Kurulan Fıkıh Meclisleri”, *Bilimname* 1/28 (2015), 331.

⁵¹⁴ *Karârâtü'l-Mecmai'l-Fıkhiyyü'l-İslâmî*, 361-362.

2.2.3 Mecmau'l-Fıkhî'l-İslâmî bi'l-Hindi tarafından yayınlanan fetva

Hindistan İslam Fıkıh Akademisi, 1988 yılında Yeni Delhi şehrinde kuruldu. Akademinin ilk toplantısı Ebu'l-Hasen en-Nedvî'nin başkanlığında düzenlenmiştir. Hindistan coğrafyasında yetişmiş pek çok ilim adamının bünyesinde araştırmalar yaptığı İslam Fıkıh Akademisi pek çok konuda ilmî toplantılar düzenlemiş ve fetva niteliğinde kararlar almıştır.⁵¹⁵ 13-16 Nisan 2001 tarihlerinde XIII. Dönem toplantısı icra edilmiş ve zekât mallarının nemalandırılması konusu ele alınmıştır. Bu toplantıya Hindistan'ın önde gelen İslam alimlerinin yanı sıra Katar'dan Abdurrahman b. Abdullah Ali Muhammed, Kuveyt'ten Dr. Muhammed Rivâs, Riyad'tan Dr. Muhammed Abdülaziz b. Ahmed el-Hazîrî ve Dr. Nurettin Muhtar el-Hâdimî, Irak'tan Dr. Muhammed Mahrus Abdüllatif ve Dr. Muhammed Mervan gibi araştırmacılar katılmışlardır.

Hindistan İslam Fıkıh Akademisi tarafından düzenlenen "Zekât Mallarının Nemalandırılması" konulu XIII. toplantının kararı şöyledir:

"Toplantıya katılan araştırmacılar, bu konuda takdim edilen çalışmalara vakıf olduktan ve bu konudaki alimler ile tecrübeli kimselerin müzakerelerini dinledikten sonra bazı fıkıh akademilerinin aldıkları kararları da göz önünde bulundurarak aldıkları karar aşağıdaki gibidir:

- 1- Müslümanların iktisadi alanlarda geri kalması açıklanmaya gerek olmayan bir durumdur. Bu sebeple Hristiyan misyonerler, Kâdiyânî dâ'ileri ve İslama düşman hareketler, Müslümanların cehaletlerinden ve fakirliklerinden yararlanmaktadırlar. Onlar, şuurlu olmayan Müslümanlara iktisadî yardımlar yaparak dinlerinden ve akidelerinden dönmeleri için üst düzey çaba sarf ediyorlar. Bu tehlikeli durumla mücadele edilmesi ve Müslümanların fakirliklerini giderip iktisadi durumlarını düzelterek düşmanın pençelerinden kurtarmak için onların yaptığı gibi üst düzey çaba sarf edilmesi gerekir. Dünyanın dört bir tarafında bulunan fakir Müslümanlara zekât malları ile yardım edilmesi Müslümanların sorumluluklarındandır. Eğer zekât malları bu ihtiyacı gidermezse diğer teberru ve fonlar yoluyla Müslümanların o kimselere yardımda bulunmaları gerekir.
- 2- Fakir ve miskinlere verilen zekât malları, bütünüyle onların mülkiyetine girer. Buna binaen fakir kimse zekât malını nemalandırır ticarete koyarsa veya gelecek bir zamanda kendisine fayda getirecek bir hisse alırsa, bunu yapması caizdir.
- 3- Fakirleri ve miskinleri iktisadi alanlarda kendilerine yeter bir hale getirme hedefinin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bunun için eğer onların mesleklerine ve zanaatlarına uygun bir şekilde ya da işletmeler kurulup onlara temlik yoluyla teslim edilerek zekât malından makine veya atölye araç-gereçleri satın alırsa bu caizdir. Bu şekilde zekâtın hak sahiplerine edâsı mümkün olacaktır.
- 4- Zekât mallarından konutlar veya dükkanlar yapılır ve fakirlere orada oturabilmeleri ya da ticaret yapabilmeleri için verilirse temlik yolu ile ödenmiş olmayacağı için bu caiz olmaz.

⁵¹⁵ Geniş bilgi için bkz. "Islamic Fiqh Academy" (Erişim 12 Nisan 2021).

- 5- Zekât mallarının, kârlarının hak sahipleri arasında dağıtılması amacıyla fabrika ve şirketlerin tesis edilmesi için nemalandırma projelerinde kullanılması şer'ân caiz değildir. Aynı şekilde bu uygulamanın müzekkinin kendisi veya zekâtı toplayıp dağıtmakla sorumlu olan zekât kurumları tarafından yapılması da caiz değildir. Çünkü bu şekilde zekât malı hak sahiplerine ulaşmaz. Bu durumda fabrikaların zarar etmesi veya zekât mallarından büyük meblağların zayi olmasından korkulur. Buna ek olarak hak sahiplerinin acil ihtiyaçlarının karşılanmasında zekât mallarını kullanılamaz hale getirir.
- 6- Zekât ibadetinde müzekkinin veya zekâtı toplayıp dağıtmakla yetkili zekât kurumlarının görevi, öncelikle zekât malını bölgelerinde bulunan hak sahiplerine ve muhtaçlara dağıtması ve onların ihtiyaçlarını karşılama noktasında gayret etmeleridir.”⁵¹⁶

2.2.4 Malezya’da yayınlanan fetvalar

Malezya, 13 farklı eyaletten oluşan federal bir devlettir. Her eyaletin başında sultan bulunmaktadır. Eyaletler, kendi içlerinde kısmi bir özerkliğe sahiptir. Bunun bir yansıması olarak eyaletlerin farklı fetva kurulları bulunmaktadır. Kimi zaman fıkhi bir meselede bir eyalet diğerinden farklı fetva verebilmektedir.⁵¹⁷ Bu anlamda zekât mallarının nemalandırılması konusu da farklı eyaletlerin fetva kurulları tarafından ele alınmıştır. Muhtelif yıllarda yayınlanan bu fetvaların ilki 1970 yılına aittir. Perlis Eyaleti Fetva Kurulu yayınlanan fetva, tespit edebildiğimiz kadarıyla zekât mallarının nemalandırılması meselesinde verilen ilk fetvadır. Bu başlık altında 1970 yılında Perlis, 2001 yılında Terengganu, 2009 yılında Melaka, 2012 yılında Sarawak ve 2014 yılında Federal Bölgeler fetva kurulları tarafından yayınlanan fetvaların tercümelerine yer verilecektir.

2.2.4.1 Perlis Eyaleti Fetva Kurulu Tarafından Yayınlanan Fetva

Jabatan Mufti Negeri Perlis tarafından 1970 yılında yayınlanan fetva, daha önce belirtildiği gibi zekât mallarının nemalandırılması meselesi için ilk fetva olma özelliğine sahiptir. Konumuzla ilgili araştırmaların hiçbirinde bu fetvaya yer verilmediği tespit edilmiştir. Hatta el-Ânî, zekât mallarının nemalandırılması fikrinin ilk kez 1984 yılında Kuveyt’te düzenlenen Birinci Zekât Konferansı’nda ortaya atıldığını belirtmiştir.⁵¹⁸ Ulaştığımız bu fetva ile zekât mallarının nemalandırılması fikrinin, 1970 yılı öncesine dayandığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Aşağıda tercümesini verdiğimiz fetvada, zekat fonundan daha önce yapılan nemalandırma

⁵¹⁶ Husnaldi, *İstismâru Emvâli’z-Zekât ve Ahkâmuhû, Dirase Fetavâ Meclis’ul-Ulemâ İndonîsî*, 85-86.

⁵¹⁷ Her eyaletin fetva kuruluna sahip olması, ülke içerisinde aynı mesele üzerinde farklı uygulamaları beraberinde getirmektedir. Bu sebeple fetvaların belli kurallar oluşturularak standardizasyonu üzerine öneriler getirilmiştir. Bkz. Zaini Nasohah vd., “Standardisation of Fatwa in Malaysia: Management and Problems” 6/ (01 Ocak 2012), 923-929.

⁵¹⁸ ’Ânî, *Masârifu’z-Zekât ve Temlikuha fî dav’il-Kur’an ve’s-Sünne*, 540.

faaliyetlerine değinilmesi, nemalandırma konusunun sadece bir fikir olarak kalmayıp 1960'lı, belki de 1950'li yıllarda uygulanan bir faaliyet olduğunu bize göstermektedir. Dolayısıyla zekât mallarının nemalandırılması meselesinin 60-70 yıllık bir geçmişinin olduğu söylenebilmektedir.

1970 yılında Perlis Eyaleti Fetva Kurulu tarafından verilen fetvanın tercümesi şöyledir:

“Zekât paraları yatırıma dahil edilebilir mi?”

Zekât paraları, İslam şeriatına göre (tamamı dağıtılarak) artırılmaksızın sekiz sınıfa taksim edilmelidir. Zekât varlıklarının dağıtımı, Kur'ân'da detaylıca belirtilen önceliklere göre yapılmalıdır...

Zekâtın Kur'ân ayetlerine dayanan mahiyeti daha önce zikredilen haklardan farklıdır. Bu, Hz. Peygamber'in hadisi ile de belirtilmiştir. Hz. Peygamber, zekâtı sekiz sınıfa hiç artmayacak şekilde dağıtırdı.

Zekât paralarından şimdiye kadar yapılan yatırımlar hakkında ise heyet, Kur'ân ayetlerine dayanılarak bir daha tekrarlanmaması üzere (günahların) affedilebileceği görüşündedir. Zira Allah geçmiş günahları affeder.”⁵¹⁹

2.2.4.2 Terengganu Eyaleti Fetva Kurulu Tarafından Yayınlanan Fetva

Jabatan Mufti Negeri Terengganu tarafından 2001 yılında zekat mallarının nemalandırılması konusunda bir fetva yayınlanmıştır. Bu fetva, Perlis'te yayınlanan fetvadan yaklaşık 31 yıl sonra yayınlanmıştır. Geçen süre içerisinde Malezya'da zekât mallarının nemalandırılması uygulamalarının bulunduğu bilinmektedir.⁵²⁰

2001 yılında Terengganu Eyaleti Fetva Kurulu tarafından yayınlanan fetvanın tercümesi şöyledir:

“Zekât hesabı üzerinden kâr sağlama ve yatırım hakkında

Toplantıda, özel zekât hesapları aracılığıyla tasarruf hesaplarından elde edilen kârların, zekât fonunun bir parçası olduğu konusunda mutabık kalındı.

Bu sebeple para (kâr), zekât fonuna dönmeli ve sadece sekiz sınıfın yararına kullanılmalıdır.”⁵²¹

2.2.4.3 Melaka Eyaleti Fetva Kurulu Tarafından Yayınlanan Fetva

Jabatan Mufti Negeri Melaka tarafından 2009 yılında zekât fonunun nemalandırılması hakkında fetva yayınlanmıştır. Melaka fetvasını, daha önce Malezya'nın farklı eyaletlerinde

⁵¹⁹ JAKIM : E-SMAF V1.

⁵²⁰ Bkz. “Malezya örneği” başlığı.

⁵²¹ JAKIM : E-SMAF V1.

yayınlanan fetvalardan ayıran en önemli özellik, geçmiş yıllarda İslam fıkıh meclisleri tarafından alınan kararlara benzer bir şekilde bazı şartlar öne sürülerek meseleye cevaz verilmesidir.

2009 yılında Melaka Eyaleti Fetva Kurulu tarafından yayınlanan fetvanın tercümesi şöyledir:

“Zekât fonunun nemalandırılması hukuku

Zekât fonunun, prensip olarak, nemalandırılmaması gerekmektedir. Ancak zekât dağıtımını bütün sınıflara kusursuz bir şekilde yapıldıysa o halde artan zekât fonunun, umumun maslahatı için nemalandırılması aşağıdaki şartlar sağlandığı sürece caizdir.

- 1. Melaka İslam Din Konseyi, nemalandırılan zekât sermayesinin, zekât olarak kalacağı ve kârlarının makul idari masraflar düşüldükten sonra uygun sınıflara harcanmak üzere zekât hesabına döndürüleceğine dair yazılı güvence sağlayabilecektir.*
- 2. Nemalandırmada oluşabilecek zarar ihtimaline karşın zekât hesabına yatırılan tüm zekât varlıklarının tazmin edilebilmesine dair Melaka İslam Din Konseyi tarafından verilen yazılı garanti bulunacaktır.*
- 3. Nemalandırma, şer’an uygun alanlarda yapılmalıdır.*
- 4. Zekâtın nemalandırılması hakkında detaylı çalışma yapılmalı ve yatırım alanı güvenli hale getirilmelidir.*
- 5. Şer’î politikaların sürdürülebilmesi için nemalandırma hakkında izin ve onayın Melaka İslam Din Konseyi tarafından verilmesi gerekir. Ve,*
- 6. Nemalandırma faaliyeti yatırım alanında uzman ve güvenilir kimselerden oluşan özel bir kurul veya organ tarafından yürütülmelidir.”⁵²²*

2.2.4.4 Sarawak Eyaleti Fetva Kurulu Tarafından Yayınlanan Fetva

Jabatan Mufi Negeri Sarawak tarafından 2012 yılında zekât mallarının nemalandırılması hakkında fetva yayınlanmıştır. Sarawak fetvası, 2009 yılında yayınlanan Melaka fetvasına benzemekle birlikte daha detaylı şartlar ileri sürülmüştür. Bu fetvanın farklı ülkelerde yayınlanan fetvalarla benzerlikleri bulunmaktadır. Bu açıdan konumuza dair, tespit edebildiğimiz kadarıyla, Malezya’da yayınlanan en kapsamlı fetva olma özelliğine sahiptir.

2012 yılında Sarawak Eyaleti Fetva Kurulu tarafından yayınlanan fetvanın tercümesi şöyledir:

“Zekat paralarının nemalandırılması

9 Zilkade 1433/25 Eylül 2012 tarihli 21. Sarawak Eyaleti Fetva Kurulu toplantısında yayınlanan karar aşağıdaki gibidir:

⁵²² JAKIM : E-SMAF V1.

- *Zekât fonunun nemalandırılması için aşağıdaki şartların gerçekleşmesi gerekir:*
 - *Zekât, tüm sınıflara dağıtıldıktan sonra fazlalık kalmalıdır.*
 - *Zekât fonunun nemalandırılması, İslami kurallara uygun olmalıdır.*
 - *Zekât fonunun nemalandırılması kararı, hükümet tarafından zekât toplama ve dağıtma yetkisi verilmiş makamlar tarafından ve Müftüye karşılık olarak da Sarawak İslam Konseyi'nin onayıyla alınmalıdır.*
 - *Nemalandırma güvenilir, dini alanda bilgisi olan ve yatırım alanında uzman tecrübeli kimselerden oluşan özel bir kurul veya organ tarafından yapılmalıdır.*
 - *Zekât fonu bir projede nemalandırılmadan önce detaylı araştırmaya tabi tutulmalıdır.*
 - *Zekât fonunun nemalandırılmasından elde edilen kazanç, zekât hesabına aktarılmalıdır.*
 - *Zekâtın derhal dağıtılması gereken acil ihtiyaç sahipleri bulunmamalıdır.*
 - *Zekât fonundan nemalandırmaya ayrılan sermaye, ihtiyaç durumunda kolayca nakite dönüştürülebilmeli ve sınıflara dağıtılabilmelidir.*
 - *Zekât fonunun nemalandırılması güvenli olmalıdır ve bu açıdan gerçek kazanç/getiri sağlamalıdır. Ve,*
 - *Nemalandırma işleminde meydana gelebilecek herhangi bir zarar durumunda, Sarawak İslam Konseyi tarafından sınıfların haklarının garanti altına alınması için zekât hesabına yatırılan bütün zekât varlıkları güvence altına alınacak ve zarar karşılanacaktır.”⁵²³*

2.2.4.5 Federal Bölgeler Fetva Kurulu Tarafından Yayınlanan Fetva

Malezya Federal Bölgeleri Kuala Lumpur, Lapuan ve Putrajaya eyaletlerinden oluşmaktadır. Siyasi ve ekonomik başkent olarak tanımlanabilecek bu üç eyalet, hükümet tarafından tek bir merkezden yönetilmektedir. Bu kapsam fetva kurulu da tek bir meclistir. 2014 yılında Federal Bölgeler Fetva Kurulu, zekât mallarının nemalandırılması hakkında kısa bir fetva yayınlamıştır. Bu fetvanın tercümesi şöyledir:

“Zekât paralarının kısa vadeli yatırımlarda kullanılması,

18 Temmuz 2014 tarihli 86. Federal Bölgeler Şeriat Hukuku Danışma Kurulu toplantısında, zekât paralarının kısa vadeli yatırımlarda kullanılabileceğine karar verildi.”⁵²⁴

⁵²³ JAKIM : E-SMAF V1.

⁵²⁴ JAKIM : E-SMAF V1.

2.2.5 Kuveyt'te yayınlanan fetvalar

Kuveyt'te bulunan farklı kurumlar tarafından zekât mallarının nemalandırılması konusunda fetvalar yayınlanmıştır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla toplam altı fetva yayınlanmıştır. Bunlardan üçünün tarihi bilinmemekle birlikte ikisi hakkında 1992 yılı öncesinde olduğu şeklinde tahmin yürütmek mümkündür. Kronolojik olarak sıralanırsa 1992 öncesinde yayınlanan fetvalar *Heyetü's-Şer'iyyi li Beyti'z-Zekât fi Kuveyt* tarafından yayınlanan ilk fetva ile *Lecnetü'l-Fetavâ bi Vüzerâi'l-Evkâfi'l-Kuveyti* tarafından yayınlanan fetvadır. 1992 yılında *Beytü'z-Zekâti'l-Kuveyti* III. dönem toplantısında ilgili karar yayınlanmıştır. 2009 yılında ise *Heyetü's-Şer'iyyi li Beyti'z-Zekât fi Kuveyt* tarafından diğer iki fetva yayınlanmıştır. *Beytü't-Temvili'l-Kuveyti* tarafından yayınlanan fetvanın ise tarihi tespit edilememiştir. Yukarıda mezkûr fetvalardan sadece 1992 yılında gerçekleşen *Beytü'z-Zekâti'l-Kuveyti* III. dönem toplantısında alınan kararın tarihi konusunda şüphe yoktur. Diğer fetvalar ise referans gösterildiği döneme ve yayınlandığı eser tarihine nispeten tarihlendirilmiştir.

2.2.5.1 Heyetü's-Şer'iyyi li Beyti'z-Zekât fi Kuveyt Tarafından Yayınlanan Fetva

Kuveyt Zekât Kurumu Şer'i Heyeti, zekât kurumunun faaliyetlerini denetlemek, İslam hukukuna uygunluğunu sağlamak amacıyla yetkilendirilmiştir. Heyetin, kurum tarafından yöneltilen sorulara İslâmî açıdan cevaplar vermek, zekât uygulamalarıyla ilgili modeller geliştirmek ve İslam hukukuna uygun olmayan meseleleri açığa kavuşturmak gibi görevleri bulunmaktadır. Günümüzde heyetin başında Dr. Halid Şucâ' el- 'Atîbî bulunmaktadır.⁵²⁵

Zekât mallarının nemalandırılması konusunda heyet tarafından tarihini tam olarak tespit edemediğimiz farklı zamanlarda üç fetva yayınlanmıştır.

Bunlardan birincisi, Osman Şubeyr'in tebliğinde zikredilen fetvadır. Tebliğ tarihi göz önünde bulundurulduğunda fetvanın, 1992 öncesi döneme ait olduğu anlaşılmaktadır.

İlgili fetvanın tercümesi şöyledir:

"Soru: Bir kısım paranın, Kuveyt dışında bir ülkede, gelirlerinin oradaki İslâmî projelerin finansmanında kullanılması amacıyla esnaf ve zanaatkâr atölyelerinin ve imalathanelerinin inşasına yatırılarak değerlendirilmesi caiz midir?"

Cevap: Gelirleri İslâmî projelerin finansmanında kullanılacak fabrika ve atölyelere yatırım yapılması, bu projeler İslâmî projeler ve zekâtın harcanabileceği kalemlerden olursa; bu fabrika ve atölyelerin bizzat kendilerinin de satıldığında bedeli başka hayır hizmetlerine değil, zekâtın harcanacağı yerlere sarf edilecek şekilde te'diyesi farz olan zekât malı olarak kalmaları şartıyla caizdir."⁵²⁶

⁵²⁵ Geniş bilgi için bkz. "Kuwait Zakat House", *Zakat House* (Erişim 12 Nisan 2021).

⁵²⁶ Şubeyr, "İstismârü Emvâli'z-Zekât", 49.

İkinci ve üçüncü fetva ise Beytü'z-Zekât tarafından 2009 yılında yayınlanan “Ahkâm ve Fetâvâ'z-Zekât ve's-Sadakât ve'n-Nuzûr ve'l-Kefârât” isimli eserde zikredilmektedir. Mezkûr eserde önce 1992 yılında Beytü'z-Zekâti'l-Kuveyti III. dönem alınan karar beyan edilmiş ardından aşağıda tercüme ettiğimiz fetvalar zikredilmiştir.

- Heyetü'ş-Şer'iyyi li Beyti'z-Zekât 13/86 numaralı fetva:

“Sual: Zekât mallarından, asıllarının zekât ismiyle kalacağı ve tüm gelirinin zekâtın sarf yerlerine harcanacağı ve zekâtın hak sahibi olanlara harcanması gerektiğinde onların tamamının ya da bazısının satılabilmesi mümkün olabilecek şekilde gayri menkul veya sanayi ürünleri satın almanın cevazının imkânı nedir?”

Cevap: Heyet, vakıflar bakanlığına bağlı fetva kurulunun bu konu hakkındaki cevabına muttali oldu ve aşağıda geleceği şekilde karar alma konusunda muvafık oldu.

Zekât mallarının gayri menkul, sanayi veya ticaretle ilgili yatırım projelerinde nemalandırılmasına gelince zekât malları, bir senelik acil veya rutin karşılanması gereken ihtiyaçlardan artarsa aşağıdaki şartlara göre nemalandırılması caizdir:

1- Bu projelerin gelirinden sekiz sınıfta bulunan zekâta hak sahibi kimselerin yararlanması sağlanır.

2- Başka mallardan giderilemeyecek şekilde acil ihtiyaç durumu vuku olup bu projelerin asıllarını (anaparalarını) harcamak gerekirse projeler satılır ve zekâtın sarf yerlerinden olan sekiz sınıfa harcanır. Çünkü bu ihtiyaç mevcut iken ister bu mallar nakdî olsun ister olmasın zekâtın harcanmasını geciktirmek caiz değildir. Zekât veren kimsenin bu durumun aksine bir şart koşması da hükmü değiştirmez.

3- Bu projeler nihayete erdirilecekse sonu iki durumla belirlenir. Ya zekâta hak sahibi kimselere temlik edilir ya da onları satıp dağıtması için zekâtın toplanmasında yetkili tarafa (kuruma) projenin bedeli döndürülür. Bu şekilde kurum, zekâta hak sahibi olanlara harcanmak üzere zekât mallarını, sekiz sınıfa ait fona döndürür veya projeye bedel olacak şekilde bir önceki proje gibi bir yatırımı satın alır.

4- Bu projelerde zekâtın tabiatını korumak için resmi olarak güvence ve sigorta gibi yollarla gerekli bütün tedbirlerin alınması gerekir. Mümkün olabildiği kadarıyla her projede gayri menkul tescili yapılır, bu tescil belgesinde projenin zekât sıfatı taşıdığı bilgisi yer alır.

5- Zarar edebilecek veya çokça değişken olan pazarlarda projeler yapılmasından imkân nispetince sakınılır.”⁵²⁷

- Heyetü'ş-Şer'iyyi li Beyti'z-Zekât 4/89 numaralı fetvanın tercümesi:

“Sual: Zekât mallarını katılım hesaplarına koymak caiz midir? Eğer cevap cevazı yönündeyse ortaya çıkan kârların hükmü nedir? Bu kârlar zekâtın sarf yerlerine mi kullanılır yoksa zekât kurumunun onu istediği şekilde kullanma noktasında bir hakkı söz konusu mudur?”

⁵²⁷ Ahkâm ve Fetâvâ'z-Zekât ve's-Sadakât ve'n-Nuzûr ve'l-Kefârât, 169-173.

Cevap: Zekât mallarının, sarfyerlerine harcanması için arada bir süre bulunduğunda o süre içerisinde İslâmî bankalarda bulunan katılım hesaplarında nemalandırılması caizdir. Fakat bir hak sahibi bulunduğunda o kimseye nemalandırma sebebiyle zekâtın geciktirilmesi caiz değildir. Bu durum, zekât mallarının geri çekilmesi kolay olan yatırım projelerinde nemalandırılması ile ortaya çıkan kâra da zekâtın aslı muamelesi yapılması ve onun da sadece zekâtın sarfyerlerinde kullanılması şekliyle caiz olabilir. Çünkü o, zekât hayvanlarının yavruları gibi zekât malının nemalandırılması sonucu ortaya çıkan bir kârdır.

Zekât mallarının faizli bankaların vadeli hesaplarında işletilmesi ise çok zaruri bir durum olmadıkça caiz değildir. Cari hesaba veya mümkün ise faizin bulunmadığı vadeli hesaba konulabilir. Fakat mümkün değilse ve faizli vadeli hesaba konulursa o hesaptan ortaya çıkan getiri, diğer şüpheli mallarda olduğu gibi zekât kurumunun uygun gördüğü şekilde (zekât hariç diğer) hayır yollarına harcanabilir. Çünkü bu getiri, zekât için meşru bir nemalandırma sayılmamaktadır.”⁵²⁸

2.2.5.2 Beytû'z-Zekâti'l-Kuveyti III. Dönem Toplantısında Alınan Karar

Kuveyt Zekât Kurumu, Vakıflar ve İslâmî İşler Bakanlığı'na bağlı olarak 16 Ocak 1982 tarihinde çıkartılan kanun ile kuruldu. Zekât kurumu, bağımsız bütçeye ve tüzel kişiliğe sahip kamu otoritesinin zekât uygulamalarına dair yetkilendirdiği bir kurumdur. Kurum, İslam'ın en önemli ibadetlerinden biri olan zekât ibadetini canlandırarak ihtiyaç sahiplerine en iyi, en verimli ve yasal olarak meşru yollarla zekât mallarını ulaştırmayı hedeflemektedir.⁵²⁹ Zekât kurumu, farklı yıllarda muasır zekât uygulamalarına dair ilmî toplantılar düzenlemiştir. Kuveyt Zekât Kurumu tarafından 2-3 Aralık 1992 tarihinde gerçekleşen toplantının III. dönem toplantısında ise “Zekât Mallarının Nemalandırılması” konusu ele alınmıştır. Toplantıda konuyla ilgili Dr. Muhammed Osman Şubeyr ve Dr. İsa Zeki Şakra tarafından tebliğler sunulmuştur. Akabinde müzakere bölümünde Vehbe Zuhayli, Ömer el-Aşkar, Muhammed el-Aşkar ve Abdüssettar Ebu Gudde gibi önde gelen alimlerin de içerisinde bulunduğu on beş araştırmacı konuyla ilgili görüşlerini belirtmişlerdir. Bu toplantı, sunulan tebliğlerin ve araştırmacılar tarafından yapılan yorumların dakikliği göz önünde bulundurulduğunda 1986 yılında İslam Fıkıh Akademisi tarafından yapılan toplantıdan sonra düzenlenen en önemli toplantı olduğu söylenebilmektedir. Konuyla ilgili yapılan neredeyse bütün araştırmaların, özellikle bu toplantıdaki tebliğleri ve müzakereleri referans gösterdiği görülmektedir. Bu açıdan zekât mallarının nemalandırılması meselesinin fikhiliği açısından toplantının önemi oldukça büyüktür. 1992 yılından günümüze kadar mesele hakkında bu denli geniş çaplı bir toplantının yapılamamış olması ilmî mirasın tevarüsü açısından üzüntü vericidir. Ancak 1986 ve 1992 yıllarında yapılan bu iki önemli toplantının konunun fikhiliği açısından yeterli

⁵²⁸ *Ahkâm ve Fetâvâ'z-Zekât ve's-Sadakât ve'n-Nuzûr ve'l-Kefârât*, 173.

⁵²⁹ Geniş bilgi için bkz. “Kuwait Zakat House”.

görüldüğü gibi, yaklaşık otuz yıla yakın bir süre içerisinde benzer bir toplantının düzenlenmemişinin sebeplerinden olabilir.

Kuveyt Zekât Kurumu tarafından yayınlanan fetvanın tercümesi şöyledir:

“Toplantı, Mecmau'l-Fikhi'l-İslâmî tarafından 03/07/1986 tarihli zekât mallarının yatırım projelerinde nemalandırılması hakkında prensip olarak kararda işaret edilen şartlar kapsamında caiz olduğuna dair alınan kararı tekit eder.

Zekât mallarının nemalandırılması, aşağıdaki şartlara uyulması koşuluyla caizdir:

- a. Zekât mallarını müstahiklere fevren dağıtmayı gerektirecek acil durumların olmaması,*
- b. Zekâtın mallarının, diğer akitlerde olduğu gibi, meşru yollarla nemalandırılması,*
- c. Zekât mallarının anaparasının ve gelirinin korunması için gerekli tedbirlerin alınması,*
- d. Müstahiklerin ihtiyacı ortaya çıktığında yatırımda kullanılan zekât mallarının söz konusu ihtiyacı gidermek için rahatça kullanılabilmesi,*
- e. Zekât mallarının harcanacağı yatırımların kârlı, güvenilir ve ihtiyaç halinde kullanıma açık olması konusunda gerekli çabanın harcanması,*
- f. Zekât mallarının nemalandırılması için zekâtın toplanması ve dağıtılması konusunda yetkili olan kişiden (veliyyu'l-emr) izin alınması gerekir ki şer'î vekâlet gerçekleşsin. Bu konuda yetki verilecek kişilerin liyakat, tecrübe ve güven sahibi olması gerekir. Zekâtın toplanması konusunda yetkili olan hayır kurumları söz konusu vekâlete sahip kabul edilirler.”⁵³⁰*

2.2.5.3 Beytüt-Temvîli'l-Kuveyti Tarafından Yayınlanan Fetva

Kuveyt Finans Kurumu, 1977 yılında Kuveyt'te kurulan ilk İslami bankadır. İslam hukukuna uygun bankacılık uygulamalarının tartışılması ve karşılaşılan problemlerde yeni çözüm yollarının ortaya çıkarılması amacıyla banka bünyesinde bir fetva heyeti oluşturulmuştur. Bu heyet tarafından yayınlanan fetvaları içeren “*el-Fetâvâ's-Şer'iyye fi Mesaili'l-İktisadiyye*” başlıklı kitapta zekât mallarının nemalandırılmasına dair bir fetvada bulunmaktadır. Kitabın basım tarihine ve fetvanın yayımlandığı tarihe dair herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

İlgili fetvanın tercümesi şöyledir:

“Sual: Uluslararası hayır kurumlarınca toplanan zekât mallarının nemalandırılması caiz midir ve bu kurumlar müstahikkin mi yoksa müzekkinin mi vekilidir?”

Cevap: Fakirin maslahatı ve mali durumu, bu malların ağırlıklı olarak tazmin sorumluluğunun olabileceği şekilde nemalandırılması konusunda gayretin sarf edilmesini gerektirir. Aksi takdirde zarardan kaçınma noktasında gerekli gayret

⁵³⁰ el-Fetâvâ ve't-Tavsiyyât, 317.

gösterilmesine rağmen zarar ve hasar durumunda onu üstlenecek kimse olmayabilir. Bu sebeple tazmin edici kimsenin bulunması en uygun olanıdır.

Hayır kurumu ehliyet cihetinden müzekkinin vekili sayılır. Ancak zekâtın toplanması ve dağıtılmasında resmî yetkili kurum cihetinden ise hem müzekkinin hem de hak sahibinin vekili sayılır.”⁵³¹

2.2.5.4 Lecnetü'l-Fetavâ bi Vüzerâi'l-Evkâfi'l-Kuveyti Tarafından Yayınlanan Fetva

Kuveyt Vakıflar ve İslami İşler Bakanlığı'na bağlı fetva kurulu tarafından çeşitli fıkhi meseleler tartışılmakta ve fetvalar yayınlanmaktadır. Kurula gelen fetvalardan biri de zekât mallarının nemalandırılması hakkında olduğu görülmektedir. Fetvanın tarihine dair bir bilgi bulunmamaktadır. 1992 yılında Kuveyt Zekât Kurumu tarafından düzenlenen III. dönem toplantısında tebliğcilerden Osman Şubeyr, bu fetvayı 2/86 numaralı fetva olarak nakletmektedir.

İlgili fetvanın tercümesi şöyledir:

“Sual: Afrika'daki İslam Daveti Kurumu, davet işlerini engelleyen ve onu sıkıntıya sokan şeyler için devamlı bir kaynağa ihtiyaç duymaktadır. Bu sebeple kurul, nemalandırma projesi fikrini ortaya atmaya niyetlenmektedir. Bu projeler, her hissenin kaç dinar olduğu belli olan hayır amaçlı paylardan oluşmaktadır. Bu projede, toplanan malların nemalandırılması sağlanacak ve elde edilen kâr da inşallah dini anlamda cahil olan Müslüman köylere davetçi gönderilmesi ve yardım edilmesi gibi İslamî davet yollarında harcanacaktır. Ancak proje anaparasının, ihtiyaç durumunda zekâtın sarf yerlerine harcanabilmesine dair imkânın korunması şartı bulunacaktır. Müslümanların zekâtın, sadakanın ve vasiyetteki üçte birlik tasarrufun bu projelere harcamaları caiz midir?”

Cevap: Zekât haricindeki sadakalardan, elde edilecek kârın İslamî davet ve hayır yollarında infak edileceği güvenilir nemalandırma projelerin finanse edilmesinde kullanılması caizdir. Vasiyetteki üçte birlik kısımdan da aynı şekilde buna mâni bir nass bulunmadığı için caizdir. Zekât mallarına gelinecek olursa şer'ân belirlenen sarf yerlerine zekâtın kıymetinin değil de aynının fevren dağıtılması aslolandır. Bununla birlikte zekâtın ödenmesi, bir ihtiyacın ortaya çıkmayacağı bilindiği zaman veya muhtaçlar için sürekli bir maslahatın gerçekleşmesi için periyodik çizelgeye göre dağıtılması amacıyla geciktirilirse o vakit ihtiyaç durumunda harcanabilmesinin mümkün olduğu alanlarda zekâtın nemalandırılması caiz olur. Mesela, zekât mallarının İslami bankalar tarafından kâr payı hesaplarında nemalandırılması gibi. Bununla birlikte eğer görünürde ihtiyaçtan fazla bir zekât malı olursa da onları güvenilir ve meşru yatırım projelerinde nemalandırmakta herhangi bir beis yoktur. Ancak projelerde elde edilen karların zekâtın sarf yerleri dışında başka hayır yerlerine harcanmaması gerekir ve zekât mallarının bu projeye yatırılan hissenin zekât hükmünde kalması sağlanmalıdır. Çünkü ilerde projenin satılması gerektiğinde satılıp kıymetinin de aynı şekilde zekâtın sarf yerlerine dağıtılması

⁵³¹ el-Fetâvâ'u's-Şer'iyye fi Mesaili'l-İktisadiyye, 1/215-217.

gerekir. Acil bir ihtiyaç olmadıkça projenin satılmasına ise gerek yoktur. Vallahu A'lem.”⁵³²

2.2.6 Endonezya Ulemâ Meclisi tarafından yayınlanan fetva

Endonezya Ulemâ Meclisi, Jakarta şehrinde 26 Temmuz 1975 tarihinde kurulmuştur. Meclis, Endonezya'nın 26 vilayetini temsilen yirmi altı üyeden ve kanaat önderlerinden oluşan on üyenin de içerisinde bulunduğu pek çok ilim adamının katıldığı ilmî toplantılar ve müzakereler düzenlemektedir. Meclisin görevi, dini ve sosyal yaşamla ilgili konularda halka rehberlik etmek, tavsiye ve fetvalar vermek, devlet içerisinde ulemâ ile umerâ arasında köprü vazifesi görmek, Müslümanlar arasındaki dayanışmayı artırmak şeklinde tanımlanmaktadır.⁵³³ M. Sahal Mahfudz'un genel başkan olduğu dönemde zekât mallarının nemalandırılması hakkında bir fetva yayınlanmıştır. 1 Kasım 2003 tarihli fetvada öncelikle zekât ahkâmına dair ayet ve hadisler zikredilmiş ardından fetva metni yayınlanmıştır.

Mezkûr fetvanın tercümesi şöyledir:

“İlgili fetva;

- 1- *Zekât malının, müzekki tarafından zekât memurlarına verilmesi ve memurlarında hak sahiplerine ulaştırması fevren yapılmalıdır.*
- 2- *Aslolan zekât memuru tarafından hak sahiplerine zekât dağıtımının fevren yapılmasıdır. Fakat bir maslahatın bulunması veya zekâta hak sahibi kimsenin olmaması gibi hukukî sebeplere binaen zekâtın dağıtımının tehir edilmesi caizdir.*
- 3- *Devlet, şer'î çerçevede sınırlandırdığı maslahat ilkelerine dayanabilir.*
- 4- *Hak sahiplerine ödemesi geciktirilen zekât malının nemalandırılması şu şartlara uyulması koşuluyla caizdir;*
 - a. *Zekâtın, yürürlükte olan kanunlarca meşru sayılan yatırım projelerinde nemalandırılması,*
 - b. *Zekâtın, gerekli inceleme ve araştırmadan sonra kâr getirici projelerde nemalandırılması,*
 - c. *Yatırım projelerinin alanında uzman kişiler tarafından hazırlanması*
 - d. *Nemalandırma faaliyetlerini yürütecek becerikli, güvenilir bir kurulun oluşturulması,*
 - e. *Zekâtın nemalandırılması için devletin izninin bulunması ve zarar ya da iflas durumunda projeye yatırılan anaparanın tazmin sorumluluğunun devlete ait olması,*

⁵³² Şubeyr, “İstismârü Emvâlî'z-Zekât”, 48.

⁵³³ Geniş bilgi için bkz. “Majelis Ulama Indonesia”, Resmi Sayfa, *Majelis Ulama Indonesia* (13 Ağustos 2018).

- f. Zekât mallarının nemalandırılması esnasında acil ihtiyaç sahibi fakir ve miskinlerin bulunmaması,
- g. Nemalandırılan zekât mallarının dağıtımı için belirli bir zamanın belirlenmesi.”⁵³⁴

2.2.7 Dâru'l-İftâ Libya tarafından yayınlanan fetva

Libya Fetva Kurulu, 1951 yılında oluşturulmuştur. 1983 yılına kadar kesintisiz göreve devam eden kurul, Kaddafi döneminde belli bir süre kapalı tutulmuştur. 2011 yılında ise Cumhurbaşkanına bağlı ve müstakil bir organ olarak tekrar göreve başlamıştır. Günümüzde ulusal anlamda fetva otoritesi olarak aktif bir şekilde görev yapmaktadır.⁵³⁵

Kurul tarafından 30 Ekim 2016 tarihinde Zekât mallarının nemalandırılması konusunda bir fetva yayınlanmıştır. Fetvanın altında Libya Genel Müftüsü Sadık b. Abdurrahman el-Giryânî'nin ismi bulunmaktadır. 3102 numaralı fetvanın tercümesi ise şöyledir:

“Sual: Biz Zliten şehrinde bulunan ve ihtiyaç sahiplerine hem yardımda bulunan hem de eğitim veren bir hayır kurumuyuz. Fakirlerin maslahatına mebni olacak şekilde terzilik, dokumacılık, nakışçılık eğitimlerini verebilecek bir merkezi tesis etmek istiyoruz. Ancak bunu topladığımız zekât mallarından gerçekleştirmemiz ve aşağıdaki yerlerde kullanmamız mümkün olur mu?

- 1- Terzilik için gerekli araç ve gereçlerin alınması, eğitimcilerin ücretinin verilmesi, ihtiyaç sahiplerine dağıtılmak üzere dokuma ve elbise üretimini sağlayan merkezin kirasının verilmesi,
- 2- Zekât mallarının daha önce kullanılmış kıyafetlerin temin edilmesi, temizlenmesi ve dağıtılmasında kullanması,
- 3- İçme suyu arıtma tesislerinin inşa edilmesi ve buradan temin edilecek suların böbrek hastalarına dağıtılması,
- 4- Zekât malından şehrin iç kısımlarında mescitler inşa edilmesi.

Cevap: Zekât malı, mescitlerin inşası için sarf edilmez. Onun için sadaka-i cariyeler ve diğer bağışlar kullanılır. Mezkûr zekât yerleri ayeti kerimede bildirilmiştir (Tevbe 60). Ayette zikredilen sekiz sınıftan biri için çok acil bir ihtiyaç hasıl olduğunda onun karşılanması gerekir. Daha sonra bu sekiz sınıftan sadece bir kısmının menfaatine olacak bir projede zekâtın kullanılarak geciktirilmesi caiz olmaz. Ancak çok acil bir ihtiyaç yoksa zikrettiğiniz yerlerde -mescit dışında- zekât mallarının nemalandırılması caizdir. Çünkü su arıtma tesisi, tekstil atölyeleri vb. gibi zikredilen şeylerin menfaati, sarf yerlerinden biri olan fakirlere dönmektedir. Öyleyse fakirlerin acil karşılanması gereken bir ihtiyaçları yoksa bu şekilde projelerde kullanılabilir. Bununla birlikte projenin zarar etme durumundan kaçınmak için gerekli güvencelerin ve katı önlemlerin alınması, bu faaliyeti yürütenlerin güvenilir olması ve hiçbir ihmallerinin bulunmaması gerekir.

⁵³⁴ “Penggunaan Dana Zakat Untuk Istitsmar (Investasi)” (2003).

⁵³⁵ Geniş bilgi için bkz. “Darul-İftâ Libyâ”, Resmi Sayfa (Erişim 13 Nisan 2021).

Bu görüş, Mecmau'l-Fıkhî'l-İslâmî'l-Düvelî gibi bazı fıkıh meclislerinin zekâtın nemalandırılması hakkında aldıkları kararlara uygundur. Vallah-u A'lem.”⁵³⁶

2.2.8 El-Lecnetü'd-Dâimeti li'l-Buhûsi'l-İlmiyyeti ve'l-İftâ tarafından yayınlanan fetva

Suudi Arabistan'da 1971 yılında “Hey'etü Kibari'l-Ulemâ” kurulmuştur. Meclis başkanlığı, Suudi Arabistan baş müftüsü tarafından yürütülmektedir. Ulusal anlamda ülkenin en yetkili fetva kurumu olan meclis bünyesinde “İlmî Araştırmalar ve Fetva Daimî Komisyonu” adında bir kurul da bulunmaktadır. Bu alt kurulun, üst kuruldan gelen meseleler hakkında araştırmalar yapmak, fetva soran kimselere çözüm üretmek gibi görevleri bulunmaktadır.⁵³⁷

Zekât mallarının nemalandırılması meselesi ise kurula gelen sorulardan biridir. Fetva metninde Kurul Başkanı Abdülaziz b. Bâz, Başkan Yardımcısı Abdurrezzak el-Afifi, Kurul Üyesi Abdullah b. Gadyân ve yine Kurul Üyesi Abdullah b. Kaûd'un isimleri bulunmaktadır. Fetva metninde tarih bulunmamakla birlikte yayımlandığı eserin yayım tarihine nispetle 1996 öncesinde yayınlanması muhtemeldir. 9056 numaralı fetvanın tercümesi ise şöyledir:

“Cemiyetlere verilen zekâtların nemalandırılması caiz midir?

Sual: Uluslararası İslami hayır kurumlarının bankaya yatırdıkları zekât mallarının, infak yerlerine harcanıncaya kadar -ki bu nemalandırma faaliyeti, zekâtın şer'ân belirlenmiş sarf yerlerine infak edilmesindeki düzeni ve tertibi etkilemeyecektir- belirli alanlarda nemalandırması caiz midir?

Aynı şekilde zekât malları, fizibilite çalışmaları yapılmış ve güvenli olan yatırım alanlarında nemalandırılırken ihtiyaç duyulduğunda anaparanın alınabilmesinin mümkün olacağı şekilde nemalandırılacaktır. Bununla birlikte kurumun, tazmin sorumluluğunun olacağını kastetmiyoruz. Öyle olursa haramlık veya şüphe durumu ortaya çıkabilir. Çünkü kurum, bir şahsın kendisi veya içerisinde bulunan şahısların temsil ettiği bir yapı değildir. Bu kurumlar tüzel kişilerdir ve kurumda bulunanlar, Müslümanların ve İslam'ın hayırına olacak şekilde çalışan, gayret eden kimselerdir.

Cevap: Zekât mallarının cemiyetlerin vekili tarafından nemalandırılması caiz değildir. Zekâtta vacip olan nass ile belirlenmiş şer'î sarf yerlerine göre tespit edilen müstahiklere sarf edilmesidir. Çünkü zekâtın maksat fakirlerin ihtiyaçlarının giderilmesi ve borçluların, borçlarının ödenmesidir. Nemalandırma faaliyetleri sebebiyle bu maslahatlar gerçekleşmeyecek veya müstahiklerin birçoğu için geciktirilmiş olacaktır.”⁵³⁸

⁵³⁶ “İstismâru Emvâli'z-Zekât” (01 Aralık 2016).

⁵³⁷ Geniş bilgi için bkz. “er-Riâseti'l-Âmmeti li'l-Buhûsi'l-İlmiyyeti ve'l-İftâ”, Resmi Sayfa (Erişim 13 Nisan 2021); Dadaş, “Bir Fetva Belirleme Yöntemi Olarak Heyet İctihadi ve İslam Dünyasında Bu Amaçla Kurulan Fıkıh Meclisleri”, 335.

⁵³⁸ Fetâvâ'l-Lecneti'd-Dâime li'l-Buhûsi'l-İlmiyye ve'l-İftâ, 9/454-455.

2.2.9 Daru'l-İftâ el-Mısriyye tarafından yayınlanan fetva

Mısır Fetva Kurumu, 1895 yılında Hidiv Abbas Hilmî tarafından Adalet Bakanlığı'na bağlı olarak kurulmuştur. Mısır Fetva Kurumu, kuruluşundan itibaren Müslümanların dini ve sosyal hayatlarında karşılaştıkları meselelere çözümler üretmeyi hedeflemiştir. Ulusal anlamda en yetkili fetva mercii olarak görev yapmakla birlikte İslam hukuku araştırmaları noktasında İslam ülkeleri arasında öncü kurullardan birisi olmuştur.⁵³⁹

Kurul, 17 Mart 2011 tarihinde zekât mallarının nemalandırılması konusu ile ilgili gelen soruya fetva vermiştir. Fetva metninde soruya cevap veren kişi olarak Prof. Dr. Ali Cuma Muhammed'in ismi zikredilmiştir. Fetvada birçok kaynaktan alıntılar bulunulması sebebiyle özet kısmı tercüme edilmiştir.

837 numaralı fetvanın tercümesi şöyledir:

“Sual: İş adamlarından oluşan bir grupta birlikte zekât mallarından kârları fakir ve miskin kimselere dönecek şekilde ve o kimselere daimî yardımlar yapılabilsin diye kaynak olabilmesi için nemalandırıcı projeler inşa etmem caiz midir?”

Cevab: Zekât mallarının yatırım projelerinde nemalandırılması şu şartlar kapsamında caizdir:

- 1- *Zekât mallarının nemalandırılmasında hak sahipleri için hakiki, râcih bir maslahatın gerçekleşmesi koşuluyla, (caizdir) mesela, iyi bir hayat yaşamaları için sürekli gelir temin edebilmeleri gibi.*
- 2- *Zekât malının, zekât veren kimsenin mülkiyetinden çıkartılıp fakirler adına nemalandırma projelerine tam bir mülkiyetle temellük edilmesi koşuluyla, (caizdir) aksi takdirde bu vakıf olur zekât olmaz.*
- 3- *Müstahikler için zekât mallarının temlik edilmesinden sonra projelerin başarıya ulaşmasının garanti edilebilmesi amacıyla gerekli bütün güvencelerin alınıp sürecin tamamlanması ve projelerden elde edilen kârlarında müstahikler dışında herhangi bir yere harcanmaması koşuluyla (caizdir)...”⁵⁴⁰*

2.2.10 Sudan Lecnetü'l-Fetâvâ bi Duyûni'z-Zekât tarafından yayınlanan fetva

1881 yılında bağımsızlığını kazanan Sudan'da resmî zekât uygulamaları 1884 yılına kadar götürülmektedir. Sudan'da gerçekleşen zekât kanunu çalışmaları neticesinde 1986, 1990 ve son olarak 2001 yıllarında kanunlar çıkarılmış ve devlet, resmi olarak zekât uygulamalarını yapar hale gelmiştir. Sudan Cumhuriyeti'nin resmi zekât organı ise *Duyûnü'z-Zekât*'tır.⁵⁴¹

⁵³⁹ “Daru'l-İftâ el-Mısriyye”, Resmi Sayfa (Erişim 13 Nisan 2021).

⁵⁴⁰ “İstismâru Emvâli'z-Zekât bi Ameli Meşârii'l-İstismâriyyeti li Sâlihi'l-Fukârai ve'l-Mesâkîni”.

⁵⁴¹ Cici, “Günümüz İslam Ülkelerinde Zekât Uygulamaları”, 488.

Zikredeceğimiz fetva metninde, tarih bilgisi bulunmasına rağmen fetva veren merciye dair bir bilgi verilmemiştir. Ancak fetvanın, *Duyûnu'z-Zekât ve'l-Îdâretü'l-Âmm li-Nizâmi'z-Zekât / Lecnetü'l-Fetâvâ* tarafından yayınlanmış "*Fetâvâ'z-Zekât*" isimli eserde bulunması sebebiyle fetva makamının, Sudan Zekât Kurumu Fetva Kurulu olduğu anlaşılmaktadır.

26.02.1997 tarihli 21 numaralı fetvanın tercümesi şöyledir:

"Zekât mallarının fakirlere temlik edilmek üzere zirâî ve sosyal projelerde kullanılması üzerine,

Bu kurul, 05.01.1997 tarihinde Katar Hayır Kurumu Sudan ofisi müdürü ve özellikle de Birleşik Arap Emirlikleri'ndeki hayır severlerden birinin talebi üzerine fakirlerden bir kısmına temlik edilmek üzere sosyal konut ve zirâî projelerde zekât mallarının kullanılması hakkında şer'i bir fetva vermek için toplanmıştır.

Konu hakkında müteemmîl bir çalışma ile derin bir araştırma yapıldıktan ve kurum müdürünün, bu malların sosyal konut projelerinde nasıl kullanılacağı ve fakirler için ilgili bölgelerde tarım projelerinin nasıl hazırlanacağı ve nasıl seçileceği konularının keyfiyeti hakkında verdiği bilgilerin kurul tarafından dinlenilmesinden sonra kurulun fetvası şu şekildedir:

*Zekâtın kıymetinin ayna çevrilerek ödenmesi ve konut, mezrâ vb. projelerin zekât malından satın alınması; zekât alıcılarının bu projelere ihtiyacı olması ve onlara temlik edilmesi şartıyla caizdir."*⁵⁴²

2.3 Zekât Mallarının Nemalandırılmasında Öne Çıkan Yöntemler

Zekât mallarının nemalandırılması konusunda yapılan ilmî toplantılarda meselenin birçok boyutunun ele alındığı görülmektedir. Yapılan müzakereler neticesinde nemalandırmanın cevazı yönünde görüş belirtenler arasında, bu faaliyetin hangi yöntemlerle yapılacağı noktasında farklı düşünceler geliştirilmiştir. Bu başlık altında zekât mallarının nemalandırılmasında öne çıkan bu düşüncelere yer verilecektir.

2.3.1 Zekât mallarının hak sahiplerine temlik edilerek nemalandırılması

Zekât mallarının nemalandırılması meselesinde zikredilen görüşlere ve delillerine daha önce yer verilmişti. Bu bilgiler ışığında zekât mallarının nemalandırılması faaliyetinde öne sürülen temlik şartını hem nemalandırmaya cevaz veren bazı alim ve fetva kurullarının hem de cevaz vermeyen bazı alim ve fetva kurullarının söz ve fetvalarında görmekteyiz. Bu noktada bazı fetvalarda nemalandırma faaliyetinin temlikin gerçekleşmesi ile caiz olabileceğini ifade edilirken bazılarında da temlikin gerçekleşmemesi sebebiyle bu faaliyetin caiz olmadığını ileri sürülmektedir. İki tarafta aynı sonucu farklı bir şekilde dile getirmiştir ve nemalandırma

⁵⁴² *Fetâvâ'z-Zekât*, 28.

hakkında verdikleri hükümlere bir şekilde temlik şartını dahil etmişlerdir. Buradan hareketle zekât mallarının hak sahiplerine temlik edilmek suretiyle nemalandırılması konusunda muasır alimlerin ittifak ettiği söylenebilmektedir. Çünkü zekât malları hak sahiplerine temlik edildiğinde hem zekâtın tehir edilmeyerek fevren hak sahibine ulaşması sağlanacak hem de zekât ibadetinde temlik şartı yerine getirilmiş olacaktır. Zekât mallarının nemalandırılmasına cevaz vermeyen alimler ve fetva kurulları tarafından öne sürülen bu en önemli iki delilin (zekâtın fevrîliği ve temlik şartı) muktezası yerine getirildiğinde mefhumu muhalif gereği nemalandırmanın cevazı sonucuna ulaşılabilir. Dolayısıyla zekât mallarının nemalandırılması meselesine, zekâtın fevrîliği ve temlik şartını ileri sürerek cevaz vermeyen alim ve fetva kurullarının bu şartlar sağlandığında nemalandırmanın caiz olduğunu ifade ettikleri söylenebilmektedir.

Zekât mallarının hak sahiplerine temlik edilerek nemalandırılmasını savunan alimler arasında Yusuf el-Karadâvî⁵⁴³, Abdülfettâh Ebu Gudde⁵⁴⁴, Ali Muhyiddîn el-Karâdâğî⁵⁴⁵, Vehbe Zuhaylî⁵⁴⁶, Âdem Şeyh Abdullah Ali⁵⁴⁷, Takî el-Osmâni⁵⁴⁸, Halil Muhyiddin el-Mîs⁵⁴⁹, Şeyh Ahmed el-Halîlî⁵⁵⁰, Rûhân Ambây⁵⁵¹, Ahmet Yaman⁵⁵² ve Mustafa Bülent Dadaş⁵⁵³ zikredilebilir. Lecnetü'l-Fetâvâ bi Duyûni'z-Zekât⁵⁵⁴, Mecmau'l-Fıkhiyyü'l-İslâmî⁵⁵⁵, Mecmau'l-Fıkhi'l-İslâmî bi'l-Hindî⁵⁵⁶ ve Daru'l-İftâ el-Mısriyye⁵⁵⁷ tarafından yayınlanan fetva ve

⁵⁴³Kardâvî, Mecmau'l-Fıkhi'l-İslâmî ed-Düvelî'nin III. dönem toplantısındaki konuşmasında zekât mallarının fakir kimselerin tamamına veya bazısına temlik edilerek nemalandırılması gerektiğini, Afrika'da olduğu gibi müstahikler için işletmeler açılarak onlara cemâi temlik (menfaat temliki) yapılabileceğini, zekât fonunun fi sebîlillâh fonundan temlik olmaksızın nemalandırılabilirliğini ve zekâtın muvakkaten nemalandırılmasının caiz olduğunu ifade etmektedir. Bkz. "el-Münâkaşât", 1987, 3/3/385-387. Ancak Kardâvî'nin 1986 yılında serdettiği görüşlerinin sonradan değiştiği kanaatindeyiz. Çünkü 1998 yılında Mecmau'l-Fıkhiyyü'l-İslâmî tarafından Mekke'de düzenlenen toplantıda, zekât fonunun nemalandırılmasında fevrilik ve temlik şartlarının karşılanmaması sebebiyle nemalandırmanın caiz olmadığı şeklindeki fetvaya imza atmıştır. Bkz. *Karârâtü'l-Mecmai'l-Fıkhiyyü'l-İslâmî*, 361-362. Ayrıca kendi web sayfasında yayınladığı konuya özel makalede zekât mallarının zorunlu durumlarda muvakkaten nemalandırılması dışında işletilmesinin caiz olmadığını, bu faaliyetin, sadaka gibi bağışlardan yapılması gerektiğini ifade etmektedir. Bkz. Yusuf el-Karadâvî, "Zekât Mallarının Nemalandırılması Caiz mi?" (Erişim 24 Mayıs 2021).

⁵⁴⁴ Gudde, "Fetva fi istismâri emvâli'z-zekât", 34.

⁵⁴⁵ Dadaş, "Zekâtın Tenmiyesinin Fıkhi İmkânları", 858.

⁵⁴⁶ "el-Münâkaşât", 1987, 3/406-407; "el-Münâkaşât", 1992, 80.

⁵⁴⁷ Abdullah, "Tavzîfu'z-Zekât fi Meşari'i Zâti Ri'in Bilâ Temlik Ferdî li'l-Müstehikki", 3/353.

⁵⁴⁸ "el-Münâkaşât", 1987, 3/388-390.

⁵⁴⁹ "el-Münâkaşât", 1987, 3/392.

⁵⁵⁰ "el-Münâkaşât", 1987, 3/408-409.

⁵⁵¹ "el-Münâkaşât", 1987, 3/413-414.

⁵⁵² Bkz. Yaman, "Zekâtın Nemalandırılması Tebliği Müzakeresi", 372-377.

⁵⁵³ Dadaş, "Zekâtın Tenmiyesinin Fıkhi İmkânları", 870-871, 890-892.

⁵⁵⁴ *Fetâvâ'z-Zekât*, 28.

⁵⁵⁵ *Karârâtü'l-Mecmai'l-Fıkhiyyü'l-İslâmî*, 361-362.

⁵⁵⁶ Husnaldî, *İstismâru Emvâli'z-Zekât ve Ahkâmuhû, Dirase Fetavâ Meclis'ul-Ulemâ İndonîsî*, 85-86.

⁵⁵⁷ "İstismâru Emvâli'z-Zekât bi Ameli Meşari'l-İstismâriyyeti li Sâlihi'l-Fukârai ve'l-Mesâkîni".

kararlardan, hak sahiplerine temlikle biten veya tamamen temlik edilen yatırım projelerinde zekât fonunun nemalandırılmasının caiz olduğu anlaşılmaktadır.

Zekât mallarının hak sahiplerine temlik edilerek nemalandırılacağı projeler; fabrika, konfeksiyon, atölye, fırın, okul, hastane gibi üretim ve hizmet sektöründe veya hayvan çiftliği, tarım arazisi gibi yerel bölgelerin kalkınmasına yardımcı olabilecek şekilde farklılaşmaktadır. Zekât mallarının hak sahiplerine temlik edilerek nemalandırılması iki yöntemle yapılabilmektedir:

Birincisi, nemalandırma faaliyeti projeye ait hisselerin hak sahiplerine bölüştürülerek temlik edilmesi suretiyle gerçekleşebilmektedir. Örneğin bir işletme kurulacağı vakit zekât kurumu, hak sahipleri arasından seçtikleri kimselerle görüşerek devamlı bir gelire sahip olmaları amacıyla böyle bir işletmenin tesis edileceğini anlatırlar. Akabinde işletme kurulmadan önce veya sonra seçilen kimselere, işletmenin hisseleri devredilir ve işletme tamamen hak sahiplerinin mülkiyetine geçmiş olur. Bu sayede hak sahipleri, zekât malını temlik etmiş ve tam tasarruf hakkına sahip olmuş olur. Ancak hak sahiplerinin, elde ettikleri hisseleri satıp daha yeni kurulan bir işletmenin gelişme ve kâr etme süreçlerini yavaşlatmaması veya suiistimallere kapı aralanmaması adına hisseler temlik edilirken belli bir süre satılamayacağı şeklinde hukuki bir kayıt konulabilir. Böylece hem işletme hem de diğer hissedar olan hak sahiplerinin hakları korunmuş olur. Bu nemalandırma projeleri, zekât kurumu tarafından belirlenmektedir. Zekât kurumu, "*Zekât Mallarının Nemalandırılmasında Başlıca Şartlar*" başlığında incelenecek olan şartlara sadık kalarak nemalandırma faaliyetlerini yürütebilmektedir. Nemalandırma projesi, zekât kurumu tarafından sıfırdan kurulacak bir işletme olmakla birlikte başka bir şahsa ait işletmeye ortak olunması şeklinde de yapılabilmektedir. Bu konuda inisiyatif, kurumuna ait olacaktır.

İkinci yöntem ise hak sahiplerinden vekâlet yahut muvafakat alınarak tamamen zekât kurumunun mülkiyetinde olacak projelerde zekât mallarının nemalandırılmasıdır. Bu yöntemde örneğin, bir nemalandırma projesinin hayata geçirilmesi kararlaştırıldığında -projenin temlik edilmesi planlanan- hak sahipleri seçilir. Ardından bu hak sahiplerinin, ilgili nemalandırma projesi hakkında bilgilendirilmeleri amacıyla toplantılar düzenlenir. Hak sahiplerine isterlerse ihtiyaçlarına göre tek seferlik veya aylık -kurum tarafından uygun görüldüğü şekilde- zekât yardımına devam edileceği isterseler de zekât haklarının yatırım projelerinde nemalandırılarak kendilerine devamlı bir gelir sağlanacağı noktasında seçim hakkı sunulur. Yatırım projelerinden hak sahibi oldukları zekât paralarının işletilmesini kabul eden kimselerden ilgili yasal süreçlere uygun şekilde vekâlet veya muvafakat alınır. Böylece hak sahiplerinin, tam tasarruf hakkını temsil eden temlik gerçekleşmiş, kendi rıza ve onayları doğrultusunda zekât malları yatırım projelerinde nemalandırılmış olacaktır. Zekât mallarının mezkûr iki yöntemle veya geliştirilebilecek yeni yöntemlerle hak sahiplerine temlik edilmek suretiyle nemalandırılması mümkündür.

Hak sahiplerine temlik edilmek suretiyle zekât fonunun nemalandırılmasına dair görüşler ve izlenebilecek yöntemler zikredildikten sonra yatırım projelerinde fonun nemalandırılmasından kastedilenin, bu faaliyetin temlikten önce mi yoksa sonra mı yapılması gerektiği meselesini açığa kavuşturmakta fayda görülmektedir. Zekât mallarının nemalandırılması konusunda yapılan ilmî toplantılar ve araştırmalar incelendiğinde bu fikrin, zekât fonunun hak sahiplerine temlik gerçekleşmeden önce nemalandırılması şeklinde anlaşıldığı görülmektedir. Bu sebeple meselenin tartışıldığı ilk ilmî toplantının başlığı “*Zekât Mallarının Ferdî Temlik Olmaksızın Kâr Getirici Projelerde Nemalandırılması*” şeklinde belirlenmiştir. Aynı şekilde el-Ânî, zekât mallarının nemalandırılması faaliyetinin temlikten önce gerçekleştirilen bir işlem olduğunu ifade etmektedir.⁵⁵⁸ Dolayısıyla zekât mallarının nemalandırması meselesinin ortaya çıkışı, zekât müesseseleri tarafından hak sahiplerine temlik gerçekleşmeden önce fonun nemalandırılması fikrine dayanmaktadır. Buna rağmen bu konuda görüş serdeden bazı alimler ve fetva heyetleri, müstahike temlik edilmedikçe nemalandırma faaliyetinin caiz olmadığını ifade ederler. Meselenin cevazına dair bazı alimlerin görüşleri ve fetvalarında da nemalandırmanın temlik şartını sağlaması ile caiz olduğu belirtilmiştir.⁵⁵⁹ Oysaki zekât mallarının nemalandırılması fikrinden kastedilenin temlik gerçekleşmeden önce yapılacak bir faaliyet olduğu düşünüldüğünde söz veya fetva metni olarak bu faaliyete cevaz verdiği şeklinde anlaşılan görüşlerin, aslında meselenin caiz olmadığını ileri sürdükleri söylenebilmektedir.

Zekât mallarının nemalandırılması fikrinin ortaya çıkışında üç önemli maslahatın gözetildiği ileri sürülebilir. Bunlardan birincisi, nemalandırma faaliyeti sayesinde zekât fonunu enflasyona veya kur dalgalanmalarına karşı korumak ve bu projeler sayesinde fonun sermaye değerini artırmaktır. İkincisi, nemalandırma faaliyetleri sayesinde hem nemalandırma projelerine girişilmeden önce kurum tarafından ulaşılması planlanan tahmini zekât alacaklı sayısını hem de zekât alacaklılarına ödenmesi planlanan zekât miktarını artırmaktır. Üçüncüsü ise zekât fonundan hizmet ve üretim projelerinin finanse edilerek fonun nemalandırılması sağlanırken aynı zamanda katma değer, istihdam, pazar hareketliliği, belki ihracat vb. iktisadî faydalar oluşturulacak ve ülkenin ekonomik kalkınmasına destek olunacaktır.

Zekât mallarının nemalandırılması konusunun iktisadi ve toplumsal maslahatlarının farklı bakış açılarıyla çoğaltılabilmesi mümkün olmakla birlikte üç maddede özetlenmiştir. Nemalandırma faaliyetinin sağlayacağı bu faydaların, projelerin hak sahiplerine temlik edilmesiyle sağlanması mümkün görülmemektedir. Çünkü böyle bir durumda nemalandırılan zekât fonu olmayacaktır ve proje, nemalandırma projesi değil hak sahiplerine iş olanakları oluşturulmasına dair farklı bir proje haline gelecektir. Bununla birlikte hak sahiplerine büyük

⁵⁵⁸ 'Ânî, *Masârifu'z-Zekât ve Temlikuha fî dav'il-Kur'an ve's-Sünne*, 545.

⁵⁵⁹ Buna göre temlik gerçekleşirse nemalandırma faaliyeti yapılabileceği şeklinde görüş serdeden Takî el-Osmânî, Ahmet Yaman, Ahmed el-Halîlî, Adem Şeyh Abdullah, Halil Muhyiddin el-Mîs gibi alimler ile Mecmau'l-Fıkhiyyü'l-İslâmi 15. dönem toplantısı kararı, Sudan Zekât Kurumu ve Mısır Fetva Kurulu tarafından yayınlanan fetvaların, asıl itibarıyla zekât mallarının nemalandırılmasına cevaz vermedikleri söylenebilmektedir.

bir külfette yüklenecektir. Zekât fonundan işletmeler açıp hak sahiplerine temlik etmektense zekât veya diğer hayır fonlarından belirli bir mesleği bulunan, işletme açabilme potansiyeli olan hak sahiplerine mikro finans desteği ya da karz-ı hasen verilmesi hem hak sahibinin hem de zekât fonunun maslahatı açısından çok daha uygun görülmektedir. Bu şekilde onlara daimî bir gelir elde edebilecekleri işletmelere sahip olma imkanı verilecektir. Hak sahiplerine mikro finans veya karz-ı hasen desteği verilmesinin yanı sıra kendi geçimlerini sağlayabilecekleri vakte kadar hem zekât hem de diğer hayır fonlarından geçim desteği verilebilir. Böylece zekât fonundan hak sahiplerine hem zekât hakları ödenip temlik edilir hem de karz-ı hasen ile iş sahibi olmaları ve zekât verecek düzeye gelmeleri sağlanabilir. Nitekim Cezayir ve Sudan zekât uygulamalarına bakıldığında bu yöntemin tercih edildiği görülmektedir.⁵⁶⁰

Zekât mallarının hak sahiplerine temlik edilerek nemalandırılması, hizmet sektörüne dair nemalandırma projeleri içinde mümkün görülmemektedir. Zekât fonundan açılacak hastane, okul, sağlık ocağı vb. projelerin hak sahiplerine temlik edilmesi, projenin başarıya ulaşma imkânını etkileyecektir. Örneğin, hak sahipleri, projeden paylarına düşen hisseleri veya aletleri satmak isteyebilirler. Bu konuda Yusuf el-Karadavî, bu durumun gerçekleşme imkânını göz önünde bulundurarak ferdî temlik yerine cemâi temlikin yani menfaat temlikinin yapılması önerisinde bulunmuştur.⁵⁶¹ Dolayısıyla hizmet sektörüne dair projelerde veya fabrika vb. büyük çaplı üretim projelerinde hak sahiplerine ferdî temlikin yapılması hem zekât fonunun nemalandırılması konusunun altında yatan ana fikre uygun değildir hem de uygulamada pek çok zorluğu beraberinde getirecektir.

Zekât mallarından finanse edilecek fabrika, hastane, atölye, market, işletme vb. projelerle hayvan çiftliği, tarım arazileri, sera çalışmaları gibi projelerde nemalandırmanın başarıya ulaşabilmesi için idari olarak pek çok şeye ihtiyaç duyulmaktadır. Örneğin, nemalandırma projelerinin başarıya ulaşması için uzman kişilerden oluşan profesyonel ekiplere, güçlü ticaret ağına, reklam ve ar-ge çalışmaları gibi olanakların sağlanmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Hak sahiplerine hisselerin taksim edilerek bu geniş organizasyonun tamamen hak sahiplerine bırakılması, -aksi takdirde ferdî temlik gerçekleşmemiş olacaktır- projelerin başarıya ulaşma imkânını zorlaştırmaktadır. Zekât mallarının hak sahiplerine temlik edilerek nemalandırılmasını savunan bazı alimler, hak sahipleri tarafından hisse satışını engellemeye binaen temlik edildikten sonra zekât alacaklısının sahip olduğu hisseyi süresiz veya belli bir süre satamaması adına hukuki bir kayıt konulabileceğini ifade etmektedirler.⁵⁶² Ancak bilindiği üzere ferdî temlik, zekât malının hak sahibinin mülkiyetine geçmesi ve tam tasarruf hakkına sahip olmasıdır. Zekât alacaklılarına sahip olduğu hisseyi satamama şartı konulduğundaysa tasarruf hakkı elinden alınmış olacaktır. Dolayısıyla ferdî temlik gerçekleşmiş gibi görünse de aslında bu sadece kâğıt üzerindeki bir temlikten ibaret kalacaktır. Bu sebeple sadece bir şartın

⁵⁶⁰ Bkz. 139-154.

⁵⁶¹ "el-Münâkaşât", 1987, 3/386-387.

⁵⁶² Dadaş, "Zekâtın Tenmiyesinin Fıkhî İmkânları", 853, 854.

yürütülmesi için onun uygulamada varmış gibi gösterilmesinin ne fıkıh müktesebatımızla ne de içtihad geleneğimizle bağdaşmadığını söylemek mümkündür.

2.3.2 Zekât mallarının hak sahiplerine temlik edilmeksizin nemalandırılması

Zekât mallarının nemalandırılması meselesi ortaya çıkarken zekât fonunun temlik gerçekleşmeden önce nemalandırılması fikrine dayanıldığı belirtilmişti. Bu fikre binaen bazı alimler ve fetva kurulları tarafından zekât fonunun hak sahiplerine temlik edilmeksizin nemalandırılması caiz görülmüştür. Bu alimler arasında Mustafa Zerkâ⁵⁶³, Abdüllâtif Ferfûr⁵⁶⁴, Hasan Abdullah Emîn⁵⁶⁵, Abdülaziz Hayyât⁵⁶⁶, Ali Muhyiddîn el-Karâdâğî⁵⁶⁷, Muhammed Zuhaylî⁵⁶⁸, Hâlid Abdurrezzâk el-Ânî⁵⁶⁹, Abdullah b. Mansur el-Gufeylî⁵⁷⁰, Salih b. Muhammed el-Fevzân⁵⁷¹, Muhammed Osman Şubeyr⁵⁷², Abdulfettâh Muhammed Ferâh⁵⁷³, Abdülhâdî Yakûb⁵⁷⁴, Ahmed Muhammed Cemâl⁵⁷⁵, Ahmed Bezi' el-Yâsîn⁵⁷⁶, Muhammed Abduh Ömer⁵⁷⁷, Muhammed Eşkâr⁵⁷⁸, Uceyl en-Neşmî⁵⁷⁹ ve Ali Özek⁵⁸⁰ bulunmaktadır. Temlik gerçekleşmeksizin nemalandırmaya cevaz veren fetva heyetleri ise Mecmau'l-Fıkhî'l-İslâmî ed-Düvelî⁵⁸¹, Heyetü's-Şer'iyyi li Beyti'z-Zekât fi Kuveyt⁵⁸², Lecnetü'l-Fetavâ bi Vüzerâi'l-Evkâfi'l-

⁵⁶³ "el-Münâkaşât", 1987, 3/404.

⁵⁶⁴ Ferfûr, "Fetevâ Fıkhîyye fi Vâkiati Tavzîfu Emvâli'z-Zekât me'a 'ademî't-Temlik li'l-Müstehikki", 3/358-359.

⁵⁶⁵ Emîn, "Tavzîfu'z-Zekât fi Meşari'i Zâti Ri'in Bilâ Temlik Ferdî li'l-Müstehikki", 3/366.

⁵⁶⁶ Hayyât, "Ra'yu fi Tavzîfi'z-Zekât ve İstismârihâ", 3/371-372.

⁵⁶⁷ Dadaş, "Zekâtın Tenmiyesinin Fıkhî İmkânları", 858.

⁵⁶⁸ Dadaş, "Zekâtın Tenmiyesinin Fıkhî İmkânları", 858.

⁵⁶⁹ 'Ânî, *Masârifu'z-Zekât ve Temlikuha fi dav'il-Kur'an ve's-Sünne*, 541.

⁵⁷⁰ Gufeylî, *Nevâzilu'z-Zekât*, 494-496.

⁵⁷¹ Fevzân, *İstismâru Emvâli'z-zekât*, 147-148.

⁵⁷² Şubeyr, "İstismârü Emvâli'z-Zekât", 38-40.

⁵⁷³ Ferah, "Meşrûiyetü'l-istismâri'z-zekevi", 129-138.

⁵⁷⁴ Ya'kûb, *İstismâru Emvâli'z-Zekât*, 10-11.

⁵⁷⁵ "el-Münâkaşât", 1987, 3/409.

⁵⁷⁶ "el-Münâkaşât", 1987, 3/410-411.

⁵⁷⁷ "el-Münâkaşât", 1987, 3/412.

⁵⁷⁸ "el-Münâkaşât", 1992, 94.

⁵⁷⁹ Neşmî, "Fetâvâ el-Muctema", 58.

⁵⁸⁰ Özek, "Asr-ı Saadet'te Zekâtın Tatbikati", 18-20; Özek, "Zekâtın Nemalandırılması", 361-369.

⁵⁸¹ Tavzîfu'z-Zekât fi Meşari'i Zâti Ri'in Bilâ Temlik Ferdî li'l-Müstehikki, 421.

⁵⁸² Şubeyr, "İstismârü Emvâli'z-Zekât", 49. *Ahkâm ve Fetâvâ'z-Zekât ve's-Sadakât ve'n-Nuzûr ve'l-Kefârât*, 170-173.

Kuveyti⁵⁸³, Beytü'l-Temvîli'l-Kuveyti⁵⁸⁴, Beytü'l-Zekâti'l-Kuveyti⁵⁸⁵, Endonezya Ulemâ Meclisi⁵⁸⁶ ve Libya Fetva Kurulu'dur.⁵⁸⁷

Zekât mallarının hak sahiplerine temlik edilmeden nemalandırılması meselesine getirilen deliller “*Cevaz Verenler ve Delilleri*” başlığı altında daha önce zikredilmiştir.⁵⁸⁸ Bu sebeple tekrar bu delillere değinilmeyecektir. Düzenlenen ilmî toplantılarda muasır alimlerin muhtemel suiistimallerin önüne geçmek ve zekât gibi, İslam'ın oldukça önemli bir müessesesi için şüpheli durumların ortaya çıkmasını engellemek adına zekât mallarının temlik edilmeksizin nemalandırılması konusunda birtakım şartlar öne sürmüşlerdir. Bu şartlar, ayrı bir başlık altında inceleneceği için burada detaya yer verilmeyecektir.

Zekât mallarının temlik gerçekleşmeden nemalandırılması görüşü, fonun finansal araçlarla nemalandırılması, mikro finans projelerinin desteklenmesi ve üretim ya da hizmet sektörlerinde fonun nemalandırılması faaliyetlerinin önünü açmaktadır. Bu görüşe göre zekât kurumu, kendi tüzel kişiliği bünyesinde fonun nemalandırılmasına dair -ilgili şartlara uyulması koşuluyla- meşru nemalandırma faaliyetlerinde bulunabilecektir.

2.3.3 Belirli sınıflara ait fonların nemalandırılması

Zekât mallarının nemalandırılması meselesine cevaz verenler arasında farklı delillere binaen belirli sınıflara ait fonların nemalandırılması şeklinde fikirler ortaya atılmıştır. Bu fikirler sırasıyla; fakir ve miskin sınıfı dışında kalan altı sınıfa ait fonların nemalandırılması, son dört sınıfa ait fonların nemalandırılması ve sadece fî sebîlillâh fonunun nemalandırılması şeklindedir. Bu başlık altında mezkûr üç yöntem açıklanacaktır.

2.3.3.1 Fakir ve Miskin Sınıfı Dışındaki Fonların Nemalandırılması

Zekât mallarının, nemalandırma faaliyetlerinden önce acil ihtiyaç sahibi olan fakir ve miskinlere dağıtılması konusunda görüş birliği bulunmaktadır. Ancak acil ihtiyaç sahiplerine dağıtıldıktan sonra fakir ve miskin sınıfına dair fonların nemalandırmaya dahil edilip edilmemesi noktasında ihtilaf bulunmaktadır. Nemalandırma konusunda araştırma yapan bazı ilim adamları, bu hususta iki yöntem önermektedirler. Birincisi, fakir ve miskin fonlarının

⁵⁸³ Fevzân, *İstismâru Emvâli'z-zekât*, 117.

⁵⁸⁴ *el-Fetâvâ'u's-Şer'iyye fî Mesaili'l-İktisadiyye*, 1/215-217.

⁵⁸⁵ *el-Fetâvâ ve't-Tavsiyyât*, 317.

⁵⁸⁶ “Penggunaan Dana Zakat Untuk Istitsmar (Investasi)” (2003).

⁵⁸⁷ 2016 yılında yayınlanan fetvada, Mecmau'l-Fıkhi'l-İslâmî III. Dönem Toplantısı'nda alınan karara atf yapılarak zekâtın nemalandırılması caiz görülmüştür. “İstismâru Emvâli'z-Zekât” (01 Aralık 2016).

⁵⁸⁸ Bkz. 84-106

dışındaki diğer altı sınıfa ait fonların nemalandırması şeklindedir.⁵⁸⁹ İkincisi ise zekât mallarının belirli sınıflara ait fonlar şeklinde ayrılmayıp fakir ve miskin sınıflarına dağıtılması ve bu dağıtımdan zekât mallarının artması durumunda artan kısmın nemalandırılması şeklindedir.⁵⁹⁰

Temlik şartının Hanefiler dışında diğer mezheplere göre ilk dört sınıf için geçerli olduğunu daha önce zikretmiştik. İlk dört sınıf içerisinde bulunan müellefe-i kulûb sınıfının Hz. Ömer'in içtihadıyla yürürlükten kalktığına dair görüşleri de göz önünde bulundurduğumuzda temlik şartının; fakir, miskin ve zekât memurları sınıfları için geçerli görüldüğü anlaşılmaktadır. Zekât memurlarının maaşları zekât kurumunun planlaması ve organizasyonu ile ödendiğine göre temlik şartının sadece fakir ve miskin sınıfına tahsisi mümkün görülmektedir. Bazı muasır alimlerin bu yöntemi ileri sürmelerindeki nedenlerden birisi de bu olmalıdır. Zira fakir ve miskinlere zekât mallarının dağıtılması aynı zamanda temlik şartının da yerine getirilmesini sağlayacaktır.

2.3.3.2 Son Dört Sınıfa Ait Fonların Nemalandırılması

Zekât ibadetinin ifâ edilmesinde zikredilen şartlardan birisi de temlik şartıdır. Temlik şartının hangi sınıfları kapsadığı noktasında ise alimler arasında görüş ayrılığı bulunmaktadır. Bu görüş ayrılıkları, birinci bölümde bulunan "*Zekâtın İfâsında Temlik*" başlığı altında detaylı bir şekilde incelenmiştir.⁵⁹¹ Netice itibariyle Şâfiî ve Hanbelî mezhepleri ile kısmen Mâlikî mezhebi, zekât ibadetinin ifâ edilmesinde öne sürülen temlik şartının ilk dört sınıf için geçerli olduğunu ifade etmektedir. Bu mezheplerin kaynaklarında fakirler, miskinler, zekât memurları ve müellefe-i kulûb dışında kalan diğer dört sınıf için temlik şartının olmadığı zikredilmektedir. Nitekim Kuveyt Zekât Kurumu tarafından 1992 tarihli zekât kongresinde alınan kararda, son dört sınıf için temlik şartının bulunmadığı ifade edilmiştir.⁵⁹² Bu sebeple Mustafa Zerkâ⁵⁹³, Adem Şeyh Abdullah⁵⁹⁴, Vehbe Zuhaylî⁵⁹⁵, Ahmed el-Halîlî⁵⁹⁶ ve Ruhan Ambay⁵⁹⁷ gibi bazı muasır alimler, zekât mallarının nemalandırılmasının, ilk dört sınıfa ait fonlardan değil son dört sınıfa ait

⁵⁸⁹ Bu yöntem, Ticânî Sabûn Muhammed ve Ahmed el-Halîlî gibi bazı alimler tarafından zikredilmiştir. Ticânî Sabûn Muhammed, "Tavzîfu'z-Zekât fi Meşari'i Zâti Ri'in Bilâ Temlik Ferdî li'l-Müstehikki", 3/334-335,408.

⁵⁹⁰ Özek, "Zekâtın Nemalandırılması", 364; Wan Marhaini Wan Ahmad - Shamsiah Mohamad, "Classical Jurists' View on the Allocation of Zakat: Is Zakat Investment Allowed?", *Midde-East Journal of Scientific Research* 12/2 (2012), 200.

⁵⁹¹ Bkz. 37-51.

⁵⁹² el-Fetâvâ ve't-Tavsiyyât, 319.

⁵⁹³ "el-Münâkaşât", 1987, 3/404.

⁵⁹⁴ "el-Münâkaşât", 1987, 3/400.

⁵⁹⁵ "el-Münâkaşât", 1987, 3/406-407; "el-Münâkaşât", 1992, 80.

⁵⁹⁶ "el-Münâkaşât", 1987, 3/408-409.

⁵⁹⁷ "el-Münâkaşât", 1987, 3/413-414.

fonlardan yapılması şartıyla caiz olduğunu ifade etmektedirler. Bunun sebebini özetle hatırlatacak olursak, sarf yerlerinin belirtildiği ayet-i kerimede⁵⁹⁸ ilk dört sınıf, “lâm” harfi ceri ile zikredilirken son dört sınıf “fî” harfi ceri ile zikredilmiştir. Burada “lâm” harfi ceri temlik anlamına yorumlanırken “fî” harfi ceri ise zarfiyet anlamı sebebiyle temlik anlamına yorumlanmamıştır. Bu sebeple ilk dört sınıf için temlik şartı koşulmuş, son dört sınıf için temlik şartı koşulmamıştır. Nitekim borçlu kimselerin borcunun ödenmesi, kölelerin özgürlük bedelinin efendilerine ödenmesi, fî sebîlillâh sınıfının her türlü hayır işini kapsamı ve ibnüssebîl sınıfının da yol ihtiyacının karşılanması ile son dört sınıfta ferdî temlik uygulanmadığı görülmektedir. Bunun sonucunda son dört sınıfa yapılan zekât ödemelerinin asıl olarak toplum refahını artırma gayesini barındırdığı zikredilmiştir. Netice itibarıyla zekât mallarının ferdî temlik ile ilk dört sınıftaki hak sahiplerine ulaştırılması gerektiği için son dört sınıfa ait fonların nemalandırılması caiz görülmüştür.

2.3.3.3 Sadece Fisebillah Fonunun Nemalandırılması

Zekât mallarının nemalandırılması konusunda Yusuf el-Karadâvi⁵⁹⁹ gibi bazı muasır alimler, bu faaliyetin sadece *fî sebîlillâh* fonundan yapılabileceğini ifade etmektedirler. Çünkü fî sebîlillâh sınıfı sadece mücahitleri ve gazileri içeren bir sınıf değil, Allah yolunda yapılan tüm hayır işlerini kapsayan bir sınıftır.⁶⁰⁰ Fî sebîlillâh fonunun hayır işlerini kapsamadığını düşünen Taki el-Osmânî gibi alimler dışında zekât mallarının temlik edilmeden nemalandırılmasına cevaz vermeyen ilim adamlarının, fî sebîlillâh fonundan nemalandırma konusuna itiraz etmedikleri varsayılmaktadır. Çünkü mezkûr alimlerin temlikten kastettikleri zekât malının hak sahiplerine ferdî temlik ile ulaştırılmasıdır. Fî sebîlillâh fonu kapsamında nemalandırma projelerinde temlik şartı aranmadığı için her türlü üretim ve hizmet sektörüne yönelik fabrika, okul, hastane vb. alanlardaki projelerin finanse edilmesi, caiz görülmektedir.

2.3.4 İhtiyaç fazlası fonların nemalandırılması

Bu yönetime göre zekât malları ihtiyaç sahiplerine dağıtıldıktan sonra arta kalan kısım nemalandırma projelerine yönlendirilmektedir. Zekât emrinin fevrî gerektirdiği ve temlik şartı gibi nedenlerle zekât mallarının nemalandırılmasına cevaz vermeyen alimlerin, ihtiyaç fazlası fonların nemalandırılması yöntemine karşı çıkmadıkları varsayılmaktadır. Dolayısıyla zekât mallarının nemalandırılması için zikredilen şartlar yerine getirildiğinde ihtiyaç fazlası zekât

⁵⁹⁸ et-Tevbe 9/60.

⁵⁹⁹ “el-Münâkaşât”, 1987, 3/387.

⁶⁰⁰ Fî sebîlillâh fonunun tüm hayır işlerini kapsamı hakkındaki görüşler ve delilleri için bkz. Dadaş, “Zekâtın Tenmiyesinin Fikhî İmkânları”, 877-885.

fonunun yatırım projelerinde işletilmesi caiz görülmektedir. Fakat Ahmed el-Halilî⁶⁰¹ ve Mustafa Bülent Dadaş⁶⁰² gibi bazı ilim adamları, günümüz koşullarında fakirliğin hiç bitmeyeceğini, bir bölgede ihtiyaç olmasa bile diğer bölgedeki hak sahiplerine zekâtın ulaştırılması gerektiğini bu sebeple ihtiyaç fazlası fon kalmayacağı için nemalandırılmasının da söz konusu olmayacağını belirtmektedirler. Ancak zekâtın yerelliği görüşünü benimseyip naklini caiz görmeyen Malezya ve Sudan gibi ülkelerde ihtiyaç fazlası zekât fonlarının yatırım projelerinde nemalandırıldığı bilinmektedir.⁶⁰³ Sonuç olarak zekât mallarından artan kısımların enflasyon, kur dalgalanmaları vb. iktisadî gelişmelerden etkilenmemesi ve değer kaybına uğramaması için yatırım projelerinde nemalandırılması caiz görülmektedir.⁶⁰⁴

2.3.5 Hak sahiplerine ulaşması planlanan süreye kadar nemalandırma

Günümüzde zekât müesseseleri tarafından zekât mallarının hak sahiplerine ulaştırılmasında belli bir süreye ihtiyaç duyulduğu görülmektedir.⁶⁰⁵ Hak sahiplerinin tespit edilmesi, bazı hak sahiplerine aylık ödemeler yapılması, gönderilen ülke şartlarına göre yurtdışında zekât dağıtımı için bazı prosedürlerin ve partner kuruluşların etkisiyle belirli bir sürenin tayin edilmesi, düzenlenen yardım kampanyalarının yasal prosedüre tabi olarak başlama ve bitiş tarihlerinin bulunması, savaş, afet, salgın hastalıklar vb. birtakım zorlu koşullar sebebiyle ihtiyaç sahiplerine dağıtımın tedricen yapılabilmesi gibi sebeplerden ötürü zekât mallarının hak sahiplerine bir anda ulaştırılması mümkün olmamaktadır. Bu süre zarfında yüksek meblağlara ulaşan zekât fonunun atıl bırakılarak sürekli değişen ekonomik dinamiklere, kur dalgalanmalarına, enflasyona yenik düşmesi hak sahiplerinin aleyhine bir sonuç oluşturmaktadır. Ayrıca hak sahiplerine ulaşması planlanan süreye kadar zekât fonunun

⁶⁰¹ "el-Münâkaşât", 1987, 3/408-409.

⁶⁰² Dadaş, "Zekâtın Tenmiyesinin Fıkhî İmkânları", 874-875.

⁶⁰³ Abdülbari Awang, Malezya'da bulunan resmi Beytül-mâl kurumu tarafından 1991-2007 yılları arasında toplanan zekâtlar, dağıtılan ve kalan miktara dair bir tablo zikretmektedir. Bazı yıllarda zekât fonunun hiç artmadığı hatta eksiye düştüğü görülmektedir. Ancak genel olarak dağıtım sonrası zekât fonundan ciddi miktarların arttığı ve bunların da nemalandırma projelerinde işletildiği görülmektedir. Detaylı bilgi için bkz. Abdülbari Awang, "İstismâru Emvâli'z-Zekât ve Tatbikâtuhû fî Beytül-Mâl bi-Malîzya", *et-Tecdîd* 15/29 (2011), 161-163. Abdülhâd Ya'kûb Abdullah, 1990 yılında yürürlüğe giren Sudan Zekât Kanunu'nda, artan zekât mallarının Sudan Zekât Kurumu tarafından zekâtın gayesine hizmet edici nemalandırma projelerinde kullanılması hakkında 5/30 numaralı bir kararın bulunduğunu ifade etmektedir. Ya'kûb, *İstismâru Emvâli'z-Zekât*, 6. Hanefî mezhebinin ağırlıklı olduğu Pakistan'da da yerellik görüşünün ağır bastığı görülmektedir. Bununla birlikte Malezya ve Sudan örneğinin aksine 1988-89 yıllarında Pakistan'da toplanan zekâtların sadece %55'inin dağıtıldığı, kalan kısmın sene sonuna kadar banka vadesiz hesaplarında herhangi bir nemalandırma işlemi uygulanmadan kaldığı ifade edilmektedir. Bkz. Muhammad Anwar, "Financing Socio-economic Development with Zakat Funds", *Journal of Islamic Economics* 4/2 (1995), 18.

⁶⁰⁴ 'Ânî, *Masârifu'z-Zekât ve Temlikuha fî dav'il-Kur'an ve's-Sünne*, 544-545; Hâfzâvî, *Ahkâmu İstismâri Emvâli'z-Zekât ve Tatbikâtuhu*, 29; Fevzân, *İstismâru Emvâli'z-zekât*, 135-136.

⁶⁰⁵ Abdüssettar Ebu Gudde, zekât veya hayır kurumlarının, hak sahiplerine dağıtım için planladıkları çizelgelerinin bulunabildiğini ve bu çizelgelere göre planlanan vakit geldiğinde hak sahibine ödeme yapıldığını aktarmaktadır. Hak sahipleri çizelgeye göre belki birkaç ay sonra zekât malını teslim alacaktır. Gudde, bu süre zarfında da zekât fonunun İslamî bankalarda nemalandırılabilceğini ifade etmektedir. Bkz. "el-Münâkaşât", 1992, 91.

nemalandırılması, zekâtın fevrîliğine ve temlik şartına da aykırı değildir. Çünkü zekât fonu, bir özür sebebiyle fevren hak sahiplerine dağıtılmamakta ve belirlenen süre geldiğinde ise hak sahiplerine ferdî temlik olarak ulaştırılması planlanmaktadır.⁶⁰⁶ Bu sebeple zekât fonlarının temlik gerçekleşmeden önce hak sahiplerine dağıtılması planlanan süreye kadar kısa vadeli yatırım projelerinde veya İslamî bankaların katılım hesaplarında nemalandırılması maslahata daha uygun görülmektedir. Nitekim Malezya gibi İslam ülkelerinin zekât kurumları tarafından toplanan zekâtlar, hak sahiplerine ulaştırılincaya kadar İslamî bankaların mevduat hesaplarında nemalandırılmaktadır.⁶⁰⁷

2.3.6 Senesi dolmadan toplanan zekât mallarının nemalandırılması

Zekât borcunun tahakkuk etmesi için zekâta konu olan malların üzerinden bir yıl geçmesi şartı konulmuştur. Bununla birlikte malın üzerinden bir yıl geçmeden ödenmesi de mümkün görülmüştür. Sene dolmadan toplanan zekâtların nemalandırılması yöntemi ise buradan ortaya çıkmıştır. Abdürrezzâk el-Ânî, zekâtın fevrî bir vacip olduğu görüşünden hareketle zekât fonunun nemalandırılmasına karşı çıkılmasına bir alternatif geliştirilmiştir. Buna göre zekât mallarının senesi dolmadan zekât kurumlarına teslim edilerek senesi dolana kadar nemalandırılabilceğini ifade etmektedir. Bu durumda zekât malı yıllanmadığı için fevren hak sahiplerine ulaştırılması gerekmemektedir.⁶⁰⁸ El-Ânî bu görüşüyle zekât mallarının nemalandırılması konusuna kökten karşı çıkılmaması gerektiğini vurgulamaktadır. Nemalandırma konusunda farklı şartlar ve yöntemler ileri sürülebilirken tamamen bu faaliyetin caiz olmadığını söylemenin doğru olmadığı anlaşılmaktadır. Senesi dolana kadar zekât mallarının, kısa vadeli yatırım projelerinde veya İslamî bankaların katılım hesaplarında nemalandırılması mümkün görülmektedir.

2.3.7 Zekât fonunun bidâ'a yöntemi ile nemalandırılması

Bidâ'a kelimesi terim olarak: *"Bir başkasına ücret almadan satması için bırakılan mal"*⁶⁰⁹ ve *"elde edilen kazancın tamamı mal sahibinde kalacak şekilde malın, teberruen yani karşılığında bir şey almaksızın ticaret yapıp işletecek kişiye verilmesi"*⁶¹⁰ anlamlarına gelmektedir. Bu yöntemde sermayeyi veren kimseye "mubdi", karşılığını sadece Allah'tan bekleyip herhangi bir ücret almadan işleten kimseye ise "müstebdi" denir. Bu yöntem, yetim malları ile vakıf mallarının nemalandırılmasında sıkça başvurulan yöntemlerden biridir. Osmanlı döneminde

⁶⁰⁶ Ferfûr, "Fetevâ Fıkhiyye fî Vâkiati Tavzîfu Emvâli'z-Zekât me'a 'ademî't-Temlik li'l-Müstehikki", 3/358.

⁶⁰⁷ Awang, "İstismâru Emvâli'z-Zekât ve Tatbikâtuhû fî Beytî'l-Mâl bi-Malîzya", 21.

⁶⁰⁸ 'Ânî, *Masârifu'z-Zekât ve Temlikuha fî dav'il-Kur'an ve's-Sünne*, 547.

⁶⁰⁹ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 59.

⁶¹⁰ Komisyon, "İbdâ", *Mevsûatu'l-Fıkhiyye* (Kuveyt: Vizaretu Şuûni'ı-İslamiyye, 1988), 1/172.

para vakıfları tarafından mudarebe yönteminin yansira bidâ'a yönteminin de tercih edilerek vakıf fonunun nemalandırıldığı bilinmektedir.⁶¹¹ Bidâ'a yönteminde malı işleten kişi ya da kurumların herhangi bir menfaat beklemeden Allah rızasını kazanmayı umarak nemalandırma faaliyetlerini yapıyor olması, fonun masrafsız bir şekilde ehil kimselerce artırılması anlamına gelmektedir. Bu açıdan zekât fonu için oldukça faydalı görülmektedir. Bu sebeple zekât mallarının nemalandırılması hakkında daha önce yapılan araştırmalarda rastlanılmayan ilk kez bu çalışmada öne sürülen bu yöntemin, yetim ve vakıf mallarında olduğu gibi zekât mallarının nemalandırılmasında da izlenilebileceğini düşünerek ayrı bir alt başlık altında zikredilmesini uygun görmekteyiz. Nitekim zekât fonu bidâ'a yöntemi ile nemalandırıldığında herhangi bir maliyet, idari masraf ve diğer ticari külfetlere karşılaşılmayacaktır.

2.4 Zekâtın Nemalandırılmasında Başlıca Şartlar

Muasır alimler ve fetva kurulları tarafından zekât mallarının nemalandırılması faaliyetinin caiz olabilmesi için birtakım şartlar öne sürülmüştür. Bu şartlar sağlandığında İslam hukuku açısından nemalandırma faaliyetleri hayata geçirilebilecektir. İki başlık altında zikredilecek bu şartlar, devlet başkanı veya onun nâibi konumundaki kişi ya da kurumlar tarafından zekât mallarının nemalandırılması söz konusu olduğunda geçerli olmaktadır. Bazı alimler ve fetva kurulları tarafından zikredilen şartların bir kısmına daha önce değinilmiştir. Bununla birlikte konu hakkında yapılan bazı araştırmalarda, aynı hususta öne sürülen şartların ayrı başlıklarda zikredildiği görülmüştür. Fakat bu başlık altında, konu bütünlüğünün sağlanması ve daha rahat anlaşılabilmesi adına ilgili şartlar, nemalandırma faaliyetinin mahiyetine yönelik şartlar ve uygulamaya dair şartlar şeklinde iki başlık altında incelenecektir.

2.4.1 Mahiyete yönelik şartlar

Zekât mallarının nemalandırılmasının mahiyeti ile ilgili temel şartlar bulunmaktadır. Bu şartlar nemalandırma faaliyetinde uygulama aşamasına geçilmeden yerine getirilmesi gereken meşruiyet esasları olarak tanımlanabilmektedir.

Birinci şart, zekât malları nemalandırılırken hak sahiplerinin gıda, giysi, ilaç vb. acil karşılanması gereken ihtiyaçlarının bulunmaması gerekir. Asli ihtiyaçlarını karşılamaktan aciz olan hak sahiplerinin bu ihtiyaçlarının karşılanması, zekâtın sarf yerleri arasında fakir ve miskin sınıflarının bulunmasının hikmetlerinden birisi olarak görülmektedir. Zekât alacaklısı yiyecek yemek, içecek su, giyecek elbise, kalacak yer ve sağlığına kavuşabilmesi için ilaca

⁶¹¹ Cantürk Kayahan - İrfan Görkaş, "Osmanlı Dönemi Bölgesel Kalkınmanın Finansman Aracı Olarak Para Vakıflarının Kullanımı", *Muhasebe ve Finansman Dergisi* 44 (01 Ekim 2009), 218. Para vakıfları hakkında geniş bilgi için bkz. Kaşif Hamdi Okur, "Para Vakıfları Bağlamında Osmanlı Hukuk Düzeni ve Ebussuuf Efendinin Hukuk Anlayışı Üzerine Bazı Değerlendirmeler", *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/7 (2005), 33-58.

ihtiyaç duyarken, onlara ayrılan fonun nemalandırma faaliyetlerinde kullanılarak bu ihtiyaçların giderilmesinin geciktirilmesi kesinlikle caiz değildir.⁶¹²

Bazı araştırmacılar tarafından bu şart koşulduğu takdirde zekât mallarının nemalandırılması faaliyetinin caiz olmadığı sonucuna varılabileceği iddia edilmektedir. Çünkü günümüz İslam ülkelerinde fakirliğin sınırı yoktur. İslam ülkelerindeki siyasi istikrarsızlıklar, savaşlar, mülteci sorunları ve bunun yanı sıra doğal afetler nedeniyle fakir Müslümanların sayısı her geçen gün artmaktadır.⁶¹³ Dolayısıyla bütün toplanan zekât fonlarının açlık, susuzluk, yetersiz sağlık hizmetleri ile yüzleşen bu Müslümanlara tahsis edilmesi gerekmektedir. Ancak günümüzde toplanan zekât fonlarının tamamının fakir Müslümanlara dağıtılması, fakirlikle mücadele anlamında yeterli olmayacaktır. Bu sebeple zekât fonundan bir bölümün, fakir ve miskin sınıfına dahil olan Müslümanlar için ayrılması ve kalan kısmın nemalandırma projelerinde kullanılması bu şarta engel değildir. Acil karşılanması gereken ihtiyaçlar ilgili fondan karşılanıp nemalandırılan kısım ise ihtiyaç durumunda nakite dönüştürülebilir, likiditesi yüksek yatırım projelerinde nemalandırılmalıdır.⁶¹⁴ Ayrıca acil bir durumda harcanması için ayrılan fonun, bekletilen süre içerisinde kısa vadeli nemalandırma yöntemleri ile enflasyon ve kur dalgalanmaları gibi olumsuzluklara karşı korunması da mümkündür.⁶¹⁵

İkinci şart, zekât mallarının nemalandırılmasında hak sahipleri lehine muteber bir maslahatın olacağı üzerine zannı galibin oluşmasıdır. Zekât fonu yatırım projelerinde nemalandırıldığında kâr ihtimali olduğu gibi zarar ihtimali de bulunmaktadır. Ancak nemalandırma kararı alınırken zarar ihtimalinin yüksek olduğu veya kâr ve zarar ihtimallerinin eşit olduğu yatırım olanaklarının tercih edilmesi caiz görülmemiştir.⁶¹⁶ Yetim mallarının nemalandırılması konusunda bazı fakihlerin, yetim malının emin ticaret yerlerinde ve anaparanın tehlikeye atılmadan nemalandırılması gerektiği şeklinde ifadeleri bulunmaktadır.⁶¹⁷ Buna göre zekât mallarının da yetim mallarına kıyasla nemalandırma sürecinde yüksek riskli veya kâr/zarar ihtimallerinin eşit olduğu alanlarda değerlendirilmemesi gerekmektedir.

⁶¹² Tavzîfu'z-Zekât fi Meşari'i Zâti Ri'in Bilâ Temlik Ferdî li'l-Müstehikki, 421; el-Fetâvâ ve't-Tavsiyyât, 317; 'Ânî, *Masârifü'z-Zekât ve Temlikuha fî dav'il-Kur'an ve's-Sünne*, 549; "İstismâru Emvâli'z-Zekât bi Ameli Meşârii'l-İstismâriyyeti li Sâlihi'l-Fukârai ve'l-Mesâkîni"; Hâfzâvî, *Ahkâmü İstismâri Emvâli'z-Zekât ve Tatbîkâtuhu*, 155; "Penggunaan Dana Zakat Untuk Istitsmar (Investasi)" (2003); *Ahkâm ve Fetâvâ'z-Zekât ve's-Sadakât ve'n-Nuzûr ve'l-Kefârat*, 170-173; Bensaid - Rachid, "Ru'yetu Usûliyyetu li Mes'eleti İstismâri Emvâli'z-Zekât", 141; "İstismâru Emvâli'z-Zekât" (01 Aralık 2016).

⁶¹³ Fevzân, *İstismâru Emvâli'z-zekât*, 160-161.

⁶¹⁴ Ticânî Sabûn Muhammed, "Tavzîfu'z-Zekât fi Meşari'i Zâti Ri'in Bilâ Temlik Ferdî li'l-Müstehikki", 3/334-335; Hayyât, "Ra'yu fi Tavzîfi'z-Zekât ve İstismârihâ", 3/371.

⁶¹⁵ Teymâ, *Tenmiyetü Emvali'z-Zekât*, 97.

⁶¹⁶ Ferfûr, "Fetevâ Fıkhiyye fi Vâkiati Tavzîfu Emvâli'z-Zekât me'a 'ademî't-Temlik li'l-Müstehikki", 3/358; Hâfzâvî, *Ahkâmü İstismâri Emvâli'z-Zekât ve Tatbîkâtuhu*, 155; *Fetâvâ'z-Zekât*, 28.

⁶¹⁷ Behûtî, *Keşşâful-Kinâ' min Metni'l-İknâ'*, 3/449.

Üçüncü şart, nemalandırma faaliyetinin dinen meşru sayılan alanlarda yapılması gerekmektedir.⁶¹⁸ Aslolan, maslahat gerekçe gösterilerek haram işlerde ticaretin yapılmamasıdır. Dinen uygun olmayan faize dayalı bankacılık, finansal kiralama, faktöring gibi faizli faaliyet alanlarında, alkollü içecek, şans oyunları, kumar, domuz eti vb. dinen meşru olmayan alanlarda zekât fonu nemalandırılmaz. Bununla birlikte nemalandırma faaliyetinde hukuki kurallara uyulmakla birlikte ahlakî kurallara da uyulması gerekmektedir. Nemalandırmayı yürüten kişi ya da kişiler ticarete emin kimseler olmalı, sözlerinde sadık olmalı, şüphelerden kaçınmalıdır.⁶¹⁹

Dördüncü şart, nemalandırma faaliyeti bizzat devlet başkanı veya nâibi konumundaki kişi ya da kurumlar tarafından yapılmalıdır.⁶²⁰ Devlet başkanı veya nâibi konumundaki kişi ya da kurumlar, zekât alacaklılarına niyabet ederek onların maslahatı için zekât malında tasarrufta bulunabilirler. Resmi makamlar tarafından izin alınmadıkça aracı kurumlar tarafından nemalandırma faaliyetinin yapılması mümkün değildir.

Bu durum İslam devletinde veya çoğunluğu Müslüman olan ülkelerde resmi zekât kurumlarının bulunduğu varsayıldığında geçerlidir. Ancak Müslümanların azınlık olduğu veya hükümet sisteminde resmi zekât kurumunun tesis edilmesinin mümkün olmadığı ülkelerde Müslümanlar, zekât mallarını toplayıp hak sahiplerine dağıtacak bir şahsı hakiki veya şahsı itibariye yani tüzel kişiliğe ihtiyaç duymaktadır. Bu şahıslar veya tüzel kişi konumundaki kurumlar aracılığıyla zekât ibadeti ifâ edilebilmektedir. Kuveyt Zekât Kurumu tarafından düzenlenen Birinci Zekât Kongresi'nde alınan karara göre gayrimüslim ülkelerde bulunan İslam merkezleri ve hayır kurumları, zekât uygulamalarını yürütme bakımından devlet başkanının nâibi konumunda sayılmaktadır.⁶²¹ Dolayısıyla mezkûr ülkelerde nemalandırma faaliyeti bu aracı kurumlar üzerinden yürütülebilecektir.⁶²²

Beşinci şart, nemalandırma projesinde zekât müessesesinin hakları yasal sözleşmeler ile koruma altına alınır. Ayrıca zekât müessesesi, elde edilecek kârların hak sahiplerine ulaştırılacağını ve zekât fonu kapsamında toplanan veya nemalandırılan bütün malların sadece zekâtın sarf yerlerine harcanacağını taahhüt eder.⁶²³

⁶¹⁸ el-Fetâvâ ve't-Tavsiyyât, 317; Şubeyr, "İstismâru Emvâli'z-Zekât", 41, 48; 'Ânî, *Masârifü'z-Zekât ve Temlikuha fî dav'il-Kur'an ve's-Sünne*, 551; "Penggunaan Dana Zakat Untuk Istitsmar (Investasi)" (2003); Hâfzâvî, *Ahkâmu İstismâri Emvâli'z-Zekât ve Tatbîkâtuhu*, 155; Fevzân, *İstismâru Emvâli'z-zekât*, 181.

⁶¹⁹ Teymâ, *Tenmiyetü Emvali'z-Zekât*, 96.

⁶²⁰ Ferfûr, "Fetevâ Fıkhiyye fî Vâkiati Tavzîfu Emvâli'z-Zekât me'a 'ademî't-Temlik li'l-Müstehikki", 3/358; Şubeyr, "İstismâru Emvâli'z-Zekât", 41; el-Fetâvâ ve't-Tavsiyyât, 317; 'Ânî, *Masârifü'z-Zekât ve Temlikuha fî dav'il-Kur'an ve's-Sünne*, 549; Hâfzâvî, *Ahkâmu İstismâri Emvâli'z-Zekât ve Tatbîkâtuhu*, 155.

⁶²¹ el-Fetâvâ ve't-Tavsiyyât (el-Fetâvâ ve't-Tavsiyyât), Kuveyt, 27 Ekim 1988, 444.

⁶²² Fevzân, *İstismâru Emvâli'z-zekât*, 167.

⁶²³ Ferfûr, "Fetevâ Fıkhiyye fî Vâkiati Tavzîfu Emvâli'z-Zekât me'a 'ademî't-Temlik li'l-Müstehikki", 3/358; Şubeyr, "İstismâru Emvâli'z-Zekât", 48; 'Ânî, *Masârifü'z-Zekât ve Temlikuha fî dav'il-Kur'an ve's-Sünne*, 550; Gufeylî, *Nevâzîlu'z-Zekât*, 495; Hâfzâvî, *Ahkâmu İstismâri Emvâli'z-Zekât ve Tatbîkâtuhu*, 155; "İstismâru Emvâli'z-Zekât bi Ameli Meşâri'l-İstismâriyyeti li Sâlihi'l-Fukârâi ve'l-Mesâkîni"; İmavî, *Devru'z-Zekât fî Tenmiyeti'l-İktisadiyye*, 97.

2.4.2 Uygulamaya dair şartlar

Zekât mallarının nemalandırılmasında uygulamaya yönelik bazı şartlar ileri sürülmüştür. Bu şartlar daha çok nemalandırma sürecine dair esaslar olarak zikredilebilir.

Birinci şart, yatırım projelerinde kâr/zarar ihtimallerinin öngörülebilmesi için öncelikle nemalandırma faaliyetini yürütecek heyetin emin, istikamet sahibi ve alanında uzman kimselerden oluşması gerekmektedir.⁶²⁴ Bu heyet içerisinde yatırım danışmanlarının yanı sıra fıkıh bilginlerinin de bulunması, zekât fonunun dinen uygun alanlarda nemalandırılmasının denetlenmesi açısından daha uygun görülmektedir.

İkinci şart, tesis edilen uzman heyet tarafından fizibilite çalışmaları ve alan araştırmaları gibi yatırım projelerinin başarıya ulaşması için gerekli bütün raporların hazırlanması gerekmektedir. Bununla birlikte nemalandırma faaliyetinde kullanılan anaparanın ve elde edilebilecek kârların kaybedilmemesi için ihtiyaç duyulan bütün tedbirlerin alınması gerekmektedir.⁶²⁵ Buna göre yatırım projelerinde inşa edilen binaların veya satın alınan malların örneğin tekafül sigortacılığı ile güvence altına alınması sağlanabilir. Ayrıca nemalandırma kararı alınırken oy birliği şartı koşulabilir. Nemalandırma faaliyetinde beklenmeyen zarar durumlarının ortaya çıkmaması adına heyetin aldığı karara hukuki anlamda kefil olmaları, fizibilite çalışmalarında veya karar sürecinde yapılacak herhangi bir ihmal durumunda tazmin sorumluluklarının bulunması şart koşulabilir.⁶²⁶

Üçüncü şart, zekât malları yatırım projelerinde nemalandırılırken ihtiyaç hasıl olduğunda proje kapsamında açılan işletmelerin veya alınan emtiaların satılıp nakite dönüştürülmesi ve hak sahiplerine döndürülmesi genel itibariyle mümkün olmalıdır.⁶²⁷ Çünkü savaş, afet vb. acil durumlar ortaya çıktığında zekât fonunun ihtiyaç sahiplerine ulaştırılması gerekmektedir. Böyle bir durumda nemalandırma projelerinin tamamının mı yoksa bir kısmının mı satılıp satılmayacağı nemalandırma faaliyetini yürüten heyetin kararına bağlı olacaktır.

Dördüncü şart, nemalandırma faaliyeti kapsamında hizmet sektörüne yönelik hastane, okul gibi projeler hayata geçirilmişse bu projeler mutlaka hak sahiplerine fayda sağlamalıdır. Kamu yararına hizmet edecek bu kurumlarda hak sahiplerinin yanı sıra diğer vatandaşlarda hizmet alacaklardır. Ancak zekât alacaklılarının dışında hizmet alan herkesin bir bedel karşılığında

⁶²⁴ Ferfûr, "Fetevâ Fıkhiyye fî Vâkiati Tavzîfu Emvâli'z-Zekât me'a 'ademî't-Temlik li'l-Müstehikki", 3/358; el-Fetâvâ ve't-Tavsiyyât, 317; Hâfzâvî, *Ahkâmu İstismâri Emvâli'z-Zekât ve Tatbîkâtuhu*, 155; "Penggunaan Dana Zakat Untuk Istitsmar (Investasi)" (2003).

⁶²⁵ Tavzîfu'z-Zekât fi Meşari'i Zâti Ri'in Bilâ Temlik Ferdî li'l-Müstehikki, 421; Şubeyr, "İstismârü Emvâli'z-Zekât", 41; el-Fetâvâ ve't-Tavsiyyât, 317; *el-Fetâvâ'u's-Şer'iyye fi Mesaili'l-İktisadiyye*, 1/1/215-217; 'Ânî, *Masârifu'z-Zekât ve Temlikuha fî dav'il-Kur'an ve's-Sünne*, 550; Fevzân, *İstismâru Emvâli'z-zekât*, 166; *Ahkâm ve Fetâvâ'z-Zekât ve's-Sadakât ve'n-Nuzûr ve'l-Kefârât*, 170-173; "İstismâru Emvâli'z-Zekât bi Ameli Meşârii'l-İstismâriyyeti li Sâlihi'l-Fukârâi ve'l-Mesâkîni"; "İstismâru Emvâli'z-Zekât" (01 Aralık 2016).

⁶²⁶ Fevzân, *İstismâru Emvâli'z-zekât*, 168-169.

⁶²⁷ "el-Münâkaşât", 1987, 3/382; el-Fetâvâ ve't-Tavsiyyât, 317; Şubeyr, "İstismârü Emvâli'z-Zekât", 41, 49; Fevzân, *İstismâru Emvâli'z-zekât*, 167; İmavî, *Devru'z-Zekât fi Tenmiyeti'l-İktisadiyye*, 97.

ilgili hizmeti almaları sağlanmalıdır. Elde edilecek bu kârlarında zekât fonuna geri dönmesi ve oradan da hak sahiplerine ulaştırılması gerekmektedir.⁶²⁸

Beşinci şart, nemalandırma projesi kapsamında hak sahiplerine hisse verilmesi durumunda paylaştırılan hisselerin belli bir süre satılamayacağı, mülkiyetinin devredilemeyeceği şeklinde yasal kayıt konulmalıdır. Böylece zekât alacaklıları tarafından nemalandırma projesinin başarıya ulaşmasının engellenmesi ihtimali ortadan kalkacaktır. İyi niyetli olmayan zekât alacaklılarının muhtemel suiistimallerinin de önüne geçilecektir.⁶²⁹

2.5 Zekâtın Nemalandırılmasına Dair Uygulamalar

Zekât mallarının nemalandırılması hakkında fetva meclisleri tarafından alınan kararlar sonrasında nemalandırılma faaliyetlerine başlanmıştır. İslam ülkelerinde faaliyet gösteren resmi zekât kurumları veya zekât toplama yetkisi bulunan yardım kuruluşları ve hayır cemiyetleri tarafından uygulanan nemalandırma faaliyetleri ülkelerin sosyo-ekonomik durumlarına, kurumların yeterliliğine ve nemalandırma mefhumuna dair anlayışlarına göre çeşitlilik göstermektedir. Zekât fonunun nemalandırıldığı pek çok ülke ve kurum bulunmakla birlikte bu başlık altında zekâtın kurumsallaşması noktasında öne çıkan bazı İslam ülkeleri ve zekât müesseselerinin uygulamalarına değinilecektir. Bu kapsamda nemalandırma uygulamalarına dair Cezayir, Sudan, Malezya ve Türkiye örneklerine yer verilecektir.

2.5.1 Cezayir örneği

Uzun yıllar süren milli mücadele sonucunda Cezayir, 1962 yılında Fransa'dan bağımsızlığını kazanmayı başarmıştır. *Cezayir Zekât Sandığı* ise Din İşleri ve Vakıflar Bakanlığı'na bağlı olarak 1991 yılında kurulmuş ve üç ana yapıdan oluşmaktadır. Birincisi, bütün bölümlerden yetkililerin toplandığı, hak sahiplerinin tespit edildiği kurul başkanı, mescit kurulları başkanları, kanaat önderleri ve mahalle kurullarının temsilcileri ve zekât mükelleflerinin temsilcilerinden oluşan Ana Komite'dir. İkincisi, her vilayetten yetkililerin toplandığı, Ana Komite'nin aldığı kararlardan sonra zekât uygulamalarına dair dosyaların nihai olarak incelendiği, kurul başkanı, vilayette bulunan yetkili iki İmam, zekât mükelleflerinin temsilcileri, mescitler dairesinden sorumlu federal vilayet temsilcileri, vilayet ilmî meclisi başkanı, ana komite heyetlerinin başkanları ve idari işlerle ilgilenecek muhasebeci, ekonomist gibi yardımcılarından oluşan Vilayet Komitesi'dir. Üçüncüsü ise zekât sandığı üst meclisini oluşturan Ulusal Komite'dir. Bu kurul, meclis başkanı, zekât sandığı vilayet komitesi başkanları, şer'î heyet üyeleri, İslam yüksek kurulu temsilcileri, bakanlık görevlileri ve zekât mükellefi

⁶²⁸ Teymâ, *Tenmiyetü Emvali'z-Zekât*, 97.

⁶²⁹ Teymâ, *Tenmiyetü Emvali'z-Zekât*, 98; Dadaş, "Zekâtın Tenmiyesinin Fıkhî İmkânları", 854.

temsilcilerinden oluşmaktadır.⁶³⁰ Cezayir Zekât Sandığı, zekât mallarını ulusal çapta toplamak, dağıtmak ve nemalandırmakla görevli bir kuruluştur.

Cezayir'in 1991'de kurulan ilk faizsiz bankası Albaraka ile Cezayir Zekât Sandığı arasında 20 Eylül 2004 tarihinde bir anlaşma yapılmış ve Zekât Yatırım Fonu resmi olarak kurulmuştur. Bu anlaşma kapsamında Cezayir Zekât Sandığı tarafından 6,000,000 DZD (Cezayir dinarı) Zekât Yatırım Fonuna aktarılmış ve bu meblağın belirli aşamalardan geçen uygun kimselere karz-ı hasen olarak verilmesi kararlaştırılmıştır.⁶³¹

Cezayir Zekât Sandığı tarafından toplanan zekâtların dağıtımı iki gruba yapılmaktadır. Birincisi, çalışmaya gücü yetmeyen fakir ve miskin kapsamına dahil olan yoksul kimselerin oluşturduğu gruptur. Bu gruba zekât fonunun çoğunluğu dağıtılır. İkincisi ise çalışmaya gücü yeten kimselerin oluşturduğu gruptur. Bu gruptakilerin payları nemalandırma projelerinde kullanılır ve bu kimselerin karz-ı hasen ile finanse edilerek "zekât alan konumundan zekât veren konumuna" gelmeleri amaçlanmaktadır.⁶³²

Tablo 2.1: Cezayir Zekât Sandığı Dağıtım Oranları

Dağıtım Yerleri	Zekât Tahsili	
	5 milyon DZD'den az ise	5 milyon DZD'den fazla ise
Fakir ve Miskinelere Ayrılan Pay	%87,5	%50
Nemalandırma Projelerine Ayrılan Pay	--	%37,5
İdari Masraflara Ayrılan Pay	%12,5	%12,5

Anlaşmaya göre sene içerisinde toplanan zekâtlar 5.000.000 DZD'den daha az ise fakir ve miskin sınıflarına ayrılan pay %87,5 iken nemalandırma fonuna herhangi bir bütçe ayrılmamaktadır. Fakat toplanan zekât miktarı bu rakamın üzerinde olursa zekâtların %37,5'lik kısmı yatırım fonuna aktarılmaktadır. Her iki durumda da idari masraflar için %12,5'lik bir kısım ayrılmaktadır.⁶³³ Bunun da sarf yerlerinin eşit oranlara bölündüğünde "Amilûn" sınıfına denk gelen pay olduğu anlaşılmaktadır.

Zekât Yatırım Fonu tarafından uygulanan nemalandırma faaliyetlerinin sadece karz-ı hasen'den ibaret olmadığı müşareke, mudarebe ve icare (leasing) yöntemlerinin⁶³⁴ de fonun

⁶³⁰ "Cezayir Din İşleri ve Vakıflar Bakanlığı", Resmi Sayfa (Erişim 08 Mayıs 2021).

⁶³¹ 'Îşûs, *Devru Sundûku'z-Zekât fi Tahfizi'l-İstismâr, Dirase Mukarana Cezâir-Sudan*, 165-166.

⁶³² Oucif Lakhdar, "Vâkı'u'l-İstismâr ez-Zekevî fi'l-Cezâyîr", *Mecelletu'l-İktisâdi's-Smâ'î* 7/4 (31 Aralık 2017), 10, 13.

⁶³³ Ahmed 'Îzûz, "Devru't-Tenmevî li'z-Zekât, Sunduku'z-Zekâti'l-Cezairî Nemûzecen", *Mecelletu Maarif* 17 (2014), 407.

⁶³⁴ Geniş bilgi için bkz. Abdullah Çolak, *İslam Borçlar Hukuku* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2020), 251-272,334-338.

nemalandırılmasında kullanıldığı ifade edilmektedir.⁶³⁵ Ancak hem kurum raporlarından hem de yapılan araştırmalardan tespit edebildiğimiz kadarıyla Cezayir Zekât Sandığı'nın nemalandırma kapsamında sadece karz-ı hasen uygulaması yaptığı görülmektedir. Dolayısıyla kurumun nemalandırma faaliyetini zekât fonunu artırmaya yönelik bir uygulamadan ziyade hak sahiplerinin ekonomik seviyelerini artırmaya yönelik bir faaliyet olarak gördüğü anlaşılmaktadır.

Zekât Yatırım Fonu tarafından karz-ı hasen ile finanse edilen öncelikli projeleri; zekât alacaklısı gençlerin ve diğer işsiz kimselerin istihdamına yönelik projeler, küçük ve orta ölçekli işletmelere sahip hak sahiplerine finansman desteği, mümkün olan en yüksek sayıda hak sahibinin yararına istihdam oluşturacak projeler şeklinde sıralamak mümkündür.⁶³⁶ Bu kapsamda 5000 ila 50.000 DZD arasında karz-ı hasen ödemeleri yapıldığı ve geri ödeme sürelerin de 4-5 sene arasında değiştiği ifade edilmektedir.⁶³⁷

Tablo 2.2: 2003-2014 Yılları Arasında Hak Sahiplerine Karz-ı Hasen Olarak Tahsis Edilen Bütçe, Talep ve İstifade Eden Sayısı

Yıl	Tutar	Talep Sayısı	İstifade Eden Sayısı
2003	4,220,348.75 DZD	7	7
2004	28,226,461.22 DZD	1193	186
2005	91,376,760.79 DZD	1796	516
2006	142,600,946.11 DZD	2167	730
2007	137,624,679.19 DZD	1855	814
2008	109,012,010.93 DZD	1958	652
2009	138,363,142.74 DZD	2084	715
2010	176,200,613.76 DZD	2604	849
2011	270,583,602.05 DZD	462	1123
2012	293,829,521.90 DZD	5135	1340
2013	325,410,715.58 DZD	6439	1311

⁶³⁵ Fatıma Değfel vd., "es-Sığu't-Temviliyyeti li-İstismâri Emvâli'z-Zekât Sundûku'z-Zekâti'l-Cezâiri", *Mecelletu't-Tenmiyyeti ve'l-İktisâdi't-Tatbiki* 2/2 (2018), 237.

⁶³⁶ Hafız Şubâyki - Sümeyye Luğrâb, "Müsahebtü'l-Banûki'l-İslamiyyeti fi Tef'ili Tesmîri Emvâli'z-Zekât", *Mecelletu Cedit'il-İktisâd* 9/1 (2014), 94.

⁶³⁷ 'İşuş, *Devru Sundûku'z-Zekât fi Tahfizi'l-İstismâr, Dirase Mukarana Cezâir-Sudan*, 166.

2014	254,526,267.81 DZD	1304	657
Toplam	1,971,975,070.83 DZD	30004	8900

Tabloda görüldüğü gibi Cezayir Zekât Sandığı, karz-ı hasen uygulamaları kapsamında 2003-2014 yılları arasında yaklaşık iki milyar Cezayir dinarı destek sağlamıştır. Genel itibariyle karz-ı hasen olarak tahsis edilen fonların her yıl bir önceki yıla nazaran artış gösterdiği görülmektedir. Aynı şekilde karz-ı hasen talep sayısının ve istifade eden sayısının da yıllara göre artış gösterdiği anlaşılmaktadır. 2013 yılı ise hem ayrılan bütçe hem de talep ve istifade eden sayıları açısından zirvenin görüldüğü yıl olarak göze çarpmaktadır.⁶³⁸ 2014 yılından günümüze kadar olan süreçte kurumun karz-ı hasen uygulamalarını yansıtan sayısal verilere ise ulaşamamıştır.

Sonuç olarak Cezayir’de toplanan zekât mallarının %50’si çalışmaya elverişli olmayan fakir ve miskinlere dağıtılırken %37,5’lik kısmı ise üretim projelerinin desteklemesi ile nemalandırılmaktadır. Ancak tespit edebildiğimiz kadarıyla Cezayir Zekât Sandığı bu faaliyette zekât fonunu artırma amacı gütmemektedir. Sandık, hak sahiplerine karz-ı hasen olarak finansman desteği vermekte ve onların iş veya işletme sahibi olmalarını sağlamaktadır.⁶³⁹ Bu açıdan klasik dağıtım anlayışına dayanarak zekât fonundan hak sahiplerine senede bir kez zekât dağıtılıp onların mevcut ihtiyaçlarının karşılanmasında cüzi bir destek sağlanmaktansa kendi işlerini kurabilecekleri sermaye veya araç/gereçlerin verilmesi ile zekât fonunun nemalandırıldığı düşünülmektedir. Böylece Cezayir Zekât Sandığı tarafından tüketim odaklı zekât dağıtımını yerine üretimi, istihdamı ve ekonomik gelişimi destekleyen zekât dağıtımını tercih edildiği görülmektedir.

2.5.2 Sudan örneği

1881 yılında bağımsız bir devlet olarak kurulan Demokratik Sudan Cumhuriyeti, yürütme ve yargıda İslam hukuk normlarını ön planda tutmaya çalışmıştır. Zekâtla ilgili yasal düzenlemeler ise ilk kez 1921 yılında çıkan Öşür Fermanı ile başlamış akabinde ise sırasıyla 1924 Öşür Kanunu, 1978 Zekât Kanunu, 1980 Zekât Sandığı Kanunu, 1984 Zekât ve Vergi Kanunu, 1986 Zekât ve Vergiler Kanunu, 1990 Zekât Kanunu ve son olarak 2001 Zekât Kanunu

⁶³⁸ Şubâyki - Luğrâb, “Müşahementü’l-Banûki’l-İslamiyyeti fi Tef’ili Tesmîri Emvâli’z-Zekât”, 95-98.

⁶³⁹ Bazı araştırmacılar Cezayir Zekât Sandığı tarafından hak sahiplerine karz-ı hasen verilmesi yerine küçük ve orta ölçekli girişimcilerin (KOBİ) finansman ihtiyacının, kar-zarar ortaklığına dayanan mudarebe akdine benzer risk sermayesi sistemi (islamic venture capital) ile karşılanmasını önermektedirler. Kanatimizce de hem hak sahiplerini istihdam etme ve kendi işletmelerine sahip olma imkânının verilmesi hem de zekât fonunun artırılması açısından bu sistemin zekât kurumu için daha elverişli olduğu düşünülmektedir. İlgili araştırma için bkz. Muhammed Şerif bin Zuvay, “Ra’su’l-Mâli’l-Muhâtırî’l-İslâmiyyi ke-Edâtu li-Tesmîri Emvâli’z-Zekât ve’l-Vakf fi’l-Cezâir”, *Mecelletu Akademiyetu li’l-Dirâsâti’l-İctimâ’iyyeti ve’l-İnsaniyyeti* 16 (2016), 15-24.

çıkarılmıştır.⁶⁴⁰ Yakın tarihlerde peş peşe değiştirilen zekât kanunları ile zekât uygulamalarında yaşanan sorunların çözülmesinin ve uygulamaya en elverişli kanun tasarının ortaya koyulmasının amaçlandığı söylenebilir.

Sudan'da zekât uygulamaları, 1990 yılında yürürlüğe giren Zekât Kanunu ile Zekât Yüksek Müteveli Konseyi tarafından yürütülmekteydi. Ancak 2001 yılında çıkarılan Zekât Kanunu ile Zekât Divanı adında müstakil bir kurum bünyesinde zekât organizasyonu yapılmaya başlanmıştır.⁶⁴¹ 1980 yılında Zekât Sandığı Kanunu çerçevesince zekâtın devlete ödenmesi gönüllülük esasına dayanırken 1984 yılında yürürlüğe giren Zekât ve Vergi Kanunu ile her Müslüman vatandaşın zekâtını devlete ödemesi zorunlu hale getirilmiştir.⁶⁴² Bu sebeple zekât ödemekten kaçınan kimselere ödemesi gereken zekât miktarı kadar para cezası kesilmektedir.⁶⁴³ Sudan Zekât Kurumu tarafından en son yayınlanan yıl sonu raporu olarak 2015-2016 yıllarında sarf yerlerine ayırdığı bütçe ise şöyledir:

Tablo 2.3: Sudan Zekât Kurumu Tarafından Sarf Yerlerine Ayrılan Bütçe

<i>Sarf Yerleri</i>	<i>2015 Yılında Dağıtılan Miktar</i>	<i>2016 Yılında Dağıtılan Miktar</i>
<i>Fakirler</i>	989,662,803 SDG	1,190,666,842 SDG
<i>Miskinler</i>	348,228,303 SDG	437,741,919 SDG
<i>Borçlular</i>	65,801,496 SDG	79,581,383 SDG
<i>İbnüsebil</i>	6,748,064 SDG	9,011,354 SDG
<i>Müellefe-i kulüb (İslami Davet Çalışmaları)</i>	66,087,283 SDG	89,262,055 SDG
<i>Fî sebîlillâh</i>	37,151,435 SDG	39,238,420 SDG
<i>Amilûn</i>	287,473,691 SDG	381,991,585 SDG
<i>İdari Harcamalar</i>	99,146,686 SDG	120,598,757 SDG
<i>Toplam</i>	1,889,299,761 SDG	2,348,092,314 SDG

Sudan Zekât Kurumu ilk yıllarında her sarf yeri için eşit miktarda (%12,5) pay ayırırken ülkenin sosyo-ekonomik şartlarının da etkisiyle fakir ve miskinlere ayrılan payı 1990'lı yıllarda %25'e akabinde 1999 yılında ise %50'e çıkarmıştır. 2000 yılındaki kanuna göre fakir ve miskin sınıfına ayrılan pay tekrar %12,5'e düşürülmüştür. Ancak ihtiyaç sahiplerinin sayısı nedeniyle

⁶⁴⁰ "Duyûnu'z-Zekât Sudan", Resmi Sayfa (Erişim 09 Mayıs 2021).

⁶⁴¹ Cici, "Günümüz İslam Ülkelerinde Zekât Uygulamaları", 488.

⁶⁴² Monzer Kahf, "Zakah" (2000), 11.

⁶⁴³ Cici, "Günümüz İslam Ülkelerinde Zekât Uygulamaları", 489.

bu hükmün uygulanamayacağı teyit edilerek bu oran eski haline getirilmiş ve her geçen yıl bu payın artırıldığı görülmüştür.⁶⁴⁴ Bu durumun yansıması yıl sonu faaliyet raporlarında görülmektedir. Tablodan anlaşılacağı üzere 2015 yılında fakir ve miskin sınıflarına yaklaşık %73 oranında zekât dağıtımı yapılırken 2016 yılında bu oran yaklaşık %70 olmuştur. Zekât memurları ve idari harcamalara ise hem 2015 hem de 2016 yılında toplanan zekâtların yaklaşık %20'si ayrılmıştır. Bu rakamlardan Sudan Zekât Kurumu tarafından toplanan zekâtların özellikle fakir ve miskin sınıfına ayrıldığı görülmektedir.

Sudan Zekât Kurumu tarafından nemalandırma projeleri “*miskin*” sınıfına sunulan bir destek olarak görülmekte ve bu sınıfa ait bütçeden ilgili projeler finanse edilmektedir. Sudan Zekât Kurumu tarafından nemalandırma projelerinin uygulanması yeni bir gelişme değildir. Nitekim 1980 Zekât Sandığı Kanunu ikinci fasılda sandıkla ilgili özel hükümler belirtilirken “*dinen caiz olan usullere göre, sandığın mallarını işleterek/nemalandırarak büyötmek*” ifadesine yer verilmiştir. Buradan anlaşılacağı üzere nemalandırma projelerinin meşruiyeti kanunla da sabit olmuştur.⁶⁴⁵

Sudan Zekât Kurumu'nun 2005-2016 yılları arasında zekât tahsili, dağıtımı ve nemalandırma projeleri olarak değerlendirilen kalkınma ve üretim projelerine ayırdığı bütçe aşağıdaki tabloda görülmektedir:

Tablo 2.4: 2005-2016 Yılları Arasında Kurumun Zekât Tahsili, Dağıtımı ve Nemalandırma Projelerine Ayırdığı Bütçe

<i>Yıl</i>	Toplanan Miktar	Dağıtılan Miktar	Kalkınma ve Üretim Projelerine Harcanan Miktar
<i>2005</i>	27,135,800,000 SDD	24,911,100,000 SDD	4,678,000,000 SDD
<i>2006</i>	31,448,500,000 SDD	29,022,800,000 SDD	7,700,000,000 SDD
<i>2007</i>	357,141,180 SDG	329,800,000 SDG	59,700,000 SDG
<i>2008</i>	392,063,271 SDG	366,696,834 SDG	30,000,931 SDG
<i>2009</i>	445,283,700 SDG	428,400,000 SDG	123,100,100 SDG
<i>2010</i>	497,440,127 SDG	479,700,000 SDG	94,513,624 SDG
<i>2011</i>	589,144,490 SDG	592,545,366 SDG	93,600,000 SDG
<i>2012</i>	805,301,767 SDG	753,900,602 SDG	-
<i>2013</i>	1,199,953,670 SDG	1,240,509,660 SDG	143,766,226 SDG
<i>2014</i>	1,555,301,033 SDG	1,419,685,545 SDG	203,800,000 SDG

⁶⁴⁴ Fevzân, *İstismâru Emvâli'z-zekât*, 252,258.

⁶⁴⁵ Cici, “Günümüz İslam Ülkelerinde Zekât Uygulamaları”, 487-488,513.

2015	2,100,102,576 SDG	1,889,299,761 SDG	348,228,303 SDG
2016	2,574,066,831 SDG	2,348,092,314 SDG	437,741,919 SDG

Sudan Zekât Kurumu resmi internet sayfasında yayınlanan yıl sonu raporları incelenerek bu rakamlara ulaşılmıştır.⁶⁴⁶ 2016'dan günümüze kadar olan son dört yıllık raporlar kurum tarafından yayınlanmamıştır. 2007'den önce Sudan para birimi olarak Sudan dinarı (SDD) yürürlükte iken 2007'den itibaren Sudan sterlini veya Cüneyhi (SDG) kullanılmaya başlanmıştır. Genel olarak tablodan anlaşılacağı üzere hem toplanan zekât miktarı hem de nemalandırma projelerine ayrılan bütçe her yıl artış göstermiştir. En son 2016 yılında ise dağıtılan zekâtların %18,6'sı kalkınma ve üretim projelerine ayrılmıştır.⁶⁴⁷

Sudan Zekât Kurumu, tahsil edilen zekâtların nemalandırma projelerinde kullanımı noktasında Cezayir ile benzer bir anlayışı takip etmektedir. Buna göre Sudan Zekât Kurumu tarafından uygulanan nemalandırma projelerinin amacı, mevcut zekât fonunun artırılması değil hak sahiplerinin ekonomik düzeylerini artırmaya yönelik gerek finansman gerekse araç/gereç desteğinin sağlanmasıdır. Ancak Cezayir örneğinden farklı olarak Sudan tecrübesinde nemalandırma projeleri, verilen desteğin daha sonra tekrar fona geri dönmesi planlanan karz-ı hasen şeklinde değil proje kapsamında sunulan imkânların ferdî veya cemâî olarak temlik edilmesi şeklinde organize edilmektedir.

Ferdî temlikle sonuçlanan nemalandırma projeleri, üretime yönelik bazı araç ve gereçlerin proje kapsamında hak sahiplerine ferdî olarak temlik edildiği projelerdir. Bu kapsamda hayvancılıkla uğraşabilecek fakir kimselere büyük ve küçükbaş hayvanların temlik edilmesi, tarımcılıkla uğraşabilecek kimselere tohum, fidan, mısır desteği, deniz veya nehir kıyısı olan şehirlerde balıkçılık tekneleri ve gereçlerinin temlik edilmesi gibi hak sahibinin kendi geçimini sağlayabileceği araç ve gereçler ferdî temlik olarak ulaştırılmaktadır.

Cemâî temlikle sonuçlanan nemalandırma projelerinde ise proje kapsamında temlik edilecek araç ve gereçler bir kişiye değil birçok kişinin menfaat sağlaması amacıyla belirli ailelere temlik edilmektedir. Tarım projeleri kapsamında traktör, rakşa (üç tekerlekli motorlu taşıt), saban makinalarının temlik edilmesi, hayvancılık projeleri kapsamında ise süt üretim merkezlerinin kurulması gibi atölyeler oluşturulması ve temlik edilmesi verilebilir.⁶⁴⁸ Sudan Zekât Kurumu, istismarların önüne geçmek ve başarılı bir kalkınma hamlesi yapabilmek amacıyla kişi veya

⁶⁴⁶ Bkz. "Duyûnu'z-Zekât Sudan Yıl Sonu Raporları", Resmi Sayfa (Erişim 10 Mayıs 2021).

⁶⁴⁷ Bkz. *2016 Yıl Sonu Raporu*, Faaliyet Raporu (Hartum: Duyûnu'z-Zekât Sudan, 2017) (Duyûnu'z-Zekât Sudan).

⁶⁴⁸ Fevzân, *İstismâru Emvâli'z-zekât*, 252-255; 'Îşûş, *Devru Sundûku'z-Zekât fi Tahfîzi'l-İstismâr, Dirase Mukarana Cezâir-Sudan*, 179-180.

ailelere temlik edilen nemalandırma projelerinin satılamayacağı veya başkalarına kiralanamayacağını şart koşmaktadır.⁶⁴⁹

Ferdi temlikle sonuçlanan nemalandırma projelerine 2016 yılında toplam 268,903,132 cüneyh harcanmış ve 22,186 kişi bu projelerden istifade etmiştir. Cemâi temlikle sonuçlanan nemalandırma projelerine ise aynı yıl toplam 85,561,008 cüneyh harcanmış ve 36,988 kişi istifade etmiştir.⁶⁵⁰ Bu rakamlara göre Sudan Zekât Kurumu'nun ferdî temlikle sonuçlanan nemalandırma projelerine daha fazla harcama yaptığı görülmektedir.

Sudan Zekât Kurumu tarafından hak sahiplerinin ekonomik kalkınmalarının sağlanması amacıyla finanse edilen nemalandırma projeleri; üretim, hizmet ve eğitim projeleri olarak üç grupta değerlendirilmektedir. Üretim projeleri kapsamında tarımsal ve hayvansal destek projeleri ile üretim araçlarının teminine dair projeler desteklenmektedir. Tarımsal destek projeleri kapsamında tohum, fidan, saban ve traktör gibi tarım araçları dağıtılmaktadır. 2014 yılında tarımsal projelere 50,300,000 cüneyh harcanmış ve 31,106 aile bundan istifade etmiştir.⁶⁵¹ Hayvancılığı destekleme amacıyla da ailelere koyun, keçi ve büyükbaş temlik yapılmıştır. Bu kapsamda aile başına iki inek veya beş ila on koyun ya da keçi dağıtılmıştır. Toplam on beş bin aileye elli binden fazla hayvan temlik edilmiştir.

Üretim araçları ve merkezlerinin tesis edilmesine dair projeler kapsamında ise hak sahibi ailelerin becerilerine göre dikiş makinaları, el arabaları, demircilik ve marangozluk aletleri, rakşa, traktör, minibüs, balıkçı tekneleri ve balıkçılık aletleri gibi araç ve gereçler hak sahiplerine temlik edilmiştir. Örneğin 2000 yılında kurum tarafından alınan 30 traktör ile 150 binden fazla tarlanın sürüldüğü ifade edilmektedir. Yine 1997 yılında 10 adet rakşa alınarak ailelere dağıtılmış ve 110 aile bundan fayda sağlamıştır. 2001 yılında ise 123 milyon Sudan dinarı harcanarak elli adet minibüs alınmış ve yoksul ailelere iş imkânı oluşturulması için dağıtılmıştır. Bu sayede 250 aile aylık on beş bin dinar ila yirmi bin dinar arasında aylık kazanç elde etmiştir. 2002 yılında üretim araçları ve merkezlerinin tesisi projelerine toplam 819,100,000 Sudan dinarı harcanmış ve 29,342 aile bu projelerden istifade etmiştir.

Hizmet projeleri kapsamında ise su projeleri, sağlık projeleri yapılmaktadır. Su projeleri kapsamında Sudan'nın farklı vilayetlerinde insanların temel ihtiyaçları olan suya ulaşabilmeleri ve tarlalarını sulayabilmeleri amacıyla su kuyusu açılması ile su şebekelerinin bağlanması üzerine projeler yürütülmektedir. Bu projelere 2016 yılında toplam 40,500,000 cüneyh harcama yapılmış ve 23,300 aile istifade etmiştir.

⁶⁴⁹ Bezyû 'İşûş - Vesile es-Sebtî, "Tecrübetu's-Sudân fi İstismâri Emvâli'z-Zekât", *Mecelletu'd-Dirâsâti'l-Maliyyeti ve'l-Muhasibiyeti ve'l-İdariyeti* 6/1 (2019), 81-82.

⁶⁵⁰ Bkz. *2016 Yıl Sonu Raporu*, 32.

⁶⁵¹ *2014 Yıl Sonu Raporu*, Faaliyet Raporu (Hartum: Duyûnu'z-Zekât Sudan, 2015) (Duyûnu'z-Zekât Sudan).

Sağlık projeleri kapsamında ise yoksul kimselerin ekonomik şartlar sebebiyle yapamadıkları sağlık harcamalarının finanse edilmesi, sağlık sigortası programının tesis edilmesi, yetersiz ekipmanı olan sağlık kurumlarına ekipman desteğinin sağlanması, yoksul kimselere ilaç desteği verilmesi gibi projeler yer almaktadır. Bu projelere 2016 yılında 12,000,000 cüneyh harcanmış ve 8,680 aile fayda sağlamıştır.

Son olarak eğitim projeleri kapsamında hak sahiplerine mesleki kurslar verilmektedir. Bu eğitimi alan kimselerin küçük çaplı işletmelerini açabilecek düzeye gelmeleri amaçlanmaktadır. Bu kapsamda 2016 yılında 8,100,100 cüneyh harcanmış ve 6,683 kişiye eğitim verilmiştir.⁶⁵²

Bu projeler her ne kadar zekât fonunu artırıcı projeler olmasa da hak sahiplerinin hem ekonomik hem sağlık hem de eğitim alanlarındaki şartlarının iyileştirilmesi ve geliştirilmesini amaçladığı için Sudan Zekât Kurumu tarafından nemalandırma projesi olarak değerlendirilmekte ve önemli sonuçlar elde edildiği görülmektedir.

2.5.3 Malezya örneği

Malezya, yaklaşık dört yüz yıl süren sömürge döneminin ardından 31 Ağustos 1957'de bağımsızlığını ilan etmiştir. Ülke 13 eyalet ve 3 federal bölgeden oluşan federal bir yapıya sahiptir. Eyaletlerin kendi içlerinde kısmi özerklikleri bulunmaktadır.⁶⁵³ Bu sebeple her eyalette bir dini konsey bulunmakta ve konseylerin verdiği fetvalar eyaletten eyalete değişebilmektedir. Zekât uygulamaları için de aynı durum söz konusudur. Örneğin Selangor Zekât Kurulu ve Penang Zekât Kurulu 1994'te, Pahang Zekât Kurulu 1995'te Negeri Sembilan Zekât Merkezi 1998'de, Melaka Zekât Merkezi ise 2001'de kurulmuştur.⁶⁵⁴ Malezya kurulduğu tarihten itibaren zekât uygulamalarına önem vermekte ve diğer İslam ülkelerine örneklik teşkil etmektedir.⁶⁵⁵ Bu başlık altında Malezya'nın en önde gelen zekât müesseselerinden Majlis Agama İslam Wilayah Persekutuan (MAIWP) ve Lempaga Zakat Selangor (MAIS&LZS) üzerinden zekât mallarının nemalandırılması uygulamaları incelenecektir.

Majlis Agama İslam Wilayah Persekutuan (MAIWP)'nin dilimizdeki karşılığı Federal Bölgeler İslam Din Meclisi'dir. 1974 yılında Kuala Lumpur federal bölgesi kurulduktan sonra bu bölgenin din işleri ile ilgilenen kurum olarak göreve başlamıştır. Akabinde 1984 yılında Labuan

⁶⁵² Abdülkerim Yusuf - Fatıma Kahba, "Meşâri'u Zekeviyyeti İnmâiyyeti Müstefâdetu min'et-Tecrübetü's-Sudan", *Mecelletu'l-İktisadi ve't-Tenmiyyeti'l-Beşeriyye*, (2012), 142-145; *2016 Yıl Sonu Raporu*, 33-34; 'İşûş, *Devru Sundûku'z-Zekât fi Tahfizi'l-İstismâr, Dirase Mukarana Cezâir-Sudan*, 186-190.

⁶⁵³ Malezya tarihi hakkında geniş bilgi için bkz. İsmail Hakkı Göksoy, "Malezya", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003), 27/486-493.

⁶⁵⁴ Alias, "Malezya'da Zekâtın Kurumsallaşması", 449.

⁶⁵⁵ Mohame Matar Sehli, "İstismaru Emvâli'z-Zekeviyyeti", *Mecelletü'l-Hadâreti'l-İslâmiyyeti* 19/1 (2018), 198.

ve 2001 yılında Putrajaya federal bölge olan ilan edilmiş ve kurum bu üç bölgenin din işlerinden sorumlu hale gelmiştir. Kurumun meşruiyeti Malezya yasaları ile belirlenmiştir.⁶⁵⁶

MAIWP tarafından 2019 yılında toplam 678,915,633 RM zekât toplanmıştır. 2018 yılında ise bu rakam 657,393,691 RM olarak belirtilmiştir. MAIWP tarafından 2019 yılında toplanan zekât, kurumun yıllık gelirinin %60,11'ini oluşturmaktadır. Bu iki yılda sarf yerlerine göre dağıtılan zekât miktarı ise şöyledir:

Tablo 2.5: MAIWP 2018-2019 Dağıtım Yerleri, Miktarları ve Oranları

Sarf Yerleri	2019	Oran	2018	Oran
<i>Fakir</i>	97,149,754	%14,8	80,054,941	%12,3
<i>Miskin</i>	113,811,953	%17,3	103,463,137	%15,7
<i>Amilûn</i>	61,583,426	%7,1	67,643,641	%8,2
<i>Müellefe-i Kulûb</i>	15,524,941	%2,4	9,004,769	%1,4
<i>Rikâb</i>	11,770,911	%1,8	10,057,553	%1,6
<i>Borçlular</i>	9,652,556	%1,5	11,089,269	%1,7
<i>Fî sebîlillâh</i>	147,205,043	%22,4	158,974,893	%24,2
<i>İbnüssebîl</i>	686,935	%0,1	434,889	%0,07
Toplam	457,385,519	%67,4	440,723,092	%65,17

Tablodan anlaşılacağı üzere⁶⁵⁷ MAIWP sarf yerlerine dağıtım yaparken eşit bir oran veya öncelik belirlememiştir. Dönemin ihtiyacına göre dağıtım oranlarının değiştiği görülmektedir. Ayrıca 2018 yılında toplanan zekât miktarının %34,83'ü ve 2019 yılında %32,6'sının dağıtılmadığı anlaşılmaktadır. Artan fonların ise nemalandırma faaliyetlerinde kullanıldığı bilinmektedir. Ayrıca MAIWP'nin zekât miktarından daha fazla dağıtım yaptığı yıllarda olmuş ve o dönemlerde ortaya çıkan açığın da likiditesi yüksek yatırım araçlarında kısa vadeli olarak nemalandırma sonucu kapatıldığı bilinmektedir.⁶⁵⁸

⁶⁵⁶ "About Us", Resmi Sayfa, *Majlis Agama Islam Wilayah Persekutuan (MAIWP)* (Erişim 11 Mayıs 2021).

⁶⁵⁷ *Laporan Tahun 2019*, Faaliyet Raporu (Selangor: Majlis Agama Islam Wilayah Persekutuan (MAIWP), 2020) (Majlis Agama Islam Wilayah Persekutuan (MAIWP)), 146-147.

⁶⁵⁸ Awang, 1991-2007 yılları arasında MAIWP tarafından toplanan ve dağıtılan zekât miktarlarını makalesinde tabloşturmuş ve akabinde bazı yıllarda toplanan miktardan daha fazla dağıtım yapıldığı sonucuyla karşılaştırarak bu açığın nemalandırma projeleri ile kapatıldığını belirtmiştir. Awang, "İstismâru Emvâli'z-Zekât ve Tatbikâtuhû fî Beytî'l-Mâl bi-Malîzya", 161,162. Ayrıca Malezya'daki diğer zekât kurumları tarafından da sermaye yardımı, işletmeler için gerekli araçların alınması gibi nemalandırma faaliyetlerinin uygulandığı bilinmektedir. İzazul Akmar binti İsmail - Muhammad Nasri bin Hussain, "Productive Zakat Distribution by Zakat Institutions in Malaysia", *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences* 3/7 (2017), 557-558.

MAIWP tarafından sarf yerlerine yapılan dağıtımlar, doğrudan dağıtım ve dolaylı dağıtım olarak iki şekilde gerçekleşmektedir. Doğrudan dağıtım, hak sahiplerine zekâtlarını aldıkları anda yararlanabilecekleri dağıtım şeklidir. Bu kapsamda hak sahiplerine aylık gıda, mali yardım, kira yardımı, ev onarımı/inşaata ve sermaye yardımı bu kapsamda değerlendirilmektedir. Bu dağıtım şeklinin Arap ülkelerinde uygulanan zekât dağıtımındaki karşılığı ferdî temlikle sonuçlanan zekât dağıtımıdır. Dolaylı dağıtımlar ise hak sahiplerinin hizmet alabilecekleri; eğitim merkezleri, hastaneler, sığınma evleri gibi kalkınma projelerinin desteklenmesidir.⁶⁵⁹ Bu dağıtımın Arap ülkelerinde uygulanan zekât dağıtımındaki karşılığı ise cemâî temlikle yani menfaat temlik ile sonuçlanan zekât dağıtımıdır.

Zekât mallarının nemalandırılması konusunda Malezya tecrübesine dair yapılan araştırmalarda MAIWP bünyesinde nemalandırma faaliyetlerinin 1980'li yıllara dayandığı anlaşılmaktadır.⁶⁶⁰ Cezayir ve Sudan örneklerinde daha önce incelendiği üzere nemalandırma projeleri, genellikle miskin ve fî sebîlillâh fonu kapsamında yürütülmektedir. Malezya örneğinde de bu durumun aynı olduğu görülmektedir. Örneğin, 2008 yılında fakir ve miskin sınıfına tahsis edilen miktardan 971 hak sahibine işletme sermayesi olarak toplam 3,280,000 RM dağıtılmıştır. Aynı şekilde 132 hak sahibine girişimcilik ve meslek edinme kursuna sponsorluk sağlanmıştır. Fî sebîlillâh fonuna tahsis edilen zekât miktarından da Müslümanlara sosyal destek sağlayan kuruluşlara 790,000 RM zekât yardımı yapılmıştır.⁶⁶¹ Ancak Zekât mallarının nemalandırılması konusunda Malezya örneğinin, Sudan ve Cezayir örneklerinden farklılaştığı en önemli nokta ise nemalandırma anlayışıdır. MAIWP, nemalandırma faaliyetlerini zekât fonuna finansal getiri sağlayan alanlarla sınırlandırmaktadır. Zekât fonunun artmasını sağlayacak şekilde yatırımlar yapılması önemsenmektedir. Bunun dışında hak sahiplerine orta ve uzun vadede fayda sağlayan harcamalar ise nemalandırma kapsamında değerlendirilmemektedir.

Kurum yöneticilerinden Muhammed Yamin İsmail:

*"MAIWP olarak zekât mallarını yatırım fonlarında ve mudarebe hesaplarında nemalandırıyoruz. Aynı zamanda zekât mallarını işletme sermayesi olarak fakir kimselere de dağıtıyoruz. Ancak bunu nemalandırmanın bir çeşidi olarak değil, zekât dağıtımı olarak kabul ediyoruz."*⁶⁶²

MAIWP'nin nemalandırma faaliyetleri dağıtım öncesi ve dağıtım sonrası nemalandırma şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Dağıtım öncesi nemalandırma kapsamına artan zekât fonlarının nemalandırılması da dahil edilmektedir. Örneğin 2019 yılında 678,915,633 RM zekât toplanmış ancak sadece 457,385,519 RM dağıtılmıştır. Artan 238,192,541 RM ise fonun

⁶⁵⁹ Ahmad, *Zakat investment in Malaysia: A Study of Contemporary Policy and Practice in Relation to Shari'a.*, 285.

⁶⁶⁰ Awang, "İstismâru Emvâli'z-Zekât ve Tatbikâtuhû fî Beyt'l-Mâl bi-Malîzya", 160.

⁶⁶¹ Ahmad, *Zakat investment in Malaysia: A Study of Contemporary Policy and Practice in Relation to Shari'a.*, 286.

⁶⁶² Ahmad, *Zakat investment in Malaysia: A Study of Contemporary Policy and Practice in Relation to Shari'a.*, 267.

artırılmasını amaçlayan nemalandırma faaliyetlerinde kullanılabilmiştir.⁶⁶³ Artan zekât fonlarının nemalandırılması hem finansal ürünlere hem de taşınmaz varlıklara yatırım yapılarak nemalandırılmaktadır. Finansal ürünlere yapılan yatırımlar; kolayca nakite çevrilebilen emtialar, yatırım fonları veya likiditesi düşük yapılandırılmış finansal ürünler ya da hisse senedi yatırımlarıdır. 2008 yılında MAIWP'nin 187 milyon ringgit değerinde ve on iki farklı finans kurumunda bu tarz yatırımları bulunmaktaydı. Yatırım fonlarına ise aynı yıl yaklaşık 27 milyon ringgit tutarında yatırım yapılmıştır. ⁶⁶⁴ MAIWP raporları incelendiğinde ulaşılan veriler toplam yıllık gelir üzerinden belirtilmeye çalışılmıştır.

Dağıtım sonrası nemalandırma projeleri ise sarf yerlerine tahsis edilen zekâtlarla finanse edilmektedir. Bu kapsamda hak sahiplerine bireysel fayda sağlayan veya hak sahiplerine hizmet veren projeler desteklenmektedir. Bu projeler ya hak sahiplerince ya da onların yararına uygulama yapabilecek kurumlar tarafından organize edilerek zekât malları nemalandırılmaktadır. Hak sahiplerine bireysel olarak kendi gelirlerini sağlamak amacıyla yapılan zekât yardımlarına örnek olarak; hak sahiplerine iş yeri kurmaları için başlangıç sermayesi dağıtımı, mevcut işletmelerin genişletilmesi için sermaye, araç ve gereç yardımı ile hak sahiplerinin mesleki bilgi ve becerilerini artırmaya yönelik kurslar zikredilebilir.⁶⁶⁵

MAIWP, nemalandırma projeleri kapsamında yapılacak yardımlar için hak sahiplerinin seçiminde titiz davranmaktadır. MAIWP bünyesinde bir kimsenin bu desteklerden faydalanabilmesi için zekâta hak sahibi olması, ikameti yerinin Malezya olması⁶⁶⁶, hadd-i kifayenin altında geliri bulunması gerekir. Bunlara ek olarak projelere özel şartlarda istenmektedir. Örneğin işletme sermayesi almak için başvuran kimsenin hali hazırda işletme ruhsatı almış ve bulunduğu işte tecrübeli olması beklenmektedir. Yine taksi veya otobüs kiralanması ya da satın alınmasına dair sermaye yardımına başvuran kimsenin sürücü belgesine sahip olması, kamu aracı kullanmasına dair bir engelin bulunmaması ve bu işte en az bir yıllık tecrübeye sahip olması beklenmektedir. Başvurular MAIWP Beytülmal departmanı tarafından incelenmektedir. Bu kapsamda başvuran kimselerin evlerine ve işyerlerine ziyaretler gerçekleştirilerek şartları karşılayıp karşılamadığı soruşturulmaktadır.⁶⁶⁷

Malezya'da zekât mallarının nemalandırılması uygulamasında öne çıkan bir diğer zekât kuruluş ise Lembaga Zakat Selangor (LZS)'dur. Selangor eyaleti zekât kurumu olarak tercüme edilmektedir. LZS'nin doğuşu 1952'de kurulan Majlis Agama İslam Selangor (MAIS)'e

⁶⁶³ *Laporan Tahun 2019*, 146-148.

⁶⁶⁴ Ahmad, *Zakat investment in Malaysia: A Study of Contemporary Policy and Practice in Relation to Shari'a*, 274.

⁶⁶⁵ Ahmad, *Zakat investment in Malaysia: A Study of Contemporary Policy and Practice in Relation to Shari'a*, 274,277.

⁶⁶⁶ Başvuru şartları arasında hak sahibinin Malezya'da meskûn olması, Malezya zekât uygulamalarının zekât dağıtımında yerelliği tercih ettiğinin bir göstergesidir. Nitekim her eyaletin zekât işleriyle alakalı farklı kurumların bulunması ve toplanan zekâtların aynı eyalette dağıtılması da bu tercihin bir sonucudur.

⁶⁶⁷ Ahmad, *Zakat investment in Malaysia: A Study of Contemporary Policy and Practice in Relation to Shari'a*, 281.

dayanmaktadır. Bu kurum Selangor eyaletindeki dini işlerden sorumlu olarak bağımsızlıktan önce tesis edilmiştir.

1994 yılında MAIS bünyesinde Pusat Pungutan Zakat Selangor (Selangor Zekât Toplama Merkezi) ismiyle özel bir şirket kuruldu. 1998 yılında MAIS ile PZS konsolide edilerek hem zekât toplanması hem de dağıtımı bir elde birleştirildi. 2006 yılında ise PZS, Lembaga Zakat Selangor (LZS) olarak değiştirildi. Günümüzde 25 şubesi 400'ten fazla çalışanı bulunan geniş çaplı bir zekât kuruluşu olarak faaliyet göstermektedir.⁶⁶⁸ LZS kurumunun işleyişi, zekât tahsili, dağıtımı ve nemalandırma projelerine dair uygulamaları birçok açıdan MAIWP kurumu ile benzerlik göstermektedir. Bu sebeple Lembaga Zakat Selangor (LZS) kurumunun, en son yayınlanan yıl sonu raporlarına göre zekât tahsili ve dağıtımıyla ilgili bilgilere ve nemalandırma projelerindeki farklı uygulamalarına yer verilecektir.

LZS'nin 2015-2019 yıllarında topladığı zekâtlar ve dağıtımı şöyledir:

Tablo 2.6: Lembaga Zakat Selangor'un 2015-2019 Yılları Arasında Zekât Tahsili ve Dağıtımı

Yıllar	Zekât Tahsili	Zekât Dağıtımı
2015	627,220,773	676,037,679
2016	673,736,282	697,494,013
2017	757,112,778	616,526,812
2018	793,679,701	829,878,020
2019	855,137,860	868,263,524

Tabloya göre⁶⁶⁹ LZS'nin, son beş yılda zekât tahsilini yaklaşık %36,5 oranında artırdığı görülmektedir. Bu sonuç da kurumun zekât organizasyonu noktasındaki başarısının bir göstergesidir. Son beş yıl içerisindeki zekât dağıtımlarında 2017 yılı hariç her yıl toplanan zekâtlardan daha fazla dağıtım yapıldığı görülmektedir. MAIWP kurumunda olduğu gibi LZS tarafından da toplanan ve dağıtılan zekât miktarlarındaki açıklar likiditesi yüksek yatırım araçlarında kısa vadeli olarak nemalandırma sonucu elde edilen gelir ile kapatılmaktadır. Bu durum nemalandırma faaliyetlerinin hem zekât fonuna hem de hak sahiplerine yararını bir kez daha göstermektedir.

⁶⁶⁸ "Sejarah LZS", Resmi Sayfa, *Lembaga Zakat Selangor* (Erişim 12 Mayıs 2021); Ahmad, *Zakat investment in Malaysia: A Study of Contemporary Policy and Practice in Relation to Shari'a.*, 288; Kâşî Halid - Nevârî Hayreti, "et-Tecrübü'tl-Mâliziyyeti ke-Nemûzeci li-lbdâ'i fi İstismâri Emvâli'z-Zekât Müessesetü'z-Zekât bi-vilâyeti Selancur enemûzecen", *Mecelletu'l-İbdâ'* 5/5 (2015), 56.

⁶⁶⁹ *Zakat Selangor 2019*, Faaliyet Raporu (Selangor: Lembaga Zakat Selangor, 2020) (Lembaga Zakat Selangor), 13.

LZS'nin 2018-2019 yılları arasında sarf yerlerine tahsis ettiği zekât miktarı ve oranları ise şöyledir:

Tablo 2.7: Lembaga Zakat Selangor'un 2018-2019 Zekât Dağıtımı ve Oranları

<i>Sarf Yerleri</i>	2019	Oran	2018	Oran
<i>Fakir</i>	149,935,889	%17,4	121,567,634	%15,1
<i>Miskin</i>	343,177,455	%39,7	293,025,091	%36,3
<i>Amilûn</i>	106,892,233	%12,3	99,209,963	%12,3
<i>Müellefe-i Kulûb</i>	55,586,308	%6,5	49,424,761	%6,1
<i>Rikâb</i>	18,777,056	%2,2	24,279,040	%3
<i>Borçlular</i>	63,949,272	%7,4	68,640,358	%8,5
<i>Fî sebîlillâh</i>	128,476,287	%14,9	172,615,421	%21,4
<i>İbnüssebîl</i>	1,469,024	%0,2	1,115,752	%0,1
Toplam	868,263,524	%100,2	828,762,269	%102,8

Tablodan anlaşılacağı üzere⁶⁷⁰ LZS'nin en fazla dağıtımı sırasıyla Miskin, Fakirler, Fî sebîlillâh ve Amilûn sınıflarına yaptığı görülmektedir. En az dağıtım ise İbnüssebîl, Rikâb ve Müellefe-i Kulûb sınıflarına yapılmıştır. Buradan LZS kurumunun MAIWP gibi zekât dağıtımında sarf yerlerine herhangi bir oran takdir etmediği, dönemin ihtiyacına göre dağıtım yaptığı anlaşılmaktadır. Malezya'nın önde gelen iki kurumundaki bu uygulamanın diğer eyaletlerdeki kurumları da etkileyeceği düşünüldüğünde Malezya genelinde sarf yerlerine dağıtım oranlarında herhangi bir limit belirlenmediği ve ihtiyaca göre dağıtım miktarlarının şekillendiği varsayılabilir.

LZS bünyesinde zekât dağıtımı beş ana program kapsamında yürütülmektedir. Bu programlar sosyal, ekonomik, eğitim, dini kurumlar, insani gelişim ve kalkınma programları olarak düzenlenmiştir. Sosyal gelişim programı, hak sahiplerinin gıda, sağlık, barınma gibi temel ihtiyaçlarını kapsamaktadır. Ekonomik kalkınma programı, hak sahiplerine bireysel ve toplu halde (ferdî/cemâi) küçük çaplı işletmelerin kurulabilmesi ve mevcut olanların geliştirilmesine yönelik sermaye yardımlarını içermektedir. Eğitimi destekleme programı, fakir ve miskin sınıfına dahil hak sahiplerinin çocuklarına eğitim desteği verilmesi ve hak sahibi öğrencilere burs sağlanması gibi faaliyetleri kapsamaktadır. Dini kurumları geliştirme programları, camilerin/dini okulların artırılması ve mevcut şartlarının düzeltilmesini

⁶⁷⁰ *Laporan Tahunan Zakat 2019*, Faaliyet Raporu (Selangor: Majlis Agama Islam Selangor (MAIS), 2020) (Majlis Agama Islam Selangor (MAIS)), 61.

amaçlamaktadır. Son olarak insani gelişim programı kapsamında ise hak sahiplerinin meslek edinmelerini sağlama amacıyla kurslar düzenleme, İslami bilgilerini artırabilmeleri için müellefe-i kulûb sınıfına eğitimlerin verilmesi gibi projeler yürütmektedir. LZS'nin bu beş ana program kapsamında yaptığı dağıtımlar ise tablodaki gibidir:

Tablo 2.8: Lembaga Zakat Selangor'un 2019 Dağıtım Programları ve Miktarı

<i>Dağıtım Programı</i>	<i>Dağıtılan Meblağ</i>
<i>Sosyal Gelişim Programı</i>	507,736,460 RM
<i>Ekonomik Kalkınma Programı</i>	10,482,135 RM
<i>Eğitimi Destekleme Programı</i>	193,083,409 RM
<i>Dini Kurumları Geliştirme Programı</i>	12,482,135 RM
<i>İnsani Gelişim Programı</i>	34,564,273 RM
<i>İdari Masraflar</i>	106,892,223 RM
Toplam	868,263,524 RM

Tabloya göre zekât bütçesinin çoğunluğu sosyal gelişim programıyla eğitimi destekleme programlarına ayrılmaktadır. Ekonomik kalkınma programı kapsamında tahsis edilen 10,500,000 ringgitlik bütçenin 1,600,000'i fakir ve miskin sınıflarından hak sahiplerine bireysel işletme sermayesi olarak, 3,200,000'i bir grup hak sahibinin birlikte dahil oldukları işletmelere yardım olarak, 3,600,000'i tekstil atölyelerinin kurulması ve işletilmesine destek olarak, 80,000'i ise müellefe-i kulûb sınıfından hak sahiplerine işletme sermayesi olarak dağıtılmıştır.⁶⁷¹

LZS tarafından hak sahiplerinin işletme açmaları veya işletmelerini genişletmeleri amacıyla verilen sermaye yardımları iki şekilde finanse edilmektedir:

Birincisi 2,000-5,000 ringgit arasında değişen küçük çaplı sermaye yardımlarıdır. Bunlar başlangıç sermayeleri olarak da girişimci hak sahiplerine dağıtılabilmektedir. Bu işletmelerin kontrolü tamamen hak sahiplerine aittir ve zekât kurumu sadece proje takibini yapmaktadır.

İkincisi ise 5,000-50,000 ringgit arasında değişen büyük çaplı sermaye yardımlarıdır. Bu sermaye yardımları hak sahiplerinin durumlarına ve girişimlerdeki başarılarına göre taksitler halinde verilmektedir. Hak sahiplerine verilen maddi desteğin yanı sıra işlerinde başarılı olabilmeleri için danışmanlık hizmeti de sağlanmaktadır. Ancak bu tür projelerde işletmenin yürütülmesi tamamen hak sahibine bırakılmamaktadır. Zekât kurumuyla birlikte

⁶⁷¹ Zakat Selangor 2019, 13,16.

proje işletilmektedir. Bu kapsamda büyük çaplı sermaye yardımını içeren projelerde LZS, hak sahipleri ile beş yıllığına müşâreke anlaşması imzalamaktadır. Anlaşmaya göre finansmanı sağlayan LZS'nin projedeki hissesi, periyodik olarak hak sahibi tarafından satın alınacak ve en sonunda işletme tamamen hak sahibinin mülkiyetine girecektir. Proje tamamen hak sahibinin olana kadar işletmeden elde edilen kazançlar ve harcamalar LZS ile hak sahibi arasında 70/30 oranında paylaşılacaktır. Beş yıllık anlaşma sürecinde eğer hak sahibi işletmenin yürütülmesinde başarısız olursa LZS, projeye ait hisselerini ve yardımı geri çekip işletmeyi başka bir hak sahibine devretme hakkına sahiptir. Kurum, başarısız olan hak sahiplerini önce daha küçük çaplı işletme projelerinde değerlendirmektedir. Orada da başarısız olursa temel ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için sadece aylık zekât yardımı yapmaktadır.⁶⁷²

LZS tarafından zekât fonunun dağıtım öncesi veya artan kısımla nemalandırılma faaliyetleri MAIWP kurumuyla neredeyse aynıdır. LZS bünyesinde artan zekât fonundan nemalandırma faaliyetine örnek olarak kurumun, 2006 yılında İslami bankalardaki mevduat hesaplarındaki yatırımının 51,700,000 ringgit, 2007 yılında ise 15,200,000 ringgit olduğu ve bu nemalandırma faaliyetinden 2006 yılında 713,803 ringgit kâr elde edilirken 2007 yılında 475,765 ringgit kâr elde edildiği zikredilebilir.⁶⁷³ 2019 yılında zekât gelirinin yaklaşık %14,5'ine tekabül eden ek gelirin de, yatırım faaliyetlerinde zekât fonuyla birlikte kullanıldığı anlaşılmaktadır.⁶⁷⁴

LZS tarafından İslami bankacılık yapan banka ve finans kurumlarının yatırım hesaplarında uzun vadeli olarak bir yıldan fazla bekletilen zekât fonunun 2018 yılında getirisi %6 olmuştur. Kısa vadeli yatırımlarda elde edilen getiriler ise 2018 yılında %3 ila %4,5 arası gerçekleşirken 2019 yılında %2,95 ila %4 arasında gerçekleşmiştir. Gayrimenkul yatırımları ise 2019 yılının başında 287,391,652 RM iken yıl sonunda emlak değerinde 27,674,103 RM artış kaydedilerek %9,6'lık bir kâr elde edilmiştir. Özel sektör ve hisse senetlerine yapılan yatırımlar ise 2019 başında 15,717,617 RM iken yıl içerisinde yatırımın değeri 53,488,00 RM'ye ulaşmıştır.⁶⁷⁵

Malezya örneği başlığı altında MAIWP ve LZS kurumlarının topladığı zekât fonlarını nemalandırma uygulamaları incelenmiş ve tespit edilen uygulama örnekleri ile rakamsal istatistiklere yer verilmeye çalışılmıştır. Cezayir ve Sudan örneğinden farklı olarak bu iki kurumun hak sahiplerine karz-ı hasen veya sermaye yardımı gibi verilen desteklerin nemalandırma değil de zekât dağıtım kapsamında değerlendirildiği anlaşılmaktadır. Malezya uygulamasında sadece zekât fonlarını artırıcı projelerin nemalandırma faaliyeti olarak

⁶⁷² Ahmad, *Zakat investment in Malaysia: A Study of Contemporary Policy and Practice in Relation to Shari'a*, 292-295.

⁶⁷³ Ahmad, *Zakat investment in Malaysia: A Study of Contemporary Policy and Practice in Relation to Shari'a*, 300.

⁶⁷⁴ Abdülbari Awang, MAIWP bünyesinde toplanılan zekâtlarla diğer vakıf, lukata mal, varisi olmaya miras malı ve diğer belli bir sarf yeri olmayan malların tek bir fonda karıştırılarak Müslümanların maslahatı için nemalandırılmasını, kurum tarafından yapılan en büyük hatalardan birisi olarak zikretmektedir. Çünkü zekât mallarının belirli sarf yeri bulunmaktadır. Bu sebeple diğer fonlarla birleştirilmesinin uygun olmadığını ifade etmektedir. Awang, "İstismâru Emvâli'z-Zekât ve Tatbikâtuhû fi Beyti'l-Mâl bi-Malîzya", 167.

⁶⁷⁵ *Laporan Tahunan Zakat 2019*, 51-55.

nitelendirildiği görülmektedir. Genel olarak zekâtın dini bir fon olması, sosyal yardım boyutu ve toplum nazarındaki hassasiyeti sebebiyle zekât kurumlarının, nemalandırma projelerine dair detayları kamuoyuyla çok fazla paylaşmadıkları görülmektedir. Bu sebeple ulaşabildiğimiz kısıtlı bilgiler ışığında Cezayir, Sudan ve Malezya’da zekât mallarının nemalandırılmasına dair örnekler yer verilmiştir.

2.5.4 Türkiye örneği

Türkiye’de zekâtın toplanması ve dağıtımı ile görevli resmi bir kurum bulunmamaktadır. Ancak Osmanlı tecrübesinden miras olarak gelişmiş bir vakıf kültürü bulunmaktadır. Bu kültür sayesinde hali hazırda Türkiye’de yerel, ulusal ve uluslararası ölçekli pek çok dernek ve vakıf çalışmaları yapılmaktadır. Müslümanlar zekâtlarını kimi zaman kendileri dağıtırken kimi zaman da bu dernek ve vakıflar aracılığıyla hak sahiplerine ulaştırmayı tercih etmektedir. Bu başlık altında Türkiye’de yardımlaşma ve dayanışma alanında öne çıkmış Kızılay, Türkiye Diyanet Vakfı, İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı, Deniz Feneri Derneği ve Cansuyu Derneği yetkilileriyle yaptığımız mülakatlardan elde ettiğimiz bilgilere göre zekât fonunun nemalandırılması uygulamalarına yer verilecektir.

Türkiye’nin köklü yardım kuruluşlarının başında şüphesiz Türkiye Kızılay Derneği gelmektedir. 1868 yılında “Osmanlı Yaralı ve Hasta Askerlere Yardım Cemiyeti” olarak kurulan Kızılay daha sonra “Türkiye Hilali Ahmer Cemiyeti” adını almış, 1935’te ise Türkiye Kızılay Cemiyeti olarak ismi değiştirmiştir. Son olarak 1947 yılında “Türkiye Kızılay Derneği” adını almış ve günümüze kadar bu isimle devam etmiştir.⁶⁷⁶ Kızılay, yurtiçi ve yurtdışında bulunan kişi ya da kurumlardan bağış ve yardım toplamaktadır. Türkiye’de yaşayan Müslümanlar bazen sadakalarını bazen de zekâtlarını Kızılay aracılığıyla hak sahiplerine ulaştırmaktadırlar. Kızılay’ın 2020 gelir-gider beyannamesine bakıldığında toplanan bağışların çoğunluğunun hayır yardımları, sağlık ve sosyal hizmetler alanlarında ihtiyaç sahibi kimselere ulaştırıldığı görülmektedir.

Türkiye Kızılay Derneği Finans ve Varlık Yönetimi Genel Müdür Yardımcısı Ahmet Çakmak ile yaptığımız mülakat neticesinde zekât fonunun dağıtımı ve nemalandırılmasına dair birtakım bilgiler elde edilmiştir.⁶⁷⁷ Kızılay Türkiye’de zekât dağıtımını, Aile, Çalışma ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından belirlenen listeye göre yapmaktadır. Bu liste, aylık gelir ve ekonomik şartlar açısından belirli bir düzeyin altında kalan kimseleri içermektedir. Kurum topladığı zekâtları en kısa sürede hak sahiplerine ulaştırmaya çalışmaktadır. Zekât fonu, örneğin kumanya yardımları, nakdî destek vb. pek çok yardım türü kapsamında hak sahiplerine temlik edilmektedir. Ayrıca afet bölgelerinde afetzedelerin giyecek, battaniye, çadır, prefabrik, aşevi

⁶⁷⁶ “Tarihçemiz”, *Türk Kızılay Kurumsal Sitesi* (Erişim 23 Mayıs 2021).

⁶⁷⁷ Türkiye Kızılay Derneği, Kişisel görüşme, 17 Mayıs 2021.

vb. ihtiyaçları da zekât fonundan karşılanabilmektedir. Bu anlamda nakdî yardımların yanı sıra ibâha ve menfaat temlikinin uygulandığı da görülmektedir. Kurum tarafından toplanan zekât fonu hak sahiplerine ulaştırılincaya kadar nemalandırılmaktadır. Zekât fonu ile diğer bağışlar karıştırılmamakta ayrı havuzlar halinde tutulmaktadır. Kızılay Finans ve Varlık Yönetimi Müdürlüğü tarafından risk yönetimi yapılarak getiri tahminlerine göre katılım bankalarında çeşitli finansal araçlarda zekât fonu nemalandırılmaktadır. Kurum, volatilitesi yüksek işlemlerden sakınmakta ve bu kapsamda hisse senedi, yatırım fonu vb. araçlarda zekât fonunu işletmemektedir. Derneğin, bağış olarak verilen hisse senetleri dışında hisse senedi alım satımı yapmadığı aktarılmıştır. Sonuç olarak zekât fonunun riski oldukça düşük ve getiri düzeyi orta seviyede olan istikrarlı işlemlerde nemalandırılmasına özen gösterilmektedir.

Kızılay'ın, finansal araçlarda zekât fonunun muvakkaten nemalandırılması dışında mikro finans projelerinin desteklenmesi şeklinde bir uygulaması bulunmamaktadır. Mikro finans projelerinin organizesi, takibi ve sonuç elde etme süreçlerinin oldukça meşakkatli olması ve uzun vadeli bir yatırım projesi kapsamında değerlendirilmesi, yeterli ilginin gösterilmemesine sebep olmaktadır. Kurum, katılım bankalarında bulunan finansal ürünlerin dışında gayrimenkul alım-satım, kiralama ya da işletme açılması ve ortak olunması şeklinde iktisadi yatırımlara zekât fonunu dahil etmemektedir. Ancak hizmet projesi kapsamında değerlendirdiğimiz hastane, okul, aşevi, sağlık ocağı vb. projelere zekâtlarını vermek isteyen bağışçıların bulunması sebebiyle yer yer zekât fonundan bu projelerin desteklendiği görülmektedir. Netice itibariyle Kızılay tarafından zekât fonu, sadece hak sahiplerine ulaştırılincaya kadar geçen süre zarfında (muvakkaten) katılım bankalarında nemalandırılmaktadır.

Türkiye'nin önde gelen hayır kurumlarından bir diğeri de Türkiye Diyanet Vakfı'dır. TDV, 1975 yılında dönemin Diyanet İşleri Başkanı Dr. Lütfi Doğan tarafından kurulmuştur. Türkiye'de 1.003 şubesi bulunmakta ve 149 ülkede farklı yardım faaliyetleri düzenlemektedir. 2005 yılında izin almadan yardım toplayan kuruluşlar arasında sayılmıştır.⁶⁷⁸ TDV bünyesi Aralık 2020 yılında Zekât Müdürlüğü kurulmuştur. Zekât Müdürü Yavuz Kocamış ile yaptığımız mülakat neticesinde kurumun zekât uygulamalarına dair birtakım bilgiler elde edilmiştir.⁶⁷⁹

Zekât bağışları genel itibariyle Ramazan ayında gelmekte ve aynı ay içerisinde hak sahiplerine ulaştırılmaya çalışılmaktadır. Zekât müdürlüğünün kurulmasıyla birlikte zekât fonunun bir önceki yıla nazaran iki kat artış sağladığı görülmüştür. Bu miktarın gelecek yıl daha da artırılması hedeflenmektedir. TDV topladığı zekât fonunu, hak sahibine ulaştırılincaya kadar geçen süre içerisinde katılım bankalarında nemalandırmaktadır. Bu nemalandırma şekli, muvakkaten, zorunlu nemalandırma kapsamında değerlendirilmektedir. Mikro finans projelerinin desteklenmesine dair herhangi bir uygulamanın bulunmadığı aktarılmıştır. Zekât

⁶⁷⁸ "Hakkımızda", Resmi Web Sitesi, *Türkiye Diyanet Vakfı* (Erişim 25 Mayıs 2021).

⁶⁷⁹ Türkiye Diyanet Vakfı, Kişisel görüşme, 17 Mayıs 2021.

fonunun hak sahiplerine nakdî yardım olarak dağıtılmasının yanı sıra alışveriş çeki, kumanya, elbise, aşevi vb. ihtiyaçların karşılanması şeklinde de dağıtıldığı görülmektedir. Bu anlamda Diyanet Vakfı'nın hak sahiplerine zekât yardımlarını ferdî temlikin yanı sıra menfaat temlikiyile de ulaştırdığı anlaşılmaktadır.

İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı, 1992 yılında Bosna Savaşı'na yardım göndermek isteyenler tarafından iyilik hareketi olarak başlamış ve 1995 yılında vakıf olarak İstanbul'da kurulmuştur. Bosna Savaşı sırasında ablukayı kırarak Bosna'ya yardım ulaştıran ilk sivil toplum kuruluşu olarak dikkat çekmiştir. İHH kuruluş itibariyle savaş, işgal ve doğal afetler sonucu mağdur olanların nakdi ve aynî yardımlarla desteklenmesi misyonuna sahiptir. Bu kapsamda beş kıtada yüz yirmi ülkeye ulaşabilen bir yardım kuruluşu olma özelliği taşımaktadır.⁶⁸⁰ İHH İnsani Yardım Vakfı Yönetim Kurulu Üyesi Genel Muhasip Mahmut Yeşilyurt ile yaptığımız mülakat neticesinde vakfın zekât uygulamalarına dair bilgiler elde edilmiştir.⁶⁸¹

Vakıf bünyesinde toplanan zekâtlar diğer bağışlardan ayrı bir fonda tutulmakta ve hak sahiplerine en kısa sürede ulaştırılmaya çalışılmaktadır. Genel itibariyle nakdî ve aynî yardımların yanı sıra menfaat temlikli sayılabilecek kumanya, bayramlık vb. yardımlar ile hak sahibinin diğer ihtiyaçlarına binaen bölgesel şartlara göre farklı araç ve gereçlerin dağıtımı şeklindeki yardımlar da dağıtılmaktadır. Zekât fonu hak sahiplerine ulaşıncaya kadar geçen süre içerisinde kurum tarafından çeşitli finansal araçlarla nemalandırılmaktadır. Bunun dışında İHH'nın kendi finans uzmanlarının yönetiminde, döviz pariteleri ve altın, gümüş gibi kıymetli madenlerin alım-satımı üzerinden fonun artırılmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu kapsamda çeşitli savaş ve afet bölgelerine yardımların gecikmeden ulaştırılması ve bloke edilmemesi amacıyla farklı konvansiyonel bankalarla da çalışıldığı bildirilmiştir. İHH bünyesinde iktisadi işletmelerin açılması, mevcut işletmelere ortak olunması, gayrimenkul alım-satımı ve kiralanması gibi nemalandırma faaliyetlerinin de bulunduğu ancak bu faaliyetlere zekât fonunun dahil edilmediği ifade edilmiştir.

Deniz Feneri Derneği, 1996 yılında yayınlanmaya başlayan "Şehir ve Ramazan" isimli bir televizyon programıyla birlikte bağışçıların yoğun talebi üzerine 1998 yılında kurulmuştur. Kuruluş itibariyle özellikle yurtiçindeki ihtiyaç sahiplerine yardım ulaştırma misyonunu edinmiştir. Akabinde çeşitli ülkelere yardım götüren uluslararası bir dernek hüviyetine büründüğü söylenebilir.⁶⁸² Deniz Feneri Derneği Genel Müdürü Fatih Şanal ile yaptığımız mülakat neticesinde derneğin zekât uygulamalarına dair birtakım bilgiler elde edilmiştir.⁶⁸³

⁶⁸⁰ "Tarihçe", Resmi Sayfa, *İHH İnsani Yardım Vakfı* (Erişim 25 Mayıs 2021).

⁶⁸¹ İHH İnsani Yardım Vakfı, Kişisel görüşme, 19 Mayıs 2021.

⁶⁸² "Hakkımızda", Resmi Sayfa, *Deniz Feneri Derneği* (Erişim 25 Mayıs 2021).

⁶⁸³ Deniz Feneri Derneği, Kişisel görüşme, 20 Mayıs 2021.

Deniz Feneri tarafından toplanan zekât fonu, vakit kaybedilmeksizin hak sahiplerine ulaştırılmaktadır. Diğer bağışların yanında daha az bir miktara karşılık gelen zekât yardımları genel itibariyle nakdî yardım olarak yurtiçinde ve yurtdışında bulunan hak sahiplerine ulaştırılmaya çalışılmaktadır. Diğer kurumlarda olduğu gibi zekât fonunun, hak sahiplerine ulaşmaya kadar katılım bankalarındaki finansal araçlarla nemalandırıldığı bildirilmiştir. Bu zorunlu nemalandırma süresince riskin az olduğu finansal araçların tercih edildiği aktarılmıştır. Zekât fonundan mikro finans projelerinin desteklenmesine dair uygulamalar ise bulunmamaktadır. Ancak hastane, okul vb. hizmet projelerinin bağışçılar tarafından proje bazlı zekât yardımı ile desteklenmesi durumunda zekât fonunun bir kısmından bu tarz projelere destek verildiği ifade edilmiştir.

Cansuyu Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, 2005 yılında kurulmuştur. Kurulduğu tarihte Pakistan'da meydana gelen deprem felaketine yardım kampanyası ile hayır faaliyetlerine başlamıştır.⁶⁸⁴ Cansuyu Genel Başkanı Mustafa Köylü ile yaptığımız mülakat sonucunda derneğin zekât uygulamalarına dair bazı bilgiler elde edilmiştir.⁶⁸⁵ Yurtiçi ve yurtdışı birçok yardım faaliyetlerini yürüten kurum, zekât ve fitre yardımlarına da aracılık etmektedir. Diğer kurumlarda olduğu gibi Cansuyu da toplanan zekâtların bir an önce hak sahiplerine ulaştırılması için gerekli organizasyonu yapmaktadır. Genel itibariyle Ramazan ayında toplanan zekâtlar, aynı ay içerisinde hak sahiplerine nakdî yardım, kumanya, bayramlık vb. yardımlar şeklinde ulaştırılmaktadır. Bununla birlikte yardım götürülen bölgenin şartları, yardım malzemelerinin temini, bankalar arası bloke süreleri vb. zorunlu nedenlerden dolayı hak sahiplerine ulaşılınca kadar geçen süre içerisinde zekât fonları katılım bankaları aracılığıyla nemalandırılmaktadır. Nemalandırılmadan elde edilen getiri de zekât fonuna eklenmekte ve hak sahiplerine ulaştırılmaktadır. Kurumun mikro finans destek uygulamaları henüz başlamamış olsa da Kamerun'da bir ziraî mikro finans projesi hazırlığında bulunduğu bilgisi verilmiştir. Bu kapsamda kurum tarafından tahsis edilen arazi üzerinde belli parçalara sahip olan hak sahipleri, gerekli araç ve gereçlerin temin edilmesiyle birlikte ziraat yapabilecekler ve kendi geçimlerini sağlayabileceklerdir. Hizmet projeleri kapsamında hastane, okul, aşevi vb. projelerin ise diğer fonlardan finanse edilmeye çalışıldığı ifade edilmiştir.

Sonuç olarak Türkiye'nin önde gelen hayır kurumlarının zekât uygulamalarından tespit edebildiğimiz kadarıyla mezkûr kurumlarca toplanan zekât fonları, zorunlu ve kısa vadeli nemalandırma faaliyetleri dışında mikro finans projelerinin desteklenmesi veya üretim ya da hizmet projeleri kapsamında orta ve uzun vadeli nemalandırma alanlarında işletilmesi için kullanılmamaktadır. Sadece Cansuyu Derneği'nin mikro finans projelerini destekleme anlamında bir girişiminin bulunduğu görülmektedir. Zorunlu ve muvakkaten nemalandırılan

⁶⁸⁴ "Hayata Cansuyu", Resmi Sayfa, *Cansuyu Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği* (Erişim 25 Mayıs 2021).

⁶⁸⁵ Cansuyu Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, Kişisel görüşme, 17 Mayıs 2021.

zekât fonları içinde genel olarak katılım bankalarının tercih edildiği görülmüştür. Malezya örneğinin aksine Türkiye örneğinde, zekât fonunun orta ve uzun vadeli nemalandırma projelerinde kullanılmamasının kanaatimizce en önemli sebebi, Türkiye’de zekâtın ibadetine dair *“fakir kimselere hemen ulaştırılması gereken bir yardım”* şeklinde bir anlayışın hâkim olmasıdır. Zekât bağışçılarının bu anlayışı sebebiyle aracı kurumlarda talebe binaen nemalandırma projelerine dahil olmamaktadır. Oysa zekât, toplumsal kalkınmayı ve sosyal refahı artırıcı bir ibadettir. Dolayısıyla zekât fonunun orta ve uzun vadeli yatırımlarda işletilmesi, mikro finans projeleriyle yoksulların ekonomiye kazandırılıp zekât verecek hale getirilmesi ve hizmet projeleri ile hem hak sahiplerinin ihtiyaçlarının kaliteli bir şekilde karşılanması hem de zekât fonuna gelir elde edilmesi zekât ibadetinin ruhuna, makasına çok daha uygun düşmektedir. Türkiye’de zekât mallarının tüm açılardan nemalandırma projelerine dahil edilmesinin ancak resmi bir zekât kurumunun teşkili ve mükelleflerin zekât ibadetine dair anlayışlarının geliştirilmesi ile mümkün olacağı varsayılabilir. Netice itibariyle zekât mallarının nemalandırılması sadece fihhi açıdan tartışılan bir mesele olarak kalmamış, uygulamada da kendini göstermiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

20. yüzyıldan itibaren İslam aleminde iktisadi ve dini açıdan geniş çaplı bir müesseseleşme süreci başlamıştır. Bu kapsamda birçok İslam ülkesinde zekât kurumları tesis edilmiştir. Akabinde zekât kurumları tarafından toplanan fonların enflasyon ve değer kaybı gibi finansal tehlikelerden korunması ve artırılarak daha verimli kullanılması amacıyla hak sahiplerinin maslahatına yönelik nemalandırma faaliyetleri gündeme gelmiştir. Hak sahiplerinin zekât alacaklısı iken zekât verecek duruma gelmelerini sağlayabilecek mikro finans, hizmet ve üretim projelerinin desteklenmesi de nemalandırma faaliyetleri kapsamında değerlendirilmiştir. Konuya dair literatürde zekât mallarının nemalandırılması fikrinin 1980'li yıllarda ortaya çıktığı ifade edilmektedir. Ancak Perlis Eyaleti Fetva Kurulu tarafından 1970 yılında zekât mallarının nemalandırılmasına dair bir fetva yayınlandığı görülmektedir. Fetvanın konu hakkında yayınlanan ilk yazılı belge olma özelliği taşıdığı tespit edilmiştir. Bu bilgiden hareketle zekât mallarının nemalandırılması fikrinin 1960'lı yıllarda ortaya çıktığı söylenebilir.

Zekât mallarının nemalandırılması fikrinin ortaya çıkışıyla birlikte ilim adamları tarafından lehte ve aleyhte değerlendirmeler yapılmıştır. Nemalandırma fikrine karşı çıkanlar, özellikle zekâtın fevri bir vacip olduğu, zekâta temlik şartının bulunduğu ve nemalandırma işleminde zarar ihtimalinin söz konusu olduğunu öne sürerek bu fikre cevaz vermemektedirler. Zekât mallarının nemalandırılması konusuna dair yapılan çalışmalarda Hanefi mezhebinin râcih görüşünün zekât emrinin fevre delalet ettiği yönünde olduğu ifadeleri yer almaktadır. Ancak Hanefi literatürü üzerinde yaptığımız araştırma sonucunda bu iddianın doğru olmadığı tespit edilmiştir. Nitekim Hanefi fukahâsının çoğunluğuna göre zekât emri fevre değil terâhiye delalet etmektedir. Dolayısıyla zekât mallarının nemalandırılarak geciktirilmesinin Hanefi mezhebinin çoğunluğuna göre caiz olduğu söylenebilir. Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî fukahâsı ise zekât emrinin fevre delalet ettiğini ve bu sebeple zekât vacip olduktan sonra mümkün olan ilk vakitte edâ edilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Bununla birlikte zekâtın delaleti konusunda cumhurun görüşü fevrilik olmasına rağmen bir maslahat veya zaruret durumunda zekâtın geciktirilebileceği de belirtilmiştir. Bu nedenle hak sahipleri açısından hakiki bir maslahata mebni olması durumunda nemalandırma faaliyetlerinin Hanefi mezhebinin yanı sıra Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre de caiz olabileceği sonucuna varılabilmektedir.

Zekât mallarının nemalandırılması konusuna taalluk eden ikinci önemli mesele olarak temlik şartı incelenmiştir. Mütekaddimûn fukahâ tarafından zekâtın devlete verilmediği takdirde hak sahiplerine ferdî olarak temlik edilmesi şeklinde bir yaklaşım benimsenmiştir. Ancak temlikin hangi sınıflara şart koşulduğu noktasında ihtilaf bulunmaktadır. Hanefi mezhebinde temlik şartı zekâtın sarf yerlerinden tüm sınıfları kapsarken Şâfiî ve Hanbelî mezheplerinde son dört sınıf için ferdi temlikin gerekli olmadığı belirtilmiştir. Mâlikî mezhebinde ise net bir görüş olmamakla birlikte mezhebin muteber kaynakları incelendiğinde fakir ve miskin dışındaki

sınıflara temlikin gerekmediğine dair bir yaklaşım benimsedikleri anlaşılmaktadır. Netice itibariyle temlik meselesinin zekât mallarının nemalandırılmasına etkisi üç şekilde açıklanabilir:

Birincisi, zekât fonunun modern finansal araçlar kullanılarak artırılması ve daha sonra hak sahiplerine dağıtılmasında temlike aykırı bir durum söz konusu değildir. Çünkü fon nemalandırıldıktan sonra yine hak sahiplerine temlik edilmektedir.

İkincisi, zekât fonundan hak sahiplerine yönelik mikro finans projelerinin desteklenmesi de temlik şartına aykırı gözükmemektedir. Ancak zekât fonundan kurulan bir işletmede birden fazla hak sahibi istihdam edilirse ferdi temlike aykırı bir durum ortaya çıkabilmektedir. Muasır alimler tarafından bu duruma menfaat temlik önerilerek çözüm aranmıştır.

Üçüncüsü, zekât fonundan hastane, okul, fabrika vb. hizmet ve üretim projelerinin planlanması ve hak sahiplerine hisse verilmeksizin bu projelerin hayata geçirilmesi ferdi temlik şartına aykırı görülmektedir. Ancak burada da menfaat temlik mümkündür. Nitekim hak sahipleri hastane ve okul gibi hizmet projelerinden ücretsiz faydalanacaklardır. Zekât alacaklısı olmayanlar ise ücret karşılığında hizmet alacaklardır. Bu kurumlar özel hastane, özel okul vb. şekilde bir statüye sahip olabilirler. Bununla birlikte devlet tarafından zekâta hak sahibi olan kimseler için ücretsiz hastane, okul vb. sosyal desteğin verildiği İslam ülkeleri de bulunmaktadır. Bu ülkelerde zekât fonundan hizmet projelerinin geliştirilmesi ve devletin eksik kaldığı noktalarda hak sahiplerine gerekli desteğin verilmesine yönelik projeler desteklenebilir. Fabrika, fırın, çiftlik, tarım vb. üretim projelerinde ise zekât fonunun orta ve uzun vadede nemalandırılması söz konusudur. Ayrıca bu işletmelerde hak sahiplerinin istihdam edilmesi ve bu yolla sürdürülebilir bir ekonomik gelire sahip olmaları hedeflenmektedir. Bu iktisadi yatırımlardan elde edilecek kârlar yine zekât fonuna döndürülecek ve hak sahiplerine temlikle sonuçlanacaktır. Üretim projeleri olarak isimlendirdiğimiz bu nemalandırma türünün temlik şartına aykırı olduğu görülmektedir. Ancak bu durum Hanefi mezhebine ait temlik anlayışı kıstas olarak alındığında ortaya çıkmaktadır. Şâfiî, Hanbelî ve Mâlikî mezheplerinin temlik anlayışına göre sadece ilk dört sınıfa ait fonlara temlik gerekmektedir. Son dört sınıfa ait fonlardan -örneğin fî sebîlillâh fonundan- bu tarz üretim projelerin hayata geçirilmesi mümkün görülmektedir. Nitekim *Beytü'z-Zekâti'l-Kuveyti* tarafından 1992'de düzenlenen toplantıda temlikin son dört sınıf için zorunlu olmadığı, zekât fonunun üretim ve hizmet projelerinde kullanılabileceği kararı alınmıştır. Kanaatimizce de zekâtın daha verimli kullanılması anlamında maslahat karinesine dayanılarak Hanefi mezhebinde bu sonuca ulaşılması mümkün görülmektedir.

Zekât mallarının nemalandırılması fikrine karşı öne sürülen diğer bir mesele ise nemalandırma esnasında telef veya zarar durumunun ortaya çıkma ihtimalidir. Konunun fıkhi açıdan *zekâtın edâ imkânı doğduktan sonra helak olması durumunda tazmin sorumluluğu* meselesiyle ilintili olduğu anlaşılmaktadır. Hanefi mezhebine göre bu durumda zekât borcu düşmektedir. Çünkü zekâtın konusu nisaptır ve ihmal/kusur olmaksızın nisap yok olduğunda borç düşer. Ancak

Şâfiî, Mâlikî, Hanbelî ve Zahirî mezheplerine göre bu durumda borç düşmez, tazmin edilmesi gerekir. Bu hükümler, mükellef veya vekili konumundaki hayır kurumları tarafından zekâtın nemalandırıldığı varsayıldığında gündeme gelecektir. Mükellef tarafından nemalandırma caiz görülmediği takdirde vekili konumundaki aracı kurumlar tarafından nemalandırma da caiz olmayacaktır. Bu durumda vekil kurum, mükelleften habersiz ve izinsiz bir şekilde nemalandırma projelerine dahil olup zararlarla karşılaştığında tazmin sorumluluğu varken mükellefin onay vermesi durumunda tazmin sorumluluğu mal sahibine ait olacaktır. Zekâtın devlet veya nâibi konumundaki kişi ya da kurumlar tarafından organize edildiğinde ise zararlarla karşılaşılması durumunda ne kurum ne de mükellef tazminle sorumlu tutulacaktır. Çünkü devletin zekâtı toplama ve dağıtma konusunda velâyeti bulunmaktadır. Ancak kasit ve ihmal söz konusu olduğunda bu kusurun sorumluları tarafından tazmin edilmesi gerekmektedir. Cezayir, Sudan, Malezya ve Türkiye’de faaliyet gösteren zekât ve hayır kurumlarının nemalandırma faaliyetlerine başlamadan önce fizibilite çalışmaları yaptığı, zarar riski düşük olan ve sürekli kâr getirmesi beklenen projelerde fonu nemalandırıldığı görülmektedir. Bu ülkelerde görüldüğü gibi aracı kurum, devlet başkanı veya nâibi konumundaki kişi ya da kurumlar tarafından alanında uzman deneyimli kimseler tarafından fizibilite çalışmalarının yürütüldüğü, risk yönetimi ve piyasa etütlerinin yapıldığı, iktisadi yatırımlar için tekâfül gibi İslami sigortacılık programlarına başvurulduğu sürece ihmal ve kusurdan söz edilemeyeceği ve çok düşüğe olsa zararlarla karşılaşılması durumunda tazminle sorumlu tutulmayacakları söylenebilmektedir.

Zekât mallarının nemalandırılması faaliyetine konu olan üç taraf bulunmaktadır. Bunlar; mükellef, aracı kurum ve devlet başkanı ya da naibi konumundaki kurumlardır. Zekât mallarının nemalandırılmasına taraf olarak mükellef, nisap miktarına ulaşan ve üzerinden yıl geçen maldan zekâtını ayırdıktan sonra onları sene içerisinde karşılaştığı ihtiyaç sahiplerine vermek isteyebilir. Bu süre zarfında katılım bankalarında bulunan murabaha hesaplarında zekâtını nemalandırarak elde edilen kârı da zekâta ekleyip hak sahiplerine dağıttığı takdirde bu işlemin caiz olarak görülmesi mümkündür. Çünkü mal sahibi daha fazla ihtiyaç sahibine ulaşmak niyetiyle zekâtını geciktirmekte ve bu süre zarfında zekâtın atıl kalarak enflasyon vb. iktisadi kayıplardan korunması için riski oldukça düşük olan kâr payı hesaplarında zekâtını nemalandırmaktadır.

Zekât mallarının aracı kurumlar tarafından nemalandırılması söz konusu olduğunda bu kurumların zekât ibadetindeki rolleri ve yetkileri üzerinden değerlendirme yapılması gerekmektedir. Aracı kurum eğer devlet başkanı veya onun nâibi konumundaki bir resmi kurum ise bu durumda zekât ibadetinde devletin sahip olduğu velâyete sahip olacak ve hak sahiplerinin maslahatına yönelik zekât fonundan nemalandırma faaliyetlerini yapabilmesi mümkün olabilecektir. Aracı kurum eğer mükellefin vekili konumundaki sivil toplum kuruluşu veya hayır kurumu ise mükellef tarafından nemalandırma caiz görüldüğü takdirde vekili tarafından da nemalandırmanın mümkün olacağı sonucuna varılmaktadır. Son olarak aracı kurum eğer zekâtın devlet tarafından toplanılmadığı ülkelerde Müslümanları temsil eden bir

hüviyete sahip İslam merkezi, dernek veya vakıf ise İslam hukukunda İmamın nâibi konumunda değerlendirilmesi ve nemalandırma faaliyetini yapabilmesi mümkün görülmektedir. Zekât mallarının nemalandırılmasında aracı kurumların mükellefin vekili olmaktan öteye geçemeyeceği düşünüldüğünde nemalandırma faaliyetleri ancak mükellefin izni alındıktan sonra veya kurum tarafından bir zaruret veya maslahat görülerek mükelleften izinsiz bir şekilde fuzûlinin tasarrufu şeklinde yapılabileceği anlaşılmaktadır. Nitekim Türkiye'deki hayır kurumları tarafından zekât fonları, mükelleflerden izin veya onay alınmaksızın zaruret/maslahat karinesine dayanılarak hak sahiplerine dağıtılması planlanan süreye kadar katılım hesaplarında nemalandırılmaktadır.

Zekâtın nemalandırılmasında diğer bir taraf ise devlet başkanı veya nâibi konumundaki kişi ya da kurumlardır. Devlet başkanının zekâtın toplanması ve dağıtımı konusunda velâyeti bulunmaktadır. Devletin zekât organizasyonda vekil olduğu iddia edilse bile bu vekilliğin mutlak vekillik olarak değerlendirilmesi gerekir. Buna göre devlet, zekât dağıtımında hem müstahik hem de mükellefin maslahatına uygun hareket etmelidir. Bununla birlikte Mecelle'nin 58. Maddesinde zikredilen "*raiyye yani tebâ üzerine tasarruf maslahata menuttur.*" kaidesi dikkate alındığında devlet tarafından zekât fonunun nemalandırma projelerinde kullanılmasının caiz olduğu anlaşılmaktadır.

Zekât mallarının nemalandırılması hakkında birçok ilim adamının görüş belirttiği bilinmektedir. Bununla birlikte farklı ülkelerin fetva kurulları tarafından konu hakkında yayınlanan on farklı fetva/karar da nemalandırma faaliyetlerinin belirli şartlar dahilinde caiz olduğu ifade edilirken altı farklı fetva/karar da zekât fonunun nemalandırılması caiz görülmemiştir. Türkiye'de Din İşleri Yüksek Kurulu tarafından konu hakkında herhangi bir fetva yayınlanmadığı bilinmektedir. Konumuzun Türkiye örneği incelenirken önde gelen hayır kurumlarının zekât fonundan nemalandırma faaliyetlerinde buldukları görülmüştür. Bu faaliyetleri yürütmek için bazı vakıf ve derneklerin kendi camialarında öne çıkan hocalara danıştıkları ve onların fetvaları doğrultusunda hareket ettikleri görülmektedir. Oysa ülkemizde meşihat makamı olarak Diyanet İşleri Başkanlığı tanınmaktadır. Dolayısıyla Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı Din İşleri Yüksek Kurulu tarafından uygulamada kendini göstermekte olan bu tarz meselelerin ele alınması beklenmektedir. Aksi takdirde farklı kişi ya da grupların Din İşleri Yüksek Kurulu tarafından yürütülmesi beklenen iftâ faaliyetlerine dahil olmaları söz konusu olmaktadır.

Zekât fonunun nemalandırılması konusu çeşitli ilmî toplantılarda tartışılmış ve temlik şartı ile zekâtın fevriliği problemlerine binaen alternatif yöntemler önerilmiştir. Temlik şartının ihlal edilmemesi adına zekât mallarının hak sahiplerine temlik edilerek nemalandırılması, fakir ve miskin sınıfları dışındaki fonların nemalandırılması, son dört sınıfa ait fonların nemalandırılması ve sadece fî sebîlillâh fonunun nemalandırılması önerilmektedir. Fevrilik şartının ihlal edilmemesi adına da zekât fonunun zaruret sebebiyle geçici olarak nemalandırması ve senesi dolmadan toplanan zekât mallarının nemalandırılması yöntemleri

alternatif olarak sunulmuştur. Hem temlik hem de fevrilik şartını ihlal etmemek maksadıyla da ihtiyaç fazlası zekât fonlarının nemalandırılması yöntemi zikredilmektedir. Bunlarla birlikte zekâtın nemalandırılmasına temlik ve fevrilik şartlarının engel olmadığı varsayılarak tezimizin ana fikrini oluşturan “temlik edilmeksizin nemalandırma” yöntemi de bulunmaktadır. Konuya bir katkı olması amacıyla nemalandırma esnasında oluşacak maliyetlerin ortadan kalkması adına bidâ'a yöntemini önermekteyiz. Bu yöntem Osmanlı döneminde para vakıfları tarafından tercih edilmekle birlikte yetim malları ve vakıf mallarının nemalandırılmasında da sıkça başvurulan bir yöntem olarak göze çarpmaktadır. Dolayısıyla zekâtın nemalandırılmasında bidâ'a yönteminin tercih edilmesi mümkündür.

Konu hakkında görüş serdeden muasır ilim adamları ve fetva kurulları tarafından zekât fonunun nemalandırılması faaliyetinin cevazına yönelik birtakım şartlar ileri sürülmüştür. Ancak bu şartlar aracı kurumlar ile devlet başkanı veya nâibi konumundaki kişi ya da kurumlara yönelik şartlar olarak öne sürülmüştür. Dolayısıyla mükellef tarafından zekât malının nemalandırılmasını kapsamamaktadır. Bu şartları nemalandırma faaliyetinin mahiyetine yönelik şartlar ve uygulamaya yönelik şartlar şeklinde iki kısımda değerlendirdik. Mahiyetine yönelik şartlar; nemalandırma esnasında hak sahiplerinin gıda, giysi, ilaç vb. acil karşılanması gereken ihtiyaçlarının bulunmaması, nemalandırma faaliyetinin hak sahiplerine lehine muteber bir maslahata mebni olduğu noktasında zannı galibin oluşması, nemalandırmanın dinen meşru alanlarda yapılması, nemalandırma faaliyetinin resmi makamların izni dahilinde yürütülmesi ve nemalandırma projelerinde kurum haklarının yasal sözleşmelerle güvence altına alınması şeklinde sıralanmıştır. Uygulamaya yönelik şartlar ise; nemalandırma faaliyetlerini yürütecek heyetin kâr/zarar ihtimallerini öngörebilecek uzman, deneyimli ve dini hassasiyeti bulunan kimselerden oluşması, bu heyet tarafından projelerin başarıya ulaşması için fizibilite çalışmalarının yapılması, nemalandırma esnasında ihtiyaç hasıl olursa işletmelerin veya emtiaların satılıp nakite dönüştürülebilir ve hak sahiplerine döndürülebilir nitelikte olması, hayata geçirilecek hizmet projelerinin hak sahiplerine büyük kolaylık ve fayda sağlayacağından emin olunması ve nemalandırma projeleri kapsamında hak sahiplerine hisse verilmesi durumunda verilen hisselerin belli bir süre satılmayacağı şeklinde bir şart koşulması şeklinde sıralanmıştır.

Zekât mallarının nemalandırılması sadece teorik anlamda tartışılan bir konu değildir. İslam ülkelerinde bulunan çeşitli zekât kurumları ve yardım dernekleri tarafından toplanılan zekâtların nemalandırıldığı görülmüştür. Bu kapsamda Cezayir, Malezya, Sudan ve Türkiye örnekleri incelenmiştir. Araştırmamız sonucunda Sudan ve Cezayir örneklerinde zekât fonunun mikro finans ve hizmet projelerinin finanse edilmesinde karşılıksız dağıtım veya karz-ı hasen şeklinde kullanıldığı, finansal araçlarla fonun artırılmasına yönelik bir faaliyetin yapılmadığı tespit edilmiştir. Malezya'da nemalandırma fikri ise zekât fonunun finansal araçlarla ve iktisadi yatırımlarla işletilerek artırılması şeklinde anlaşılmaktadır. Buna ilaveten Malezya'da faaliyet gösteren MAIWP ve LZS kurumları tarafından mikro finans projelerinin desteklenmesi, iktisadi yatırımlar yapılması ve hizmet projelerinin hayata geçirilmesine dair

uygulamalarda bulunmaktadır. Ülkemizde ise resmi bir zekât kurumu bulunmaması sebebiyle genel olarak Kızılay, Diyanet Vakfı, İHH, Deniz Feneri ve Cansuyu gibi yardım kuruluşları tarafından zekâtlar toplanılmakta ve hak sahiplerine ulaştırılmaktadır. Bu kurumların yetkilileri ile yaptığımız mülakatlar neticesinde toplanan zekât fonlarının katılım bankalarında zorunlu olarak kısa vadeli nemalandırma faaliyetlerinde işletildiği bilgisine ulaşılmıştır. Ancak bu kurumların zekât fonundan mikro finans projelerinin finanse edilmesi ya da üretim-hizmet projelerinin hayata geçirilmesi şeklinde nemalandırma faaliyetlerinin yapılmadığı tespit edilmiştir. Sonuç olarak zekât mallarının nemalandırılması fikrinin hak sahiplerinin maslahatına uygun olmasıyla birlikte hem zekât fonunun artırılması hem de desteklenecek yatırım projeleri ile ülke ekonomisine ve kalkınmasına fayda sağlayacağı aşikardır. Özellikle mikro finansı destekleme ve üretim projeleri, hak sahiplerine *balık vermektense balık tutmayı öğretmeye* yönelik projelerdir.

İslam aleminde ve özellikle ülkemizde zekât, *fakirlere ulaştırılması gereken bir teberru* şeklindeki anlaşılmaktadır. Ancak zekât, toplumsal kalkınmayı sağlayıcı ve sosyal refahı artırıcı bir ibadettir. Günümüzde çok yüksek meblağlara ulaşan zekât fonlarının yönetiminde halk nazarındaki bu anlayış önemli bir baskı oluşturmaktadır. Bu sebeple zekât kurumlarının zorunlu nemalandırma dışında diğer nemalandırma faaliyetlerine dahil olmaktan kaçındığı görülmektedir. Zekâtın doğru bir şekilde topluma aşılmasında ise en büyük sorumluluk; akademisyenlere, eğitimciler ve bilhassa din görevlilerine düşmektedir. Zekât bilincinin artırılması sayesinde toplumun zekât duyarlılığı artacak ve belki de devlet nezdinde bir zekât kurumunun tesis edilmesi mümkün hale gelecektir. Bu anlamda ülkemizde kamuoyu oluşturulması adına zekât üzerine akademik çalışmalara daha fazla yer verilmesi, zekât araştırma merkezlerinin kurulması, ulusal ve uluslararası çapta çalıştaylar, sempozyumlar, kongreler organize edilmesi şeklinde adımların atılması temenni edilmektedir.

KAYNAKÇA

- Abbâd, Salih b. *Muhît fi'l-luga*, ts.
- Abdullah, Adem Şeyh. "Tavzîfu'z-Zekât fi Meşari'i Zâti Ri'in Bilâ Temlik Ferdî li'l-Müstehikki". *Mecelletü Mecma'i'l-Fıkhî'l-İslâmî*. III. Dönem Toplantısı. Kuveyt, 1987.
- Abdullah, Osman Hüseyin. *ez-Zekât ed-Damânü'l-İctima'ıyyü'l-İslâmî*. Daru'l-Vefâ, 1. Basım, 1989.
- Ahmad, Wan Marhaini Wan. *Zakat investment in Malaysia: A Study of Contemporary Policy and Practice in Relation to Shari'a*. Edinburg: Edinburg Üniversitesi, Doktora Tezi, 2012.
- Ahmad, Wan Marhaini Wan - Mohamad, Shamsiah. "Classical Jurists' View on the Allocation of Zakat: Is Zakat Investment Allowed?" *Midde-East Journal of Scientific Research* 12/2 (2012).
- Akyüz, Vecdi. *Zekat*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2006.
- Ali Haydar Efendi. *Dürerü'l-Hükkâm şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*. İstanbul, 3. Basım, 1912.
- Alias, Haji Mohd Rais Haji. "Malezya'da Zekâtın Kurumsallaşması". *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.
- Aly, Aly Abdelfatah. *İdâretü İstismâri Emvali'z-Zekat*. Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Âmidî, Ali b. Ebi Ali Seyfuddin. *el-İhkâm fi Usûl'il-Ahkâm*. thk. Seyyid el-Cemilî. 4 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-Arabî, 1. Basım, 1984.
- 'Ânî, Halid Abdürrezzak el-. *Masârifu'z-Zekât ve Temlikuha fi dav'il-Kur'an ve's-Sünne*. Amman: Daru'l-Usame, 1. Basım, 1999.
- Anwar, Muhammad. "Financing Socio-economic Development with Zakat Funds". *Journal of Islamic Economics* 4/2 (1995), 15-32.
- Apak, Adem. "Emevîler Döneminde Zekât Uygulamaları". *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.
- Askalânî, İbn Hacer el-. *Fethu'l-Bârî şerhu Sahih'il-Buhârî*. Beyrut: Daru'l-Marife, 1959.
- Askerî, Ebu Hilal el-Hasan b. Sehl el-. *el-Furuk'ul-Lüğavi*. thk. Muhammed İbrahim Selim. Kahire: Daru'l-İlim ve's-Sekâfe, ts.
- 'Atıyye, Semhâ Abdülmen'an Ebu'l-'atâ. "İstismâru Emvâli'z-Zekât Ru'ye Fıkhiyye Muasıra". *Camiatu'l-Ezher Kısmu'l-Fıkıh*, 2016.
- Awang, Abdülbari. "İstismâru Emvâli'z-Zekât ve Tatbikâtuhû fi Beytî'l-Mâl bi-Malîzya". *et-Tecdîd* 15/29 (2011).
- Aybakan, Bilal. "Temlik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/428-430. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.
- Aynî, Bedreddin. *el-Binâye şerhu'l-Hidâye*. 13 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 2000.
- Aynî, Ebu Muhammed Bedreddîn Mahmûd b. Ahmed b. Musâ b. Ahmed el-. *Umdetü'l-Kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. Beyrut: Daru İhyau't-Turâsî'l-Arabiyyi, ts.

- Ayverdi, İlhan - Topaloğlu, Ahmet. *Kubbealtı Lugatı*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 1. Basım, 2007.
- Ayzî, Abdullah b. İsa el-. "Sunduku İkrâz'z-Zekât li'müstehakkîhâ". Riyad: Daru'l-Meymân, 2014.
- Babertî, Ekmeluddin. *el-Înâye şerhu'l-Hidâye*. Daru'l-Fikr, ts.
- Bâcî, Ebü'l-Velîd Süleyman b. Halef b. Sa'd. *el-İşâratü fî Usûli'l-fikh*. thk. Muhammed Hasan İsmail eş-Şafii. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 2003.
- Bâcî, Ebü'l-Velîd Süleyman b. Halef b. Sa'd. *İhkâmü'l-fusûl fî Ahkâmi'l-usûl*. Beyrut: Müeesetü'r-Risale, 1. Basım, 1989.
- Bağdâdî, Kâdî Abdülvehhâb el-. *el-Ma'ûne 'alâ mezhebi 'âlimi'l-Medîne*. thk. Hamîş Abdülhak. 3 Cilt. Mekke: el-Mektebetü't-Ticare, ts.
- Bâkillânî, Kâdî Ebu Bekir. *et-Takrîb ve'l-İrşâd*. thk. Abdülhamid b. Ali Ebu Zenîd. 3 Cilt. Müeesetü'r-Risale, 3. Basım, 1998.
- Behûtî, Mansur b. Yunus b. İdris el-. *Keşşâful- Kınâ' min Metni'l-İknâ'*. 6 Cilt. Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- Bensaid, Benaouda - Rachid, Aouidad. "Ru'yetu Usûliyyetu li Mes'eleti İstismâri Emvâlî'z-Zekât". *Jurnal Fiqh* 10 (2013), 119-148.
- Beytullah Aktaş. *Kur'an'a Göre Zekâtın Harcama Kalemleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi, 2013.
- Boynukalın, Mehmet. "Zekâtın Toplanması ve Dağıtımı İlk Kurumsal Tecrübeler". *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.
- Buhârî, Alauddin el-. *Keşfu'l-esrâr 'an Usuli Fahru'l-İslam el-Pezdevî*. thk. Mahmud Muhammed Ömer. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 1997.
- Buhârî, Ebü Abdillâh Muhammed b. İsmail el-. *el-Câmi'u's-Sahîhi'l-Muhtasar*. thk. Mustafa Dîb el-Buğâ. Beyrut: Daru İbn Kesîr, 1987.
- Bursevî, İsmail Hakkı. *Rûhu'l-Beyân*. Beyrut: Daru'l-Fikr, ts.
- Cemâl, Muhammed Mahmud el-. "Şartu Temliku'z-Zekât ve Eseruhu fî Keyfiyeti Tevzîuhâ". *Dirâsât Ulumu's-Şerîati ve'l-Kanuni* 3/47 (2020).
- Cessas, Ahmed b. Ali er-Razi el-. *Ahkâm'ul-Kur'ân*. thk. Muhammed Sadık el-Gamhavî. Beyrut: Daru İhyau't-Turâsi'l-Arabiyyi, 1984.
- Cessas, Ahmed b. Ali er-Razi el-. *el-Fusûl fî'l-Usûl*. thk. Uceyl Câsim en-Neşemî. 4 Cilt. Kuveyt: Vezâretü'l-evkâf ve'l-Şuûni'l-İslamiyye, 1. Basım, 1988.
- Cessas, Ahmed b. Ali er-Razi el-. *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*. thk. İsmeyyullah İneyetullah Muhammed vd. Daru's-Sirâc, 1. Basım, 2010.
- Cezîrî, Abdurrahman b. Muhammed el-. *el-Fıkhü ale'l-Mezâhibi'l-Erbati*. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 4. Basım, 2003.
- Cici, Recep. "Günümüz İslam Ülkelerinde Zekât Uygulamaları". *II. Uluslararası İslam Ticaret Hukuku Kongresi "Günümüzdeki Meseleler"*. Konya: KTO Karatay Üniversitesi Yayınları, 2019.

- Cüveynî, İmam'ul-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf el-. *el-Burhân fi'l-Usûli'l-Fıkh*. thk. Salih b. Muhammed. 2 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 1997.
- Cüveynî, İmam'ul-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf el-. *el-Giyâsü'l-Ümem fi'l-Tiyâsi'z-Zulem*. thk. Abdulazim ed-Deyb. Mektebetu İmamü'l-Haremeyn, 2. Basım, 1981.
- Cüveynî, İmam'ul-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf el-. *Telhîs fi'l-Usûli'l-Fıkh*. thk. Abdullah Cevlem en-Nibâlî, Beşir Ahmed el-Umerî. 3 Cilt. Beyrut: Daru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1996.
- Cüveynî, İmam'ul-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf el-. *Nihâyetü'l-Matlab fi Dirâyeti'l-Mezheb*. thk. Abdülazim Mahmud ed-Dîb. Beyrut: Daru'l-Minhac, 1. Basım, 2007.
- Çağlar, İrfan. *İşletmelerde Yatırım Projelerinin Hazırlanması ve Değerlendirilmesi Teknikleri*. Çorum: Çorum Meslek Yüksek Okulu Koruma Derneği Yayınları, 1996. Basım, ts.
- Çalık, Bünyamin. "Zekât ve Temlik Esası". *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (2016), 60-81.
- Çolak, Abdullah. *İslam Borçlar Hukuku*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1. Basım, 2020.
- Çolak, Abdullah. "Zekât". *İslamın Orta Yolu*. Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2018.
- Dadaş, Mustafa Bülent. "Bir Fetva Belirleme Yöntemi Olarak Heyet İçtihadı ve İslam Dünyasında Bu Amaçla Kurulan Fıkıh Meclisleri". *Bilimname* 1/28 (2015), 311-342.
- Dadaş, Mustafa Bülent. "Zekâtın Tenmiyesinin Fıkhî İmkânları". *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.
- Dairetü'l-Mu'âcim, Mektebetü Lübnan. *Nümüvv*. Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1993.
- Damat, Abdurrahman b. Muhammed Şeyhizade Damat. *Mecmau'l-Enhur fi Şerhi Mülteka'l-Ebhur*. 2 Cilt. Daru İhyau't-Turâsi'l-Arabiyyi, ts.
- Değfel, Fatıma vd. "es-Sîğu't-Temvîliyyeti li-İstismâri Emvâli'z-Zekât Sundûku'z-Zekâti'l-Cezâirî". *Mecelletu't-Tenmiyeti ve'l-İktisâdi't-Tatbîkî* 2/2 (2018).
- Demîrî, Kemâleddîn Ebu'l-Bekâ'Muhammed. *En-Necmu'l-Vehhâc fi Şerhi'l-Minhâc*. thk. İlmi Heyet. Cidde: Daru'l-Minhâc, 2004.
- Derveze, İzzet. *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed (s.a.v)*. çev. Mehmet Yolcu. 2 Cilt. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 1. Basım, 2011.
- Desûkî, Muhammed b. Ahmed ed-. *Haşiyetü'd-Desûkî ala Şerhi'l-Kebîr*, ts.
- Duman, Ali. "Sadaka". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları - İSAM Yayınları, 2008.
- Duman, Soner. "Zekât Ahkâmının Teşri' Süreci". *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.
- Dumlu, Emrullah. "İslam'ın İlk Dönemlerindeki Uygulamalar Ekseninde Kamusal Bir Gelir Olarak Zekât". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 33 (2010).
- Dumlu, Emrullah. *Ticaret Mallarının Zekâtı*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2012.

- Dûrî, Abdülazîz ed-. "Divan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 9. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları - İSAM Yayınları, 1994.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî. *Süneni Ebî Dâvûd*. thk. Şuayb Arnavut - Muhammed Kamil Karabelli. Daru'r-Risâleti'l-Alemiyeti, 1. Basım, 2009.
- Ebu Ubeyd, Kasım İbn Sellâm. *Kitabu'l-Emvâl*. thk. Seyyid Receb Ebu Enes. Mısır-Riyad: Daru'l-Hedy-Daru'l-Fazile, 2007.
- Emin Emin. *Küresel Adeletsizlik Dünya Yoksulluk ve Eşitsizlik Raporu*. Araştırma. İnsan Hakları. İstanbul: İnsamer, 2018. İnsamer. https://insamer.com/tr/kuresel-adaletsizlik-dunya-yoksulluk-ve-esitsizlik-raporu-2018_1682.html#_ednref43
- Emîn, Hasan Abdullah el-. "Tavzîfu'z-Zekât fi Meşari'i Zâti Ri'in Bilâ Temlik Ferdî li'l-Müstehikki". *Mecelletü Mecma'i'l-Fıkhî'l-İslâmî*. III. Dönem Toplantısı. Kuveyt, 1987.
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 5. Basım, 2015.
- Erdoğan, Suat. "Zekâtın Devlet Tarafından Toplanması Fikhîliği". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 28 (2016), 417-435.
- Erkal, Mehmet. "Beytül-mâl". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 6. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları - İSAM Yayınları, 1992.
- Erkal, Mehmet. "Nemâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 32. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları - İSAM Yayınları, 2006.
- Erkal, Mehmet. "Zekât". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 44. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları - İSAM Yayınları, 2013.
- Erkal, Mehmet. *Zekat Bilgi ve Uygulama*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2008.
- Erkal, Mehmet. "Zenginlik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 44. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları - İSAM Yayınları, 2013.
- Erturhan, Sabri. "Zekat ve Kurban'da Kıymet Ödemesi". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/1 (2006), 13-47.
- Ferah, Abdülaziz. "İstismâru Emvâli'z-Zekât Dirâse Fıkhiyye Mukarana". *el-Emin ve'l-Kanûn* 2 (2017). t.ly/NpV4
- Ferah, Abdülfettah Muhammed. "Meşrûiyetü'l-istismâri'z-zekevi". Sudan, 2014. <http://www.zakatinist.org/library/pdf/E-Library-300-3.pdf>
- Ferâhidî, Ebu Abdurrahman Halil b. Ahmed b. Amr b. Temim el-. thk. Mehdi el-Mahzumî, İbrahim es-Samurâî. 8 Cilt. Beyrut: Daru'l-Mektebeti'l-Hilal, ts.
- Ferfûr, Muhammed Abdüllatif. "Fetevâ Fıkhiyye fî Vâkiati Tavzîfu Emvâli'z-Zekât me'a 'ademî't-Temlik li'l-Müstehikki". *Mecelletü Mecma'i'l-Fıkhî'l-İslâmî*. III. Dönem Toplantısı. Kuveyt, 1987.
- Ferrâ, Kâdî Ebu Yâlâ el-. *el-Udde fi Usûli'l-fıkh*. thk. Ahmed b. Ali el-Mubârekî. 5 Cilt, 1990.
- Fevzân, Salih b. Muhammed el-. *İstismâru Emvâli'z-zekât*. Riyad, Daru Kenûz İşbiliyye., 2005.
- Feyyumî, Muhammed b. Ali el-. 4 Cilt, ts.
- Gazzâlî, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed. *el-Menhûl*. thk. Muhammed Hasan Heyto. Beyrut: Daru'l-Fıkr, 3. Basım, 1998.

- Gazzâlî, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed. *el-Mustasfâ*. thk. Muhamed Abdüsselam Abduşşâfi. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1993.
- Gazzâlî, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed. *el-Vasît fi'l-Mezheb*. thk. Ahmed Mahmud İbrahim. 7 Cilt. Kahire: Daru's-Selâm, 1. Basım, 1996.
- Genç, Mehmet. "İktisadî Açından Osmanlı'da Zekât Uygulamaları". *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.
- Gırnatî, Muhammed b. Yusuf b. Ebi Kasım el-Mevvâk el-Abderî el-. *et-Tâc ve'l-İklîl li-Muhtasar Halil*. 8 Cilt. Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1994.
- GolamurRahman, Mohammed. "İstismâru Emvâlî'z-Zekât". Sri Lanka, 2016. t.ly/vyVn
- Göksoy, İsmail Hakkı. "Malezya". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/486-493. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.
- Gözübenli, Beşir. "Fuzûlî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 13. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996.
- Gudde, Abdulfettâh Ebu. "Fetvâ fi istismâri emvâlî'z-zekât". *Mecelletü'l-Müctema'* 793 (1986), 34-35.
- Gufeylî, Abdullah b. Mansur el-. *Nevâzilu'z-Zekât*. Riyad: Daru'l-Meymân, 2008.
- Güler, Zekeriya. "Tahnîk". 39/416. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.
- Gümüş, Niyazi. *Yoksulluğun Azaltılmasında Bir Çözüm Önerisi: Zekat Fonu Örneği*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Doktora Tezi, 2019.
- Günay, Mehmet. *Zekat Kitabı*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007.
- Haddâd, Ebu Bekir el-. *el-Cevheretü'n-Neyyire*. Kahire: Matbaatu'l-Hayriyye, 1. Basım, 1322/1904.
- Hâfzâvî, Muhammed Abdurrahman. *Ahkâmu İstismâri Emvâlî'z-Zekât ve Tatbîkâtuhu*. Erişim 12 Temmuz 2020. http://wefaqdev.net/download.php?file_path=upload/9962089263133446424_9_6365.pdf
- Hakim, Cecep Maskanul vd. (ed.). *Zakat Risk Management*. Jakarta: Centre of Strategic Studies of The National Board of Zakat, ts.
- Halid, Kâşî - Hayreti, Nevârî. "et-Tecrübetü'l-Mâliziyyeti ke-Nemûzeci li-lbdâ'i fi İstismâri Emvâlî'z-Zekât Müessesetü'z-Zekât bi-vilâyeti Selancur enemûzecen". *Mecelletu'l-İbdâ'* 5/5 (2015).
- Hammad, Nezi. *Mu'cemu'l-Mustalehâti'l-Mâliyyeti ve'l-İktisâdiyyeti fi'l-Luğati'l-Fukahâ*. Şam: Daru'l-Kalem, 1. Basım, 2008.
- Hamza Hamza, Muhammed Ahmed el-Osman. "Şartu't-Temlik fi'z-Zekât ve Medâ Tesirihî fi 'Ameli'l-Cemiyyâti'l-Hayriyyeti'l-İslamiyyeti". *Mecelletu Camiatu Dımeşk li'l-'Ulûmu'l-İktisâdiyyeti ve'l-Kanuniyyeti* 28 (2012), 681-698.
- Hasan, Muhammed Ebu Esad Tayyib. *Et-Tecdîd fi Tenmiyyeti Emvali'z-Zekât ve Devruha fi'l-Haddi min Zahirati'l-Fakr*. Malang Mevlana Malik İbrahim Devlet İslam Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2018.

- Hattâb, Şemsuddin Ebu Abdullah Muhammed el-. *Mevâhibu'l-Celîl fî Şerhi Muhtasar Halîl*. 6 Cilt. Daru'l-Fikr, 1992.
- Hayyât, Abdülaziz. "Ra'yu fî Tavzîfi'z-Zekât ve İstismârihâ". *Mecelletü Mecma'î'l-Fıkhî'l-İslâmî*. III. Dönem Toplantısı. Kuveyt, 1987.
- Hindî, Safiyyüddin Muhammed b. Abdürrahim b. Muhammed El-Urmevî. *el-Fâik fî Usûl'il-fıkh*. thk. Mahmud Nassar. 2 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 2005.
- Hindî, Safiyyüddin Muhammed b. Abdürrahim b. Muhammed El-Urmevî. *Nihayetü'l-Vusûl fî Dirayeti'l-Usûl*. thk. Salih b. Süleyman el-Yusuf. 9 Cilt. Mekke: el-Mektebetü't-Ticare, 1996.
- Hoque, Nazamul vd. "Poverty Alleviation by Zakah in a Transitional Economy: a Small Business Entrepreneurial Framework". *Journal of Global Entrepreneurship Research* 5/7 (2015).
- Husnaldi, Meria. *İstismâru Emvâli'z-Zekât ve Ahkâmuhû, Dirase Fetavâ Meclis'ul-Ulemâ İndonîsî*. Jakarta: Şerif Hidayetullah Devlet İslam Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2018. <http://repository.uinjkt.ac.id/dspace/handle/123456789/40904>
- Imavî, Hitâm Arif Hasan. *Devru'z-Zekât fî Tenmiyeti'l-İktisadiyye*. Nablus: Nablus Necâh Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Irakî, Ebû'l-Fadl Zeynu'd-Din b. Ebî Bekr b. İbrahim. *Tahricu Ehadîsi'l-İhyai 'Ulûmid-Dîn*. Riyad: Daru'l-Asime, 1. Basım, 1987.
- Irâkî, Veliyyuddîn Ahmed b. Abdrrahîm. *el-Gaysu'l-Hâmi' Şerhu Cem'î'l-Cevâmi*. thk. Muhammed Hicâzî. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 2004.
- İsfahânî, Râgıb el-. *el-Müfredât fî Ğarîbi'l-Kur'ân*. thk. Safvân Adnân el-Dâvudî. Beyrut: Daru'l-Kalem, 1. Basım, 1991.
- İbn Abdi'l-Berr. *el-Kâfi fî Fıkhî Ehli'l-Medineti'l-Mâlikî*. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 3. Basım, 2002.
- İbn Abidin. *Reddül-Muhtar Ale'd-Dürri'l-Muhtar*. 6 Cilt. Beyrut: Daru'l-Fikr, 3. Basım, 1992.
- İbn Âbidinzâde. *el-Hediyyetu'l-Alâiyye*. çev. Osman Bayder. İstanbul: Muallim Neşriyat, 2016.
- İbn Akîl, Ebu'l-Vefâ Muhammed. *el-Vâzih fî Usûli'l-Fıkh*. thk. Abdullah b. Abdulhasan et-Türkî. 5 Cilt. Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 1999.
- İbn Atiyye, Ebu Muhammed el-Endülüsî. *Muharreru'l-Vecîz fî Tefsiri'l-Kitabi'l-Azîz*. thk. Abdüsselam Abdüşşafi Muhammed. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001.
- İbn Cüzey, Muhammed b. Ahmed. *el-Kavânînu'l-Fıkhîyye*. thk. Abdülkerim el-Fazîlî. Fas: Daru'r-Reşâd el-Hadîse, 2002.
- İbn Cüzey, Muhammed b. Ahmed. *et-Teshîl li-Ulumi't-Tenzîl*. thk. Abdullah el-Halidî. Beyrut: Şirketu Daru'l-Erkam, 1. Basım, 1995.
- İbn Feles el-Endelüsî, Ebu Muhammed Abdülmün'im b. Muhammed. *Ahkâmu'l-Kur'ân*. thk. Salahuddin Bev Affif. Beyrut: Daru İbn Hazm, 1. Basım, 2006.
- İbn Hazm. *el-İhkâm fî Usûl'il-Ahkâm*. thk. Ahmed Muhammed Şakir. 8 Cilt. Beyrut: Daru'l-Âfâk el-Cedîde, ts.
- İbn Hazm. *Resâilu İbn Hazm el-Endulusî*. thk. İhsan Abbas. 4 Cilt. Beyrut: Müessesetu'l-Arabiyye lî'd-Dirâsât ve'n-Neşr, 1. Basım, 1983.

- İbn Hazm, Ebû Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Saîd. *el-Muhallâ bi'l-Âsâr*. Beyrut: Daru'l-Fikr, ts.
- İbn Kudame, Abdullah bin Ahmed bin Muhammed. *el-Muğnî*. 10 Cilt. Kahire: Mektebetu Kahire, 1968.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kavzînî. *Süneni İbn Mâce*. thk. Muhammed Fuad Abdülbâki. Beyrut: Daru'l-Fikr, ts.
- İbn Manzur, Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mukrem b. Ali b. Manzur. Beyrut: Daru's-Sadr, 3. Basım, 1993.
- İbn Manzur, Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mukrem b. Ali b. Manzur. *Lisanu'l-'Arab*. Beyrut: Daru's-Sadr, 3. Basım, 1993.
- İbn Nüceym, Zeynüddin. *el-Bahru'r-Râik şerhu Kenzi'd-Dekâik*. 8 Cilt. Daru'l-Kütübi'l-İslamî, 3. Basım, ts.
- İbn Rüşd, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed. *Bidâyet'ül-Müçtehid ve Nihayetü'l-Muktesid*. 4 Cilt. Kahire: Daru'l-Hadîs, 2004.
- İbn Rüşd, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed. *el-Beyân ve't-Tahsîl*. thk. Muhammed Haccî. Beyrut: Daru'l-Garb'il-İslamî, 3. Basım, 1988.
- İbn Teymiye, Takiyyuddîn. *el-Müstedrek ala Mecmui Fetâvâ*, 1997.
- İbn Teymiyye. *el-Müsvedde fi Usûli'l-Fikh*. thk. Muhammed Meciyuddîn Abdülhamid. Daru'l-Kütübi'l-Arabî, ts.
- İbnü'l-Hümmam, Kemaleddin. *Fethu'l-Kadîr*. Daru'l-Fikr, ts.
- İbn'ül-Müneccâ, Zeynüddin b. Osman b. Esad. *el-Mümüti' fi Şerh'il-Mukti'*. thk. Abdülmelik b. Abdullah b. Dehîş. 4 Cilt. Mekke: Mektebetü'l-Esedî, 3. Basım, 2003.
- İbnü'r-Rif'a, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed. *Kifâyetü'n-Nebîh fi Şerhi't-Tenbîh*. thk. Mecdî Muhammed Sürûr. 21 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 2009.
- İcî, Adudüddin Abdurrahman. *Şerhu'l-Adud alâ Muhtasari'l-Muntehe'l-Usûlî*. thk. Muhammed Hasan İsmail. 3 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 2004.
- İsmail, İzazul Akmar binti - Hussain, Muhammad Nasri bin. "Productive Zakat Distribution by Zakat Institutions in Malaysia". *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences* 3/7 (2017).
- İşûş, Bezyû. *Devru Sundûku'z-Zekât fi Tahfizi'l-İstismâr, Dirase Mukarana Cezâir-Sudan*. Biskra: Biskra Mohamed Khidher Universitesi, Doktora Tezi, 2018.
- İşûş, Bezyû - Sebtî, Vesile es-. "Tecrübetu's-Sudân fi İstismâri Emvâli'z-Zekât". *Mecelletu'd-Dirâsâti'l-Maliyyeti ve'l-Muhasibiyeti ve'l-İdariyeti* 6/1 (2019).
- İzûz, Ahmed. "Devru't-Tenmevî li'z-Zekât, Sunduku'z-Zekâti'l-Cezairî Nemûzecen". *Mecelletu Maarif* 17 (2014).
- Kadı İyaz. *Meşariku'l-Envâr alâ Sıhâhi'l-Asâr*. Kahire: Mektebetu'l-Atika Daru't-Turâs, ts.
- Kahf, Monzer. "Zakah". 2000. Erişim 09 Mayıs 2021. <http://monzer.kahf.com/papers/english/Zakah.pdf>
- Kahf, Monzer. *Zakah Management in Some Muslim Societies*. Cidde: İslamic Development Bank, 2007.

- Kallek, Cengiz. "Kitâbü'l-Harâc". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 26. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları - İSAM Yayınları, 2002.
- Kallek, Cengiz. "Müellefe-i Kulûb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 31. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları - İSAM Yayınları, 2006.
- Kallek, Cengiz. "Zekâtın Müesseleşme Süreci: Hz. Peygamber ve Râşit Halifeler Dönemi". *Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur'an ve Sünnet'te Zekât*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2008.
- Karadâvî, Yusuf el-. *Fıkhu'z-Zekât*. Damascus - Beirut: Müessesetü'r-Risale, 1. Basım, 2014.
- Karadâvî, Yusuf el-. "Zekât Mallarının Nemalandırılması Caiz mi?" Erişim 24 Mayıs 2021. <https://www.al-qaradawi.net/node/3818>
- Karâfî, Ebu'l-Abbas Ahmed b. İdris b. Abdirrahman el-. *ez-Zahîre*. thk. Muhammed Hibre vd. Beyrut: Daru'l-Garb'il-İslamî, 1. Basım, 1994.
- Karâfî, Şehabuddîn Ahmed b. İdris el-. *Nefâisu'l-Usûl fi Şerhi'l-Mahsûl*. thk. Adil Ahmed Abdu'l-mevcûd, Ali Muhammed Mu'riz. Riyad: Mektebetu Nizâr Mustafa el-Bâz, 1. Basım, 1995.
- Kâsânî, Alâuddin. *Bedâi'u's-Sanâi'fi Tertîbi's-Şerâi'*. 7 Cilt. Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 3. Basım, 1986.
- Kaya, Süleyman. "Fıkhî Açidan Osmanlı'da Zekât Uygulamaları". *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.
- Kayahan, Cantürk - Görkaş, İrfan. "Osmanlı Dönemi Bölgesel Kalkınmanın Finansman Aracı Olarak Para Vakıflarının Kullanımı". *Muhasebe ve Finansman Dergisi* 44 (01 Ekim 2009), 212-227.
- Kelvezânî, Ebu'l-Hattab el-. *et-Temhîd fi Usûli'l-fıkh*. thk. Müfid Muhamme Ebu 'Amşe, Muhammed b. Ali b. İbrahim. 4 Cilt. Mekke: Daru'l-Medeni, 1. Basım, 1985.
- Kenanoğlu, Macit. "Vergi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 43. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları - İSAM Yayınları, 2013.
- Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer İbn. *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm*. thk. Sami b. Muhammed Selamet. Daru't-Tayyibe, 3. Basım, 1999.
- Khalid Nazır. "Zakat and Ushr System In Pakistan". *İslamic Studies* 35/3 (1996), 333-343.
- Koca, Ferhat. "Mutlak". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/402-405. İstanbul: 2006, ts.
- Komisyon. "İbdâ". *Mevsûatu'l-Fıkhıyye*. C. 1. Kuveyt: Vizaretu Şuûni'İslamiyye, 1988.
- Komisyon. "Temlik". *Mevsûatu'l-Fıkhıyye*. C. 14. Kuveyt: Vizaretu Şuûni'İslamiyye, 1988.
- Komisyon. "Zekât". *Mevsûatu'l-Fıkhıyye*. C. 23. Kuveyt: Vizaretu Şuûni'İslamiyye, 2002.
- Kudûrî, Ebu'l-Huseyn el-. *et-Tecrîd li'l-Kudûrî*. thk. Muhammed Ahmed Serrâc, Ali Cuma Muhammed. 12 Cilt. Kahire: Daru's-Selâm, 2. Basım, 2006.
- Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî. *el-Câmiu li Ahkamî'l-Kur'ân*. thk. Hişam Semir el-Buhari. Riyad: Daru Âlemi'l-Kütüb, 2003.
- Lahmî, Ali b. Muhammed Ebu'l-Hasan el-. *et-Tebşıra*. thk. Ahmed Abdülkerim Necib. Katar: Vizaretu Şuûni'İslamiyye, 1. Basım, 2011.

- Lakhdar, Oucif. "Vâki'u'l-İstismâr ez-Zekevî fi'l-Cezâyîr". *Mecelletu'l-İktisâdi's-Sinâî* 7/4 (31 Aralık 2017). <https://www.asjp.cerist.dz/en/article/35102>
- Makdisî, Abdullah b. Ahmed İbn Kudâme el-. *el-Kâfi fi Fıkhî'l-İmâm Ahmed*. Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 1994.
- Makdisî, Ebu Muhammed Behâuddin el-. *el-Udde şerhu'l-Umde*. Kahire: Daru'l-Hadîs, 2003.
- Makdisî, Şemsüddin Ebü'l-Ferec Abdurrahman b. Muhammed b. Ahmed el-. *eş-Şerhu'l-Kebîr*. thk. Abdullah b. Abdülmuhitsin et-Türki, Abdulfettah Muhammed el-Huluv. 30 Cilt. Kahire: Hicr li't-Tabaa ve'n-Neşr, 1. Basım, 1995.
- Mâlik, Ebû Abdullah Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî. *Muvatta'*. thk. Muhammed Fuat Abdülbaki. 1 Cilt. Beyrut: Daru İhyau't-Turâsî'l-Arabiyyi, 1985.
- Mâturidî, Ebu Mansur Muhammed. *Te'vilâtu Ehli's-Sünne, Tefsîru'l-Mâturidî*. thk. Mecdî Bâslûm. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005.
- Maverdî, Ebu'l-Hasan el-. *Ahkâmu's-Sultâniyye*. Kahire: Daru'l-Hadîs, ts.
- Maverdî, Ebu'l-Hasan el-. *El-Hâvî'l-Kebîr*. thk. Ali Muhammed Muavvid, Adil Ahmed Abdülmecvûd. 19 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 1999.
- Mazerî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ali b. Ömer. *İzâhu'l-Mahsûl min Burhân'il-Usûl*. thk. Ammar et-Tâlebî. Daru'l-Garb'il-İslâmî, ts.
- Merdâvî, Alauddîn Ebu'l-Hasan Ali bin Süleyman el-. *el-İnsâf fi Marifeti'r-Raci' mine'l-Hilaf*. Daru İhyâi'l Kütübî'l Arabiyye, 3. Basım, ts.
- Mervezi, Ebu Muzaffer Mansur b. Muhammed b. Abdilcebbâr b. Ahmed el-Hanefi sümme's-Şâfîf el-. *Kavâtiu'l-Edille fi'l-Usûl*. thk. Muhammed Hasan İsmâiş eş-Şafîi. 2 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 1999.
- Mevsilî, Abdullah b. Mahmud b. Mevdudi el-. *el-İhtiyâr li Ta'lili'l-Muhtâr*. 2 Cilt. Beyrut: Daru'l-Hayr, 1. Basım, 1998.
- Miras, Kâmil. *Ramazan Musahabeleri*. İstanbul: Ahmet Sait Basımevi, 1949.
- Molla Hüsrev. *Dürrü'l-Hükkâm şerhu Gurerü'l-Ahkâm*. 2 Cilt. Daru İhyâi'l Kütübî'l Arabiyye, ts.
- Muradî, Habibullah. *Zekât Şartı Olarak Temlik*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Murtazâ, Seyyid. *ez-Zerîa fi Usûli's-Şerîa*. thk. Ebu'l-Kasım Gercî. 2 Cilt. Tahran: Danışgâh Tahran, 1927.
- Mustafa, İbrahim vd. 2 Cilt. Kahire: Mektebetu's-Şurûk ed-Duveliyeye, 4. Basım, 2004.
- Nasohah, Zaini vd. "Standardisation of Fatwa in Malaysia: Management and Problems" 6/ (01 Ocak 2012), 923-929.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali en-. *Süneni Nesâî*. thk. Abdulfettâh Ebu Gudde. Halep: Mektebetu'l-Matbû'âti'l-İslâmiyyeti, 1986.
- Nesefî, Ebu'l-Berakât en-. *Kenzi'd-Dekâik*. thk. Said Bektaş. Daru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1. Basım, 2011.
- Neşmî, Uceyl en-. "Fetâvâ el-Muctema". *Mecelletu'l-Muctema'il Kuveyti* 1404 (19 Haziran 2000), 58.

- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-. *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb*. Beyrut: Daru'l-Fikr, ts.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-. *El-Minhâc fî şerhi Sahihi Müslim b. Haccâc*. Beyrut: Daru İhyau't-Turâsi'l-Arabiyyi, 2. Basım, 1972.
- Okur, Kaşif Hamdi. "Para Vakıfları Bağlamında Osmanlı Hukuk Düzeni ve Ebussuuf Efendinin Hukuk Anlayışı Üzerine Bazı Değerlendirmeler". *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/7 (2005), 33-58.
- Özcan, Tahsin. "Osmanlı Toplumunda Yetimlerin Himayesi ve Eytam Sandıkları". *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14 (2006).
- Özek, Ali. "Asr-ı Saadet'te Zekâtın Tatbikatı". *Türkiye'de Zekât Potansiyeli*. İstanbul: İSAV Yayınları, 1987.
- Özek, Ali vd. *İbâdet ve Müessese Olarak Zekât*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1984.
- Özek, Ali. "Zekâtın Nemalandırılması". *Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur'an ve Sünnet'te Zekât*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2008.
- Powell, Russell. "Zakat: Drawing Insights for Legal Theory and Economic Policy from Islamic Jurisprudence". *Seattle University School of Law Digital Commons*.
- Ratîl, Süleyman Mustafa er-. "Mebdeu't-Temlik ve Meddâ İtibaruhu fî Sarfi'z-Zekât". *Mecelletu Külliyyetu's-Şeria ve'l-Kân'un Camiatu'l-Ezher* 2/20 (2018), 705-748.
- Râzî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ömer Fahreddin er-. *Mefâtihu'l-Gayb*. Beyrut: Daru İhyau't-Turâsi'l-Arabiyyi, 3. Basım, 1999.
- Razî, Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-. *el-Mahsûl fî İlmi'l-Usûl*. thk. Taha Cabir Feyyaz el-Alvânî. 6 Cilt. Riyad: Camiatu'l-İmam Muhammed b. Suud el-İslamiyyi, 1. Basım, ts.
- Remlî, Şihâbüddîn. *Nihâyetü'l-Muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc*. 8 Cilt. Beyrut: Daru'l-Fikr, 1984.
- Reşid Rıza, Muhammed. *Tefsîru'l-Menâr*. 12 Cilt. Hey'etu'l-Mısriyye, 1990.
- Sadreddin Efendi, Abdülkadir Sadreddin. *ez-Zerîa fî İlmi's-Şerîa*. İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1893.
- Sahnûn, Ebû Saîd Abdüsselâm b. Saîd b. Habîb et-Tenûhî. *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ*. Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 1994.
- Samad, Abdus - Glenn, Lowell M. "Development of Zakah and Zakah Coverage İn Monotheistic Faiths". *International Journal of Social Economics* 37/4 (2010), 302-315.
- Sâmi, Şemseddin. İstanbul: Akdâm Matbaası, h 1317.
- San'ânî, Abdürrezzak es-. *Musannef*. thk. Habiburrahman el-A'zami. Beyrut: Mektebetü'l-İslamiyye, 1403.
- Sâvî, Ahmed b. Muhammed es-. *Haşiyetü's-Sâvî ale's-Şerhi's-Sağîr*. thk. Ahmed Sa'd Ali. Mektebetu Mustafa el-Bâyi'l-Hâlebî, 1952.
- Sehli, Mohame Matar. "İstismaru Emvâli'z-Zekeviyyeti". *Mecelletü'l-Hadâreti'l-İslâmiyyeti* 19/1 (2018).
- Selçuk, Mervan. *Zekâtın Modern Anlamda Kurumsallaşması ve Türkiye İçin Uygulanabil Bir Model Önerisi*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2016.

- Semerkindî, Alâuddin. *Mîzânu'l-Usul fi Netâici'l-'Ukûl*. thk. Muhammed Zeki Abdalberr. Katar: Matbaatu Doha el-Hadise, 1. Basım, 1984.
- Semerkindî, Alâuddin. *Tuhfetu'l-Fukahâ*. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Basım, 1994.
- Semî'î, Celaledin Muhammed Ahmet es-. "İstismâru Emvâli'z-Zekât min kîbeli Veli'l-Emri". *Mecelletu'l-İktisadi ve't-Tenmiyeti'l-Beşeriyye* 5 (2012). <https://search.mandumah.com/Record/644590>
- Serahsî, Ebu Bekir Muhammed b. Ebî Sehl. *el-Mebsût*. Beyrut: Dar'ul-Marife, 1. Basım, 1989.
- Serahsî, Şemsüleimme. *el-Usûl*. Beyrut: Dar'ul-Marife, 1. Basım, 1993.
- Shahatah, Shawki İsmail. "Limitations on The Use of Zakah Funds in Financing the Socio-economic İnfrastructure of Society". *Management of Zakah in Modern Muslim Society*. Cidde: İslamic Devolopment Bank, 2. Basım, 2000.
- Sikkît, Ebu Yusuf Ya'kub b. İshak es-. *el-Elfâz*. thk. Fahreddin Kabâve. Mektebetu Lübnan, 1998.
- Suyutî, Celâleddin es-. *Tarihu'l-hulefâ*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid. Mısır: Matbaatu's-Saade, 1952.
- Sübkî, Ebu'l-Hasan Takiyyüddin es-. *el-İbhâc fi Şerhi'l-minhâc*. 3 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995.
- Şakra, İsa Zeki. "İstismâru Emvâli'z-Zekât". *İstismâru Emvâli'z-Zekât*. Kuveyt, 1992. <https://webapps.zakathouse.org.kw/webpages/Encyclopedia.aspx>
- Şevkânî, Muhammed Abdullah. *es-Seylü'l-Cerrâr*. 1 Cilt. Daru İbn Hazm, 1. Basım, ts.
- Şevkani, Muhammed Ali. *İrşadü'l-Fuhûl ila Tahkîki'l-Hak min İlmi'l-Usûl*. nşr. Veliyyüddin Muhammed Salih Ferfur. thk. Ahmed Azzu 'İnaye. 2 Cilt. Dimeşk: Daru'l-Kitab el-Arabî, 1. Basım, 1990.
- Şeybânî, İmam Muhammed b. Hasan eş-. *el-Câmi'u's-Sağîr*. thk. Mehmet Boynukalın. İstanbul: Ocak Yayıncılık, 1. Basım, 2009.
- Şirâzî, Ebu İshak eş-. *el-Lüm'a fi Usuli'l-Fıkh*. Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Basım, 2003.
- Şirâzî, Ebu İshak eş-. *el-Mühezzeb fi fıkhî'l-İmâmi's-Şâfiî*. Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Şirâzî, Ebu İshak eş-. *et-Tefsîr fi Usûli'l-fıkh*. thk. Muhammed Hasan Heyto. Dimeşk: Daru'l-Fıkr, 1. Basım, 1983.
- Şirbînî, Şemsuddîn Muhammed bin Ahmed el-Hatib eş-. *Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Me'âni Elfâzi'l-Minhâc*. Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1994.
- Şubâyki, Hafız - Luğrâb, Sümeyye. "Müsahementü'l-Banûki'l-İslamiyyeti fi Tef'îli Tesmîri Emvâli'z-Zekât". *Mecelletu Cedit'il-İktisâd* 9/1 (2014), 79-101.
- Şubeyr, Muhammed Osman. "İstismâru Emvâli'z-Zekât". *İstismâru Emvâli'z-Zekât*. Kuveyt, 1992.
- Taberî, Ebu Cafer Muhammed. *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'an*. thk. Abdullah b. Abdulhasan et-Türkî. Daru Hicr, 1. Basım, 2001.
- Taftazânî, Sa'duddîn Mesud b. Ömer. *Şerhu't-Telvîh 'ale't-Tavzîh*. 2 Cilt. Mısır: Mektebetu Sabîh, ts.

- Tahtâvî, Ahmed b. Muhammed. *Hâşiyetü't-Tahtâvî alâ Merâki'l-Felâh şerhu Nuru'l-İzah*. 1 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1. Basım, 1997.
- TDK. "Büyük Türkçe Sözlük". Erişim 23 Haziran 2020. <https://sozluk.gov.tr/>
- Teymâ, İsmail Ömer. *Tenmiyetü Emvali'z-Zekât*. Gazze: Gazze İslam Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Ticânî Sabûn Muhammed. "Tavzîfu'z-Zekât fi Meşari'i Zâti Ri'in Bilâ Temlik Ferdî li'l-Müstehikki". *Mecelletü Mecma'i'l-Fıkhî'l-İslâmî*. III. Dönem Toplantısı. Kuveyt, 1987.
- Tirmizî, Ebu İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre et-. *Süneni't-Tirmizî*. thk. Beşşar İvâd Maruf. Beyrut: Daru'l-Garb'il-İslâmî, 1998.
- Tufî, Necmüddin Ebu'r-Rebi' Süleyman. *Şerhu Muhtasari'r-Ravza*. thk. Abdullah b. Abdulhasan et-Türkî. 3 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1. Basım, 1987.
- Turan, Melih. *Zekât Politikası*. İstanbul: Mevsimler Kitap, 2018.
- Ünal Kılıç. "Hz. Peygamber Döneminde Zekât Uygulaması". *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.
- Üseymîn, Muhammed b. Salih b. Muhammed el-. *eş-Şerhu'l-Mumti' alâ Zâdi'l-Müstekni'*. Daru İbn Cevzî, 1. Basım, 2008.
- Üsmendî, Muhammed b. Abdülhamid. *Bezlü'n-Nazar fi'l-Usûl*. thk. Muhammed Zeki Abdilberr. Kahire: Mektebetü't-Turâs, 1. Basım, 1992.
- Venşerîsî, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Yahyâ el-. *el-Mi'yâru'l-Mu'rib ve'l-Câmi'ul-Mağrib an Fetâvâ Ulemâi'l-İfrikiyye ve'l-Endülüs ve'l-Mağrib*. Rabat: Neşru Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şuûn'il İslamiyyeti'l-Memleket'il-Mağribiyi, ts.
- Vizaretu Şuûni'l-İslamiyye el-Kuveyt. *Mevsûatu'l-Fıkhîyye*. Kuveyt: Daru's-Selâsil, 3. Basım, ts.
- Ya'kûb, Abdülhâdî. *İstismâru Emvâli'z-Zekât*. Hartum: el-Ma'hedü'l-Âlemî li 'Ulûmi'z-Zekât, ts.
- Yaman, Ahmet. "Zekâtın Nemalandırılması Tebliği Müzakeresi". *Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur'an ve Sünnet'te Zekât*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2008.
- Yaşaroğlu, Kâmil. "Mecmau'l-Fıkhî'l-İslâmî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 28. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.
- Yavuz, Ayşe. *Hz. Peygamber'in Zekat Memuru Olarak Görevlendirdiği Sahabiler*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Yavuz, Yunus Vehbi. *Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Zekat*. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2017.
- Yavuz, Yunus Vehbi. *İslâm'da Zekât Müessesesi*. İstanbul: Otağ Matbaası, 2. Basım, 1975.
- Yavuz, Yunus Vehbi. "Zekâtın Sarf Yerlerinin Yeniden Yorumlanması". *Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur'an ve Sünnet'te Zekât*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2008.
- Yılmaz, İsmail. *Negatif Gelir Vergisi Özelinde Zekât-Vergi İlişkisi*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2020.
- Yiğit, İsmail. "Ömer b. Abdülazîz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/53-55. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.
- Yusuf, Abdülkerim - Kahba, Fatıma. "Meşâri'u Zekeviyyeti İnmâiyyeti Müstefâdetu min'et-Tecrûbetü's-Sudan". *Mecelletu'l-İktisadi ve't-Tenmiyeti'l-Beşeriyye*.

- Zebidî, Muhammed b. Muhammed ez-. thk. Komisyon. Beyrut: Daru'l-Hidaye, ts.
- Zemâhşerî, Carullah - İbnü'l-Müneyyir. *Keşşâf an Hakâiki Gavâmizi't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fî Vücûhi't-Te'vîl*. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Ali Muhammed Muavvad. Riyad: Mektebetu Abîkân, 1. Basım, 1998.
- Zemâhşerî, Ebu'l-Kasım Muhammed Carullah. *el-Keşşâf an Hakâiki Gavâmizi't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fî Vücûhi't-Te'vîl*. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-Arabî, 3. Basım, 1986.
- Zencânî, Şehabuddîn. *Tahrîcu'l-Furû' ale'l-Usûl*. thk. Muhammed Edip Salih. Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 2. Basım, 1969.
- Zerkâ, Ahmed Muhammed ez-. *Şerhu'l-Kavaidi'l-Fıkhiyyeti*. thk. Abdussettâr Ebu Gudde - Mustafa Ahmed ez-Zerkâ. Dimeşk: Daru'l-Kalem, 2. Basım, 1989.
- Zeylâî, Fahreddin. *Tebyînu'l-Hakâik fî Şerhi Kenzi'd-Dekâik ve Hâşiyetu's-Şilbîyyî*. Kahire: Matbaatu'l-Kübrâ, 1313/1895.
- Zuhaylî, Vehbe. *Fıkhu'l-İbâdât*. Trablus: Külliyyetü'd-Da'veti'l-İslamiyyeti, 1. Basım, 1990.
- Zuvay, Muhammed Şerif bin. "Ra'su'l-Mâli'l-Muhâtri'l-İslâmiyyi ke-Edâtu li-Tesmîrî Emvâli'z-Zekât ve'l-Vakf fi'l-Cezâir". *Mecelletu Akademiyetu li'd-Dirâsâti'l-İctimâ'iyeti ve'l-İnsaniyyeti* 16 (2016).
- 2014 Yıl Sonu Raporu. Faaliyet Raporu. Hartum: Duyûnu'z-Zekât Sudan, 2015. Duyûnu'z-Zekât Sudan. <http://zakat-chamber.gov.sd/files/report2014.pdf>
- 2016 Yıl Sonu Raporu. Faaliyet Raporu. Hartum: Duyûnu'z-Zekât Sudan, 2017. Duyûnu'z-Zekât Sudan. <http://zakat-chamber.gov.sd/images/stories/report2016.pdf>
- Majlis Agama Islam Wilayah Persekutuan (MAIWP). "About Us". Resmi Sayfa. Erişim 11 Mayıs 2021. <https://www.maiwp.gov.my/i/index.php/en/mengenai-kami/sejarah-penubuhan>
- Adakah Wang Zakat itu Boleh Dimasukkan ke Dalam Pelaburan, Adakah Wang Zakat itu Boleh Dimasukkan ke Dalam Pelaburan. Perlis, 1970. <http://e-smaf.islam.gov.my/e-smaf/fatwa/fatwa/find/pr/11102>
- Ahkâm ve Fetâvâ'z-Zekât ve's-Sadakât ve'n-Nuzûr ve'l-Kefârât*. Kuveyt: Mektebu's-Şuûni's-Şer'iyye, 2009.
- "Birinci Zekat Konferansı". Erişim 11 Temmuz 2020. https://iei.kau.edu.sa/Files/121/Files/153904_Vol-2-1-10-Confrence.pdf
- "Cezayir Din İşleri ve Vakıflar Bakanlığı". Resmi Sayfa. Erişim 08 Mayıs 2021. <https://www.marw.dz/>
- "Daru'l-İfta el-Mısriyye". Resmi Sayfa. Erişim 13 Nisan 2021. <https://www.dar-alifta.org/Foreign/Module.aspx?Name=aboutdar>
- "Daru'l-İftâ Libyâ". Resmi Sayfa. Erişim 13 Nisan 2021. <https://ifta.ly/>
- "Duyûnu'z-Zekât Sudan". Resmi Sayfa. Erişim 09 Mayıs 2021. http://zakat-chamber.gov.sd/index.php?option=com_content&view=article&id=230&Itemid=142
- "Duyûnu'z-Zekât Sudan Yıl Sonu Raporları". Resmi Sayfa. Erişim 10 Mayıs 2021. http://zakat-chamber.gov.sd/index.php?option=com_content&view=category&id=27&Itemid=62

- Anadolu Ajansı. “Dünyada 1,3 Milyar Yoksul Yaşıyor”. Erişim 16 Mart 2021. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/dunyada-1-3-milyar-yoksul-yasiyor/1616757>
- Katılım Gündemi Web Sitesi. “Dünyanın Yıllık Zekat Potansiyeli 300 Milyar Dolar”. 23 Şubat 2018. Erişim 16 Mart 2021. <https://katilimgundemi.com/dunyanin-yillik-zekat-potansiyeli-300-milyar-dolar/>
- el-Fetâvâ ve't-Tavsiyyât, el-Fetâvâ ve't-Tavsiyyât. Kuveyt, 27 Ekim 1988. <https://webapps.zakathouse.org.kw/files/na1/nadwa1.pdf>
- el-Fetâvâ'u's-Şer'iyye fi Mesaili'l-İktisadiyye*. Kuveyt: Beytü'l-Temvîli'l-Kuveytî, 1. Basım. Erişim 19 Mart 2021. <https://ketabpedia.com/التحليل/الفتاوى-الشرعية-في-المسائل-الاقتصادية/>
- “el-Münâkaşât”. *İstismârü Emvâli'z-Zekât*. Kuveyt, 1992. <https://webapps.zakathouse.org.kw/webpages/Encyclopedia.aspx>
- “el-Münâkaşât Tavzîfu'z-Zekât fi Meşari'i Zâti Ri'in Bilâ Temlik Ferdî li'l-Müstehikî”. *Mecelletü Mecma'i'l-Fıkhî'l-İslâmî*. III. Dönem Toplantısı. Kuveyt, 1987.
- “er-Riâseti'l-Âmmeti li'l-Buhûsi'l-İlmiyyeti ve'l-İftâ”. Resmi Sayfa. Erişim 13 Nisan 2021. <https://www.alifta.gov.sa/Ar/Pages/default.aspx>
- Fetâvâ'l-Lecneti'd-Dâime li'l-Buhûsi'l-İlmiyye ve'l-İftâ*. nşr. Ahmed b. Abdürrezzâk Dervîş. Riyad: Daru'l-Müeyyed, 1. Basım, 1996.
- Fetâvâ'z-Zekât*. Hartum: el-Ma'hedü'l-Âlemî li 'Ulûmi'z-Zekât, ts.
- Deniz Feneri Derneği. “Hakkımızda”. Resmi Sayfa. Erişim 25 Mayıs 2021. <https://www.denizfeneri.org.tr/kurumsal/>
- Türkiye Diyanet Vakfı. “Hakkımızda”. Resmi Web Sitesi. Erişim 25 Mayıs 2021. <https://tdv.org/tr-TR/kurumsal/>
- Cansuyu Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği. “Hayata Cansuyu”. Resmi Sayfa. Erişim 25 Mayıs 2021. <https://cansuyu.org.tr/tr/news/1570/hayata-cansuyu>
- “İktisad Sözlüğü”. Erişim 21 Haziran 2020. <https://www.iktisatsozlugu.com/tr/nedir/nema/3619>
- “Islamic Fiqh Academy”. Erişim 12 Nisan 2021. <https://www.ifa-india.org/>
- Daru'l-İftâi'l-Libya. “İstismârü Emvâli'z-Zekât”. Resmi Sayfa. 01 Aralık 2016. Erişim 12 Mart 2020. <https://ifta.ly/الفتاوى/استثمار-اموال-الزكاة/>
- Daru'l-İftâi'l-Mısriyye - el-Fetâvâ. “İstismârü Emvâli'z-Zekât bi Ameli Meşârii'l-İstismâriyyeti li Sâlihi'l-Fukârai ve'l-Mesâkîni”. Erişim 11 Mart 2021. <https://www.dar-alifta.org/AR/ViewFatwa.aspx?ID=12122&LangID=1&MuftiType=0>
- JAKIM : E-SMAF V1, JAKIM : E-SMAF V1. Perlis, 1970. <http://e-smaf.islam.gov.my/e-smaf/fatwa/fatwa/find/pr/11102>
- JAKIM : E-SMAF V1, JAKIM : E-SMAF V1. Terengganu, 2001. <http://e-smaf.islam.gov.my/e-smaf/fatwa/fatwa/find/pr/11680>
- JAKIM : E-SMAF V1, JAKIM : E-SMAF V1. Melaka, 2009. <http://e-smaf.islam.gov.my/e-smaf/fatwa/fatwa/find/pr/12059>
- JAKIM : E-SMAF V1, JAKIM : E-SMAF V1. Sarawak, 2012. <http://e-smaf.islam.gov.my/e-smaf/fatwa/fatwa/find/pr/15946>

- JAKIM: E-SMAF V1, JAKIM: E-SMAF V1. Wilayah Persekutuan, 2014. <http://e-smaf.islam.gov.my/e-smaf/fatwa/fatwa/find/pr/12400>
- Karârâtü'l-Mecmai'l-Fıkhiyyü'l-İslâmî*. Mekke: Râbitatu'l-Âlemi'l-İslâmî, 3. Basım, ts.
- Kur'ân Yolu*. Erişim 05 Şubat 2021. <https://kuran.diyaret.gov.tr>
- Zakat House. "Kuwait Zakat House". Erişim 12 Nisan 2021. <https://www.zakathouse.org.kw/>
- Laporan Tahun 2019*. Faaliyet Raporu. Selangor: Majlis Agama Islam Wilayah Persekutuan (MAIWP), 2020. Majlis Agama Islam Wilayah Persekutuan (MAIWP). <https://www.maiwp.gov.my/i/index.php/en/laporan-tahunan-maiwp#>
- Laporan Tahunan Zakat 2019*. Faaliyet Raporu. Selangor: Majlis Agama Islam Selangor (MAIS), 2020. Majlis Agama Islam Selangor (MAIS). <https://www.mais.gov.my/wp-content/uploads/2021/02/LAPORAN-TAHUNAN-MAIS-2019.pdf>
- Majelis Ulama Indonesia. "Majelis Ulama Indonesia". Resmi Sayfa. 13 Ağustos 2018. Erişim 13 Nisan 2021. <https://mui.or.id/sejarah-mui>
- Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*. İstanbul: Matbay-ı Osmaniyye, 1883.
- Kubbealtı Lugatı*. Erişim 06 Haziran 2021. <http://www.lugatim.com/s/müstahik>
- "Penggunaan Dana Zakat Untuk Istitsmar (Investasi)". Majelis Ulama Indonesia. 2003. Erişim 19 Mart 2021. <https://mui.or.id/produk/fatwa/832/penggunaan-dana-zakat-untuk-istitsmar-investasi/>
- Lembaga Zakat Selangor. "Sejarah LZS". Resmi Sayfa. Erişim 12 Mayıs 2021. <https://www.zakatselangor.com.my/info-lzs/sejarah-lzs/>
- İHH İnsani Yardım Vakfı. "Tarihçe". Resmi Sayfa. Erişim 25 Mayıs 2021. <https://www.ihh.org.tr/tarihce>
- Türk Kızılay Kurumsal Sitesi. "Tarihçemiz". Erişim 23 Mayıs 2021. <https://www.kizilay.org.tr/kurumsal/tarihcemiz>
- Tavzîfu'z-Zekât fi Meşari'i Zâti Ri'in Bilâ Temlik Ferdî li'l-Müstehikki, Tavzîfu'z-Zekât fi Meşari'i Zâti Ri'in Bilâ Temlik Ferdî li'l-Müstehikki. Amman, 03 Temmuz 1986.
- Kuveyt Zekat Kurumu Web Sitesi. "Yatırım Projeleri". Erişim 12 Aralık 2020. <https://www.zakathouse.org.kw/>
- Zakat Selangor 2019*. Faaliyet Raporu. Selangor: Lembaga Zakat Selangor, 2020. Lembaga Zakat Selangor. <https://www.zakatselangor.com.my/informasi/laporan-aktiviti-zakat/>
- Pakistan Punjab Eyaleti Zekat Fonu. "Zekât Programları". Erişim 12 Aralık 2020. <https://zakat.punjab.gov.pk/programs>
- Ürdün Zekat Fonu Web Sitesi. "Zekât Projeleri". Erişim 12 Aralık 2020. <http://www.zakatfund.org/Default.aspx?Lng=1&p=zac>
- Majlis Agama Islam Wilayah Persekutuan. Resmi Sayfa. Erişim 03 Şubat 2021. <https://www.maiwp.gov.my/i/index.php/en/>
- Pusat Pungutan Zakat-MAIWP. Resmi Sayfa. Erişim 03 Şubat 2021. <https://www.zakat.com.my/>

EKLER

EK-1: Zekât mallarının nemalandırılması hakkında yayınlanan fetvalar ve öne sürülen şartlara dair tablo (Devam)

ZEKAT MALIYARININ NEMALANDIRILMASI KONUSINDA VERILEN FETVALAR																					
SIRA NO	TARİH	FETVA KURULU	CAİZDİR										CAİZDEĞİLDİR								
			Acil İhtiyaçların Karşlanması Şartıyla	Zarar ve Telef İhtimalleri Karşı Tedbirlerin Alınması Şartıyla	Hak Sahiplerinin Temlikte Sana Ermesi Şartıyla	Haklı Bir Mülkiyetin Bulunması Şartıyla	Yarım Alınması Şartıyla	İhtiyaç Halinde Projeleştiren İhtiyaççıların Çeşitliliği Şartıyla	Nemalandırma İçin Devletten Gereki İznilerin Alınması Şartıyla	Nemalandırma Faaliyetinin Güvenilir ve Uzun Kineselere Yaratılması Şartıyla	Nemalandırma Formu Doğrudan İçin Süre Belirlenmesi Şartıyla	Proje Çerçevesinde Zararın Sıfır Yeterine Hareketilmesi Şartıyla	Zekât, Hak Sahiplerine Fesih Ödenektir	Zekâta Asbun Temlik	Zekâta Asbun Sektörüne Sınırlı Harcamasıdır	Vali Nemalandırma Çarç Olmaz	Nemalandırma Sonucu Edebiştir				
1	1970	Malezya Perlis Eyaleti Fava Kurulu																			
2	1986	Mecmau'l-Fikih'i İslami'l-Düveli	✓	✓	✓																
3	1992	Heyetü's-Ser'iyyi İi Beyt'z-Zekât fi Kuveyt																			
4	1993	Leonevü'l-Ferââ bi Vizevâ'l-Evkâf'li-Kuveyt																			
5	T.Y.	Beyt'z-Zekât'li-Kuveyt		✓																	
6	1992	Beyt'z-Zekât'li-Kuveyt	✓	✓																	
7	1996	E'l-Leonevü'd-Dümevü'l-İl-Buhâs'li-İlmüvevü'l-İhtâ																			
8	1998	Leonevü'l-Ferââ bi Düvâni'z-Zekâti Sudan			✓																
9	1998	Mecmau'l-Fikhiyyü'l-İslami																			
10	2001	Mecmau'l-Fikhi'l-İslami bi'l-Hind																			
11	2001	Malezya Terengganu Eyaleti Fava Kurulu																			
12	2003	Endonezya Ulema Meclisi	✓																		
13	2009	Malezya Melaka Eyaleti Fava Kurulu		✓																	
14	2009	Heyetü's-Ser'iyyi İi Beyt'z-Zekât fi Kuveyt	✓	✓																	
15	2011	Daru'l-İhtâ el-Misriyye		✓																	
16	2012	Malezya Sarawak Eyaleti Fava Kurulu	✓	✓																	
17	2014	Malezya Federal Bölgeler Fava Kurulu																			
18	2016	Daru'l-İhtâ Liyya	✓	✓																	